МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЖУК Катерина Вікторівна

УДК 398.8:784.4](=161.2):911.3](477.54/.62+477.4/.51:282.247.32-197.6+477.7-17:262.54-197.6)(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

ПІСЕННИЙ ФОЛЬКЛОР ПЕРЕХІДНОЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ЗОНИ (НА МАТЕРІАЛІ СЛОБОЖАНЩИНИ, НАДДНІПРЯНЩИНИ ТА ПІВНІЧНОГО НАДАЗОВ'Я)

025 Музичне мистецтво
Галузь знань – Культура і мистецтво

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії з музичного мистецтва.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ К. В. Жук

Науковий керівник: Осадча Віра Миколаївна, кандидат мистецтвознавства, професор

Харків– 2026

АНОТАЦІЯ

Жук К. В. **Пісенний фольклор перехідної етнокультурної зони (на матеріалі Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я).** — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 025 Музичне мистецтво. Харківська державна академія культури, Харків, 2026.

У дисертації представлено комплексне дослідження українського пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони покордоння Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я, що розглядається в контексті історико-соціальних детермінант формування фольклорної традиції, в лінгвістичному, соціокультурному, обрядовому та музикознавчому, зокрема етномузикологічному аспектах. Запропоновано цілісне етномузикознавче осмислення пісенної культури усної традиції, що сформувалась внаслідок багатоетапного заселення локусу дослідження.

Актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, винятковою цінністю та культурною значущістю традиційного пісенного фольклору локусу дослідження, а з іншого — відсутністю його комплексного й системного дослідження у сучасній вітчизняній етномузикології. Потреба у збереженні, систематизації та трансмісії жанрового фонду наступним поколінням загострюється прямою загрозою знищення та втрати традиційної пісенної спадщини локусу дослідження внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*: в українській етномузикології перехідна етнокультурна зона постала об'єктом системного наукового дослідження; сформовано концепцію перехідної етнокультурної зони на покордонній території пізнього заселення; уведено до наукового обігу архівні матеріали з власних експедицій дисертантки (південно-східні р-ни Харківщини, Краматорський р-н Донецької обл.), з приватних архівів В. Осадчої (південно-східної Харківщини), І. Фетисова та

С. Карпенко (Харківської, Донецької та Дніпропетровської обл.), І. Крюченко та Л. Савченко (Донеччина); а також нотації більше 70 зразків народної пісенності, виконані дисертанткою у співпраці з В. Осадчою та Є. Волошиною.

Виявлено географічні межі перехідної етнокультурної зони за районуванням мелотипів обрядових наспівів; обґрунтовані методологічні відмінності аналізу обрядового фольклору та пісенної лірики; виявлено й картографовано мелотипи обрядових наспівів на території дослідження; здійснено жанрову диференціацію пісенної лірики за сюжетно-тематичними групами та сюжетними парадигмами.

Доповнено характеристики жанрової системи пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони з урахуванням соціально-історичних умов формування території дослідження;

Набула подальшого розвитку характеристика обрядового контексту побутування народної пісенності в умовах перехідної етнокультурної зони.

Практичне значення дисертації полягає в можливості використання її результатів і висновків у науково-дослідницькій діяльності, а також у навчально-педагогічному процесі закладів вищої освіти мистецького спрямування (у межах дисциплін: «Етномузикологія», «Музична культурологія», «Музична культура Слобожанщини», «Історія української музики», «Фольклорна практика», «Етносольфеджіо», «Аналіз музичних творів», «Позаакадемічні жанри музичного мистецтва», «Фольклорний ансамбль», «Вокальні стилі традиційного виконавства України», «Сольний спів», «Транскрипція народної музики», «Український музичний фольклор»). Матеріали дисертації, зокрема нотні транскрипції можуть бути задіяні у творчо-виконавській діяльності фольклорних колективів. Результати роботи можуть слугувати підґрунтям для розробки методичних рекомендацій, авторських курсів, лекцій, майстер-класів та етнографічних мистецьких проєктів, спрямованих на збереження жанрового фонду Сходу та Півдня України.

Перший розділ дисертації присвячено теоретико-методологічним засадам дослідження пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони. Здійснено

огляд та систематизацію історико-соціальних умов формування фольклорної традиції, визначено термінологічний апарат та сформовано інтегративну методологію дослідження, яка поєднує загальнонаукові (системний, історичний, міждисциплінарний, компаративний тощо) підходи і методи, а також спеціальні – музикознавчі, зокрема етномузикологічні методи дослідження.

Аналіз історичних, географічних, архівних, картографічних даних підтвердив наявність перехідної етнокультурної зони, окреслив її межі та виявив багатошаровий характер заселення покордоння Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов′я від часів неоліту до сьогодення з акцентом на історичну пріоритетність козацьких поселень XVI-XVIII ст. Окреслено межі дослідження територією межиріччя Вовчої, Самари та Сіверського Дінця.

Аналіз механізмів адаптації пісенного фольклору локусу дослідження встановив, що на території дослідження функціонують індивідуальні та колективні механізми адаптації народної пісенності в межах фольклорного середовища та дозволив класифікувати фольклорні середовища на території новопоселень, серед них: умовно-автентичні поселення, закриті осередки. Індивідуальні міграції показали більшу відкритість до асиміляції з місцевою культурою, однак з паралельним збереженням пісенних жанрів, завезених з материнського поселення.

У межах лінгвістичного аспекту дослідження підтверджено контактний статус говірок перехідної етнокультурної зони. Запропоновано нове розмежування між слобожанською та степовою говірками південніше від м. Лозової, до покордоння Харківської, Дніпропетровської та Донецької областей.

Опрацьовано друковані та архівні джерела (польові записи дисертантки, а також музикологів В. Осадчої, І. Фетисова, С. Карпенко, І. Крюченко), що сформували емпіричну базу дослідження з понад 1100 різножанрових зразків пісенного фольклору, зібраних у 120 сіл 28-ми р-нів трьох областей Сходу України.

Розроблено категоріальний апарат дослідження, надано робоче поняття *«регіонального пісенного фольклору»,* що трактується як складова музичної культури усної традиції народу, яка функціонує як жанрова система в нерозривному, синкретичному зв'язку з історико-географічними та етнокультурними чинниками конкретного ареалу. Науково обґрунтовано *концепцію перехідної етнокультурної зони* як частини маргінальної зони, яка має більш стійкі ознаки тяжіння до культурних «ядер» сусідніх етнографічних регіонів та структурована як сукупність контактних між собою фольклорних осередків. Визначено її ключові детермінанти: пізній характер заселення, багатошаровість традиції, дифузність та інтегративність, поляризація та децентралізованість жанрової системи пісенного фольклору.

Другий розділ дисертації присвячений мелотипології та мелогеографії наспівів календарно- та родинно-обрядового фольклору із застосуванням картографування поширених мелотипів. Досліджено процес децентралізації та поляризації жанрової системи етнокультурної перехідної зони, визначено домінуюче місце пісень зимового календарно-обрядового циклу та весільної родинної обрядовості.

Здійснена мелотипологія жанрів календарно-обрядового циклу продемонструвала наявність повного жанрового спектру зимових пісенних зразків давньої сільської спадщини (щедрівки, колядки, посівальні пісні, меланки (правобережні та лівобережні типи), йорданські пісні) та наспівів пізньої християнської традиції (різдвяні канти, новотвори, псальмові колядки). Серед десяти мелотипів поширеними визначено: дитячі скандування типу примітивів-диспондеїв ‹Зм03-1.10›, наспіви тридольної групи ‹Зм02-1.12›, 6-складові «меланкування» ‹Зм16› та щедрівки типу ‹Зм08›, що відносяться до форм дорослого репертуару. Виявлено побутування наспівів весняно-літнього циклу (веснянки, купальські, петрівчані, жнивні) на окресленій території в їх первісному вигляді. Весняні наспіви узагальнені в кількості восьми ритмотипів в одиничних зразках закличних веснянок та обрядових танків. Наспіви літнього періоду представлені п'ятьма ритмотипами, серед яких домінує тип ‹ ♩ 53^2›, а

жнивний пласт обрядового фольклору репрезентований двома формами, переважно — ‹ ♩ 4433›. Визначено, що наспіви жанрів веснянo-літнього циклу у межах перехідної етнокультурної зони на відміну від аналогічних різновидів, зафіксованих на Слобожанщині, не зазнали ліричного переосмислення та значних синтаксичних змін (через втрату актуальності на місці нового поселення, а також внаслідок нетривалого спільного проживання новопоселян).

Аналіз обрядового аспекту родинно-обрядових жанрів виявив активну форму побутування весільного комплексу до початку XXI ст. та продемонстрував його адаптацію до сучасних потреб громади. Серед наспівів весільної обрядовості встановлено поширення восьми мелотипів, серед яких домінують тирадні форми шестидольної основи V6. Вагому частку репертуару складають тиради форми V5+3. Ліричну лінію обряду становлять строфічні мелотипи з основами V5+3 та V6, що мають вторинне ритмічне прочитання. На характер розспівності та метроритмічної організації наспівів впливає дія ліричного модусу мислення носіїв фольклорного середовища, зокрема шляхом переосмислення мірної долі (брахістохрони), що призводить до розширення форми.

Підкреслено, що поховальна обрядовість родинного циклу в межах перехідної етнокультурної зони зазнала докорінної християнізації. Місце архаїчних голосінь зайняли музичні зразки християнської тематики, які охоплюють різні жанри: псальми, духовні пісні, пісні-новотвори на апокрифічні тексти.

За результатами картографічного аналізу мелотипів календарної обрядовості унаочнено такі перехідні зони: басейн річок Орелі, Вовчої та Мокрих Ялів, приток Дніпра (що містить ознаки наддніпрянської традиції), а також басейн Сіверського Дінця та Казенного Торця, приток Дону (що відзначається впливом слобожанської традиції).

У *третьому розділі* дисертації визначено функціонування пісенної лірики в традиції перехідної етнокультурної зони. З’ясовано, що жанровий склад ліричної пісенності зазнав змін під впливом урбанізації та індустріалізації, що сприяло децентралізації жанрової системи фольклору.

Здійснено жанрову диференціацію пісенної лірики за тематично-сюжетними лініями. Виявлено пріоритетність пісень родинно-побутової тематики та суспільно-побутової лінії (15 зафіксованих зразків). Встановлено розповсюдженість сюжетних груп, серед яких домінують завоєнні (рекрутські, солдатські, новотвори), а також авторські пісні, які поширилися завдяки засобам масової комунікації та творчості аматорських хорів.

Аналіз зразків ліричної пісенності за тематичним та сюжетно-парадигмальним розподілом продемонстрував ознаки дифузних процесів та осередковості на рівні вербального фольклорного тексту, зокрема сюжетної контамінації зразків суспільно-побутової та родинно-побутової тематики (чумацької та козацької, строкової та суспільно-побутової, рекрутської тощо).

Комплексний аналіз за композиційними типами продемонстрував перевагу одно- та дворядкових форм серед зразків давньої лірики та поширення трирядкових та чотирирядкових форм серед творів індустріальної епохи. Однорядкові форми поширені у вужчому локусі, переважно в осередках першої хвилі козацьких поселень, у межиріччі Самари, Орелі та Вовчої, що вважається у дисертації зоною впливу наддніпрянської традиції.

Доведено зв’язок між сюжетними групами та композиційними типами ліричних пісень суспільно-побутової тематики: перевага однорядкових та дворядкових форм у козацьких, чумацьких, наймитських, бурлацьких піснях. Натомість родинно-побутова лірика налічує розвинуту форму, зокрема певні мотиви містять як більш давні форми (дворядковими), так і трирядкові з використанням принципу повтору тексту і музичного рядка (АББ, ααβ).

Аналіз віршової форми встановив розповсюдження на теренах перехідної етнокультурної зони віршового типу V446 та його похідних (однорядкових: V557(8-9) та дворядкових), а також варіацій дворядкової форми $V44^2$ (V4(5-7)4(5-7)^2. Виявлено репрезентативність трирядкових віршових форм $V66^3$ та $V446^3$. Визначено властивістю давніх ліричних пісень перехідної етнокультурної зони тенденцію до ампліфікації сегментів (7-10 складів) за рахунок рясних розспівів *«ой-і», «та-і», «о-го-о», «же», «ги-ить»*.

Запропоновано ладо-фактурний аналіз зразків ліричної пісенності, засадами якого стали: визначення амбітусу голосів, кількості спільних звуків між ними, системи опорних тонів та їх взаємозв'язку, а також типів кадансування. На основі здійсненого аналізу диференційовано наспіви ліричних пісень на теренах перехідної етнокультурної зони на три *мелодико-фактурні типи*: модально-поспівковий, підголосково-поліфонічний, та третій з домінуванням ознак гомофонно-гармонічного складу.

На основі проведеного ладо-фактурного аналізу виявлені ознаки перехідної етнокультурної зони: *дифузність* та *інтегративність,* що проявляються в наявності перехідних (*інтегрованих*) варіантів, утворених на межі мелодико-фактурних типів.

Наголошено, що пісенний фольклор перехідної етнокультурної зони, що досліджується, посідає вагоме і значуще місце в музичній культурі України. Визначено, що саме через механізми адаптації та збереження самобутньої ідентичності (осередковості), пісенний фольклор виступає стабілізуючим чинником цілісності національного музичного ландшафту дослідження, та інтегрує культурні елементи різних історико-етнографічних регіонів у спільному просторі перехідної етнокультурної зони.

Ключові слова: музична культура, українська музична культура, музичне мистецтво, українська музикологія, традиційна музика, український пісенний фольклор, перехідна етнокультурна зона, новопоселянська фольклорна традиція, виконавство, жанрова система, мелотипологія, мелогеографія.

Zhuk. K. V. **Song folklore of the transitional ethnocultural zone (based on the material of Slobozhanshchyna, Middle Dnieper region and Northern Nadazovia).** — Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the Doctor of Philosophy degree in the specialty 025 Music art. Kharkiv State Academy of Culture. Kharkiv, 2026.

The thesis presents a comprehensive study of Ukrainian song folklore of the transitional ethnocultural zone of the border of Slobozhanshchyna, Middle Dnieper and Northern Nadazovia, which is considered in the context of historical and social determinants of the formation of folklore tradition, in linguistic, sociocultural, ritual, musicological and ethnomusicological aspects. A holistic ethnomusicological understanding of the song culture of the oral tradition, which was formed as a result of the multi-stage settlement of the locus of research, is proposed.

The relevance of the study is determined, on the one hand, to the exceptional value and cultural significance of the traditional song folklore of the locus of study, and on the other hand, to the lack of its comprehensive and systematic study in modern domestic ethnomusicology. The need for preservation, systematization and transmission of the genre repertoire to the next generation is intensified by the direct threat of destruction and loss of the traditional song heritage of the locus of study as a result of full-scale armed aggression of the Russian Federation v. Ukraine.

The scientific novelty of the research results lies in the fact that for the first time: in Ukrainian ethnomusicology, the transitional ethnocultural zone is considered as an independent object of systematic scientific research; the concept of a transitional ethnocultural zone on the border territory of late settlement has been formed; archival materials and transcriptions of folk song samples (more than 70 transcriptions performed by the author in cooperation with V. Osadcha and E. Voloshyna) of folk songs from the author's own field expeditions (south-eastern districts of Kharkiv region, Kramatorsk district of Donetsk region) and from the involved source base: musical samples from the private archives of V Osadcha (south-eastern Kharkiv region), I. Fetysov and S. Karpenko (Kharkiv, Donetsk and Dnipropetrovsk regions) were introduced into scientific circulation. I. Kryuchenko and L. Savchenko (Donetsk region); and audio recordings from the audio CD "Folklore Treasures of Donetsk Region" (authored by L Vasin);

- *the* geographical boundaries of the transitional ethnocultural zone are revealed according to the zoning of melotypes of ritual chants; *the methodological differences between the analysis of ritual folklore and song lyrics* are substantiated;

melotypes of ritual melodies in the study area were identified and mapped; *genre differentiation of song lyrics by plot and thematic groups and plot paradigms* has been carried out; *the characteristics of the genre system of song folklore of the transitional ethnocultural zone are supplemented, taking into account the socio-historical conditions of the formation of the study area.*

The characteristics of the ritual context of the existence of folk songs in the conditions of the transitional ethnocultural zone were further developed.

The practical significance of the research results lies in the fact that the materials of the thesis can be used in the research, performance and educational and pedagogical process of higher education institutions of artistic direction (within such disciplines as: "Ethnomusicology", "Musical Culturology", "Musical Culture of Slobozhanshchyna", "History of Ukrainian Music", "Folklore Practice", "Ethnosolfeggio", "Analysis of Musical Works", "Extra-Academic Genres of Musical Art", "Folklore ensemble", "Vocal styles of traditional performance of Ukraine", "Solo singing", "Transcription of folk music", "Ukrainian musical folklore"). The materials of the thesis, in particular musical transcriptions, can be involved in the creative and performing activities of folklore groups. The results of the work can serve as a basis for the development of methodological recommendations, author's courses, lectures, master classes and ethnographic art projects aimed at preserving the genre repertoire of the East and South of Ukraine.

The first chapter of the thesis is devoted to the theoretical and methodological foundations of the study of song folklore of the transitional ethnocultural zone. In the section, on the basis of a multi-vector approach, a review and systematization of the historical and social conditions for the formation of the folklore tradition, which includes works on history, geography, linguistics and ethnography, scientific and archival sources, defines the terminological apparatus and forms a research methodology.

The analysis of historical, geographical, archival, cartographic data confirmed the presence of a transitional ethnocultural zone, outlined its boundaries and revealed the multi-layered nature of the settlement of the borders of Slobozhanshchyna,

Middle Dnieper and Northern Nadazovia from Neolithic times to the present with an emphasis on the historical priority of Cossack settlements of the XVI-XVIII centuries and also outlined the boundaries of the study by the territory of the interfluve of the Vovcha, Samara and Siverskyi Donets.

The analysis of the mechanisms of adaptation of song folklore of the locus of the study established that individual and collective mechanisms of adaptation of folk songs within the folklore environment function in the territory of the study and made it possible to classify folklore environments on the territory of new settlements, among them: quasi-authentic settlements, closed communities.

Individual migrations showed a greater openness to assimilation with local culture, but with the parallel preservation of song genres brought from the parent settlement.

Within the linguistic aspect, the contact status of dialects of the transitional ethnocultural zone has been confirmed. A new distinction between the Slobozhanska and steppe dialects south of the city of Lozova, to the border of Kharkiv, Dnipropetrovsk and Donetsk regions has been proposed.

In the source research aspect, printed and archival sources (field records of the Postgraduate student and V. Osadcha, I. Fetisov and S. Karpenko, I. Kryuchenko) were worked out, which formed the empirical base of the study of more than 1100 samples of song folklore of different genres from 120 villages of 28 districts of three regions of the East of Ukraine.

A categorical apparatus of research has been developed, in which the working concept of *"regional song folklore"* is interpreted as a component of the musical culture of the oral tradition of the people, which functions as a genre system in an inseparable, syncretic connection with the historical, geographical and ethnocultural factors of a particular area. The concept of the transitional ethnocultural zone has been substantiated as a part of the marginal zone, which has more stable features of attraction to the cultural "cores" of neighboring ethnographic regions and is structured as a set of folklore centers in contact with each other. Its key determinants are defined: the late nature of settlement, the multi-layered tradition, diffusiveness

and integrativity, polarization and decentralization of the genre system of song folklore.

To solve the problems of the study, an integrative methodological complex has been formed, which combines systemic, historical, interdisciplinary approaches, comparative and special musicological and ethnomusicological research methods.

The second chapter of the thesis is devoted to melotypology amd melegeogrsphy of melodies within calendar- and family-ritual folklore, using cartographic mapping of widespread melotypes. The process of decentralization and polarization of the genre system in the ethnocultural transitional zone is examined, in which songs of the winter calendar-ritual cycle and songs of wedding family-ritual traditions occupy a dominant position.

The melotypology of genres within the calendar-ritual cycle demonstrated that among winter melodies a full genre spectrum of songs from the ancient rural heritage was identified (shchedrivky, kolyadky, sowing songs, malanka songs (both Right-Bank and Left-Bank types), and Epiphany songs), as well as examples of the later Christian tradition (Christmas canticles, neoplasms, psalm-based kolyadky). Among ten melotypes, the most widespread were: children's chanting of primitive-dispondee type ‹Zm03-1.10›, melodies of the triple-meter group ‹Zm02-1.12›, six-syllable "melanka-style" chants ‹Zm16›, and shchedrivky of type ‹Zm08›, which belong to forms of the adult repertoire.

Spring-summer cycle melodies (vesnianky, Kupala songs, Petrivka songs, and harvest songs) mostly survive in the research area in their original form. Spring melodies are summarized into eight rhythm types, represented by isolated examples of call-type vesnianky and ritual dances, while summer-period melodies are represented by five rhythm types, among which type ‹ ♩ 53^2› dominates, and the harvest-layer of ritual folklore is represented by two forms, predominantly ‹ ♩ 4433›.

Melosies of the spring-summer cycle have not undergone lyrical reinterpretation or significant syntactic changes within the transitional ethnocultural zone, due to their loss of relevance in the new settlement area as well as the short

period of cohabitation among settlers (unlike similar genres recorded in Slobozhanshchyna).

The analysis of the ritual aspect of family-ritual genres revealed an active form of wedding complex practice up to the beginning of the 21st century and demonstrated its adaptation to the contemporary needs of the community. Among wedding ritual melodies, the spread of eight melotypes has been identified, with dominant ones being tirade forms based on a six-beat structure V6, while a significant portion of the repertoire consists of V5+3 tirades. The lyrical line of the ritual is served by strophic melotypes based on V5+3 and V6, which exhibit a secondary rhythmic interpretation. The character of melodic elaboration and melorhythmic organization is influenced by the lyrical mode of thinking of the folklore carriers, in particular through the reinterpretation of the metric pulse (brachistochrones), leading to an expansion of form.

The funeral ritual tradition within the family cycle in the transitional ethnocultural zone has undergone radical Christianization. The place of archaic lamentations has been taken by musical examples of Christian thematic content, which include various genres: psalms, spiritual songs, and newly composed songs based on apocryphal texts.

According to the results of the cartographic analysis of calendar ritual melotypes, the following transitional zones within the research territory have been identified: the basin of the Oril, Vovcha, and Mokri Yaly rivers, tributaries of the Dnipro, is defined as an area containing features of the Dnipro (Naddniprianska) tradition, while the basin of the Siverskyi Donets and Kazennyi Torets rivers, tributaries of the Don, represents a zone of influence of the Slobozhanshchyna tradition.

In the *third chapter of the* thesis, the functioning of song lyrics in the transitional ethnocultural zone is analyzed. It is found out that under the influence of urbanization and industrialization, the genre composition of lyrical songs has undergone changes, which contributed to the decentralization of the genre system of folklore.

A genre-based differentiation according to thematic and narrative lines was carried out, revealing that within the corpus of ancient lyric tradition, socio-domestic themes are receding into the past (with only 15 recorded examples), while family and household songs have taken a dominant position. The following widespread narrative groups have been identified: war-related songs (recruitment songs, soldiers' songs, and newly composed works), as well as author-composed songs that spread across the research area through radio broadcasting and the activities of amateur choirs.

The analysis of samples of lyrical songs by thematic and plot-paradigm distribution showed signs of diffuse processes and focal points at the level of verbal folklore text, in particular, narrative contamination between samples of socio-domestic and family-domestic themes (Chumak and Cossack songs, conscription songs and socio-domestic songs, recruitment songs and ballads).

A comprehensive analysis based on compositional types demonstrated the predominance of monoline and two-line forms among examples of ancient lyric tradition, and the spread of three-line forms among examples of ancient lyric tradition, and the spread of three-line and four-line forms in works of the industrial era. Monoline forms occur in a narrower locus, mainly in the centers of the first wave of Cossack settlements in the interfluve of the Samara, Oril, and Vovcha rivers, which is considered in the thesis as a zone of influence of the Dnipro (Naddniprianska) tradition.

A correlation was established between narrative groups and compositional types of lyrical socio-domestic songs: monoline and two-line forms prevail in Cossack, Chumak, hired labor, and vagrant songs. In contrast, family-domestic lyricism demonstrates a more developed structure; certain motifs include both older forms (two-line structures) and three-line forms using a principle of textual and musical repetition (ABB, αββ).

The analysis of verse structure identified the prevalence within the transitional ethnocultural zone of the verse type V446 and its derivatives (monoline forms: V557(8–9) and two-line forms), as well as variations of the two-line form V442 (V4(5–7)4(5–7)2). Three-line verse forms V663 and V4463 were also found to be

representative. A characteristic feature of ancient lyrical songs in the transitional ethnocultural zone is a tendency toward amplification of segments (7–10 syllables) through abundant melodic expansions such as *"oy-i," "ta-i," "o-go-o," "zhe,"* and *"hy-yt."*

An integrated approach to the ladotextural analysis of samples of lyrical songs is proposed. *The principles of the musicological approach were:* determination of the vocal ambitus, the number of shred tones between voices, the system of tonal centers and their interrelations, as well as the type of cadential structure in the song samples. Based on the above parameters, the melodies of lyrical songs in the transitional ethnocultural zone were classified into three melodic-textural types: modal chant, heterophonic subvocal polyphonic, and a third type dominated by features of homophonic-harmonic texture.

It has been found that among the three types, the *second and third are common.* On the basis of the ladotextural analysis, the signs of the transition zone were revealed: *diffusion* and *integrativity.* This is manifested in the presence of transitional variants (*integrated*) on the border of melodic and texture types.

In conclusion, it should be noted that the song folklore of the studied transitional ethnocultural zone occupies an important and significant place in the musical culture of Ukraine. It has been established that, through mechanisms of adaptation (diffuseness, integrativity) and the preservation of distinctive identity (centredness), song folklore acts as a stabilizing factor in the integrity of the national musical landscape of the studied territory and integrates cultural elements of various historical and ethnographic regions within the shared space of the transitional ethnocultural zone.

Key words: musical culture, Ukrainian musical culture, musical art, Ukrainian musicology, traditional music, Ukrainian song folklore, transitional ethnocultural zone, Novoposelian folklore tradition, performance, genre system, melotopology, melogeography.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в українських наукових фахових виданнях, затверджених МОН України (категорія «Б»):

1. Жук К. Аналіз пісенної лірики в суміжних фольклорних традиціях історико-географічного типу утворення // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Вип. 66, т. 1. 2023. Дрогобич, С. 80–85. https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-1-12

2. Жук К. В. Вивчення музичного фольклору Донеччини останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. // Музикознавча думка Дніпропетровщини : зб. наук. ст. / Дніпровська акад. музики. Вип. 26. Дніпро : Грані, 2024. С. 88–109. https://doi.org/10.33287/222408

3. Жук К. Районування типів музичних форм весільних пісень у межиріччі Орелі, Вовчої та Сіверського Дінця // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Вип. 19. Київ, 2024. С. 64–80. https://doi.org/10.31318/2522-4212.2024.19.319758

4. Жук К. Жанрова система пісенної традиції перехідної етнокультурної зони між Слобожанщиною, Середньою Наддніпрянщиною та Північним Надазов'ям // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Вип. 94, т. 1. Дрогобич, 2025. С. 213–220. https://doi.org/10.24919/2308-4863/94-1-28

5. Жук К. Мелотипологія зимових обрядових наспівів у Межиріччі Вовчої, Орелі та Сіверського Донця // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Вип. 20. Київ : НМАУ, 2025. С. 64–88. https://doi.org/10.31318/2522-4212.2025.20.349708

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Жук К. Весільні пісні фольклорних осередків Південно-Східної Слобожанщини // Культурні та мистецькі студії ХХІ століття : науково-практичне партнерство : матеріали ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф., 10 листоп. 2022 р. / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Харків, 2022. С. 189–190.

7. Жук К. Відтворення традиційної пісенності фольклористичним гуртом «Родовід» в умовах тимчасового переселення (м. Гамбург) // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених, 20-21 квіт. 2023 р. у 2-х ч. Ч. 1. / Харків. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2023. С. 344–347.

8. Жук К. «Мелотип» та «музичний діалект» в контексті досліджень територій історико-географічного типу утворень // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку: матеріали міжнар. наук. конф., 22-23 листоп. 2023 р. у 2 ч. Ч 2 / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2023. С. 135–137.

9. Жук К. Весільні мелотипи суміжних районів Харківщини, Донеччини та Дніпропетровщини // Актуальні питання східноєвропейської етномузикології : тези IV Міжнар. етномузикознавчий симпозіум, 7–10 лютого 2024 р. / Дніпровська акад. музики. Дніпро, 2024. С. 17–18.

10. Жук К. Структура календарно-обрядової пісенності міжрегіональної перехідної зони // Культура та інформаційне суспільство XXI століття.: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених, 18-19 квіт. 2024 р. у 2 ч. Ч. 1. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2024. С. 250–251.

11. Zhuk K. Musical and Poetic Composition of Tragic Songs and Ballads (South-eastern Slobozhanshchyna) // Dark Side of Folklore and Folkloristics : Abstracts of the 13th International Conference of Young Folklorists, 9–11 October 2024 / Institute of Lithuanian Literature and Folklore. Vilnius, 2024. P. 101–102.

12. Жук К. Музично-стильова парадигма сюжету про дітовбивцю в умовах перехідної зони між Харківщиною та Донеччиною // Культура та інформаційне суспільство XXI століття.: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених, 17-18 квіт. 2025 р. У 2 ч. Ч. 2. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2025. С. 54–56.

13. Жук К. Жанрова система пісенного фольклору як маркер етнографічного пограниччя Донеччини // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку.: матеріали міжнар. наук. конф., 20–

21 листоп. 2025 р. У 2 ч. Ч. 2. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2025. С. 194–196.

14. Жук К. Козацькі та чумацькі пісні традиції перехідної етнокультурної зони (Північного Надазов'я та суміжних регіонів) // Актуальні питання східноєвропейської етномузикології : тези V міжнар. етномузикознавчий симпозіум, 11–13 лют. 2026 р. / Дніпровська акад. музики; ГО «Міжнародний фестиваль музичного мистецтва «Музика без меж» (Дніпро, Україна); Ін-т литовської літератури і фольклору (Вільнюс, Литва). Дніпро, 2026. С. 36–37.

ЗМІСТ

ВСТУП……..……..……21

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ ПЕРЕХІДНОЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ЗОНИ……...30

1.1. Історико-соціальні детермінанти формування традиційної пісенності перехідної етнокультурної зони……...…….....30

1.2. Джерельна база та теоретичні основи дослідження……..……47

1.3. Методологічні виміри та категоріальний апарат дослідження……74

Висновки до 1 розділу…….87

Розділ 2. МЕЛОГЕОГРАФІЯ НАСПІВІВ КАЛЕНДАРНО- ТА РОДИННО-ОБРЯДОВИХ ЖАНРІВ……....91

2.1. Мелотипологія наспівів календарно-обрядового фольклору покордоння південної Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я……91

2.2. Мелотипологія наспівів родинно-обрядового циклу перехідної етнокультурної зони локусу дослідження……...…….123

2.3. Мелогеографія обрядових наспівів пісенного фольклору як маркер перехідної етнокультурної зони покордоння південної Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я……145

Висновки до 2 розділу……...151

Розділ 3. ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІСЕННОЇ ЛІРИКИ В ТРАДИЦІЇ ПЕРЕХІДНОЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ЗОНИ ПОКОРДОННЯ ПІВДЕННОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ, СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ ТА ПІВНІЧНОГО НАДАЗОВ'Я……154

3.1. Специфіка побутування пісенної лірики перехідної етнокультурної зони ……...…...155

3.2. Жанрові різновиди та сюжетні парадигми ліричного пласту пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони……..……...161

3.3. Структурно-композиційні та музично-стилістичні особливості пісенної лірики локального поширення……...…….....188

Висновки до 3 розділу……..197
ВИСНОВКИ……...199
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….....205
ДОДАТКИ……..237

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Пісенний фольклор Сходу та Півдня України є яскраво-самобутнім явищем національної музичної культури, яке вирізняється багатошаровістю, жанрово-стильовою різноманітністю, інтонаційно-ритмічною виразністю. В традиційній пісенній культурі знаходять відображення та акумулюються духовні надбання, етнічна пам'ять, аксіологічні виміри буття, глибинні ментальні засади народу, його системні уявлення про світ.

В історико-культурному просторі Сходу та Півдня України склалися та межують три етнокультурні регіони: Слобожанщина, Середня Наддніпрянщина та Північне Надазов'я. Кожен з них вирізняється комплексом ознак матеріальної та духовної культури, проте на межуючих територіях утворюються перехідні, контактні зони з дифузним набором ознак, які яскраво проявляються в пісенному фольклорі. На сучасному етапі ці території перебувають у зоні активних бойових дій унаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, що створює пряму загрозу знищення та втрати традиційної пісенної спадщини локусу, що досліджується.

З огляду на історичні умови формування, фольклорна традиція регіону, що досліджується, належить до типу складених, новопоселянських традицій (за терм. В Осадчої), які виникли внаслідок взаємодії різних регіональних фольклорних пластів у процесі колонізації та заселення степових територій. Такі традиції в сучасній українській етномузикології розглядаються як ключові для розуміння механізмів формування перехідних етнокультурних зон. Саме в фольклорній традиції перехідної етнокультурної зони простежується тяглість культурних уявлень і смислів, пов'язаних із особливим типом соціальної організації, козацьким світоглядом, воєнною звитягою, прикордонним способом життя.

У цьому контексті особливий інтерес становить пісенний фольклор перехідної етнокультурної зони в межиріччі Орелі, Вовчої та Сіверського

Дінця. Пісенний фольклор території дослідження представлений потужним масивом автентичних зразків, які репрезентують самобутній місцевий стиль та тяглість фольклорної традиції культурних осередків. Тематика й музична образність пісенної спадщини регіону актуалізують уявлення про потужне втілення української ментальності та історичної пам'яті й захоплюють своєю глибиною і художньою виразністю. Ці якості яскраво відбиті в жанровій структурі пісенного фольклору: обрядового, насамперед зимового та весільного циклів; багатстві сюжетних парадигм козацьких, історичних, чумацьких, рекрутських, завоєнних пісень, а також розквіту пізньої лірики і новотворів ліричного пласту.

Актуальність теми дисертації зумовлена винятковою цінністю, культурною значущістю традиційного пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони та водночас відсутністю його комплексного й системного дослідження в сучасній етномузикології. Актуальність теми посилюється необхідністю вивчення та узагальнення раніше неопрацьованого народнопісенного матеріалу та його систематизації із сучасних методологічних позицій. Події воєнного часу також посилили потребу збереження та примноження жанрового фонду пісенного фольклору.

Мета дослідження – визначити специфіку пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони між півднем Слобожанщини, Середньою Наддніпрянщиною та Північним Надазов'ям та розкрити його роль у контексті національної музичної культури.

Реалізація мети передбачає розв'язання наступних **завдань:**

- дослідити процес формування традиційної культури окресленого регіону в історико-соціальному аспекті;
- сформувати джерельну базу дослідження;
- висвітлити теоретико-методологічні засади дисертації з позицій сучасної етномузикології;
- визначити категоріальний апарат дослідження;

- здійснити мелотипологію фольклорних наспівів календарно-обрядового та родинно-обрядового циклів перехідної етнокультурної зони покордоння південної Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я;

- окреслити ареали поширення мелотипів календарно- та родинно-обрядових наспівів у межах перехідної етнокультурної зони, що досліджується;

- розкрити специфіку побутування пісенної лірики в умовах перехідної етнокультурної зони та розглянути її за жанровими різновидами та сюжетно-парадигмальними показниками;

- визначити структурно-композиційні та музично-стилістичні особливості пісенної лірики локального поширення.

Об'єкт дослідження – український пісенний фольклор перехідної етнокультурної зони.

Предмет дослідження – специфіка функціонування українського пісенного фольклору в умовах перехідної етнокультурної зони, розглянутої на матеріалі покордоння півдня Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я.

Матеріал дослідження складають понад 1100 зразків різножанрового пісенного фольклору (календарно- та родинно-обрядового циклів, ліричного пласту), зафіксованих у 120 селах 28-ми районів Донецької, Дніпропетровської та Харківської обл. Вагому частину матеріалу становлять власні польові записи дисертантки (2016-2022 рр.), здійснені у Близнюківському р-ні Харківської обл. та Краматорському р-ні Донецької обл.; фольклорні пісенні зразки, записані в онлайн-форматі від інформантів з окресленої перехідної зони (2022-2025 рр.), а також від носіїв фольклорної традиції локусу дослідження в середовищі мігрантів (м. Гамбург, Німеччина); архівні записи та рукописні транскрипції вербального та музичного текстів пісенних зразків з Барвінківського, Близнюківського, Борівського, Ізюмського, Лозівського та Сахновщинського р-нів Харківської обл., здійснені (у період 1978-2010 рр.) професором В. Осадчою; зразки Донецького обласного навчально-методичного центру

культури у транскрипції К. Братерської-Ваніної; польові записи дослідників І. Фетисова та С. Карпенко (2003-2007 рр.) з Лозівського, Зачепилівського р-нів Харківської обл., Лиманського (Краснолиманського), Слов´янського р-нів Донецької обл. та Юріївського р-ну Дніпропетровської обл.; експедиційні записи І. Крюченко та Л. Савченко з Волноваського р-ну Донецької обл.

Матеріал дослідження також склали нотні видання регіонального пісенного фольклору під редакцією Л. Єфремової, А. Любимової, Л. Новикової, О. Осадчої, В. Поляченка («Пісні душі моєї» гурту «Надія» с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл.), О. Потебні, Г. Пшенічкіної, О. Стеблянка, В. Ступницького, О. Тюрикової; рукописні джерела (пісенник Н. Горинчиної з с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл., матеріали з експедиційних сесій О. Проселкової); аудіо- та відео- матеріали записів народних пісень регіону, що досліджується (аудіодиски «Фольклорні скарби Донеччини», автор проєкту Л. Васіна, записи з цифрових платформ: «Баба Єлька», «Bozhychi archive», «Голос Степу», «Polyphony Project» а також Цифрового архіву фольклору Слобожанщини та Полтавщини).

Теоретичну базу дослідження складають історичні, лінгвістичні, культурологічні, музикознавчі, музично-історичні, етномузикознавчі праці, архівні джерела та регіональні збірки, які висвітлюють питання:

- *історії України, географії, та етнографії* (Д. Багалій [2], В. Борисенко [263], М. Волков [9], С. Гайдук [11; 12], М. Драгоманов [36], Р. Кирчів [117], О. Косміна [130], О. Курочкін [133-136], Н. Кушнаренко [287], П. Лаврів [137], С. Макарчук [152], Я. Новицький [175-177], С. Павлюк [192], В. Пірко [195-196], Т. Чухліб [280], В. Шейко [287-288], Л. Якубова [290];
- *лінгвістики та діалектології* (С. Бевзенко [3], М. Дмитренко [33], Ф. Жилко [58], Л. Іваннікова [107-108], І. Матвіяс [154], І. М'ягкота [151], Л. Тищенко [256; 257], В. Томс [292], Б. Шарпило [281], Ю. Шевельов [282];
- *теоретичного музикознавства, етномузикології та регіоналістики* (В. Білецька [4], Г. Бреславець [6-8], М. Гайдай [10], О. Гончаренко [14-17], В. Гошовський [18-20], С. Грица [21-26; 269], О. Дей [30-31], Є. Єфремов [46-

51], Л. Єфремова [52-57], Т. Зачикєвіч [99], А. Іваницький [100-104; 110-111; 262], О. Карапата [108], С. Карпенко [109], К. Квітка [101-105], І. Клименко [118-126], Г. Коропніченко [128-129; 286], Л. Лукашенко [142-145], Б. Луканюк [139-141], С. Людкевич [150], А. Любимова [146-149; 168], С. Мишанич [155], О. Мурзина [162-166], Л. Новикова [170-174], В. Осадча [178; 180-190; 275], В. Пасічник [291], Г. Пеліна [193], Н. Плотнік [209-211], І. Польська [212-214], І. Польський [215; 216], Г. Пшенічкіна [168; 219-221], Ю. Рибак [222-226], В. Русіна [227-230], Н. Сербіна [232-233], М. Скаженик [235-242], Т. Сопілка [243], О. Стеблянко [270], О. Терещенко [248-254], П. Тимофєєв [255], Л. Тишевська та В. Шейко [288], О. Тюрикова [156-157; 259-262], Н. Ханіс [276-277], О. Шевчук [284-286] та ін.).

Географічні межі дослідження охоплюють територію межиріччя Орелі, Вовчої та Сіверського Дінця, за сучасним адміністративним поділом це – межуючі райони сучасної Харківської, Донецької, Дніпропетровської обл.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на інтегративній методології, що поєднує комплекс загально-наукових та спеціальних методів та підходів:

- *системний підхід* є засадничим для дослідження пісенного фольклору як цілісної, багаторівневої жанрової системи. Застосований для дослідження специфіки пісенного фольклору в умовах перехідної етнокультурної зони та з урахуванням історико-соціальних умов формування традиції локусу дослідження;
- *історичний підхід* реалізовано через низку методів, як: *історико-документальний* – для уточнення етнічного складу поселенців за архівними джерелами; *історико-генетичний* – для виявлення зв’язку між пісенною традицією материнського поселення та місцем нового поселення переселенців; *історико-хронологічний* – для дослідження динаміки становлення багатошарової пісенної традиції від XVII ст. до сьогодення;
- *компаративний метод* – залучений у дослідженні для зіставлення жанрів, мелотипів, сюжетів, ладофактурних показників пісенного фольклору

покордоння Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Приазов`я;

- *лінгвістичний метод* – для кореляції між лінгвістичними та музичними діалектами;
- *культурологічний метод* застосований для аналізу соціального та обрядового контексту функціонування фольклору пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони;
- *джерелознавчий* для класифікації та аналізу наукових, архівних та нотних джерел, що становлять базу дослідження;
- *метод мелогеографічного картографування* – для візуалізації та аналізу поширених мелотипів обрядових жанрів на території дослідження та створення мелогеографічних карт;

Комплекс музикознавчих методів використаних у роботі базується на *методах цілісного музикознавчого аналізу* – для усвідомлення специфіки пісенного фольклору задіяного в роботі та аналізу зразків обрядового та ліричного фольклору, який включає:

- *структурно-типологічний метод* для аналізу та систематизації ритмо- й мелоформ обрядових пісень (на основі методик К. Квітка, В. Гошовського та І. Клименко);
- *композиційного аналізу* – для визначення композиційних типів фольклорних зразків;
- *фактурного аналізу* – для визначення амбітусу та фактурного викладу голосів обрядових наспівів;
- *ладо-інтонаційний аналіз* – для аналізу ладових параметрів пісенних зразків та визначення мелодико-фактурних типів у ліричному пласті фольклору;
- *стилістичний аналіз* – для окреслення локальних ознак пісенного фольклору осередків локусу, що досліджується;

- *метод реконструкції фольклорного тексту* – для роботи з музичними зразками з осередків, де традиційна культура на момент запису знаходилась в пасивній формі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше*:

- перехідна етнокультурна зона стала предметом системного музикознавчого дослідження;
- *сформовано* концепцію перехідної етнокультурної зони на покордонні територій пізнього заселення;
- *уведено* до наукового обігу музикології зразки народної пісенності з власних експедицій дисертантки (південно-східні р-ни Харківщини, Краматорський р-н Донецької обл.), з приватних архівів В. Осадчої (південно-східні р-ни Харківщини), І. Фетисова та С. Карпенко (р-ни Харківської, Донецької та Дніпропетровської обл.), І. Крюченко та Л. Савченко (Донеччина); аудіозаписи «Фольклорні скарби Донеччини» (авт. проєкту Л. Васіна);
- презентовано більше 70 нотацій народних пісень перехідної етнокультурної зони, здійснених дисертанткою у співпраці з проф. В. Осадчою та Є. Волошиною);
- *виявлено* географічні межі перехідної етнокультурної зони за районуванням мелотипів обрядових наспівів;
- *обґрунтовані* відмінності в підходах до типологічного аналізу пісень обрядових жанрів в умовах перехідної етнокультурної зони, зокрема в традиції пізнього утворення;
- *виявлені й картографовані* мелотипи обрядових наспівів, поширених на території дослідження;
- *здійснено* жанрову диференціацію пісенної лірики за сюжетно-тематичними парадигмами та особливостями музичної стилістики.

Доповнено характеристики жанрової системи пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони з урахуванням соціально-історичних умов формування території дослідження.

Набула подальшого розвитку характеристика обрядового контексту побутування народної пісенності в умовах перехідної етнокультурної зони.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в можливості використання його положень та висновків у подальших наукових розробках заявленої проблематики, навчально-освітньому процесі профільних ЗВО України, зокрема в дисциплінах: «Етномузикологія», «Музична культурологія», «Музична культура Слобожанщини», «Історія української музики», «Фольклорна практика», «Етносольфеджіо», «Аналіз музичних творів», «Позаакадемічні жанри музичного мистецтва», «Фольклорний ансамбль», «Народний спів», «Транскрипція народної музики», «Український музичний фольклор».

Матеріали дисертації, зокрема нотні транскрипції народних пісень можуть бути застосовані у творчо-виконавській роботі фольклорних колективів, інтегровані в репертуар професійних та аматорських фольклорних ансамблів, що сприятиме відродженню локальної виконавської манери регіону, який досліджується, та популяризуватиме автентичні зразки народнопісенної культури локусу.

Результати та висновки дисертації можуть бути використані для читання тематичних курсів, лекцій, майстер-класів, етнографічних мистецьких проєктів, а також при розробці методичних рекомендацій для керівників творчих об’єднань народного спрямування з метою збереження та розвитку фольклорної спадщини Сходу та Півдня України.

Апробація результатів дослідження. Дисертація та її результати обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії музики Харківської державної академії культури. Основні положення дослідження викладено у доповідях на 12-ти науково-теоретичних та науково-практичних конференціях і симпозіумах, серед яких 10 – міжнародні, 1 – всеукраїнська, 1 – регіональна.

Міжнародні конференції: міжнародна науково-теоретична конференція «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, ХДАК, 2022, 2023, 2025); міжнародна науково-теоретична конференція

молодих вчених «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» (Харків, Харківська державна академія культури, 2023–2026); міжнародний етномузикологічний симпозіум «Актуальні питання східноєвропейської етномузикології» (Дніпро, Дніпровська академія музики, 2024, 2026); міжнародна конференція молодих учених «Dark side of folklore and folkloristics: 13th International Conference of Young Folklorists» (Вільнюс, Литва, 2024); IX міжнародна науково-практична конференція «Багатошаровість сучасної української етнокультури і напрями її дослідження» (Київ, НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2025); VI міжнародна науково-творча конференція «Мистецтво та наука в сучасному глобалізованому просторі» (Харків, ХНУМ ім. І. П. Котляревського, 2025). *Всеукраїнські*: III всеукраїнська науково-практична конференція «Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство» (Київ, НАКККіМ, 2022). *Регіональні*: «Фестивалі молодіжної науки ХДАК» (Харків, ХДАК, 2023).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 14 одноосібних публікацій. З них – 5 статей у фахових виданнях, рекомендованих МОН України (категорія «Б»); 9 тез у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів (дев’яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел, що містить 293 позицій (з них 3 – іноземними мовами), шести додатків. Загальний обсяг дисертації – 320 сторінок, з них основного тексту – 204 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ ПЕРЕХІДНОЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ЗОНИ

1.1. Історико-соціальні детермінанти формування традиційної пісенності перехідної етнокультурної зони

Територія, що обрана для нашого дослідження, розташована на перетині історико-етнографічних регіонів, а саме Полтавщини, Слобожанщини, східної частини Нижньої Наддніпрянщини та Таврії [263], та є покордонням 3-х адміністративних сучасних областей: Харківської, Донецької, Дніпропетровської (у межиріччі Вовчої, Самари, Орелі та Сіверського Донця).

Водночас інші джерела розглядають цю територію як пограниччя Слобожанщини, Запоріжжя, Середньої Наддніпрянщини та Донщини» [220, с. 91].

У межах дисертації ми пропонуємо визначати цей локус як покордоння Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я. Такий підхід зумовлений низкою історичних та географічних факторів, та, зокрема не релевантністю топонімів:

- «Запоріжжя», що означає історичне та військове утворення, яке на сьогодні не має окремої етнографічної чи державної одиниці;
- «Таврія», традиційне тлумачення якого охоплює переважно територію Північного Причорномор'я, і не поширюється на басейн Азовського моря, що робить його використання для локусу пропонованого дослідженням некоректним;
- «Північне Надазов'я», назва якого є найбільш точною для окреслення географії південних меж даного дослідження, в якому не охоплено всю територію Донецької обл.

Питаннями історичного розвитку зазначених регіонів від найдавніших часів до сьогодення — займалася плеяда видатних науковців. Серед класиків вітчизняної історіографії, географії та етнографії варто виокремити праці М. Сумцова, Д. Багалія, Філарета (Гумілевського), І. та Г. Квіток, І. Срезневського, В. Данилевського. Вагомий внесок у вивчення краю зробили О. Пірко, П. Лаврів, Л. Якубова а також сучасні дослідники — С. Гайдук, Р. Литвиненко, М. Волков.

Враховуючи кілька складових, які ми вважаємо за потрібне висвітлити у першій частині цього підрозділу, розвідки істориків та географів будуть викладені першими. Лінгвістичні та діалектологічні розвідки будуть викладені слідом.

Видатний історик Д. Багалій свідчить про привабливість цієї місцевості, її географічних особливостей та природних багатств. Степи споконвіку були вигідними для кочових племен, адже забезпечували можливість кочування й утримання табунів, не вимагаючи сталого землеробства: «Не дивно, що … степи спокон віку вабили до себе таборища кочових гуннів, аварів, печенігів, торків, куманів і татар. Їм не треба було сталої оселі, не треба обробляти землю і вести хліборобство: кочовник жив і годувався з кінських табунів, з овечих отар, а вони паслися майже цілісінький рік на степах» [2, с. 17].

Окрім цього, історик звернув увагу на ще один важливий чинник заселення людом південної Слобожанщини — наявність «солі, що її здобували на торських (по річці Тору) нині слов'янських і маяцьких озерах» [2, с.18], що була важливим ресурсом до етапу індустріалізації.

Природно-ландшафтну характеристику регіону також дав і сучасник, дослідник історії Близнюківщини, Михайло Волков, звернувши увагу на близькість поселень до річок як важливий фактор заселення будь-якої території: південний кордон Слобожанщини «розташований у степовій зоні на пагорбах, які є вододілом річок чорноморського й азовського басейнів, точніше Дніпра (басейн Чорного моря) та Сіверського Донця, притоки Дону (басейн Азовського моря). До басейну Дніпра належать Самара, Опалиха, Велика

Тернівка, Мала Тернівка, Гнилиця, Литовщина, а до Сіверского Донця — Бритай, Сухий Торець» [9, с.8]

У фокус нашого дослідження входить частина Дніпропетровської та Донецької обл., тож у цьому поділу ми б хотіли додати ще річки Оріль, Вовчу та Мокрі Яли, що належать до вододілу Дніпра, та річки Тор і Міус — до басейну Сіверського Донця.

Археологічні дослідження підтверджують, що ця територія була заселена ще з найдавніших часів. Так у 1934 р. під час розкопок у с. Михайлівка Лозівського р-ну були виявлені рештки мамонта, зокрема кістки та частина черепа. Подібну знахідку зафіксовано і в 1970-х р-х поблизу села Верхня Самара, де також знайдено фрагменти кісток [9, с.8-10]. М. Волков, зазначає, що перші сліди людської присутності на території дослідження відносяться ще до неоліту (VI-IV тис. до н. е). Так поблизу с. Гаражівка було виявлено поселення того періоду. Згодом у залізну добу та на початку Середніх віків на берегах річки Самари в межах сучасного Близнюківського р-ну – сіл Веселе, Добровілля, Роздолівка, Криштопівка й Уплатне – археологи зафіксували залишки невеликих поселень [9, с. 8-10]. У с. Семенівка знайдено голову давньої скульптури — «кам'яної баби» [9, с.8-10].

Свідчення давньоруських літописів, а також джерел арабських істориків стверджують, що ці землі до Дону та Тьмутаракані в VIII-X ст. були слов'янськими та пізніше відносились до частини Київської держави. Період Середньовіччя був 5-ти столітньою боротьбою слов'ян із кочівниками (печенігами, половцями та татарами), і тільки з XV ст. (в деяких джерелах XVI) ця територія заселилася козаками і запорожцями [263, с. 48].

Термін «Дике Поле» відповідав статусу цієї території, її вольності від підпорядкування будь-яким країнам. Це стало привабливою можливістю для багатьох народів – знайти те, що він шукає. Першими стали татари, «котрі стабільно навідувалися сюди, з ціллю поживитися тим, що вже малося у корінного та сталого населення цих країв. Для того, щоб не перебиратись через

широкі та глибокі річки, вони створювали так звані «перевози-перелази» по річці Дінець» [2, с.19].

Д. Багалій охарактеризував три основні шляхи, якими користувались татари вже з XVII ст. у «Книзі Великого Чертежа» (1627), які проходили територією Дикого Поля [2, с. 19-20]. Це Муравський, Кальміуський та Ізюмський шляхи. «Від них відгалужуються ще 11 таких шляхів, що «відділялися від Муравського шляху (один з головних шляхів нападу кримських татар в XVI-початку XVII ст. на Велике князівство Московське) та проходили: перший від Орелі по Катеринославщині та йшов по Ізюмському та інших повітах Харківської губернії, а другий йшов східніше до Курщини, саме територією нинішнього Близнюківського р-ну Харківської обл.» [2, с.19-20; 9, с.11]. Детальніше географію цих шляхів можна розглянути на Карті (Карта 2, див. Додаток Б). Татарські набіги стали каталізатором подальших цільових заселень території Дикого Поля московською державою для контролю своїх південних кордонів.

А В. Пірко наводить цитату путивльського воєводи московському цареві від 1546 р., де той доповідає, що на території «поля» (певно, Дикого поля) є багато козаків, черкасців, киян і підданих государєвих. На Подонців'ї (авт.), біля Святих гор й вище і нижче у лісах позаводили вони зимівники для своїх коней, та розставили по всьому Сіверському Дінцю зимовники своїх товариств, й таким чином облаштували дозорний кордон від татар» [195, с. 10].

Проте паралельно з заселенням Дикого поля, спричиненим московським урядом, відбувалось його заселення українцями. Важливу роль у цьому процесі зіграло утворення козацтва та Запорозької Січі [290].

Козацькі поселення існували історично раніше заснування Білгородської лінії та охоплювали території Катеринославської губернії, що розташовані значно південніше (сучасні східні, північні р-ни Донецької обл.; південні, західні, північні р-ни Дніпропетровської обл.; та південно-східні райони Харківщини): «відбувся ще один невеликий етап колонізація краю козацькими зимівниками, донськими козаками та «покозаченої людності», у 70-ті - 80-

ті рр. XVII ст. сталими козацькими господарствами причорноморських степів, населення якого перевищувало 20 тис. осіб та покривало всю вищезгадану територію». Вони заселяли перші села та слободи [290, с.11].

У Таблиці 1 (Додаток В), надаємо перелік населених пунктів «першої хвилі» козацького заселення. Варто відмінити, що записи з перелічених населених пунктів (с. Барвінкове, Грушуваха, Криштопівка, Добровілля Барвінківського, Близнюківського та Ізюмського р-нів Харківської обл.; с. Андріївка (Андрія Сулугуба) Великоновосілківського р-ну Донецької обл.) у сучасних експедиціях демонструють потужні осередки побутування давньої пісенної традиції. Ці записи стали вагомою частиною джерельної бази нашого дослідження.

Підтверджує думку про першу колонізацію козаками степів Дикого поля і дореволюційне видання – «Збірник статистичних свідчень по Катеринославській губернії» (1886 р.) [321, с. 20]. Дослідження свідчить, що козаки заселяли берега річок нижнього Дніпра, Орелі, Самари, Вовчої та інших річок для охорони кордонів держав російських та польсько-литовських.

У цьому ж джерелі згадуються місця знаходження перших козацьких «станцій»: с. Олексіївка (Андріївської волості) – берегова козацька станція для подорожніх. На тій же р. Вовчій, на місці с. Андріївка, сиділи зимівником запорожці «гребної флотилії». У передмісті с. Дружківка був сторожовий піст, що слідкували з курганів за пересуванням татар [321, с. 21 та див. Карта 2 Додаток Б]. Звернемо увагу, що сучасні дослідження пісенного фольклору історичного осередку с. Андріївка Великоновосілківського р-ну, зокрема записи диску «Фольклорні скарби Донеччини», виявили побутування обрядовості та пісенних жанрів, що свідчить про нього як про давній осередок української культури. О. Тюрикова відносить такий до умовно-автентичних осередків традиційної культури території пізнього заселення [262, с. 269].

У XVIII ст. після розпаду Запорізької Січі на території нашого дослідження почалася «друга хвиля» козацького заселення. У Таблиці 2

(Додаток В) нами викладено перелік населених пунктів перехідної етнокультурної зони, що були засновані в цей час.

Паралельно з розселенням козаків по територіях, близьких до Січі, з 30-60-х рр. XVIII ст. починається активне заселення саме південної частини Слобожанщини, яке пов'язане із будовою царським урядом системи укріплень Української Засічної лінії від Дніпра по течії річки Орелі до Сіверського Донця, з метою подальшого просування володінь Російської держави на південь і захисту від татарських розбоїв [9; 62].

Це територія адміністративного пограниччя Близнюківського, Барвінківського, Лозівського р-нів Харківської обл.; Слов'янського, Краматорського р-нів Донецької обл. Зі слів Д. Багалія, «сучасні дослідники визначають її (авт. Українську засічну лінію) довжину в 400 верст. Щорічно на будівництво Української лінії працювало 20 тис. українських козаків і більше 10 тис. селян з Слобожанщини та Гетьманщини» [2, с.21]. Сьогодні збереглись лише залишки споруд в селищах Барвінківського, Зачепилівського, Балаклійського, Красноградського і Первомайського р-нів Харківської обл. Фрагменти земляного валу (Тамбовська фортеця) залишились на території сучасного Барвінківського району [178].

Таким чином, Українська засічна лінія не лише відіграла роль стратегічного оборонного рубежу, а й стала фундаментом для формування сучасних населених пунктів, що зберегли тяглість традиційної культури регіону. Думка В. Осадчої, що «з утворених сторож та поселень - фортець … серед осередків традиційної культури українських сіл слід назвати: Наталіне, Петрівку, Добреньке, Хрестище Красноградського, Абазівку, Руновщину, Чернещину Зачепилівського, Малинівку, Грушоваху Барвінківського, Петропілля, Михайлівку та Полтавське Лозівського районів» підтверджує цю тезу [178, с. 20-23].

У XX ст. на території сходу України відбуваються кардинальні зміни - індустріалізація (яка найбільшою мірою охопила саме Донеччину в межах локусу нашого дослідження), масова урбанізація. Такі процеси стали

домінуючими чинниками в питаннях заселення перехідної етнокультурної зони та формуванні традиції регіону відповідно до індустріальних центрів – новопоселянської культури робочих мігрантів. Безсумнівно, це призвело і до зміни акценту на більш сучасні – кітчеві жанри пісенної культури (міський романс, частушки, робочі пісні) [170].

Радянський період приніс політику штучного «змішування» населення в Українській РСР. Катастрофічні наслідки Голодомору 1932–1933 років зумовили масове переселення селян до індустріальних центрів Східної України у пошуках засобів до існування та стабільності. Цю демографічну картину доповнили дві світові війни, організовані переселення населення із західних областей України до східних регіонів у 1940-1950 рр., а також трудові переселення молоді до індустріального краю в пошуках кращого життя.

Безумовно, такий строкатий та полістадіальний характер заселення визначили специфіку пісенної традиції цієї території. Цінність розглянутого матеріалу полягає в тому, що ця територія не розглядалась істориками як перехідна етнокультурна зона, відповідно, і пісенний фольклор не піддавався такому аналізу. Тому, спираючись на дані допоміжних наук (географії, історії, археології, лінгвістики, культурології), ми прагнемо дослідити специфіку пісенного фольклору такої території. Такий підхід дозволить дати об’єктивну характеристику багатошаровій пісенний традиції локусу дослідження.

Обґрунтування географічних меж дослідження

Для характеристики пісенного фольклору території, що досліджується, важливим є розуміння процесу змін історико-адміністративного поділу Наддніпрянщини, Слобожанщини та Північного Надазов’я, або Дикого поля, у різні історичні періоди.

Картографія та порівняння меж між адміністративними одиницями в різні історичні часи стане гарним наочним помічником у вирішенні цього питання. Пропонуємо почати з земель Слобожанщини.

З XVII сторіччя історична область Слобожанщини, Слобідська (по Д. Багалію - «Слободська») Україна, перебувала в складі Російської держави.

Слобідська Україна обмежується територією, яка належить до водозборів Дніпра та Дону по течії ріки Сіверський Дінець з гілками Оскол, Тиха Сосна до верхів'їв Дону; гілкою Псьол на заході, яка належить до водозбору Дніпра. Це територія «...сучасної Харківської, східної частини Сумської (до р. Сейму), північних частин Донецької (до р. Бахмутки) та Луганської (до р. Айдару), південно - східної частини Воронезької (правобережжя Дону від м. Коротояка до м. Богучара, заплави р. Підгірної та міста Калач на лівому березі Дону), південно - західна частина Бєлгородської (м. Грайворон, Хотмижськ), південної частини Курської (м. Глушково, м. Суджа) областей», за розвідками В. Осадчої [185, с.48].

Дисертантка у своєму магістерському дослідженні уже мала спроби вивчення змін південних кордонів Слобожанщини: «Історико-географічні кордони Слобожанщини змінювалися, починаючи з другої половини XVIII ст. до першої половини XX ст. Динаміка цього процесу відображена в численних адміністративних та географічних картах, зокрема Слободських полків (1764), карта Харьковской губернии за 1888 р. Д. Багалія, карта Ізюмського повіту Харківської губернії з «Перечня докладов Харьковської губернской земской управы представляемых XXXII очередному земскому собранию Харьковской губернии» 1896 р.», у Додатку Б [2; 62, с.15-16].

З середини XVIII ст. кордон Слобожанщини пройшов вже по р. Сіверський Донець, де закінчувався кордон Ізюмського полку, до складу якого ввійшли «Слов'янськ та Краматорськ (нині Донецька обл.), а села Лозівського та Близнюківського р-ну ввійшли до складу Слов'яно-Сербії, а згодом Катеринославщини» (див. Карту 1764 року Додаток Б).

Карти Ізюмського повіту 1896 р. та Карти Катеринославської губернії Ф. Брокгауза та І. Ефрона (див. Додаток Б) підтверджують, що м. Лозова Харківської обл. входила до XX ст. до складу Павлоградського повіту Катеринославської губернії [62].

Картографічний аналіз дозволяє дослідити географічні межі перехідної етнокультурної зони в хронології історичного часу та свідчити про їх змінність.

Цей факт та міграції населення між межуючими регіонами дають нам підстави припустити наявність впливу наддніпрянської традиції на народну пісенність Зачепилівського, Близнюківського та Лозівського районів Харківської області, а також впливу слобожанської традиції на пісенну культуру Краматорського, Лиманського та Слов'янського районів Донецької області.

Тож для визначення меж перехідної етнокультурної зони дослідження нами притягнуто до аналізу пісенний фольклор районів сучасної Харківської, Донецької, Дніпропетровської обл., що охоплює:

- сучасну Харківську обл.: Балаклійський, Барвінківський, Близнюківський, Борівський, Дворічанський, Зачепилівський, Зміївський, Ізюмський, Лозівський, Первомайський, Сахновщинський;
- сучасну Донецьку обл.: Бахмутський (Артемівський), Великоновосілківський, Волноваський, Добропільський, Донецький, Краматорський, Олександрівський, Покровський (Красноармійський), Лиманський (Краснолиманський), Мар´їнський, Маріупольський, Слов´янський, Горлівський (Шахтарський);
- сучасну Дніпропетровську обл.: Межівський, Новомосковський, Павлоградський, Петропавлівський, Юріївський.

Тож перехідну етнокультурну зону ми обмежуємо межиріччям Самари, Вовчої та Сіверського Донця.

Логічним продовження становлення пісенної традиції території, що досліджується, у соціокультурному аспекті є огляд етнічного складу поселенців цього локусу в різні часи. Для розуміння того, як формувалась така багатошарова картина музичного фольклору, необхідно проаналізувати динаміку заселення з урахуванням української та іноетнічної колонізації краю. Частково козацькі поселення ми уже перелічили вище, далі пропонуємо розглянути інші складові цього процесу.

Аналіз статистичних даних 60-х рр. XIX ст. демонструє етнічну неоднорідність поселенців території дослідження. Згідно з «Географічним нарисом Слобідської України» Харківська губернію складалась переважно з

українського населення: 87.78% – українці, 11,45% – «великороси». Останні займали переважно Зміївський, Старобільський, Вовчанський, Куп'янський та Харківський повіти. Відповідно до цього опитування, Ізюмський повіт населяла визначальна доля українських поселенців [2, с.22-23].

Натомість статистика заселення Катеринославської губернії свідчить наступне: 68.90% населення губернії – українці, «великороси» – 17.27%, євреї – 4.69%, німці 3.83% та греки – 2.31%. Такий склад населення був не випадковим: він демонстрував стратегічне імперське бажання багатонаціонального заселення «нічийних земель» московською державою.

Варто зауважити, що офіційна статистика того часу вдавалась до маніпуляції термінами: під поняттям «русскіе» нерідко об'єднували як реальних росіян, так і українців [9, с.14-19]. На це прямо вказує «плутанина» у «Збірнику статистичних свідчень по Катеринославській губернії» (1861 р.). Згідно зі статистикою, Бахмутський повіт Катеринославської губернії заселяли 94,73% «русскіх», волохи та молдавани – 2.62%, євреї – 1.41%, поляки – 0.75% та інші [231].

Інше дореволюційне джерело вказує на пріоритет «великороського» населення в містах Катеринослав і Маріуполь (переважно чоловіки) та в Катеринославському та Бахмутському повітах Катеринославської губернії, а «малороси» заселяли переважно Олександрівський, Новомосковський та Павлоградський повіти Катеринославської губернії [194, с. 8-13].

Далі ми спостерігаємо хвилі військово-державної колонізації з другої пол. XVIII ст. у вже існуючі козацькі зимівники як вихідців із Російської імперії, так і сербів, молдаван, волхів та угорців, а також «українських малоросів» – «козаків, горожан і крестьян» [231, с. 23]. Місцем поселення останніх стали розкидані по степу козацькі зимівники. Російська влада вважала цей етап колонізації дуже успішним та швидким. Тож результатом цієї хвилі заселення стало заснування близько 1772 р. сіл молдаванами та волохами, які прийшли сюди з берегів Дністра цілими общинами: Троїцьке, Калиновське, Луганське, Государев-Боерак, Землянки, Корсунь, Привільне та Верхнє [231, стр. 22-31].

Привертає увагу той факт, що греки, татари та турки концентрувалися переважно в Маріупольському повіті Катеринославської губернії» [194, с. 8-13].

Політика змішування етносів тривала і в 40-х рр. XIX ст. У казенних поселеннях мешкали велика кількість поляків — переселенців з різних куточків Польщі, які до 1844 р. жили на землі князя Веденштейна та інших землях Одеського повіту. Але після підвищення мита й ускладнення умов роботи вони просили про їх переселення на вільні землі. Поляки, поселені у с. Луганське (вихідці 1844 р.), свідчать, що до переселення жили в Каменець-Подольській губернії. [231, с. 22-31]. З цього ж джерела відомо й про заселення поляками в кількості 4000 душ с. Андріївка на р. Вовчій у 1844 р. На території Катеринославської губернії вони заселялись переважно в Катеринославський та Бахмутський повіти [194, с. 8-13].

Політика змішування етнічного складу населення проявилася також у тому, що, не зважаючи на значне заселення українців в казенні слободи Бахмутського повіту за розпорядженням російських правителів, сюди було вислано і «економічних крестьян» та однодворців, у минулому - російських кріпаків та духовних осіб [231, с. 31-34].

Тож заселення сучасної території Донецької області в XVI-XVIII ст. проходило в декілька етапів та відповідало імперським політичним інтересам Росії. Враховуючи важливість осередкового характеру побутування фольклорної традиції, полістадіальність заселення краю і напрямків руху новопоселян, вважаємо за необхідне більш детально висвітлити вектори заселення певних адміністративних пунктів, пісенний фольклор яких представлений у цьому дослідженні. Також подібні відомості важливі для більш повної картини сучасного складу населення та жанрового складу пісенної традиції сучасних Донеччини та Харківщини.

Переважно переселенці з Полтавської та Харківської губерній заснували або ж заселились на місце колишніх зимівників у с-х Ясинувате, Гродівка, Андріївка, Олексіївка (на річці Вовчій) [231, с. 22-31]. Селище Ясна Гора (сучасна Ясногірка, передмістя Краматорська Донецької області) і 4 селища в

громаді: Маячка, Білянське, Гірке і Краснотор'я - були заселені 299 слобожанами-новопоселенцями українцями [131, с. 12-13]. Записи з аудіодиску «Фольклорні скарби Донеччини» з с. Семенівка Краматорського р-ну, записи дисертантки демонструють багатошарову жанрову картину традиційної пісенності у записаних осередках [75; 206; 207].

Переселенці (державні селяни та козаки) з Чернігівської, Харківської, Полтавської та Київської губерній у 40-х рр. XVIII ст. на території Північного Надазов'я (сучасний Волноваський та Покровський р-ни) заснували близько 40 поселень. Це Дмитрівка, Карлівка (на сьогодні у складі Волновахи); Свободне (Волноваського р-ну); Богоявленка, Єгорівка, Микільське й Василівка (на сьогодні у складі Микільського р-ну; Новоукраїнка, Петрівське (Вугледарська міська територіальна громада Волноваського району; Вільне, Златоустівка, Калинове (Хлібодарівська сільська територіальна громада Волноваського району); Новомихайлівка (Мар'їнська міська територіальна громада Покровського району) [11, с. 62]. Сучасні експедиції О. Тюрикової та І. Крюченко свідчать про самобутню пісенну традиції сіл Волноваського р-ну [132; 260].

Мішаними осередками стали с. Авдотіївка, сл. Зайцеве — первісно українські поселення свідомо розбавлялись російськими однодворцями з Курської, Калузької та Белгородської губерній, а згодом — волохами та молдованами [231, с. 22-31].

Внутрішні міграції XX ст. істотно вплинули на етнокультурний склад регіону та умови функціонування традиційної культури. Аналіз переселень, спричинених Голодомором 1932–1933-х рр., вимушених міграцій мешканців Західної України до східних та південних областей у 1940–1950-х рр., а також індивідуальних трудових міграцій у повоєнний період дозволяє виокремити два механізми побутування запозиченої традиції: осередкову консервацію та індивідуальну асиміляцію.

Прикладом вимушених переселень із консервацією традиції стануть сс. Роздолівка, Званівка, Чубарівка Бахмутського р-ну Донецької обл. Вони

складаються з переселенців 1951 р. з с. Ліскувате Хирівського р-ну Дрогобицької обл. (сучасна територія Польші). О. Тюриковою ще в кінці ХХ ст. тут було зафіксоване активне побутування вертепних дійств та виконання зимового репертуару характерного для материнського поселення мігрантів [157].

Прикладами індивідуальної та колективної адаптації стануть життєписи інформанток Т. Козаченко (1932 р.н.) та М. Калашник (1939 р.н.), мешканок с. Василівська Пустош Краматорського р-ну Донецької обл. та с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. Тамара Федорівна переселилась з родиною у роки Голодомору (1932-1933), а Марія Іванівна приїхала як трудова мігрантка у 1960 р. на територію нашого дослідження. Під час експедицій дисертантки жінки чітко розмежовували репертуар: «Ці ми співали там, дома», або ж «це мамині, старі пісні. Зараз таких не співають» [74; 75]. Водночас за понад 70 років життя на новій території жінки засвоїли і місцевий репертуар, однак більш давній, корінний репертуар не виконували.

Сучасні експедиційні записи І. Крюченко фіксують збереження чернігівського обряду «бгання короваю» в селах Волноваського р-ну (сс. Златоустівка, Хлібодарівка), що є прикладом колективної адаптації. Це вже приклад інтеграції привезеної традиції до місцевого середовища колективом, яке описує І. Земцовський та впроваджує О. Тюрикова стосовно фольклорної традиції Донбасу [261; 262].

Такий характер заселення і спричинив багатоскладову традиційну музичну культуру, що відрізняється видозмінами тієї традиції, яку новопоселенці привезли з собою. Історико-демографічні вектори заселення території нашого дослідження виявляють як взаємозв’язки і впливи на пісенну традицію сусідніх територій, так і дозволяють дослідити пісенну культуру в розрізі історичного часу та механізми трансмісії фольклорної традиції на території перехідної етнокультурної зони.

Районування мовних діалектів перехідної етнокультурної зони

Дослідження історико-соціальних умов формування фольклору неможливе без аналізу діалектного ландшафту. Саме мова, її лексичні,

фонетичні особливості, виступають маркерами етнографічного районування, дозволяючи подивитись на проблему перехідної зони, крізь поширення лінгвістичних діалектів.

Одним із фундаментальних учених, хто фронтально дослідив питання діалектології, є Ю. Шевельов, який у праці «Історична фонологія української мови» визначив південно-східне наріччя (типове для Сходу України) як новожитнє утворення, що виникло у XVI–XVIII ст. внаслідок міграцій населення з різних регіонів України. [282, с.51].

Процес формування говірок ідентичний хронології залюднення краю. Так «у XVII ст. було сформовано північно-східну частину південно-східного наріччя (тобто в Харківській, Сумській і в західних р-нах Воронізької області (від автора – слобідську говірку); головно у XVIII ст. формувався діалектний масив, всього, що далі на південь» (від автора – донецьку говірку) [282, с.52].

За класифікацією С. Макарчука, до спільного південно-східного говору належать покордоння Слобідського, Середнього Подніпровсього та Південного, зокрема Приазовського, етнографічних регіонів [152]. Але кожен із перелічених має своє наріччя, або ж діалект по порядку, відповідно - середньонаддніпрянський, слобожанський і степовий [117, с. 215].

Р. Кирчів у своїй праці дає класифікацію степових говірок, виокремлюючи «нижньонаддніпрянські, донецькі, західностепові, південнобессарабські» [117, с. 220].

Таку класифікацію з виокремленням донецьких говірок ми бачимо вперше, проте вважаємо таке упорядкуванням правильним, адже через промисловий характер краю на території балок та териконів Донеччини сформувався ще й шахтарський прошарок. У цьому середовищі з’явився і шахтарський фольклор, а також унікальний, соціальний діалект, що послуговувався своєю термінологією [117, с. 222].

Важливим доповненням до характеристики локусу є свідчення лінгвіста Б. Шарпила про відсутність фронтальних ознак «русифікації» мови на території Донеччини. Є точкові фіксації, які розташовані локально й не поширюються за

межі осередків [281]. Ця теза повністю узгоджується з розробками етномузикологів, які обстежували традиційну культуру російських поселень на території перехідної етнокультурної зони та вказували на їх осередковий характер [209-211, 262].

Тож, виокремивши групи наріч та говірок, що поширені територією Сходу України, а особливо на території нашого дослідження, ми хотіли б окреслити кордони вищезгаданих говірок, сподіваючись, що такий географічний підхід в районуванні лінгвістичних діалектів (говірок) дасть відповіді на питання й районування музичних показників пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони.

Щодо розмежування слобожанських та степових говірок дослідники наводять різні вектори. Дослідниця Л. Тищенко (цитуючи С. Бевзенка) зазначає, що межа проходить приблизно «по лінії Красноград – Ізюм і далі на схід по Сіверському Дінцю» [257, с.86].

Ю. Шевельов свідчить, що кордон між слобожанськими говірками та степовими йде по лінії: Луганськ – Кремінна – по Дінцю наліво до Лиману — проходячи нижче м. Ізюм до Красограду, потім, до с. Магдалинівки (вже Дніпровської обл.) – і до витоків р. Оріль [282].

С. Макарчук вважає, що лінія розмежування проходить по точках: Луганськ, Артемівськ (Бахмут), Дружківка, Новодонецьке, Добропілля [152].

Розробки І. Матвіяса узгоджуються з територіальним розподілом С. Марчука, який свідчить, що розмежування йде лінією: «Новомосковськ (суч. Самар) – Лозова – Слов'янськ і далі на схід по річці Сіверський Донець» [154, с. 119]. На думку дослідника, «ареал слобожанського говору загалом збігається з історичними межами Слобідської України» (див. Додаток Б, Карта 1) [154, с.119; 257, с. 87].

Особливу вагу для нашого дослідження мають розвідки Л. Тищенко, яка протягом останніх 20-ти років здійснювала записи текстів у суміжних районах Харківщини та північних р-нах Донецької обл. [256-257].

У центрі одного з її сучасних досліджень стало с. Прелесне Слов'янського р-ну Донецької обл. на березі р. сухий Торець, говірку якого авторка віднесла до південнослобожанських. [257, с.87]. Цитуючи Ф. Жилка, Л. Тищенко звертає увагу на фонетичні та лексичні прикмети південнослобожанських говірок, які «своїми рисами ближче до східнополтавських, та мають домішки південно-західних говірок (переважно подільських)» [257, с. 87].

Із залученням експертизи лінгвіста М. Талько нами було проаналізовано експедиційні матеріали двох осередків: сіл Добровілля, Яковівка та Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. та с. Василівська Пустош Краматорського р-ну Донецької обл. До аналізу було взято експедиційний особистий архів авторки дисертаційного дослідження у 2016-2018 рр.. Інформантами із сіл Берестове, Яковівка та Добровілля виступили: місцева жителька Бушна (дів. Головаш) Лідія Фанасівна (1929 р.н.); місцева Головаш (дів. Линник) Ганна Сергіївна (1945 р.н.), яка народилась у с. Добровілля, а вийшла заміж у с. Берестовому; місцева Бакай Ольга Григорівна (1932 р.н.), народилась в с. Яковівка, жила в сусідньому с. Берестове та місцева Кудла Раїса Григорівна (1940 р.н.), що народилась у м. Краматорськ, а з 1945 р. жила в с. Берестове.

Аналіз сіл Близнюківського р-ну виявив значну кількість ізоглос , що збігаються з рисами східнослобожанських говірок. Водночас простежується вплив середньонаддніпрянського діалекту, зокрема наближення наголошеного [а] до [о], як у полтавських говірках. Артикуляційні особливості охоплюють тверду реалізацію приголосного [ч], не характерного степовому говору, що натякає про його належність до слобожанського діалекту. У граматичному аспекті спостерігаються усічені форми дієслів третьої особи однини теперішнього часу (типу зна, вибира), відсутність чергування приголосних у формах першої особи однини (сидю, ходю), а також уживання інфінітивів із наростком -ть (наприклад, сказать, дать). Сукупність цих рис дає підстави ототожнювати говір села Берестове з південно-східним наріччям української

мови в його слобожанському варіанті з окремими рисами полтавських говірок середньонаддніпрянського типу, що засвідчує контактний статус цього мовного ареалу [66].

У с. Василівська Пустош записи було зроблено 2017-18 рр. та 2025 рр. (в онлайн форматі) від місцевої жительки Кравченко Валентини Сергіївни (1948 р.н.), керівника відомого фольклорного гурту «Надія», та Козаченко Тамари Федорівни (1936 р.н.), що народилась у с. Василівська Пустош. Остання інформантка під час сесії співала зразки пісенної традиції, перейнятої від її матері – переселенки з с. Ліски Кременчуцького р-ну Полтавської обл.

Мовлення с. Василівська Пустош демонструє низку типових ознак як східнослобожанських, так і степових говірок української мови. У фонетиці чітко виявляється гіперичне окання, поширене вживання інфінітивів на -ть, форм із постфіксом -са та усічених дієслівних форм теперішнього часу. Морфологічно засвідчені характерні закінчення -ки у місцевому відмінку, паралельне вживання форм на -ею/-ою та вплив твердої групи в іменниках м’якої відміни. Проте м’яка вимова шиплячих ([ч’], [ш’:]) у позиціях, де літературна мова має тверді відповідники, наштовхує нас до зарахування говірки с. Василівська Пустош до степового говору [65]. Цікавою рисою проаналізованих матеріалів є те, що лексика в розмовній мові та піснях може інколи відрізнятися. Наприклад: *гадіна* (розм.) – *гадина* (пісен.), *тьотя* (розм.) – *тітка* (пісен.)» [66]

Вище наведений аналіз дозволяє нам віднести традицію сіл Берестове, Яковівка, Добровілля до слобожанського діалекту, а с. Василівська Пустош до степового (м’яка вимова звука [ч’], котрої немає в слобожанському говорі). Тож це дослідження дає підставу змістити рубіж між цими говорами південніше від Лозової до покордоння Харківської, Дніпропетровської та Донецької обл.

Наша розробка продемострувала також контактний статус лінгвістичних говірок цього ареалу. Цю думку підкріплюють і розвідки етномузикологині В. Осадчої: «південно-східних районів Харківщини… переважають риси

південно-східного діалекту з його схильністю до інтеграційних процесів» [184, с. 57].

Підсумовуючи лінгвістичні розвідки, можемо стверджувати, що територія нашого дослідження є перехідною зоною між декількома говорами: середньонаддніпрянським, слобожанським та степовим. Аналіз експедиційного матеріалу дозволив нам не лише підтвердити контактний статус цього ареалу, а й зробити важливе уточнення щодо його районування. Водночас місцеві говірки демонструють схильність до дифузних та інтегративних процесів, що є ще однією з ознак перехідної етнокультурної зони. Припускаємо, що фольклорний (вербальний) текст виступає консерватором традиції в порівнянні з побутовою лексикою. Важливим спостереженням є зафіксована розбіжність у вимові між розмовною лексикою та пісенною формою.

1.2. Джерельна та теоретична база дослідження

Архівні джерела

Основна частина матеріальної бази цього дослідження складається з архівних джерел, зокрема з власних фольклорних експедицій дисертантки. Документування матеріалів, а саме, формування реєстрів та джерельної бази дослідження, здійснення текстових та нотних транскрипцій стало викликом для авторки та тривало декілька років. Перші експедиційні виїзди пов’язані з навчальною практикою в класі професора Віри Миколаївни Осадчої. Це були точкові сесії з записами інформантів сіл малої батьківщини дисертантки у 2016-2022 рр.: записи з сіл Берестове, Яковівка, Одинецьке, Добровілля Близнюківського р-ну Харківської обл., м. Харків та с. Василівська Пустош , м. Краматорськ Донецької обл. Україна, та з 2022 р. онлайн сесії з інформантами з території нашого дослідження, також в емігрантському середовищі м. Гамбург, Німеччина. Загалом ці записи тривають у записі близько 30 годин та налічують етнографічні свідчення про обряди, історії виникнення населених пунктів,

свідчення про Голодомор та воєнне й повоєнне життя в колгоспах, розповіді про односельців та, звісно, записи традиційних пісень.

У 2016 р. у с. Добровілля Близнюківського р-ну Харківської обл. було проведено інтерв'ю з Ольгою Іванівною Осикою (1938 р.н.), а також із Ольгою Григорівною Бакай (1932 р.н.), Крупкою Людмилою Артемівною (1933 р.н.); у с. Берестове з Віктором Петровичем Жуком (1956 р.н.), Мишком Яковичем Головашем (1942 р.н.) та Ганною Сергіївною Головаш (дів. Линник, 1945 р.н.).

Влітку 2018 р. проведено записи від Лідії Фанасівни Головаш (1929 р.н.), Раїси Григорівни Кудли (1940 р.н.), Марії Іванівни Калашник (1939 р.), Лідії Миколаївни Осипи (1958 р.н.) та 02.07.2018 р. від тріо співачок з с. Берестове. Фото з експедицій з інформантами додаємо нижче, у Додатку Е (Фото 1-2).

У липні 2018 р. було зроблено запис з Наталею Денисівною Горинчиною (1969 р.н.), від якої було зафіксовано послідовність сучасного обряду похорону (Фото 5-8, див. Додаток Е).

Узимку 2018 р. було проведено запис з Тамарою Федорівною Козаченко (1936 р.н.) та Людмилою Степанець (1958 р.н.), від яких було записано обрядові та ліричні пісні (див. Додаток Е, Фото 3). У воєнні роки (2022-2025) було проведено інтерв'ю та записи народної пісенності від носіїв традиції з локусу нашого дослідження у онлайн-форматі. Улітку 2025 р. у середовищі вимушених українських переселенців з локусу нашого дослідження в м. Гамбург (Німеччина) було проведено польовий запис від шахтаря Євгена Григоровича Махоніна (1986 р.н.), який розповів про особливості побуту шахтарського середовища, міфологію та згадки про шахтарську пісенну традицію кінця ХХ- початку ХХІ ст.

Прикметно, що саме під час пошукової роботи певною мірою формувався й напрямок дослідження. Так під час сеансу з однією із мешканок с. Василівська Пустош Краматорського р-ну Донецької обл. Тамарою Федорівною Козаченко (1936 р.н.) узимку 2018 р. було записано обрядові та ліричні пісні. Порівнюючи записи саме весільних наспівів пісень с. Василівська

Пустош із південно-слобожанськими, дисертантка помітила, що вони мають відмінну ямбічну ритміку (Фото 3, див. Додаток Е).

Згодом аналіз цих матеріалів та пісень, записаних від гурту «Надія» в сусідньому с. Семенівка того ж р-ну, продемонстрували таку ж відмінність ритміки.

Надалі ці записи стали корисними для оцінки сучасного стану пісенної традиції сіл та лінгвістичного аналізу говірок, а саме, для визначення географічних меж дослідження.

Невелика кількість матеріалів, записаних в особистих експедиціях, унеможливлювала плідні результати цього дослідження. Також відсутність фінансування експедицій чи програм щодо вивчення пісенності степової України спонукало нас до пошуку джерел та архівної інформації.

Для формування джерельної бази дослідження професорка, науковий керівник В. Осадча, надала архівні аудіо та текстові матеріали з експедицій в період між 1978 – 2010 рр. у Барвінківський, Близнюківський, Борівський, Ізюмський, Лозівський та Сахновщинський р-ни Харківської обл. [39; 44-45; 72-73; 76-78; 80; 82; 84; 86; 90; 95; 97].

Згодом було залучено особисті архівні експедиційні записи І. Фетисова та С. Карпенко з Лозівського, Зачепилівського р-нів Харківської обл., Лиманського (Краснолиманського), Слов´янського р-нів Донецької обл., та Юріївського р-ну Дніпропетровської обл. Це записи 2003-2007 рр. з фольклорних експедицій територією півдня Харківщини та півночі Донеччини, яку провела група дослідників Всеукраїнської асоціації молодих дослідників фольклору (далі ВАМДФ) під керівництвом І. Фетисова. Дослідниками були проведені байдаркові експедиції річками Вовча, Самара, Оріль, Сіверський Донець. Зокрема, обстежені були такі села: Шандрівка, Юріївка Лозівського р-ну Харківської обл.; Лозове, Нове Краснолиманського р-ну; Сидорово, Троїцьке, Маяки, смт. Райгородок Слов'янського р-ну Донецької обл.; Гупалівка, Кочережки Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл. [41; 83; 85; 87; 89; 92-94; 96; 98; 273]. Також до матеріальної бази дослідження було

залучено матеріали з особистого архіву І. Крюченко та Л. Савченко 2004-2021 рр., що містять польові записи з Волноваського р-ну Донецької обл. Це села: Калинове, Малинівка, Дмитрівка, Вільне та Карлівка [13; 37-38; 42-43; 203].

Досвід транскрибування та обробки матеріалу, зібраного у власних експедиціях та отриманого з особистого архіву Віри Миколаївни, було сформовано під час навчання на кафедрі українського народного співу, теорії та історії музики (магістратура) ХДАК. При опрацюванні архівних та методичних джерел нам став у пригоді досвід документування та аналітичний підхід до бази регіональних досліджень української етномузикології, сформований у працях К. Квітки, І. Польського, А. Іваницького, Б. Луканюка, І. Клименко, Ю. Рибака, В. Осадчої.

Публікації фольклорно-етнографічних матеріалів
та відкриті аудіоархіви

Для розширення джерельної бази дослідження дисертантка залучила матеріли з опублікованих регіональних фольклорно-етнографічних збірок, зокрема наукових видань та публікацій репертуарно-методичного характеру.

Наприклад, видання «Народні пісні: Записи Людмили Єфремової» 2006 р. [167] містить 138 пісенних зразків, записаних на Донеччині. Більшість із них зафіксовано в Слов'янському р-ні Донецької обл. Приблизна кількість – 104 зразки.

У збірці «Музичний фольклор Донбасу: весільні пісні» (упоряд. О. Тюрикова) нараховується 290 пісенних текстів. Серед них чотири повноцінні весільні обряди, записані в 22 населених пунктах з 11 адміністративних р-нів Донецької обл. Для прикладу, у с. Єгорівка Волноваського р-ну використовують сім мелодій для озвучування 57 текстів, у с. Іскра Великоновосілківського р-ну. – чотири мелодії для 33-х текстів, у с. Семенівка Краматорського р-ну. – п'ятьма – 28 текстів, у с. Маринівка Шахтарського р-ну. відповідно шістьма 50 [156].

У другій збірці цього циклу «Музичний фольклор Донбасу: календарно-обрядові пісні Донецької та суміжних областей», упорядкованого О. Тюриковою, з 218 зразків календарно-обрядового фольклору 198 текстів складає зимовий пласт і тільки 20 пісень весняно-літнього циклу. З них частина – жнивні тексти, які місцеві жителі називають «степовими» або «полінними», масляні пісні, одна веснянка, дві гаївки, одна великодня та одна купальська пісня. Окремо хочеться звернути увагу на п’ять текстів вертепу, що відтворили респонденти в с. Роздолівка Артемівського р-ну. У 50-х рр. XX ст. мешканці сучасної Роздолівки були переселені з Дрогобицького р-ну Закарпатської обл. (див. Розділ 1) [156].

Деякі зразки зимового обрядового фольклору та сюжети ліричних пісень були взяті до аналізу з етнографічної збірки «Народні пісні сучасної Дніпропетровщини. Петропавлівський район» (2019 р., упор. Г. Пшенічкіна, А. Любимова) [168].

Великим внеском у розвиток дослідження культури Донеччини став випуск 5 дисків «Фольклорні скарби Донеччини» під керівництвом директора Донецького обласного навчально-методичного центру культури Галини Ладигіної в 2006-2007 рр. Автор цього проєкту — методист Донецького обласного навчально-методичного центру культури, член національної Спілки журналістів України Людмила Васіна. Зокрема, цей проєкт допоміг виявити коло збирачів-аматорів серед фольклорних та фольклористичних гуртів. Репертуар аматорських колективів, що вміщено на дисках, також стимулював деяких із дослідників-аматорів до подальшої роботи щодо збирання та публікації в інтернет-просторі (відеохостингах) результатів своїх фольклорних експедицій [59; 200-202; 204-207].

На диску із аудіозаписами с. Андріївки Великоновосілківського р-ну представлено 14 пісень, які виконав фольклорний ансамбль "Вечорниці" під керівництвом Г. Доценко, серед яких 12 ліричних, одна наймицька пісня *«Ой, вітер, вітерок не дише»*, одна щедрівка та одна жнивна *«Ой, виполіть, ви політь поліяки»* [59; 200].

Проте в переліку пісень с. Іскра того ж р-ну — із 12-ти тільки п’ять ліричних, серед яких по одній строкова, наймицька та чумацька. Навпаки, з календарно-обрядового фольклору в цьому селі записано дві обжинкові, дві щедрівки та дві весільні, які виконав пошуково-дослідницький фольклористичний гурт "Колиска" під керівництвом Л. Букіної [59; 205].

Серед записів з с. Єгорівка Волноваського р-ну нараховується 22 пісні, серед яких 21 позаобрядових зразків: 19 ліричних, дві танцювальні мелодії та одна обрядова колядка – *«Ой, дивноє новороджєнє»* [59; 204].

Традиція с. Богоявленка Мар’їнського р-ну представлена на двох дисках, де записано 39 пісень. Із них — дві весільні пісні, одна маланка та 36 позаобрядових пісень. Ліричні пісні цього села вирізняються особливою тяглістю звучання та розспівністю форми. Запис диску пісень цього села було здійснено 2006 р. у концертній студії Донецького обласного радіо на замовлення управління культури і туризму Донецької облдержадміністрації [59; 201; 202].

Пісенна традиція с. Семенівка Краматорського р-ну також зафіксована на двох дисках, що нараховують 46 пісенних зразків. Із них — дві щедрівки, одна маланка, одна колядка, одна троїцька, одна весільна «Кажи мені моя ненько» та одна колискова. Інші 40 пісень – позаобрядові. Запис традиції цього села було здійснено 2006 р. у концертній студії Донецького обласного радіо фольклорним гуртом «Надія» під керівництвом В. Кравченко. Про бажання опублікувати вперше унікальні зразки традиції села свідчить той факт, що паралельно із записом для диску «музичних перлин» локальної традиції керівник гурту «Надія» в 2006 році випустила збірку «Пісні Душі моєї». Для неї було відібрано 11 найкращих пісень із репертуару колективу, а Л. Васіною та студенткою ХДАК К. Братерською-Ваніною було зроблено розшифровки тексту та нотні транскрипції [59; 206; 207].

Вагомі сучасні дослідження традиційної культури Донеччини здійснює філолог, учителька української мови, громадська діячка Оксана Проселкова. У 2021-2022 рр. дослідниця влаштувала експедиційні виїзди до сіл та селищ: Василівська Пустош , Семенівка, Краснаторка, Ясногірка Краматорського р-ну,

а також у с. Яковлівка Олександрівського р-ну, у місця переселення бойків у середині XX ст. Результати власних експедицій пані Оксана опубліковані в мережі YouTube. На каналі відеохостингу О. Проселкової у відкритому доступі представлено 78 пісень з дисків «Фольклорні скарби Донеччини» із зробленими нею особисто розшифровками текстів [59; 179]. Під час експедиції до с. Семенівка Краматорського р-ну в 2020 р. дослідниця відвідала фольклорний гурт «Надія», який брав участь у записі дисків «Фольклорні скарби Донеччини» у 2007 р., та провела інтерв'ю з керівником гурту про історію його створення, а також сучасний склад ансамблю «Надія» [59; 179].

Серед сучасних дослідників традиційної пісенності Донеччини, що зробили великий внесок у дослідження регіону, також варто зазначити керівника гурту «Заграярочка» Волноваського районного центру культури та дозвілля (далі РЦКД), фольклористку Ірину Крюченко. Дослідниця активно вивчала місцеву фольклорну традицію, починаючи з 2004.р. та до початку 2022.р. Наразі її матеріали розміщено в мережі YouTube на каналі її дочки Людмили Савченко — «Голос степу». Людмила Савченко та Любов Кулик також брали участь в експедиціях І. Крюченко. На каналі «Голос степу» оприлюднені п'ять аудіозбірок, матеріали яких записані в п'яти селах Волноваського р-ну: Калинове, Малинівка, Дмитрівка, Вільне та Карлівка [13; 59; 234].

У с. Вільному Волноваського р ну в період з 2007 по 2021 рр. І Крюченко, О. Конюшок та С. Фоменко записали 11 фольклорних зразків. Серед них — чотири весільних, одна колядка, одна щедрівка, посівальна та чотири позаобрядових пісні [43; 59]. А в с. Карлівка Волноваського р-ну І. Крюченко та Л. Кулік у 2018 р. записали від сестер Овсюк Ніни Дмитрівни (1930 р. н.), та Бабенко Тетяни Дмитрівни (1927 р. н.) 12 зразків ліричних, танцювальних та обрядових зразків. Серед них — дві обрядові примовки («гукання морозу» до святої вечері та примовка до вербної неділі), одна колядка, одна щедрівка, одна посівальна, три весільні та дві позаобрядові, а також два наспіви до танцю («Карапет» та «А до мене Яків приходив») [38; 59].

У 2018 р. під час проведення ІІ-го районного фестивалю традиційної культури Донеччини «Світовид» І. Крюченко від фольклорного ансамблю «Чиста криниця» с. Дмитрівка Волноваського р-ну записала 14 фольклорних зразків, із яких 13 весільних пісень та одна жартівлива. Записи весільних пісень цього села частково відтворюють місцевий весільний обряд [203; 59]. У 2004 р. в студії Златоустівського центру народної творчості за ініціативи І. Крюченко були записані девять зразків весільних обрядових пісень с. Малинівка Волноваського р-ну, а також одна забавлянка, одна жартівлива та два записи танців від сільських музик (*Краков'як* та *Карапет*). У записі брали участь Любов Федорівна Ткаченко (1939 р. н.), Зінаїда Онуфріївна Ткаченко (1941 р. н.), Людмила Яківна Цикалова (1942 р. н.) та сільський музика (гармошка, бубон) Микола Олександровича Принцевський [42; 59]. Від фольклорного ансамблю «Калинонька» під керівництвом Валентини Грушовенко з с. Калинове Волноваського р ну, в 2016 р., дослідницею було записано 13 весільних зразків та описано обряд дарування молодих [37; 59].

Учасники благодійного проекту «Баба Єлька», що проводять фольклорні експедиції на Кіровоградщині, записали в м. Кропивницькому 25 травня 202 р. від Зінаїди Холоші (1936 р. н.) п'ять фольклорних зразків [1]. Жінка народилася в с. Новопавлівка Волноваського р-ну Донецької обл. та прожила там до 2022 р. Від респондентки були записані одна посівальна *(«А в полі-полі, сам Господь ходив»*), одна забавлянка, два жартівливих пісенних зразки та одна лірична *(«Посіяла огірочки, близько над водою»*). Ідентичну версію цього пісенного тексту можна знайти на диску «Скарби Донеччини» з с. Богоявленка Мар'їнського р-ну в повному звучанні ансамблевої фактури [58; 201-202]. Тож експедиційні розвідки проєкту «Баба Єлька» дозволили розширити статистичні дані досліджень музичної пісенності Донеччини.

Для нашого дослідження також було долучено матеріали з відкритого Цифрового архіву фольклору Слобожанщини та Полтавщини [279]. Це пісні з сіл Катеринівка Лозівського р-ну, Піски-Радьківські Борівського р-ну та м. Балаклія Балаклійського р-ну Харківської обл. [197-199].

Для порівняльного аналізу пісенного фольклору краю використаний матеріал з фольклорного фонду В. Осадчої та лабораторії нематеріальної культурної спадщини Харківського обласного методичного центру культури і мистецтва (далі ХООЦКМ): фольклорні експедиції 2006-2007 рр. селами Петропілля, Новомиколаївка Лозівського р-ну, Грушоваха, Василівка Барвінківського р-ну, Верхня Самара та Добровілля Близнюківського р-нів. [45; 73; 76-77; 90]. Порівнюючи дослідження пісенності сіл басейну р. Самара в 2006-2007 рр. та дослідження дисертантки у 2016-2017 рр., можемо спостерігати редукцію жанрової системи та, на жаль, «вмирання» традиції разом з її носіями [73; 79].

У результаті формування матеріальної бази дослідження було опрацьовано пісенні зразки з 120 сіл 28-ти р-нів Донецької, Дніпропетровської та Харківської обл., у наслідок чого виведено статистику, наведену нижче. У додатках подано таблицю населених пунктів території, де поодинокі дослідники, а також учасники цільових експедицій провели польову роботу, результатом якої стали записи, що включені до нашого дослідження (див. Додаток В).

Загальний обсяг опрацьованого матеріалу сягає більше ніж 1100 зразків пісенного фольклору, зокрема:

- 286 зразків зимового обрядового фольклор (114 колядок, п’ять зразків обряду «Водіння кози», 19 посівальних, 40 меланок, 108 щедрівок) [67];
- близько 30 пісенних зразків весняно-літнього обрядового фольклору (5 веснянок, 8 троїцько-купальських, 6 петрівчаних, 10 жнивних);
- родинно-обрядових: 226 весільних пісенних зразків, 8 колискових та одиночні зразки голосіння, замовляння та ворожіння. У деяких селах Донеччини були зафіксовані повні весільні обряди (с. Єгорівка Волноваського р-ну, с. Іскра Великоновосілківського р-ну., с. Семенівка Краматорського р-ну., та с. Маринівка Шахтарського р-ну.) [69];
- ліричний фольклор представлений більш широко та налічує до 600 варіантів пісенних зразків (із них 71 псальма) [64].

Етномузикологічні праці з проблем регіоналістики.

Фольклорно-етнографічні розвідки XIX ст.

Кінець XIX ст. стає активним часом розвідок з традиційної народної культури Слобідської та Степової України. Паралельно з розквітом академічного осередку на території Степової України, а також у Харкові, серці Слобожанщини, відбулося формування й розвиток регіональної харківської школи етномузикології. Харківський університет, безперечно, став фундатором фольклорно-етнографічних досліджень на Лівобережжі. Персоналії І. Срезнєвського, А. Метлинського, О. Потебні, М. Сумцова, Д. Багалія, Г. Хоткевича та ін. вивели харківську школу на рівень європейського визнання.

Однією з перших публікацій слобожанського фольклору, що містить нотні зразки мелодій, була збірка «Українські народні пісні, видані коштом А. Балліної» (1863), дослідником і укладачем якої був відомий лінгвіст О. Потебня [272]. Позаобрядові пісні цієї історичної збірки використала В. Русіна в дослідженні, присвяченому композиції слобожанської протяжної лірики [228].

Майже в той же час досліджувалась і традиційна культура Степу, але шляхом публікацій текстів народних пісень. Протягом 1872-1878 рр. Яків Новицький (1847-1925). проводив експедиційні записи на Донеччині (села Волноваського та Великоновосілківського р-нів), які опублікував згодом у Харкові. Частину матеріалів, що зібрав науковець, опублікувано в збірці «Малоросійські народні перекази та оповідання» 1876 р. М. Драгомановим [36]. До збірки ввійшли 15 казок, 37 легенд і переказів з Олександрівського та Маріупольського повітів. [59; 107, с.28]. А також україномовні зразки з сіл Ольгінське та Нескучне Донецької обл. [59, с.6].

Постать Я. Новицького складно переоцінити, його невпинна праця була спрямована на збір свідчень традиційної культури Катеринославщини — місць козацької слави. Опубліковані ним пісні та прозові твори були долучені до досліджень таких науковців: «М. Сумцов «К истории издания малороссийских исторических песен» та «Слобідсько українські історичні пісні», В. Калання –

«Палий и Мазепа в народной поезии», В. Гнатюк – «Пісні про покритку, що втопила дитину»3, В. Добровольський – «Варіянт пісні про земельні роботи» та ін.» [107, с. 29].

Наукові публікації дослідників XX ст.

Якщо друга половина XIX ст. була початком регіональних досліджень, то перша третина XX ст. стала піком цієї хвилі. Окрім цього, це період високого підняття національного духу та інтересу нації до своєї культури. Протягом 1906-1917 рр. «Народная газета Бахмутского земства» публікувала українські пісні, шо були записані місцевими активістами, студентами, учителями. Цей факт може свідчити про популяризацію дослідниками та науковцями народних пісень серед широкого загалу, що сприяло формуванню національної самосвідомості. 1922-1925 рр. у журналі «Освіта Донбасу» були опубліковані пісні с. Семенівка, с. Григорівка Бахмутського повіту та с. Золотий Колодязь Слов'янського р-ну в рубриці «Краєзнавство» [132, с. 352].

Серед наукових здобутків необхідно відмітити публікацію співробітниці Етнографічної Комісії Української Академії Наук Віри Білецької (1927 р.). Ця наукова стаття про шахтарські пісні містила їх класифікацію, описи побуту, міфології шахтарів та характеристики сюжетів [4].

У 20-30 рр. XX ст. традицію харківської етномузикологічної школи продовжили учні М. Сумцова – В. Ступницький, С. Богатирьова – О. Стеблянко. У 1930 р. Г Хоткевич публікує монографію «Музичні інструменти українського народу» [278]. У 60-70 рр. цю естафету перейняли вже викладачі та студенти середніх та вищих навчальних закладів: Харківського державного інституту культури, Харківського державного інституту мистецтв ім. І. Котляревського, Харківського державного педагогічного інституту ім. Г. Сковороди, та Політехнічного інституту [189, с. 203].

Першим фонографічним виданням стала збірка «Пісні Слобідської України» В. Ступницького 1929 р. у Харкові. Ця публікація містить необроблені зразки пісенного фольклору з Куп'янського, Вовчанського,

Лебединського, Сумського, Богодухівського повітів. Учений додав коментар щодо зібраного та укладеного ним матеріалу, акцентуючи увагу на популярності сучасних пісень серед селянської молоді та червоноармійців. Ці пісні були поширені в збірках та журналах. Старше ж покоління, навпаки, не вживає цих пісень: «Серед підлітків помічається нахил до утворення частушок, але за старими мелодіями й шаблонними сюжетами» [228, с. 12]. Хоч Слобожанщина не характеризувалась індустріальним устроєм, проте урбанізація суспільства та поширення друкарства й радіо призвели до появи «спрощених» жанрів на цій території. Л. Новикова охарактеризувала таку нівеляцію фольклорної традиції «кітчем», який проявлявся в появі нових жанрів та формуванні нового стилю. На її думку, саме Слобожанщина стала місцем зі сприятливими умовами для розвитку цього явища через наступні фактори: ранньопромислове фактурне виробництво, відтік робочої сили з сіл в міста і розпад патріархальної родини [170].

Ми б додали, що і територія Степової України, зокрема перехідна етнокультурна зона між Слобожанщиною, Середньою Наддніпрянщиною та Північним Надазов'ям, мала ще більше факторів для поширення кітчевої культури через формування нових суспільних верств, зосереджених в індустріальних центрах, що були новою генерацією, мали нові потреби і відповідно продукували актуальні та сучасні для їх мислення жанри.

Показово, наприклад, що фольклорні експедиції 20 – 30 рр. XX ст., проведені в цей період на Донеччині М. Гайдаєм, О. Пясковським та М. Грінченком, тримали у фокусі дослідження переважно робітничий, шахтарський фольклор. До цього «індустріальний» фольклор оминався збирачами, бо мав новостворений характер та був спрощений у порівнянні зі «старими» піснями. Однак цей своєрідний різновид трудових пісень відображав побут, устрій соціальної верстви, що була провідною з початком індустріальної епохи для культури індустріального регіону Донбасу, і посів своє окреме місце в ієрархії позаобрядових жанрів на території перехідної етнокультурної зони, як колись жанр рекрутських, солдатських пісень на території Слобідської України.

Польові розвідки вчених стали основою для подальших публікацій науковців ІМФЕ та донецького лінгвіста й фольклориста П. Тимофєєва.

Окрім того, відомий репресований фольклорист Михайло Гайдай (1878-1965), сучасник К. Квітки, зробив цінний внесок у вивчення не тільки українського фольклору Полтавщини, Чернігівщини, Київщини, Вінниччини, Житомирщини, Волині, але й пісенної культури народів Надазов'я. Він один із перших дослідив традиційну культуру національних меншин, що проживали на території Надазов'я, зокрема записав близько 600 пісень греків та 213 пісень кримських татар [10; 59].

Дослідницька й творча діяльність О. Стеблянка (1896 -1977), харківського композитора та фольклориста, багаторічного директора Обласного будинку народної творчості тривала протягом 20-60-х рр. XX ст. О. Стеблянко зібрав більше 2000 пісень як традиційного жанрового спадку, так і новотворів – завоєнних, шахтарських пісень Харківщини, Донеччини. Вивченню творчої спадщини О. Стеблянка присвятили наукові розвідки харківські та київські вчені І. Бєлосвєтова, М. Дмитренко, Л. Новикова, Г. Тюменева. Пісні з його збірок: «Українські народні пісні» (1965) та «Пісні Слобідської України. Вип. 2. Пісні Лебединщини» (1998, під редакцією Л. Новикової) [208; 270;] – уважно вивчаються і відтворюються представниками сучасного репродуктивного виконавства на Слобожанщині, зокрема в Харкові. Ці публікації можна назвати антологією пісенної лірики Слобожанщини, зібранням перлин календарно-обрядової творчості харківських фольклорних осередків – від сіл Дергачівського р-ну до Куп'янського та Близнюківського р-нів.

М. Дмитренко в статті про діяльність відомого фольклориста аналізує невидані записи О. Стеблянка з архівів ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. Учений подає характеристику ненадрукованих збірок: «100 народних пісень»: (ф. 8-4, од. зб. 369); "Пісні (без мелодій і з мелодіями), частушки, вірші, записані на заводах і шахтах Дніпропетровщини та Харківщини; пісні про часи Великої Вітчизняної війни; пісні німецької неволі; про радянське життя; про кохання; жартівливі; побутові пісні тощо" (ф. 14-3, од. зб. 12); "Пісні фронтові,

про німецьку неволю та ін. Пісні, частушки на виробничу тематику, записані в селах Харківської і частково Дніпропетровської областей" (ф. 14-3, од. зб. 53). (Дмитренко, 2001, с. 117) [33, с. 112-123]

На жаль, дисертантка мала можливість користуватися тільки мелодіями зі збірки «Українські народні пісні» (1965), яка містить унікальні зразки обрядового й ліричного фольклору території дослідження, а саме, сіл Алісове та Уплатне Близнюківського району Харківської обл.

У другій половині ХХ ст. відновились дослідження традиційної культури Сходу України, зокрема Донеччини. У 1986 р. працівники ІМФЕ ім. М. Рильського провели експедиційні розвідки в с. Олександрівка Старобешівського р-ну, с. Дмитрівка Волноваського р-ну, с. Бойове Володарського р-ну та м. Тельманове [153, с. 81].

Одним із дослідників усної народної творчості Донеччини другої половини ХХ ст. був фольклорист і філолог Петро Тимофійович Тимофєєв (1952-2017). Науковець народився в м. Горлівка в 1952 р., а згодом проживав у Донецьку. За більш ніж 40 років досліджень фольклору басейну р. Сіверський Донець та Приазов'я (зокрема в грецьких поселеннях Донеччини та Криму), а також р. Верхнього Дону та Похопер'я (козачі хутори та станиці) П. Тимофеєв відвідав майже усі населені пункти Донеччини та зафіксував понад 18 000 текстів фольклору. Серед них майже 2000 зразків казок, пісень, частівок, прислів'їв, приказок, а також величезний пласт шахтарських пісень [59]. У своїй дисертації 1997 р. [255, с.14], присвяченій шахтарським пісням Донеччини, П. Тимофєєв увів у науковий обіг експедиційні записи О. Пясковського, М. Гайдая та М. Грінченка, зроблені в 20-х рр. ХХ ст., які зараз зберігаються в рукописних фондах ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. Науковим керівником кандидатської дисертації П. Тимофєєва був С. Мишанич, який разом зі своїм колегою брав участь у спільних експедиціях Донеччиною та Кубанщиною [59].

Каталізатором вже активних досліджень традиційної народної культури Степової України, зокрема, Донеччини стала постать Степана Мишанича, який

у 1991 р. очолив кафедру української мови та літератури, а в 1992 р. створив науково-дослідницьку лабораторію «Народознавство Східної України» в Донецькому державному університеті. За роки роботи професор «…записав понад 15 тис. фольклорних творів, (авт. зібраних на Донеччині та Кубані), опублікував близько 200 наукових статей та видрукував 7 монографій і 10 збірників усної народної творчості. Керував понад 20-ма дисертаційними дослідженнями аспірантів та численними науковими роботами студентів…» — що свідчить про плідну роботу лабораторії під його керівництвом. [153, с. 81].

Результати досліджень народознавчого центру були опубліковані в серії наукових збірників під редакцією С. Мишанича «Актуальні проблеми української літератури і фольклору». Починаючи з 1998 р. знаковими стали такі публікації: монографія «Народні месники України у фольклорі» (Донецьк, Мишанич 1998) і двотомник «Фольклористичні та літературознавчі праці» (Донецьк, Мишанич 2003) [155; 246]. У 2010 р. дослідник звільнився зі своєї посади та вивіз зібрані десятиліттям напрацювання на свою малу Батьківщину – Закарпаття. З 2022 р. родиною науковця була передана уся колекція експедицій та розробок С. Мишанича Лабораторії музичної етнології Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка [246].

Другу половину ХХ ст. можна охарактеризувати піком збиральницької та репрезентативної роботи, значну підтримку яким у м. Харків надав Обласний центр народної творчості (створений у 1938 р.). Спочатку це були поодинокі експедиції збирачів-ентузіастів: «О.І. Стеблянка у Харкові, М.М. Губського у Валківському р-ні, П.Г. Жадана у Красному Куті, В.В. Дубравіна на Сумщині, М. Міхно на Луганщині» [189, с.203].

У 1974 р. В. Борисов ініціював при Харківській консерваторії фольклорну студентську експедицію, чим започаткував новий етап збиральницької діяльності на Слобожанщині. Його досвід фольклорної студентської практики в подальшому перейняли й інші гуманітарні вузи. З 1979 р. – 1991 р. кабінет фольклору при Інституті мистецтв здійснив ряд експедицій з метою фіксації та подальшого наукового опрацювання традиційного фольклору в Куп’янському,

Великобурлуцькому, Дворічанському, Борівському, Шевченківському р-нах Харківської обл. та Старобільському й Троїцькому р-нах Луганської обл. [189, с. 203].

У 1992 р. І. Польський ініціював створення кафедри українського народного співу та музичного фольклору при ХДІК (зараз ХДАК) та Лабораторії фольклору та етнографії Слобідської України при ній [248, с. 343-345].

Упродовж 1992-1996 рр. викладачами кафедри було обстежено виконавські осередки Борівського, Валківського, Дергачівського, Золочівського, Нововодолазького, Купянського, Первомайського, Шевченківського р-нів Харківської обл., де зібрано більше 2.5 тисячі записів традиційних зразків [189,с. 204].

Неперecічна особистість Іллі Самійловича Польського (1924-2001), одного з засновників сучасної харківської школи етномузикології, потребує окремого розгляду. «Центральне місце в творчій діяльності І. Польського як вченого займає дослідження генезису та історичної еволюції форм і видів музичного фольклору східнослов'янських народів, його семантичних, соціокультурних, жанрових, структурних, ритмоінтонаційних особливостей та культурноетнографічного контексту», - підсумовує вектор його напрацювань Г. Бреславець [6, с. 119].

«Сферою основних наукових та творчих інтересів І. Польського стала українська, російська та білоруська календарно-обрядова народна пісенність (колядки, щедрівки, овсєні, риндзівки, волочебні, обжинкові пісні та ін.), їх специфіка, типологія, міжкультурні зв'язки та сучасне побутування» [6, с. 120].

Кандидатська дисертація була написана науковцем у 1977 р. за темою «Колядні цикли в Білорусі та на Україні та їх спадкоємні зв'язки з новою соціалістичною обрядовістю» [6, с.172], а також низка наукових розробок в галузі побутування традиційного фольклору в макромасштабі та міжетнічних взаємовпливів межуючих традицій: «Художні особливості ігрових циклів колядної пісенності на Україні та в Білорусії», «Про використання традиційної

колядної обрядовості», «Сучасні обряди на Україні та в Білорусії», «Специфіка фольклору україно-російського прикордоння», «Супровідні пісні колядного типу», «Волочебні пісні на Україні та в Білорусії» [6, с. 120; 215-216].

Потреба в методичних матеріалах для студентів нової кафедри та педагогічний талант науковця сприяли створенню новаторських підручників та навчальних посібників для вузів: «Теорія музики в ракурсі фольклористики» [8, с.176], «Гармонія в ракурсі фольклористики» (1990-91) [6, с.122, 125], а також курси лекцій «Українська народна музична творчість» (1992) [6, с. 128] та ін.

Для нашого дослідження важливі розробки науковця щодо ідеї взаємодії звуку та слова та, як наслідок, утворення «першопоштовху» як одиниці виміру словесно-часової основи музичного образу, що «розуміється як «складоритм» (в музичній теорії та музичній фольклористиці)» [6, с.127]. Такі розвідки корелюють з дослідженнями К. Квітки щодо найменшої структурної одиниці музичної міри в традиційній музиці як «коліно».

І. Польський одним із перших звернув увагу на характерні для слов'янської народної музики мішані розміри, які є такими ж поширеними, як і прості та складні. Це неквадратні п'ятидольні та сьомидольні ритми, що є поширеними, за свідченнями вченого, територією заселення українців, білорусів, росіян [8, с. 125]. Дійсно, це поширені структури, що зустрічаються в весільно-обрядовому фольклорі, особливо у формах, пов'язаних з «ліричною» частиною обряду, та в зимовому фольклорі українців. Цю думку підтвердила Ірина Клименко своїми розробками на базі обрядового фольклору та продемонструвала фронтальні мелогеографічні карти поширення музичних форм, у тому числі й п'яти- та семидольних, територією України, Білорусі та частково Росії, у районах історично заселених українцями [125-126; 215-216].

Діяльність І. Польського ґрунтовно досліджена в розробках Ірини Іллівни Польської, де висвітлено цілісну панораму життєвого шляху науковця, його вагомий внесок у композиторську творчість та українську етномузикологію [212]. Також актуальними для нашого дослідження є положення самої І. Польської про проблематику музичної регіоніки як напрямку сучасної

музикології [213], а також її розвідки про позаакадемічну музичну культуру XX ст., що дозволяє розширити інструментарій для аналізу традиційної культури як явища загальноукраїнської музичної культури [214].

Сучасні напрями етномузикологічних досліджень

Сучасні розвідки становлять значну частину теоретичної бази нашого дослідження. Серед них здобутки учених провідних етномузикологіних шкіл – Харківської, Київської та Львівської. Пропонуємо нижче класифікувати всі праці, що стали підгрунтям для нашого дослідження. Почнемо з Харківської школи.

Загально історико-культурну характеристику регіону та роль традиційної пісенної спадщини Слобожанщини ґрунтовно висвітлено в контексті загальноукраїнських процесів у праці В. Шейко та Л. Тишевської [288]. Для розробки структури нашої роботи також важливим стали методичні розвідки В. Шейка та Н. Кушнаренка, які дозволили системно підійти до організації наукового пошуку, вибору відповідної методології та концептуалізації основних положень культурологічного аналізу [287].

Вагомий внесок у дослідження традиційної культури Слобожанщини останньої чверті XX ст.- та сьогодення заклала етномузиколог, педагог, Заслужений діяч мистецтв України, кавалер ордена княгині Ольги III-ступеня (2010 р.) Віра Миколаївна Осадча. Наукові інтереси дослідниці зосереджені на питаннях жанрової системи пісенного фольклору Слобожанщини, особливостях регіонального музичного діалекту, визначенні пісенної парадигми як способу екзистенції позаобрядових жанрів традиційного фольклору. Широкий спектр проблематики стосується класифікації фольклорних традицій і дослідження осередкового масштабу функціонування пісенного фольклору в умовах новопоселянської традиції пізнього формування. У наукових статтях дослідниця розглядає також проблеми сучасного функціонування народної пісенності: трансляції та мистецького втілення регіонально самобутнього фольклору, реконструкція фольклорного тексту у творчості українських композиторів, особливості індивідуального стилю автентичного вокального

виконавства. За роки її керівництва кафедрою народного співу ХДАК та Лабораторією фольклору було проведено низку фольклорних експедицій Слобідщиною і суміжними територіями та науково опрацьовано велику кількість зібраного протягом 40-річної практики польових досліджень фольклорного матеріалу. Серед її науково-методичних розробок - навчальний посібник «Обрядова пісенність Слобожанщини» (2011) та 8 збірок фольклорно-етнографічних матеріалів: «Муравський шлях-97» (1998), «Дитячий фольклор Слобожанщини» (2000), «Фольклорні осередки Харківщини» (2002), «Обрядова творчість фольклорних осередків історичної Харківщини» (2010), «Обряди та звичаї фольклорних осередків межиріччя Орелі та Сіверського Дінця» (2007). [32; 158; 161; 186; 187; 191, с. 508; 275].

Для теоретичної бази даного дослідження важливим є опис обрядів та типових пісенних сюжетів календарних та весільних пісень викладений у посібнику «Обрядова пісенність Слобожанщини (2011), а також спостереження В. Осадчої, що «відмінною рисою слобожанської позаобрядової пісенності можна назвати велику кількість сюжетів пісень суспільно-побутової тематики» [186, с. 5-18]. Дослідниця свідчить про певну географію поширення позаобрядових жанрів. Ця теза є фундаментальною для дослідження ліричного фольклору в умовах перехідної етнокультурної зони. У нашому дослідженні також враховані методологічне спрямування та висновки наукових статей В. Осадчої «Принципи розрізнення пісенних парадигм у позаобрядовій ліриці Слобожанщини» (2013), «Класифікація фольклорних традицій та вивчення народної пісенності Сходу України і Середньої Наддніпрянщини» (2021), «Мелоритмічна варіантність і відчуття музичного часу у творенні типів наспівів слобожанського фольклору» (2023). Це теоретичні положення В. Осадчої про специфіку функціонування фольклорної традиції пізнього утворення на території перехідної етнокультурної зони, а також особливості жанрової системи фольклору: кількісне співвідношення обрядового та ліричного репертуару, положення про об’єднуючий характер музичної стилістики ліричних пісень та балад для новопоселянської фольклорної традиції, якою і є

перехідна зона між Сходом України, Північним Надазов'ям та Середньою Наддніпрянщиною [183; 184; 188].

Збірка «Обряди та звичаї фольклорних осередків межиріччя Орелі та Сіверського Дінця» (2007) відображає традицію території дисертаційного дослідження. Публікація підсумувала результати фольклорних експедицій у межах регіональної Програми у 2006-2007 рр., проведених Лабораторією нематеріальної культурної спадщини ХОЦНТ за участі дослідників: Н. Олійник, В. Осадчої, О. Шокіної, М. Семенової, О. Животкової, Г. Бреславець. Зокрема, було зібрано та документовано етнографічні свідчення, впорядковано за жанрами народнопісенні тексти, здійснено етномузичні транскрипції обрядових та ліричних пісень, записаних у Лозівському, Барвінківському та Близнюківському р-нах Харківської обл. [178]. Науковиця відносить пісенну традицію сіл Грушоваха, Василівка Барвінківського та Петропілля Лозівського районів до яскравих осередків традиційної української культури [178, с.15-18].

Ще одна представниця харківської школи — Влада Сергіївна Русіна. Спираючись у своєму дисертаційному дослідженні на багатий матеріал аналітичного узагальнення В. Осадчої, вона сконцентрувала увагу на векторі дослідження складових багатоголосся ліричних пісень (ладу, типу, ритму, будови пісні, структури вірша) та пошуку стильових ознак мелодико-фактурних типів пісень. У своїх розробках В. Русіна також наголошує на наявності зразків протяжного стилю ліричної пісенності, притаманного Слобожанщині [227-230].

Для аналізу пісенного матеріалу Слобожанщини науковиця спирається на метод, впроваджений К. Квіткою та згодом удосконалений А. Іваницьким та Є. Єфремовим, — створення ритмомоделі для «унаочнення різниці між формами ритмічних малюнків та встановлення їхньої спорідненості» [230]. У результаті з'ясовано, що «вибудова ритмомоделей сприяє усвідомленню ладових опор, конкретизуючи систему ладоритму» [230]. У глибокому осмисленні організації не тільки лінеарного функціонування голосів ліричної

пісні, а й вертикального, В. Русіна звертається до теорії К. Дорохової про взаємозв'язок типів багатоголосся та мелодико-фактурних типів [230, с.130].

Поняття «мелодико-фактурний тип» влучно характеризує та довершує ці пошуки. Щодо територій пізньопоселянської традиції, то поняття «мелодико-фактурного типу» широко розкриває можливості заглибитись у процеси розуміння музичного мислення, притаманного цим територіям [230].

У межах цієї типології перший, модально-поспівковий тип, описано як такий, що спирається на поліфонічну фактуру з «функційним двоголоссям», де «низи ведуть основну лінію, а верхній голос виконує роль підголоска»; діапазон партій у межах пентахорду та основна партія найчастіше має три ладові опори, «які в сукупності формуються ангемітонний звукоряд у межах кварто-квінтових амбітусів. Кількість спільних звуків між голосами в такому типі музичного мислення мінімальна. Найменш розвиненою є партія верхнього голосу, яка підкреслює опорність першого та другого щабля звукоряду октавним подвоєнням у момент кадансування» [230, с. 130-132].

Другому, підголосково-поліфонічному типу притаманний більш розвинений підголосок — «горяк». В. Русіна вказує, що він перебирає роль основного голосу, але ми цю теорію не розділяємо. Основна (за рахунок стрибків) та підголоскова партії можуть мати амбітус у межах октави. За рахунок цього голоси мають більше спільних тонів. Новий спосіб ладового мислення продукує «опорність першого та третього щабля». «Такий тип характерний для пізнішого шару соціально-побутової лірики XVIII ст.» [230, с. 130-132].

«Істотно відмінним за способом розгортання мелодики і співвідношення голосів виглядає третій МФТ. Він найбільш розповсюджений у пісенній фольклорній традиції кінця XX — початку XXI ст. Характерними рисами цього стилю є наближене до канту багатоголосся з терцевою второю голосів, яка складає основу фактури. Мелодика охоплює значний звуковий діапазон і рухається по звуках тонічних і домінантових тризвуків, підкреслюючи функційні сполучення гомофонно-гармонічного складу». Типовим для такого

типу стає «збільшення відстані між голосами по вертикалі та їх вертикальною узгодженістю» [230, с. 130-132].

З останньої чверті ХХ ст. і до сьогодні пісенну традицію Донеччини та прилеглих територій Харківщини досліджує доктор мистецтвознавства, музикознавець-фольклорист, багаторічний науковий співробітник, а нині завідуюча сектором етномузикології відділу музикознавства ІМФЕ (Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології) ім. М. Рильського Людмила Олександрівна Єфремова. Відома як розробник «Частотного каталогу українського фольклору» [55-57], а також як упорядник багатотомної серії пісенного фольклору регіонів України [169]. Дослідниця більше 40 років здійснювала експедиції всією Україною. Зокрема, у 1980 р. вона відвідала й Харківщину та Донеччину, а в 2003 р. повторно дослідила Слов'янський район Донецької обл. Важливим критерієм для систематизації фольклору, особливо календарно-обрядового, є жанровий критерій [167]. Саме за ним Л. Єфремова в «Частотному каталозі українського пісенного фольклору» систематизувала пісенний фольклор різних регіонів та Слобожанщини. Зокрема, розрізнила позаобрядові пісні за сюжетними типами та принципами композиції наспівів. Варто зауважити, що дослідниця до кожного типового пісенного сюжету наводить географію його поширення територією всієї України. Видання «Народні пісні: Записи Людмили Єфремової» 2006 р. [167] містить 138 пісенних зразків, записаних на Донеччині. У монографії «Наспіви українських весільних пісень» (2006) дослідниця узагальнила весільні мелотипи регіонів України [53].

Концептуальні розробки С. Гриці стали методологічним підґрунтям для аналізу фольклорної традиції як динамічної системи. ЇЇ розвідки про фольклор етнічних пограничч, трансмісію фольклорної традиції дозволили цілісно дослідити пісенний фольклор перехідної етнокультурної зони. Тези науковиці про сюжетні парадигми стали одним із параметрів класифікації ліричного пласту фольклору у нашому дослідженні (Розділ 3) [21-26; 269].

Методику опрацювання обрядового фольклору в структурно-типологічному напрямку розроблено представниками школи київських дослідників, послідовників К. Квітки, які працюють на базі Проблемно науково-дослідницької лабораторії етномузикології (далі ЛЕК) Національної музичної академії під керівництвом доктора мистецтвознавства, провідної дослідниці обрядового фольклору Ірини Віталіївни Клименко. Основною методологічною базою для дослідження типології обрядових мелодій українців є розроблена І. Клименко мелотипологія обрядових наспівів та система позначок для їх відображення у мелогеографічних Атласах України, а також наукові положення про взаємовпливи обрядової пісенності слов'яно-балтських народів [118-126].

ЛЕК об'єднала дослідницькі зусилля таких відомих фольклористів, вчених: Євген Єфремов, Олена Гончаренко, Ірина Данилейко, Сусанна Карпенко, Маргарита Скаженик, Олександр Терещенко, Галина Пшенічкіна, Анастасія Любимова. Головна мета мелоареологічних студій – побудова мелогеографічних мап, де поширені мелотипи обрядових пісень та музичні регіональні діалекти картографіються. Ця система базується на присвоєнні кожному мелотипу певного коду за його ритмічними, композиційними, подеколи ладо-фактурними показниками та позначки на карті з використанням різних типів фігур.

Для даної роботи стали цінними розробки Є. Єфремова [46; 49-50], І. Клименко [119; 121; 125-126], М. Скаженик у басейні р. Уборті [235; 239; 241; 242], С. Карпенко на території Східної Чернігівщини [111], які випрацювали типологію зимових обрядових наспівів на прикладі автохтонних традицій; О. Гончаренко на території Сумщини [14; 17], Г. Коропніченко на території Київщини [129], Г. Пшенічкіної у басейні р. Самари, та покордонні Наддніпрянщини і Поділля [219-221], що працювали з зимовими мелотипами перехідних зон; Т. Сопілки на пісенному матеріалі Полтавщини [243], О. Терещенка на матеріалі «меланок» в Передстеповому та Степовому Правобережжі та на Східному Поділлі [249], А. Любимової на матеріалі

зимових пісень Правобережжя Дніпропетровської області [120; 146; 149], які працювали з фольклорними традиціями територій пізнього заселення. Розробки І. Данилейко, І. Клименко [29], О. Шевчук, Г. Коропніченко [286] щодо різдвяних кантів та ладо-фактурних особливостей традиційного фольклору також були використані в дослідженні.

Весняно-літній фольклор досліджували зокрема: Є. Єфремов на прикладі весняних наспівів у межиріччі Тетеріва і Ужа [47; 50; 51], І. Клименко [121; 123; 125-126], М. Скаженик на матеріалі весняних та купальсько-петрівських наспівів й обрядів басейну річки Уборті [235; 237-238; 240-241], О. Карапата на основі купальських пісень «лівобережного типу» [110], Г. Пшенічкіна за матеріалами пісенності правобережної Черкащини [219], О. Терещенко на матеріалі купальських наспівів східних кордонів Поділля. Ці глибокі розвідки стали підґрунтям для наших досліджень весняно-літнього фольклору перехідної етнокультурної зони.

Типологія весільних-обрядових пісень викладена в працях І. Клименко в макроареалі слов'яно-балтського пограниччя [118; 124-125], Т. Зачикєвіч та І. Клименко на матеріалі весільних пісень Полтавщини [99], М. Скаженик на прикладі трирядкових весільних шестидольних наспівів Полісько-Волинського пограниччя [236], О. Гончаренко на матеріалі весільних наспівів моделі V5+3 [15-16], Г. Коропніченко на матеріалі весільних наспівів межиріччя Тетерева та Ірпеня [124], Г. Пшенічкіної на матеріалі весільної обрядовості правобережної Черкащини [219], А. Любимової на матеріалі весільних наспівів «середньодніпровського набору» а ареалі Дніпровських порогів [146-147], Г. Пеліної на території Мараморщини [193], Н. Ханіс на матеріалі ліричних весільних пісень Середньої Наддніпрянщини [276-277],

Теоретико-методологічне підґрунтя нашого дослідження базується також на значних на здобутках представників львівської етномузикологічної школи. Зокрема засадничими для розуміння регіональної специфіки стали праці Володимира Гошовського, який вслід за К. Квіткою упровадив критерії ареальних досліджень та у своїх розвідках обґрунтував термін «музичний

діалект», дав його ознаки й запропонував картографувати мелотипи пісень на їх структурному рівні [18-20].

Його послідовник Ю. Рибак у наукових розвідках продовжив ареально-типологічні дослідження, результати яких були залучені нами для класифікації пісенних мелотипів на території перехідної етнокультурної зони [222-224; 226]. Мелотипи обрядових пісень, зокрема весняних та зимових, стали в нагоді при дослідженні нами пісенного фольклору осередків переселенців із заходу України.

Концептуально значущими для дисертаційної роботи стали розробки Лариси Лукашенко «Мелогеографія традиційних обрядових наспівів та лінгводіалектичне членування Північного Підляшшя», «Традиційна пісенна культура Північного Підляшшя: до дефініції понять «пограниччя», «маргіналія», у яких дослідниця виклала розгорнуту концепцію «маргінальної» та «перехідної зони» [142-145]. Дослідниця розглядає її на прикладі етноконтактного порубіжжя української, білоруської та польської культури, однак у фокусі її дослідження стоїть український обрядовий фольклор. Її розвідки стали відправною точкою для подальшої розробки концепції перехідної зони в нашому дослідженні.

Ґрунтовні розробки щодо ліричного пласту фольклору Євгена Єфремова в статті «Про традиційну фактурну будову поліських ліричних пісень» стали відправною точною для аналітики ліричного пісенного пласту нашого дослідження [48]. Це аналіз ліричної пісні за наступними показниками: амбітусом її основного голосу, горяка та кількість спільних звуків у звукоряді обох голосів. Відмінний діапазон звукоряду двох голосів та малий об’єм звукоряду верхнього голосу свідчить про його несамостійність і, як наслідок, про більш давнє походження пісні. Також тип кадансування, а особливо інтервальний склад між голосами в кадансі. Позиції статті Євгена Єфремова дають опору для аналізу стилістичних особливостей пласту ліричних пісень.

Дисертаційне дослідження Анастасії Любимової стало методичним підґрунтям для дослідження ліричного фольклору в терені перехідної

етнокультурної зони [146]. Науковиця розробила методику аналізу таких пісень за музичними показниками (семантичну форму вірша, силабічну форму, мелотематичну форму, тип фактури), розробила жанрово-тематично систематизацію лірики та уклала таблицю сюжетів, поширених територією Дніпровських порогів.

Фундаментальними працями про обрядові жанри пісенної традиції Донеччини стали збірки дослідниці фольклору Донеччини, керівника лабораторії фольклору (до 2014 р.) Донецької державної академії музики ім. Сергія Прокоф'єва (далі – ДДАМ); керівника відомого фольклористичного гурту «Дивина» (до 2014 р.), кандидата мистецтвознавства Олени Віталіївни Тюрикової. Багаторічний фольклорний спадок дослідниці узагальнений у наукових регіональних збірках «Музичний фольклор Донбасу: весільні пісні» (2005 р.) [156] та «Музичний фольклор Донбасу: календарно-обрядові пісні Донецької та суміжних областей» (2009) [157]. Вони сформовані з матеріалів студентських експедицій Донецького державного університету, які були здійснені в середині 90-х р. XX ст., а також експедицій ВАМДФ в 2003-2007 рр. під керівництвом І. Фетисова, у яких брали участь київські фольклористи; харківський етнолог і фольклорист Михайло Красиков, а також О. Тюрикова. Значна кількість пісенного матеріалу, що була записана в цих експедиціях, використовувалась для укладання збірок Олени Віталіївни. Також для наукового дослідження вона використовувала і матеріали експедиції ДДМА ім. С. С. Прокоф'єва та Донецького обласного навчально-методичного центру культури. Публікація цих перших збірок обрядового фольклору Донеччини була здійснена в межах «Державної програми охорони і збереження нематеріальної культурної спадщини України», на основі якої була створена й втілена аналогічна регіональна Програма у 2006 та 2007 рр. [157].

Важливо відмітити географічний вихід у дослідженнях за межі Донецької області в збірках Олени Віталіївни (були включені зразки з Харківської обл. (Зміївський, Ізюмський, Барвінківський, Близнюківський р-ни), межуючі райони Луганської та Дніпропетровської обл.). Дослідниця обумовлює

включення цього матеріалу визначенням чинників «маргінальності» відносно ядра фольклорної традиції в межах Донецької області. Розвинена система досліджень пісенної традиції на теренах Слобожанщини, зокрема узагальнення її за осередковим принципом, за думкою дослідниці, позитивно працює і на донецькому матеріалі. Таким чином, долучення цих матеріалів обумовлено наявністю значних міграційних процесів у межах сусідніх районів на короткий час, які також принесли асиміляційні процеси в пісенну традицію Донеччини [156-157] .

Цікаво також звернути увагу на систематизацію та аналітичні засади, за якими дослідниця уклала свої дві збірки. Це принципи розташування пісень за календарним річним циклом та за сюжетно-текстовими парадигмами, а всередині них – за ритмічними типами. Варіанти, представлені декількома зразками, подаються в прогресії від простого до ускладненого. Такий підхід закриває гостру потребу в питанні аналітичного осмислення музичних явищ традиції пізнього заселення, що відображає осередкову специфіку регіону. Схожий підхід ми зустрічаємо у Л. Єфремової, В. Осадчої, що використовують схожий принцип для пісенної парадигми ліричних сюжетів, які сформувались відносно пізно в порівнянні з календарним фольклором. Проте в контексті аналітичного узагальнення календарного пісенного фольклору це є інноваційним. Нами взято до роботи з календарно-обрядовим фольклором розробки дослідниці та поєднано з досвідом картографування пісенних типів за київською школою [157].

Для нашого дослідження важливою розробкою О. Тюрикової стала розвідки про характер міграції – індивідуальний чи колективний. Індивідуальний характер міграції більш відкритий до творчої розробки на місці нового переселення, що ми можемо спостерігати на прикладі польових записів дисертантки від М. Калашник та Т. Козаченко (про них ми згадували вище). Тоді як колективні, компактні заселення мають консервативний характер. Такими стали с. Роздолівка, Званівка, Чубарівка Артемівського р-ну та Єланчик

Новоазовського р-ну, де проживають переселенці з с. Ліскуватого Хирівського р-ну Дрогобицької обл. (нині- територія Польщі) [157, 260-261].

Науковиця називає фактори, що сприяли збереженню цілісної фольклорної традиції на території нашого дослідження: «молодий» вік перебування на донбаських землях; вороже ставлення місцевих до новопоселенців; заборони радянської влади демонстрації традиційних звичаїв, що призвело до протилежної реакції на супротив та збереження традиції походження» [157]. Проте за половину століття в традиційному комплексі відбулися і взаємодії з місцевою традицією, наприклад, перенесення часу виконання щедрівок «зі Старого нового року на Водохреще, як це було прийнято у переселенців» [157]. Однак вертеп, пісні, що виконувались під час дійства та персонажі, збереглись без видозмін.

Багатий досвід польових розвідок та теоретичних узагальнень, представлений у працях загаданих науковців, створює необхідний фундамент для переходу до наступного етапу роботи, а саме, визначення методології та понятійного апарату дослідження.

1.3. Методологічні виміри та понятійний апарат дослідження

Предметом нашого дослідження є пісенний фольклор етнокультурної перехідної зони, вияв специфіки поєднання вербальної та інтонаційно-семантичної складових фольклорного тексту. Попри тривалу історію етномузикологічних досліджень, у сучасному науковому дискурсі не сформовано уніфікованої термінології, яка зумовлює необхідність аналізу ключових дефініцій, що, на нашу думку, найповніше відображають сутність цього явища.

Сучасні визначення поняття і терміну в працях українських етномузикологів та лінгвістів доповнюють розгляд пісенного фольклору як цілісного феномену. У працях І. Довгалюк, А. Іваницького, Б. Луканюка, С. Гриці він розглядається через призму музично-поетичного синкретизму.

Першим, хто дав визначення терміну «folklore», вважається В. Томс. У 1846 р. у часописі «Атенум» вийшла його стаття з однойменною назвою (№ 982, 1846 р.) [292]. Його трактування значить «народна мудрість, народознавство» [292].

Загальноприйнята сучасна диференціація фольклору передбачає поділ з урахуванням категоріального, хронологічного, соціального аспекту: музичний, обрядовий, ігровий, танцювальний, драматичний, також давній, новий, рекрутський, шахтарський [292].

У фокусі нашого дослідження перебуває музичний фольклор, який Ю. Рибак визначає як творчість «усної (або напівусної, тобто усно-писемної) традиції, що становить неодмінну складову історії українського народу і за низкою характерних ознак відображає основні етнокультурні процеси на території свого побутування та етнічні особливості носіїв цієї культури, зокрема їхню ментальність» [225]. Дослідник виокремлює три види музичного фольклору – пісенний, інструментальний і танцювальний [225].

Своєю чергою А. Іваницький акцентує на нерозривному зв'язку музичних зразків із музичним побутом, адже музичний фольклор синкретичний у зв'язці з обрядом та обставинами його виконання [105, с. 6].

Б. Луканюк характеризує музичний фольклор як традицію усної творчості, що є «істотною родовою ознакою фольклору, а решта – то можливі, часом навіть вельми важливі, проте зовсім необов'язкові видові доповнення» [139, с.25]. До факультативних ознак фольклору дослідник відносить середовищність, масовість, анонімність, варіабельність творів, політекстовість, полімелодичність [139, с. 29-30].

Спираючись на вищезазначені підходи, ми визначаємо *«регіональний пісенний фольклор» як складову музичної культури усної традиції народу, яка функціонує як жанрова система в нерозривному, синкретичному зв'язку з історико-географічними та етнокультурними чинниками конкретного ареалу.*

Перехідна етнокультурна зона: характеристика складових. Поділ території України за етнокультурними регіонами, такими як Полісся, Поділля,

Слобожанщина, базується на багатьох чинниках. Серед них такі: географічний – належність до певної кліматичної зони; історико-політичний, пов'язаний із перебуванням частин української етнічної території у складі різних держав (Річ Посполита, Австро-Угорщина, Російська імперія); поділ за мовними діалектами.

Відсутність загальноприйнятої термінології в етномузикологічних студіях актуалізує аналіз основних визначень, що найповніше описуються сутність досліджуваного явища. У сучасному науковому дискурсі до визначення етнокультурної зони наближені поняття етнографічного регіону, етнокультурного ареалу, маргінальної етнокультурної зони. Розглянемо наукові підходи та терміни, що характеризують схожі явища та процеси.

«Етнокультурний ареал», за визначенням С. Павлюка, є «географічний простір, заселений народами однієї чи кількох етносистем», де «тривале співжиття формує через сферу етновизначальних компонентів (етнокультурних елементів) етнічні межі» [192, с. 28-29, 51-52]. Цей термін характеризує насамперед міжетнічну взаємодію в межах певної території.

Подібним до цього терміну може стати визначення «етнографічний регіон» - «частина території розселення етносу, що вирізняється з-поміж сусідніх частин притаманним їй комплексом ознак (явищ) матеріальної та духовної культури цього етносу» [130, с. 62-64]. Достовірним способом «виділення етнографічних регіонів є картографування специфічних для даної місцевості матеріальної (народна архітектура, костюм, харчування, сільськогосподарські знаряддя) та духовної спадщини (обряди та фольклор)» [130, с. 62-64]. Основним завданням нашого дослідження є виявлення розповсюджених на цій території чинників обрядової та пісенної культури.

Для характеристики пісенного фольклору на стику трьох наближених за характером утворення фольклорних традицій доцільно обрати поняття *«перехідна етнокультурна зона».* Така утворюється між кількома межуючими регіонами внаслідок дифузних процесів, які призводять до взаємовпливів, взаємообміну ознаками.

Саме термін «перехідна зона» адекватно моделює процес переходу одного стану в інший, відповідає спрямованості дифузних процесів побутування пісенного фольклору. Це узгоджується з діалектичною методологією Гегеля, де А не дорівнює Б, але в процесі руху А стає Б.

У працях Ганна Коропніченко на матеріалі пісенного фольклору Київщини така динаміка розглядається через опозицію «ядро-периферія», проте на прикладі території нашого дослідження складно сказати про наявність такої. Розробки в питаннях перехідної зони (маргінальної) Г. Коропніченко здійснила на прикладі автохтонної традиції природньо-етнографічного типу утворення, для якої наявність центру та периферії є умовою, обов'язковим елементом перехідної зони [128].

Лариса Лукашенко пропонує більш розгорнутий погляд на концепцію, розроблену Г. Коропніченко, та диференціює поняття «маргінальна зона» і «перехідна зона». На її думку «Маргінальна територія – поняття більш об'ємне, протилежне до терміна центральна, або ядерна, зона; маргінальна зона ареалу не завжди є перехідною. Перехідна зона своєю чергою зазвичай є частиною периферії та займає лише її прикордонну околицю» [145, с. 113]. Для характеристики перехідної зони дослідниця звертає увагу на наявність музичних рис, що властиві обом сусіднім музичним діалектам.

Подібний підхід до аналізу з акцентом на строкатість і бурхливість процесу заселення певного локусу використовує Г. Пшенічкіна у своїй статті «Традиційні зимові наспіви у басейні Верхньої Самари» [220], де характеризує Петропавлівський р-н Дніпровської обл. як «маргінальну етнокультурну зону». Дослідниця спирається у свою чергу на свідчення О. Тюрикової про «активність міграційних процесів» і «відсутність стійкого контингенту первісних поселенців» [220]. Підтвердженням сказаного вище стануть думки О. Тюрикової, які вона виклала у вступній статті до збірки «Музичний фольклор Донбасу: календарно-обрядові пісні Донецької та суміжних областей», що «Донбас може бути визнаний «класичним» міграційним регіоном, оскільки вся його історія – це ланцюг переселень сюди вихідців з

різних країв. Наслідком цього є дифузний характер фольклорної культури, у якій безперестанно певні новації, а точніше «інші» або «напливові» (С. Людкевич) фольклорні зразки, якості, риси перетворюються на традиції, тобто поступово набувають статусу «свого», «автентичного» [157, с. 2-4]. Хоча відсутність стійкого контингенту первісних поселенців нині підлягає науковому уточненню, зокрема в дослідженнях істориків та краєзнавців (С. Гайдук, М. Волков) [9; 11-12].

Проте сам пізній характер заселення та мішаний тип традиційної культури разом із пасивністю етнокультурної трансмісії елементів духовної спадини формують інші взаємозв'язки всередині ареалу нашого дослідження. Вони повніше відповідають концепції, яку виклала Л. Лукашенко, що характеризує перехідну етнокультурну зону як частину маргінальної зони, яка має більш стійкі ознаки тяжіння до культурного «ядра» сусідніх етнографічних регіонів. Та враховуючи соціально-історичні умови, пізній компактний характер заселення, ми обґрунтовуємо що, окрім зовнішніх векторів тяжіння до культурних «ядер» суміжних етнографічних районів, перехідна етнокультурна зона структурована також як сукупність контактних між собою фольклорних осередків.

Спільною ознакою етнокультурних регіонів, які утворюють перехідну етнокультурну зону, є належність до історико-географічного типу утворення. Функціонування пісенного фольклору в межах такої традиції має свою специфіку. З огляду на це, перехідна етнокультурна зона має характерні перелічені нижче ознаки:

- пізній характер заселення;
- багатошаровість традиції;
- осередковість;
- дифузність та інтегративність;
- полярізація та децентралізованість жанрової системи.

Обґрунтуємо кожну з них окремо.

Традиція пізнього заселення як ознака перехідної етнокультурної зони.

Розглядаючи традиціє пізнього заселення як ключову ознаку перехідної етнокультурної зони, сучасні дослідники пропонують низку дефініцій для означення цього явища.

Зокрема В. Осадча пропонує дефініцію «новопоселянська традиція пізнього компактного утворення» як таку, що «інтегрована з кількох локальних традицій» [182, с. 119]. До них вона відносить традиційну культуру Слобожанщини та Середньої Наддніпрянщини.

О. Мурзина означує степову культуру, як «вторинно автохтонну», яка базується на перерваній, а вірніше, пересадженій традиції. У цьому середовищі склався новітній і редукований обрядовий цикл, тому що органіка старих синкретичних зв'язків у сув'язі природа – людина не відновлюється цілковито на місці нового поселення» [164]. Це й же термін використовувала О. Тюрикова, надаючи характеристику давнім співочим осередкам Донеччини [157, с. 2-4].

Отже, у таких регіонах пізнього формування новопоселянська традиція є компромісом між метропольною культурою та адаптацією до нового простору, що визначає її як динамічну, багатошарову систему. Дослідження спирається на цю ознаку перехідної етнокультурної зони як на основоположну та таку, що її формує. Однак певний час співмешкання новопоселян на новій території сприяв створенню локальних традицій, що мають свої унікальні, «осередкові» риси. Тож пропонуємо нижче перейти до визначення терміна «осередковість».

Осередковість як ознака перехідної етнокультурної зони.

Поняття «осередковості» музичного фольклору, розроблене В. Осадчою, описує локальні зони активного побутування традиції, для яких характерні сталі внутрішні зв'язки, творча тяглість та саморозвиток у межах певного культурного простору (села, села з хуторами або ж групу сіл, що мають періодичний стабільний контакт).

У посібнику «Обрядова пісенність Слобожанщини» дослідниця визначає його як «локальний фольклорний ареал, у межах якого зберігається сталість жанрового складу, виконавських манер і типових інтонацій, що формують своєрідний (осередковий) музичний діалект» [186, с. 8-15]. Саме замкненість

певного локусу і спрямованість на саморозвиток стають базовими умовами для «утримання в пам'яті та звукового відтворення пісенності у «новопоселянській» традиції пізнього формування» та створюють умови для «типізації й рівня концентрації традиційних ознак у народній пам'яті» [186, с. 8-15]. Дослідниця також визначає, що фольклорний осередок – явище консервативне, інтровертне, однак має потенціал до активної творчої розробки (жанрової контамінації, мелодико-інтонаційної розробки пісенного фольклору).

При цьому велику роль відіграє визначення кількісного мінімуму носіїв традиції: саме невеликі групи підтримують сталість традиції, забезпечуючи її вторинне функціонування в нових умовах. Це збігається з визначенням В. Осадчої фольклорного осередку як «сталої одиниці побутування локальної традиції в умовах Слобожанщини» [185, с. 59].

Значна кількість таких осередків, де повно представлені основні жанри пісенного фольклору, нині вже виявлено і досліджено, але більшою мірою з боку Слобожанщини та Наддніпрянщини. Одним з важливих завдань даного дослідження є вияв «ядрових» осередків на території Над'азовської України. Дифузні процеси перехідної етнокультурних зони доцільно досліджувати саме за матеріалами таких осередків.

Проте виникає логічне запитання: які осередки можна вважати локальними центрами пісенної культури Слобідської, Середньо-Наддніпрянської та Надазовської України?

Згідно зі збіркою «Фольклорні осередки Харківщини», типовими «ядрами» слобідської культури є не тільки села Великобурлуцького, Первомайського, Валківського р-нів., але й території дослідження. Серед них південно-східні села Ізюмського р-ну: Бабенково, Іванівка, Мала і Велика Комишуваха, околиця Ізюму Піски; села Петропілля, Катеринівка, Смирнівка, Орілька Лозівського р-ну, Грушоваха, Василівка Барвінківського р-ну. [178, с. 3; 270].

На сусідніх територіях Північного Надазов'я дисертантка визначила «ядерні» фольклорні осередки, спираючись на дослідження О. Тюрикової та узагальнення експедиційних записів І. Крюченко, І. Фетисова та С. Карпенко:

с. Семенівка Краматорського р-ну.; с. Маяки, Райгородок, Сидорово Слов'янського р-ну; с. Єгорівка Волноваського р-ну; с. Торське, Лозове, Троїцьке, Нове Краснолиманського р-ну; м. Олександринці (м. Докучаєвськ); сс. Іскра, Андріївка Великоновосілківськогор-ну; Богоявленка Мар'їнського р-ну Донецької обл.; та с. Шандрівка Юріївського р-ну Дніпропетровської обл. [132; 260-262].

Безумовно, осередковість як ознака характерна всій території нашого дослідження і проявляється не тільки в стабільних її чинниках, а також в наявності дифузних процесів.

Дифузний та інтегративний характер жанрово-стильових ознак пісенного фольклору. Дифузність наскрізь пронизує етнокультурний простір перехідної зони. Вона проявляється як на рівні культурної комунікації межуючих етнографічних регіонів, осередків, так і в функціонуванні жанрів пісенного фольклору, музично-стильових характеристиках наспівів. Численні записи, зафіксовані в осередках, що були заселені в різні історичні часи на території нашого дослідження, свідчать про вплив сусідніх етнографічних регіонів на пісенну традицію таких.

Про цю ознаку свідчать розробки Г. Коропніченко, Л. Лукашенко, В. Осадчої [128; 144-145; 183; 186]. Дослідниця виокремлює такі «дифузні явища», як співіснування ознак кількох жанрів у межах одного фольклорного тексту, а також двомовність пісень [186, с. 5-18]. Інтегративність проявляється в пісенному фольклорі «умовно-автентичних» осередків, які дослідила О. Тюрикова [157, с. 2-4] як наслідок процесів «сплавлення» привезеної новопоселянами традиції на місця нового поселення та спроб утворення нового, інтегрованого, спільного. Ці ознаки ми пропонуємо розглянути в Розділі 2 та 3 на рівні жанрового, сюжетно-тематичного та музичного аналізу пісенних зразків території дослідження.

Поляризація та закон компенсації жанрової системи пісенного фольклору. Підлаштування жанрового складу пісенного фольклору під нові соціальні умови побутування новопоселянської традиції зумовило глибші трансформації в його музичній структурі. Однією з характеристик перехідної

етнокультурної зони ми вважаємо нецентралізованість та нерівномірність розподілу жанрів. Зокрема, серед обрядового фольклору домінують жанри зимового та весільного циклів, натомість весно-літній цикл звужується.

За свідченням О. Мурзиної, «у цих краях не доводилося записувати постові кличні веснянки, русальні пісні, пісні стародавнього жниварського ритуалу». Дослідниця пояснює таке явище втратою органічних синкретичних зв'язків природи і людини, які «не відновлюються на місці нового поселення» [163, с. 21]. На території перехідної етнокультурної зони вони зафіксовані в одиничних зразках та розпорошені територією дослідження.

Однак «за законом фольклорної компенсації та вибірковості втрати компенсувалися ліризованими елементами оновленої обрядової традиції та розквітлою лірикою» [163, с. 21]. А також мають місце процеси жанроутворення XX ст.: завоєнні пісні, міський романс, шахтарські пісні, кітчеві твори. Внутрішньожанрової трансформації зазнав і поховальний фольклор (заміна голосінь християнським обрядом «Панахида»).

Отже, перехідній етнокультурній зоні притаманні такі риси, як: пізній характер заселення, багатошаровість традиції, осередковість, дифузний характер жанрово-стильових ознак пісенного фольклору та полярізація, нецентралізованість жанрової системи.

Методологія дослідження

Питання методичного опрацювання матеріалу поставило перед нами немало викликів. Адже предмет нашого дослідження — пісенний фольклор — явище багатовимірне та комплексне, що включає в себе розгалужену жанрову систему як сакральних жанрів (обрядових) так і ліричних (позаобрядових). Дослідження кожної з цих груп вимагає диференційованого методологічного підходу, який би врахував їх специфіку, що пропоную окреслити далі.

Водночас слід зауважити, що пісенний фольклор на території нашого дослідження функціонує в умовах перехідної етнокультурної зони, тож його аналіз обумовлюється специфікою цієї зони, а вивчення пісенної традиції, аналіз мелотипів та створення на їх основі мелогеографічних карт дозволяють

більш чітко окреслити її межі. Окремим питанням при виборі методів дослідження стоїть окреслення кордонів цієї перехідної зони в локусі нашого дослідження. Тож для дослідження перелічених задач нами було залучено міждисциплінарні, спеціальні, музикознавчі методи та підходи в поєднанні із загальнонауковим методологічним апаратом.

У дисертаційній роботі використано низку загальнонаукових методів, що забезпечують цілісне та системне вивчення об'єкту дослідження. *Системний метод* було обрано провідним для нашого дослідження, адже ми розглядаємо пісенний фольклор як цілісну жанрову систему, що функціонує у взаємозв'язку з історико-соціальними умовами заселення території та специфікою формування традиції. Перехідна етнокультурна зона розглядається як традиція пізнього формування, де багатошарово зберіглись різні культурні та історичні впливи.

Для висвітлення історико-соціального контексту формування пісенної традиції використано такі методи *історичного підходу*:

- *Історико-документальний метод* — для роботи з архівними документами та історичними джерелами для уточнення етнічного складу населення поселень та дослідження меж етнографічних районів перехідної етнокультурної зони.
- *Історико-генетичний метод* — для виявлення причинно-наслідкових зв'язків між пісенними зразками та їх «видозміненими» версіями, адаптованими новопоселянами на території нашого дослідження, які були привезені поселянами з метропольних поселень.
- *Історико-хронологічний метод* — для спостереження за динамікою становлення жанрової системи пісенного фольклору території дослідження від моменту перших заселень новопоселян (XVII ст.) до сьогодення.

Комплексний характер нашого дослідження виражений у застосуванні *компаративного методу*, що проходить наскрізною лінію через все дослідження: від порівняння специфіки заселення, формування традиційної культури межуючих історико-географічних утворень на території нашого дослідження до порівняння мелотипів наспівів зразків обрядового пісенного

фольклору, їх обрядового контексту побутування; сюжетів, композиційних та мелодико-фактурних типів ліричних пісень зафіксованими дослідниками на території Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я. *Порівняльний аналіз* також було використано для окреслення зон впливу сусідніх етнокультурних регіонів на пісенний фольклор перехідної етнокультурної зони та її меж з використанням мелогеографічних карт поширених мелотипів обрядових наспівів, а також поширених сюжетів ліричного фольклору (як суміжний матеріал).

Проблему дослідження регіональної специфіки пісенних традицій території, що досліджується, вирішують низка *міждисциплінарних методів, зокрема*:

- *лінгвістичний* — для порівняння діалектних особливостей говорів мови із музичними діалектами.
- *культурологічний* — для аналізу соціального, релігійного та обрядового контексту функціонування пісенного фольклору в контексті традиційного культурного комплексу межуючих етнокультурних регіонів та перехідної етнокультурної зони.
- *джерелознавчий метод* — для класифікації та аналізу наукових, публіцистичних, архівних та друкованих нотних, історіографічних джерел, що є базою нашого дослідження.

Такий комплексний підхід залучення *міждисциплінарних методів* дозволяє розглядати пісенний фольклор як цілісне явище традиційної культури у нерозривному зв'язку з історичними, соціокультурними, ритуальними, лінгвістичними, релігійно-міфологічними та музичними аспектами.

Основу нашого дослідження, зокрема музичного аспекту пісенного фольклору, становлять спеціальні *етномузикологічні методи*. Серед них:

- *метод спостереження, фіксації та наукового документування фольклорного твору* застосовано для збору польового матеріалу та його опису в наукових традиціях;

- *метод архівування фольклорного матеріалу* для створення джерельної бази дослідження, систематизованих за географічним та жанровим принципом;

- *метод класифікації локальних і регіональних фольклорних традицій* для визначення типу фольклорних традицій, що розташовані на території дослідження;

- *структурно-типологічний метод* для аналізу та систематицізації ритмо-, мелоформ зразків обрядового фольклору та визначення їх композиційних особливостей. Запроваджений К. Квіткою та розроблений І. Клименко;

- *метод мелогеографічного картографування*, розроблений у працях В. Гошовського та *метод кодування ритмомалюнків і композиційних типів* розроблений І. Клименко для візуалізації поширених мелотипів обрядових наспівів, їх картографування та визначення меж їх локалізації;

- *метод транскрипції фольклорних творів* для створення нотацій архівних записів для цільового музично-стильового аналізу зразків;

- *метод наукової реконструкції фольклорного тексту* (за Г. Бреславець) [7], що був застосований для відтворення можливого фактурного вигляду зразків ліричного фольклору, при їх транскрибуванні, у випадку, коли інформант наспівав інший голос.

Для аналізу музичного матеріалу використано методи музично-текстологічного та музично-теоретичного аналізу.

При дослідження календарно та родинно- обрядового фольклору ми спирались на *методику узагальнення пісенного матеріалу*, розроблену в працях І. Клименко (наукові положення про поширення зимових, весняно-літніх наспівів територією України та взаємовпливи весільної пісенності слов'яно-балтських народів), М. Скаженик, Г. Пшенічкіної, А. Любимової, О. Гончаренко, Л. Єфремової, О. Тюрикової, В. Осадчої. Для аналізу ладофактурних компонентів ми спирались на розробки Є. Єфремова, Л. Єфремової Я. Мироненка (СЛК, І. Клименко - СДО), А. Іваницького, а для

роботи з пізніми зразками колядкового репертуару (різдвяними кантами та новотворами) авторка спиралась на розробки О. Шевчук [285-286].

Зокрема використовувались:

- метод композиційного аналізу був використаний для укладання порівняльних таблиць та визначення особливостей музичного діалекту;
- методи фактурного і ладового аналіз для визначення звукорядно-фактурних особливостей мелотипів обрядових наспівів та ліричного пласту фольклору;
- стилістичний аналіз для визначення виконавської манери, тембрових характеристик, специфіки варіювання мелодики зразків пісенного фольклору.

Методологічна база цього дослідження великою мірою орієнтується на підходи В. Осадчої, зокрема при характеристиці мелодичного розвитку зразків щодо звукорядних моделей, опорних тонів та способів фактурного викладу. Водночас ритмічні особливості інтерпретуються крізь призму категорій, вироблених київською школою, насамперед у працях І. Клименко.

Для дослідження ліричного фольклору ми спирались на методику класифікації пісенного матеріалу, розроблену в працях А. Іваницького, Л. Єфремової, В. Осадчої, О. Мурзиної, О. Терещенка, А. Любимової. Методи ладоінтонаційного, фактурного, мелодико-стильового аналізу, що базуються на розробках Є. Єфремова, О. Шевчук, А. Іваницького, а також В. Русіної (для визначення мелодико-фактурних типів), були використані для стилістичного аналізу зразків, зокрема з метою визначення:

- семантичної форми вірша;
- силабічної форми зразка; мелотематичної форми;
- типу ладу і фактури;
- особливостей кадансування;
- виявлення амбітусу голосів (спільно та кожного окремо);
- кількості спільних звуків у звукоряді обох голосів;
- кількості опорних тонів кожного з голосів.

Отже, комплексний та системний аналіз музичних зразків створює необхідність використання широкого аналітичного інструментарію у нашому дослідження та повно розкриває специфіку пісенного фольклору, окреслює перехідну етнокультурну зону, її складові, географічні межі та показує динаміку функціонування пісенного фольклору в межах перехідної етнокультурної зони.

Висновки до 1 розділу

Осмислення специфіки функціонування пісенного фольклору в межах перехідної етнокультурної зони визначили структуру і зміст першого розділу дисертації. Відповідно до поставлених у роботі завдань в цьому розділі здійснено: огляд історико-соціальних умов формування пісенної традиції, систематизацію наукових та архівних джерел, а також репрезентовано категоріальний апарат та методологію дослідження.

Вивчення археологічних, історичних, лінгвістичних та етнографічних даних підтвердило наявність перехідної етнокультурної зони, окреслило її межі та виявило багатошаровий характер заселення покордоння Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов´я від часів неоліту, середньовічного прикордоння з кочовими шляхами, хвиль козацьких заселень (с. Барвінкове, с. Добровілля, с. Золотий Колодязь (1680 р.), ст.п. Дружківка (XVII ст.), по річці Вовчій – з. Андрія Салогоба (1660 р.), іноетнічного заселення до міграційних хвиль у процесі індустріалізація й урбанізація, Голодомору та світових воєн у ХХ ст.

Встановлено, що на території дослідження функціонують індивідуальні та колективні механізми адаптації народної пісенності в межах фольклорного середовища. Їх аналіз дозволив розрізнити типи новопоселень в локусі дослідження. З’ясовано, що індивідуальні міграції демонструють більшу відкритість до асиміляції з місцевою культурою, з паралельним збереженням пісенних жанрів, завезених з материнського поселення.

Серед колективних міграцій можна розрізнити: 1) створення умовно-автентичних поселень, де за роки спільного співіснування утворились своя самобутня, місцева стилістика (як сс. Андріївка, Іскра Великоновосілківського р-ну, с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл.); 2) закритих осередків, де материнська традиція «законсервувалась» у колективній пам'яті без інтеграції в місцеве середовище, як у селах Роздолівка, Званівка, Чубарівка Бахмутського р-ну Донецької обл. Переважно стосується переселень ХХ ст.

Підтверджено положення про контактний статус говірок перехідної етнокультурної зони. Запропоновано нове розмежування між слобожанською та степовою говірками південніше від м. Лозова, до покордоння Харківської, Дніпропетровської та Донецької областей.

Джерельну базу дослідження складають понад 1100 різножанрових зразків пісенного фольклору репрезентативного для перехідної етнокультурної зони. Серед них 286 зразків зимового обрядового фольклор (114 колядок, п'ять зразків обряду «Водіння кози», 19 посівальних, 40 меланок, 108 щедрівок); близько 30 пісенних зразків весняно-літнього обрядового фольклору (5 веснянок, 8 троїцько-купальських, 6 петрівчаних, 10 жнивних); родинно-обрядових: 226 весільних пісенних зразків, 8 колискових та одиночні зразки голосіння, замовляння та ворожіння; ліричний фольклор представлений більш широко та налічує до 600 варіантів пісенних зразків (із них 71 псальма). Узагальнений матеріал охоплює 120 сіл 28-ми р-нів та трьох областей сходу України, із включенням власних польових записів дисертантки (2016-2025 рр.) а також не опубліковані в науковому просторі архівні матеріали В. Осадчої, І. Фетисова та С. Карпенко, І. Крюченко та Л. Савченко (1978-2022 рр.).

У межах розділу розроблено категоріальний апарат дослідження та надано робоче визначення ключовому для дисертації поняттю регіонального пісенного фольклору. Він характеризується як складова музичної культури усної традиції народу, яка функціонує як жанрова система в нерозривному, синкретичному зв'язку з історико-географічними та етнокультурними чинниками конкретного ареалу.

Розроблена концепція перехідної етнокультурної зони, як частини маргінальної зони, що має більш стійкі ознаки тяжіння до культурних «ядер» сусідніх етнографічних регіонів та структурована як сукупність контактних між собою фольклорних осередків. У межах запропонованої концепції охарактеризовано ознаки перехідної етнокультурної зони: пізній характер заселення; багатошаровість традиції; осередковість; дифузність та інтегративність; поляризація та децентралізованість жанрової системи пісенного фольклору.

Аналіз історіографії та джерельної бази обраної дослідницької проблематики дозволив виявити, охарактеризувати та систематизувати основні наукові праці за декількома напрямами, а саме: а) історії України, географії, та етнографії (Д. Багалій, М. Волков С. Гайдук, П. Лаврів, В. Пірко, Л. Якубова та ін.); б) лінгвістики та діалектології (Ф. Жилко, І. Матвіяс, О. Потебня, Л. Тищенко, Ю. Шевельов та ін.); в) теоретичного музикознавства, етномузикології та регіоналістики (С. Грица, О. Гончаренко, В. Гошовський, Є. Єфремов, Л. Єфремова, А. Іваницький, І. Клименко, Г. Коропніченко, Л. Лукашенко, А. Любимова, О. Мурзина, Л. Новикова, В. Осадча, І. Польський, Г. Пшенічкіна, Ю. Рибак, В. Русіна, М. Скаженик, О. Тюрикова).

Вивчення проблеми функціонування пісенного фольклору зумовило формування комплексної методології дослідження, що охоплює систему загально-наукових та спеціальних підходів та методів:

- *системний підхід* — для дослідження пісенного фольклору як цілісної жанрової системи та специфіки її функціонування у локусі дослідження;

- *історичний підхід* — для реконструкції динаміки характеру заселення перехідної етнокультурної зони, виявлення зв’язків у пісенній традиції локальних осередків з материнськими поселеннями;

- *міждисциплінарний підхід* (з застосуванням лінгвістичного, культурологічного методів), що дозволив комплексно дослідити пісенний фольклор як частину культурної системи локусу дослідження;

- *компаративний метод* для порівняння пісенних зразків покордоння Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я між собою на всіх музичних рівнях;

- *джерелознавчий* для класифікації та аналізу наукових, архівних та нотних джерел, що становлять базу дослідження;

Комплекс музикознавчих методів, використаних у роботі, включає:

- *метод цілісного музикознавчого аналізу* – для усвідомлення специфіки пісенного фольклору, задіяного в роботі, та аналізу зразків обрядового та ліричного фольклору, який включає:

- *структурно-типологічний метод* – для аналізу і систематизації ритмо-й мелоформ обрядових пісень (на основі методик В. Гошовського та І. Клименко);

- *метод композиційного аналізу* – для встановлення композиційних типів фольклорних зразків;

- *метод фактурного аналізу* – для визначення амбітусу та типу викладу голосів обрядових та ліричних наспівів;

- *метод ладо-інтонаційного аналізу* – для узагальнення ладових параметрів пісенних зразків та виявлення мелодико-фактурних типів у ліричному пласті фольклору;

- *метод стилістичного аналізу* – для окреслення ознак пісенного фольклору осередків локусу, що досліджується;

- *метод реконструкції фольклорного тексту* – для роботи з одноголосними музичними зразками та фрагментами пісень з осередків, де традиційна культура на момент запису знаходилась у пасивній формі побутування.

РОЗДІЛ 2
МЕЛОГЕОГРАФІЯ НАСПІВІВ КАЛЕНДАРНО- ТА РОДИННО-ОБРЯДОВИХ ЖАНРІВ

2.1. Мелотипологія наспівів календарно-обрядового фольклору покордоння південної Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я

Обрядовий контекст побутування календарно-обрядового фольклору

Календарний фольклор є одним із найяскравіших маркерів фольклорної традиції регіону. У новопоселянській традиції межиріччя Орелі, Вовчої та Сіверського Донця серед календарних жанрів домінує зимовий пісенний фольклор. Такі видозміни в пріоритеті для новопоселенців свідчать про зміну потреб суспільства, що сформувалось на територіях нового поселення. Цьому сприяв перехід в мисленні людини від центрального пріоритету себе як частини общини до більш маленької системи – родини. І не дивно, бо характер поселень нашого локусу дослідження відбувався переважно точково, розпорошено територією Дикого Поля, сім'єю чи декількома родинами з місця попереднього проживання, та рідше – селами. Це прослідковується в експедиційних записах В. Осадчої, О. Тюрикової, І. Крюченко, І. Фетисова та дисертантки, коли в одному селі місцева інформантка співає календарно-обрядові зразки материнського поселення чи то з Полтавщини, із Закарпаття, з Тернопільщини, тощо. А зимовий фольклор, що акумулює родову пам'ять через призму родинного свята, став ідеальним місточком, що дозволив новопоселянам зберегти зв'язок із минулим місцем поселення та одночасно слугувати осередком формування спільної творчості нових заселень. Цю думку підтверджує і теза Л. Новикової про те, що в регіонах з автохтонною фольклорною традицією переважає значення обрядів і пісень, які виконуються громадою, – веснянок, гаївок, купальських [62, с.29].

Сучасні розвідки дослідників регіонів Слобожанщини та Наддніпрянщини, що межують з територією етнокультурної перехідної зони, також наголошують на перевагу зимового календарно-обрядового фольклору над іншими жанрами річного циклу [146; 171-172; 174; 181; 186; 228].

Етнографічний контекст побутування зимового обряду

Традиційно святкування Різдва (Святвечір), за свідченнями інформантів, припадало на 7 січня (25 грудня), 13 січня – старий Новий рік (Меланка, 31 грудня), 14 січня – Василя (1 січня) та 19 січня – Водосвяття (6 січня). Далі в описі вживаємо дати радянського часу, подані респондентами.

На Святвечір, 6 січня, за звичаєм, ходили до хрещених з кутею, 13 січня на Меланки ходили щедрувати, а 14-го вранці хлопці ходили «агилякали» [178].

Святвечір проходив у родинному колі за обрядовою вечерею, якій передували елементи господарської магії. У багатьох селах напередодні готували пісні пироги з квасолею чи горохом. У деяких селах Барвінківського р-ну Харківської обл. перед тим, як сім'я сідала вечеряти, мати вносила сіно до хати й приказувала «кво-кво-кво, пі-пі-пі», а найменша дитина мала «сісти, як квочка, щоб вроді квочки сідали» [178, с.35] У селах Барвінківського р-ну Харківської обл. та Волноваського р-ну Донецької обл. кликали Мороза вечеряти: «тато стукав у шибку «Морозе, Морозе, іди до нас вечеряти». У цей самий вечір кутю носили худобі: «Батько носив кутю корові, теляті, і поросяті, а курям обізатєльно давав. Собаці не давали, може він і заробляв, а йому не давали» [178, с.35].

Після, як зійшла перша зірка, діти та молодь колядували: "У нас ото батько було сідає, молитву читає, а ми ж кругом його ото. Вечерю обізатєльно носили. Не діждемо того вечора, шоб вечерю батькові та матері крьосним понести, він же ж шось дасть нам, хоч сахарю грудочку, і то раді були. Носили і одиноким людям. Раньше було запрягають коней, сідаємо на сани, і давай, батько розвезе і наче так бистро та ніч проходе"[178, с.119]. У с. Добровілля згадували, що «шостого числа під Різдво носили вечерю», а діти, заходячи до хати, казали: «Добрий вечір святий вечір, прислала мамка і папка нате вам

вечерю» [178, с.35]. На ранок, 7-го ж числа, колядують: «Ну вечерю носили тіки шостого, а колядували сьомого. Утром рожествують мужики, а баби не ходять, а після обіду вже всі і хлопці колядують, і дівчата колядують» [79]. Поширеним репертуаром були скандування, примітивні форми чи колядки, дорослого репертуару «А в пана, пана». Коли ходили «із звіздою», виконували тільки різдвяні канти.

У традиції зимового циклу новопоселенців важливим етапом зимового циклу було святкування «старого» Нового року. Жителька с. Берестового Близнюківського р-н. Харківської обл. Л. Головаш 1929 р.н. згадує: «щедрували перед Старим Новим годом, канешно, вечором» [74]. Ходили щедрувати в деяких селах і хлопці: «Уряжаються хлопці в основному. Із звіздою ходе один, другий козлом рядиться, третій ще чим-небудь, і сніп носять, житницю носять і входять у хату. Тоді ходили в хату до каждого. Не вибирали, а до каждого заходили і щедрували (житниця - сніп із житніх колосків, із ним ходили по хатах, а потім ставили на покутя і зберігали)» [178, с.35]. В інших селах, як от в с. Грушувасі Барвінківського р-н Харківської обл. щедрували лише дівчата і співали «А в Єрусалимі рано задзвонили» [178, с. 37]. Часто винагородою були вареники з картоплею чи капустою [79].

Поширеним було і ворожіння: «Я гадала в який край заміж вийду... стала на присьбі і кажу: “У який я край заміж піду, у тім краї собака загавкає” [174,с.38]. У Грушовасі Барвінківського р-ну Харківської обл. « І чобіт кидали... Бомажки скручуєм, під подушку, а тоді шо витягнеш, чітаєш, і він міні всігда попадався” [178, с.38].

Уранці 14 січня хлопці засівали зерном в хаті, «на святий куток», примовляючи: «На щастя, на здоров’я, та на Новий год, роди, Боже, жито-пшеницю і всяку пашницю», та «агилякали» чи «посівали», виконуючи типовий сюжетний текст «А в полі в полі сам Господь ходив» [178, с.38]. Як зазначає І. Клименко, саме щедрування та посівання були головними обрядовими практиками зимового циклу на Лівобережжі [120, с. 200].

Завершенням зимових свят було Водохреща, яке не супроводжувалось співом, а скоріше обрядовими елементами. У с. Добровілля Близнюківського р-н Харківської обл. згадували: «Хрести обливали квасом з буряка, коли це робили, пускали голубів» [178, с. 39]. Подібний звичай зафіксований і у Волноваському р-ні, де «на річці вирубували хрест, заливали буряковим квасом, батюшка святив воду, пускали голубів, а потім прибирали кутю». Увечері символічно «виганяли кутю», приказуючи: «Узвар на базар, а кутю на покутя» [13; 35].

Етнографічний контекст побутування весняно-літнього фольклору

Свідчення про святкування Масляної збереглись у с. Добровілля: як «в'язали колодки, коли хлопець не жениться» [178, с. 54], а в с. Велика Комишуваха і Грушуваха розказували «Прийшла до нас сваха з другого села за 7 кілометрів, а в нас син ще не жонатий, самий меньчій. Вона настоящу колодку прив'язала. Відкуплялися, вино ставили, закуску обізатєльно. Обізатєльно варєники варили і куми приходили, отмічали» [178, с. 39].

У с. Добровілля на 40 Святих (22.03) «пекли сову і борону, пташок з тіста, також виносили Борону в поле» [178, стр.39].

Архаїчний обряд «Гоніння гадюк» зафіксований у с. Андріївка-Клевцове Волноваського р-ну Донецької обл. від народного театру мініатюр «Клевчани» Іскрівського СБК (Сільського будинку культури). За свідченням інформантів він виконується на початку Великого посту. Учасники ритуалу повинні очистити громаду від «злих духів, злиднів, лиха, всіляких хвороб та напастей, котрих в селі іменують «гадюками, гадами» [35]. Цю роль виконують чоловіки (хлопчики від 7 років, парубки) та їх називають «полазники».

Етнографи описують цей обряд таким чином: «Підійшовши до двору, полазники вигукують господарів, вітають їх з початком Великого Посту і пропонують «прогнати гадюк» з хати та подвір'я. Потім господарі дякують полазникам за проведений ритуал; за те, що не минули їхньої хати, і дають гостинці: дітям та юнакам горіхи, цукерки, пиріжки, яблука тощо; дорослим чоловікам підносять чарку» [35].

Трансформація традиції в сучасному контексті виявляється в поєднані дохристиянського обряду вшанування «першого полазника» (як це є в інших традиціях в перший день Великого посту (Жилявий понеділок) жінки не ходять у гості, тільки чоловіки; або полазники на Старий Новий рік) та християнською атрибутикою — використанням освяченої верби, яку залишали після обходу всієї громади в останній хаті села [100].

Святкування Великодня, або по місцевому (Паски), було поширене територією нашого дослідження. У с. Уплатне Близнюківського р-ну Харківської обл. окрім пасок, пекли шишки, які нанизували на гілочки посвяченої верби. Процес підготовки починався з четверга і закінчувався в суботу, тоді «красили» і яйця. «У п'ятницю – це страшна п'ятниця, не робили, і середу теж» [178 с. 55]. Інформанти з с. Верхня Самара розказують про поширені ігри *«У Котка»*, та як робили качелю [178, с. 56]. Через тиждень після Паски святкували «Проводи», а на 40- день «Вшестіє», де справляли спільний обід [178, с. 56].

Свято Трійця, або «Зелена неділя», «Клечальна неділя» шанувалось серед жителів сс. Добровілля та Верхня Самара Близнюківського р-ну Харківської обл. Інформанти свідчать: «ходили в посадку, наламували гілок, прикрашували журавель біля колодязя, устромляли при вході до хати, уквітчали стіни у хаті. А тоді наривали травички, затрушували долівку, лягали долі спати, відкривали двері навстіж на цілу ніч, пахощі були…У хату не вносили осику, на воротях ставили. По сараях носили, од поганих людей, казали раніше. Шукали осику, осиновий кілок. Дитині від переляку забивали осиновий кілок у одвірки. Бачили, що у дворі не ведеться худоба, або хворає худоба, то на клечану неділю шукали велику гілку осики, старалися обрубати, щоб був кілок і на заборі повісити, особливо біля воріт, на дверях, скрізь вішали. Це було таке повір'я: що скотина не буде хворати, буде молоко. Заносили і в хату, вона допомагає од злого ока, вона скрізь не мішає» [178, с. 57].

Купальські обряди також збереглись: згідно з записами від інформантів з Близнюківського р-ну, палили ритуальні багаття, через які стрибали, плели

вінки та ворожили на них [178, с. 58]. Петрівка не має ритуальних свідчень, однак це свято вважається орієнтиром для копання картоплі [178, с. 58].

Обжинки в радянський час, вже не мали ритуальних дій, однак вся громада збиралась за спільним столом та співали звичайних пісень: *«Там пісні були: По-за лугом зелененьким»* [178, с. 59]. У с. Олександрівка Близнюківського р-ну Харківської обл. зберіглось фото, що демонструє спільне святкування збору врожаю (Фото 4, див. Додаток Е).

Тож на момент фіксації, наприкінці ХХ - початку ХХІ ст., збирачами було задокументовано етнографічні свідчення весняно-літнього циклу, що свідчать про згасання традиції. Музичну сторону задокументованих записів ми розглянемо нижче.

Мелотипологія зимового обрядового фольклору

Строкатий характер заселення території зумовив багатошаровість традиції: широке розмаїття зимових наспівів, привезених новопоселянами з різних регіонів.

Нами ж було зроблено декілька спроб поступово окреслити мелотипологію обрядових жанрів, що опубліковано в розробках статтях дисертантки та тезах доповідей попередніх років [70]. Наші перші дослідження за методикою В. Осадчої виявили на нашому матеріалі 5 мелотипів зимового обрядового фольклору з шести, розповсюджених на території Слобожанщини, зокрема було узагальнено типові риси 19 колядок, дві з них – частина обрядового дійства «Водіння кози», п’ять посівальних, 19 щедрівок, десять маланок. [70; 186].

Проте, за декілька років нами було розширено діапазон матеріалів для аналізу за рахунок матеріалів з відкритих джерел [67; 157; 179; 197-202; 204-207; 279], та з приватних архівів (власного та люб’язно наданих колекцій В. Осадчої, Ірини Крюченко, Іллі Фетисова та Сусанни Карпенко http://www.youtube.com/@bozhychi_archive2022) [37-45; 72-98; 203]. В Додатку В прикріпляємо таблиці А1 та А2 з переліком використаних джерел та населених пунктів взятих до аналізу.

Для зручності опрацювання експедиційного матеріалу та корегування відповідності назв населених пунктів та р-нів використано адміністративний поділ р-нів України, що діяв до 2014 року. При формуванні карт на позначення сіл використано адміністративні коди населених пунктів за покажчиком [267]. Деякі території на картах пустують через брак їх фронтальних досліджень, або відсутність там записів зимового пісенного фольклору: Олександрівський, Добропільський, Покровський (Красноармійський), Великоновосілківський р-ни Донецької обл. [67].

Тож, у підсумку нами було проаналізовано 286 зразків зимового обрядового фольклору (114 колядок, п’ять зразків з обряду «Водіння кози», 19 посівальних, 40 меланок, 108 щедрівок) [67].

Мелотипологія. Жанровий спектр. Засади морфологічної систематизації

Опис зимових мелодій здійснюємо згідно систематики І. Клименко [Клименко, 2017; 2020, розділ 9], яка розділяє репертуар, що побутує в українських традиціях, на:

(I) твори давньої сільської традиції українців (ДСТУ);

(II) твори пізньої традиції, сформованої на християнській ідеології – головно різдвяні канти XVII– XVIII століть, до яких долучаються новотвори.

З цих двох жанрових масивів І. Клименко системно узагальнила перший та опублікувала їх морфологічну систематику, оперту початково на типи ритмоорганізації (виражені у стійких ритмосилабічних формулах), а в другу чергу – за типами компонування [67].

На території перехідної етнокультурної зони зафіксовано твори обох репертуарних груп, відмінних за структурою й музичною стилістикою. Масив зимових пісень групи ДСТУ поділяється за віком виконавців на дві великі групи: твори дитячого репертуару з простими мелоформами (услід за І. Клименко називатимемо їх групою форм-примітивів), і твори дорослого репертуару зі складною багатоголосною фактурою, що мають усталені строфічні форми зі спеціальними зимовими рефренами. Загальну жанрову картину представимо у Таблиці А3 (Додаток В). У її першому стовпчику

виписано морфологічні коди, у другому – модельні ритмосилабічні схеми, що представляють все морфологічне різноманіття місцевого репертуару. Перелік форм супроводжуємо статистичними даними [67].

Група примітивних форм

Приступаючи до опису регіональних зимових зразків, скористаємося досвідом подібного дослідження на сусідніх теренах – у зоні Дніпровських порогів [Клименко, Любимова, 2023]. Авторки статті ділять місцевий репертуар на групу примітивних форм (які належать переважно до дитячого репертуару, але також можуть виконуватися й дорослими щедрівниками) та групу строфічних форм [120, с. 201]. Послідовність опису обумовлена їх кодами у морфологічній систематиці І. Клименко [67].

Всього в терені записано зразки, що належать до шести типологічних груп – Зм01, Зм02, Зм03, Зм09, Зм16/Зм17. Кількість творів у кожній групі різна – коливається від одиничних записів до відносно масової презентації певної мелоформи. Кожну групу описуємо за таким планом: ритмосилабічна характеристика (індекс форми за І. Клименко), опис ладофактурних особливостей, характеристика ареалів побутування [67].

Група примітивів на тридольній основі

На території перехідної етнокультурної зони значною мірою поширеними стали дитячі примітивні форми (колядки та щедрівки) - 4-ри складні 3- та 4-дольники (близько 40 зразків, див. Карта А1 у Додатку Д), що виконувались на Свят вечір (6.01), Щедрий вечір (13.01) та хлопцями на Василя (14.01) [67].

Зразок, де 4-складові вірші ритмізовано 3-дольними фігурами висхідного іоніка [157, с. 214], у систематиці І. Клименко належить до групи ‹Зм01-1.12›. У терені він зафіксований лише один раз з інципітом «*А на ріці, на Ордані*» (Додаток Д: на карті А1 поселення 1071). За мелодикою це двоелементна побудова αβ, у звукоряді дихорда з субквартою [67].

Всі інші 25 зразків тридольного ритму належать до групи хоріямба ‹Зм02›. Це одноелементні ‹Зм02.10› або двоелементні ‹Зм02.12› (нот. № 1, див. Додаток Г) композиції [157,с. 149]. Кількісно переважають двоелементні, часто

з довільним або й сталим дробленням 1-ї позиції (тоді твориться похідний 5-складник |11112|). Типові інципіти: «*Сію, вію, посіваю», «А в дядька-дядька», «Коляд, коляд, свиней колять», «А вдома-вдома»* та *«А в полі*-полі» (цей інципіт зазвичай розпочинає сюжет ‹Бог/Господь/Василь оре ниву плугом, Діва Марія носить йому їсти› – його виконували хлопці або чоловіки на Старий Новий рік (14.01). У цих сюжетах 5-складовий ритм зафіксований як сталий. Розрізняти цей мелотип з-поміж інших 5-складників допомагає типовий для українського Лівобережжя мелодичний контур: ‹c-h-c-d; c-h-a-g› (αβ)**.** Та є й інші варіанти – видозміна інтонації у другій фігурі, коли вона не контрастує першій фразі, а є її розробкою ($\alpha\alpha^{V}$) [67].

Ладофактурна організація варіюється від дихорду до тетрахорду, з розробкою субзони мінорного або мажорного нахилу. Водночас у ряді варіантів помітний вплив барокової музики, наприклад – у мелодії з квінтовим амбітусом, де мелодичний малюнок розгортається звуками мажорного тризвуку [67].

Географічно зразки ‹Зм02.10/12› зосереджені переважно в басейнах річок Оріль, Самара, Вовча та Мокрі Яли. У басейнах приток Сіверського Донця вони трапляються точково. Така ареалогія примітивів-хоріямбів окреслює субзону потенційних впливів традицій Наддніпрянського історико-культурного регіону [67].

Група примітивів на основі диспондея

Другим, більш поширеним типом дитячих примітивів (55 зразків) є короткі приспівки 4-дольного ритму, що належать до групи ‹Зм03-1.10›. Віршові рядки часто розширені до 5–8 складів за рахунок дроблення усіх 4-х, або вибіркових (1-ї та 3-ї, чи 1-ї, 2-ї та 3-ї) позицій ритмічної моделі. Найпоширеніші інципіти: «*Я маленький хлопчик», «Сію, вію, повіваю», «Колядин, колядин, я у батька один», «Коляд, коляд, колядниця», «Щедрик-ведрик», «Щедрівочка щедрувала»*. Деякі тексти мають жартівливо-погрозливий характер (*«Ой, на річці, на Йордані»*, де «*бабу розідрали вовки*» у

господарів, які були не дуже щедрими) або відверто сатиричний текст (зі згадуванням Гітлера, як дійової особи) [67].

Виконавські особливості цієї типологічної групи: нерідко це не проспівування, а ритмізоване скандування тексту (повне, часткове), у якому інтонаційний контур лише вгадується. Спів/скандування завершується завжди ще окремим словесним віншуванням. Приклади різних сюжетних варіантів подані у нот. № 5 (Додаток Г) [67].

У тих зразках, де збереглася мелодія, амбітуси різноманітні – охоплюють діапазон від секунди до сексти, звукоряди побудовані як дихорд, трихорд, тетрахорд, пентахорд (із субквартою або субсекундою, або ж без них) переважно «мажорного нахилу». Незвичну ладову організацію має щедрівка з с. Діброва Ізюмського р-ну Харківської обл. (Додаток Д: пункт 1044 на карті А1) у «мінорному» звукоряді в межах квінти, з підвищеним 4-м щаблем [157, с. 192]. Інший приклад мелодичної розробки цього мелотипу – зразок з с. Орілька Лозівського р-ну Харківської обл. (нот. № 5, див. Додаток Г; Додаток Д: пункт 1353 на карті А1) [67].

Твори групи ‹Зм03-1.10› поширені рівномірно по всій території дослідження, за виключенням окремих р-нів: Близнюківський Харківської обл.; Олександрівський, Покровський (Красноармійський), Великоновосілківський Донецької обл [67].

Серед зразків-примітивів трапилася мікстова форма груп Зм03 і Зм02 з характерним інципітом «*Бігла теличка*» (нот. № 6, див. Додаток Г). Мелодія починається в ритмі диспондею (двічі проведена фігура |21122|), потім виникає дроблений хоріямб (похідна 5-складова фігура з ритмом |11112|), після чого знову вертається диспондей (сім повторів 6-складника 1111 ¦ 112). Мелодія при цьому лишається без змін. Такі та інші мікстові композиції описала М. Скаженик за матеріалами з Переяславщини [242, с. 105–106, нотні приклади 25–37]. Для розглянутого випадку дослідниця запропонувала спеціальний ритмокомпозиційний код ‹p4n›↔‹p4̲n› = ‹Зм03-1.10›↔‹Зм02-1.10› [67].

Примітиви-п’ятискладники

П’ятискладові зразки пісень з обряду «Водіння кози» (типологічна сім’я ‹Зм09›) зустрілись у двох різновидах: як одно- та двоелементні твори. Приклад (нот. № 7, див. Додаток Г) записаний В. Осадчою в м. Ізюм від переселенців з с. Устя Зелене Монастириського р-ну Тернопільської обл.), має форму пари серіацій на основі однієї, а потім другої мелодичної поспівки: αn || βn [67].

Амбітус зразків варіюється від терції до квінти, зі звукорядом у обсязі трихорду, тетрахорду, пентахорду мажорного нахилу у односегментних композиціях. Ці зразки зображені на мелогеографічній Карті А1 (Додаток Д) точково, та є одиничними фіксаціями [67].

Лівобережне «меланкування»

Очікувано широко побутують в терені характерні для Лівобережжя ямбічні 6-складові однорядкові композиції з інципітом «*Меланки ходили, Василька водили*» (31 зразок) [67].

Найпоширенішим є підвид ‹3м16.10v1› (18 зразків) з «правильною» ритмоформулою (рядок 1 у таблиці 1):

Таблиця 1. Ритмічні різновиди «меланок»

	‹3м16.10 v1›	♪♩ ♪♩ ♪♩ :‖	18 записів
	‹3м16.10v2›)	♪♩ ♪♪ ♪♪ :‖	5 записів
	‹3м16.10v3›	♪♩ ♪♪ ♪♩ :‖	6 записів, нот. № 8 (Додаток Г)
	‹3м16.10v4›	♪♩ ♪♪♩ ♪ :‖	2 записи, нот. № 9 (Додаток Г)
	‹3м16.10v5 = 3м17.10›	ε ε ε ε ε ε ‖	2 записи
	‹3м16.10v6›	ε ε ε ε θ θ ‖	3 зразки

Відомі виконавцям і інші підвиди 6-складників. П’ять зразків притримувалися ритмоформули 2, де на місці очікуваної довгої тривалості (чвертки) виникає її позиційна заміна вісімкою. Зустрілися й приклади творів з рисами тонічного устрою – ‹3м16.10v3› (6 зразків, нот. № 8, див. Додаток Г). Підгрупа ‹3м16.10v4› (формула 4) характеризується повноцінною тонічною

ритмікою (нот. № 9, див. Додаток Г): демонструє взаємозв'язок ритмічної організації і системи наголошених опор. Такі мелодії рідкісні (2 зразки) [67].

Зустрілись також два зразки монохронного типу ‹3м16.10v5 = 3м17.10›, один із таких, із с. Студенок Ізюмського р-ну Харківської обл. (Додаток Д: пункт 1071 на карті А2) використовує як мірну одиницю вісімку замість чвертки [157, с. 154]. У трьох зразках використано нетиповий для меланок ритм (6), що вкладається у 4-дольний такт [67; 157, с. 174].

Ладофактурна організація «меланкових» мелотипів монодична, звукоряд варіюється від великої секунди до септими. Кількісно переважають тетрахорд та пентахорд «мажорного» або «мінорного» нахилу. Ці ж звукоряди можуть бути розширеними знизу (субсекунда) або згори – надставною секундою. Менш поширені звукоряди в обсязі великої секунди, малої терції, сексти мажорного та мінорного нахилу [67].

У ряді варіантів трапляються цікаві ладофактурні відхилення: у с. Єгорівка Волноваського р-ну Донецької обл. (Додаток Д: 500 на карті А2) - мажорний квартовий звукоряд з VII низьким щаблем; У варіанті з с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл. (Додаток Д: 105 на карті А2) – квінтовий звукоряд мінорного нахилу з підвищеним IV щаблем. У с. Крива Лука Краснолиманського р-ну Донецької обл.(Додаток Д: 809 на карті А2) розвиток мелодії в субзоні (цю рису ми зустріли в значній кількості варіантів 3-4-дольних примітивів) [67].

Географічно «меланкові» форми груп ‹3м16(17)› зосереджені в басейнах річок Сіверський Донець та Самара, частково – за притоками Вовчої. Форми з типовим ямбічним ритмом сконцентровані переважно в межиріччі Сіверського Донця та Самари. Видозмінені зразки з ямбом та диспондеєм локалізовані біля витоків Вовчої, а тонічні зразки та зразки з рисами тоніки – у басейні Сіверського Донця [67].

Строфічні форми. Давня сільська традиція

Твори на основі диспондея. Типологічна група ‹Зм03›

Строфічні твори на 4-дольній основі без інших ритмічних додатків для нашого регіону рідкісні.

Одиничний зразок типу ‹Зм03-2.221› (нот. №10, див. Додаток Г) має просту композицію з чотирьох диспондеїв рефреном ‹θ 44;Р44›. Цей твір, записаний від переселенців з Тернопільщини, фіксує щедрівну традицію Західного Поділля [67].

Щедрівка «*Чи є, чи нема»* з с. Іскра Великоновосілківського р-ну (нот. №11, див. Додаток Г; Додаток Д: на карті А3 пункт 422) у системі І. Клименко належить до групи новотворів ‹Зм03-4.24› з видозміненим рефреном у ритмі ‹3111,3111,112114›. Звукоряд – мажорний тетрахорд з субтонами, у рефрені бачимо відхилення у мінорну тональність 2-го щабля [67].

Типологічна група ‹Зм04›: формула V44р3 у кантовій стилістиці Відомий зимовий мелотип з ритмосхемою ‹2222;2222;224›, що належить до колядок сільської традиції ‹Зм04-1›, із сюжетом про світове дерево та інципітом *«Ой, у пана- пана/Йвана»* двічі зафіксований на території Слобожанщини[1] (Додаток Д: пункти 105, 1041 в Ізюмському Харківської обл. та Краматорському Донецької обл. на карті А4). В обох випадках спостерігається сюжетний мікст із християнською тематикою про «три празники» [67].

Домінуючим в цій типологічній сім'ї став бароковий різновид ‹Зм04-2-*Радуйся*› (№ нот. 12, див. Додаток Г), де однорядковий вірш продовжено асиметричним чотиридільним рефреном (7 зразків). Він локалізується точково на території Слобожанщини, переважно в басейні Сіверськиго Донця. У с. Дар Надєжди Сахновщинського р-н Харківської обл. (Додаток Д: пункт 1566 на карті А4) зустрівся сюжетний мікст кантового мелотипу, що поєднує три відомі колядкові фабули: світового дерева, створення світу та новіший сюжет про «три празники» [67].

[1] У нашого дослідження притягнуто до аналізу тільки два зразки, однак розвідки В. Осадчої, Л. Новикової свідчать про їх більшу кількість.

Записані зразки мають риси кантової стилістики, зокрема – це система паралельних ладів мажорно-мінорної системи. Іноді застосовується пролонгація заключних долей сегментів (на зразок псальмового ритму, див. нижче), хоча для цього мелотипу таке не властиво [67].

На території нашого дослідження зафіксоване сольне або жіноче гуртове виконання цих творів. Єдиний зразок з чоловічим заспівом с. Нове Лиманського (Краснолиманського р-ну) (нот. №12, див. Додаток Г) знайдено в архіві І. Фетисова та С. Карпенко (Додаток Д: пункт 817 на карті А4) [67].

Типологічна група ‹3м08›

Найпоширенішою формою в репертуарі дорослих гуртів на території межиріччя річок Вовчої, Самари та Сіверського Донця є щедрівки з ритмом диспондея в змістовій строфі та ритмом великого хоріямба в рефрені (37 зразків) (нот. №13–15, див. Додаток Г). Вони належать до типологічної групи ‹3м08›, яка дає на цій території цікаві морфологічні розгалуження, тому приділимо їм більшу увагу [66].

Найпоширеніші сюжети цієї групи: *«Ой сів Христос та й вечеряти»,* за Олександром Потебнею, це сюжет про ‹ключі від раю/пекла›, *«А в Єрусалимі рано задзвонили»* (з сюжетом про Божу Матір, що спородила Сина), *«Прийшли щедрувати до нашої хати»* (світський мотив вшанування господаря, господині та їх діточок). Часто трапляються сюжетні міксти: наприклад, поєднання мотиву про Меланку та ластівочку (або соловеєчка), коли замість пташки прилітає Меланочка; чи як «*Сів Христос на віконце*» замість ластівочки; або ж варіант, де Христос сів вечеряти, а Меланочка прилетіла, принесла ключі, щоб відкрити праведній душі (певно, що прилетіти повинна була ластівка). Подібна контамінація можлива і в сюжеті «*А в Єрусалимі*», який переплівся з віншувальним текстом світської колядки «*Добрий вечір тобі*» [67].

Змістовий рядок строфи підлягає довільним дробленням, тому вірші мають вільносилабічну форму $V4_{5,6}4_{5,6}$.

Морфологічна сім’я ‹3м08› ділиться на 2 основні ***підгрупи***, залежно від масштабу рефрену – короткого однорядкового *«Щедрий вечір, добрий вечір /*

щедрий вечір!» ‹3м08.221/222› чи довгого дворядкового *«Щедрий вечір, добрий вечір, добрим людям, на здоров'я / на весь вечір»* ‹3м08.241/242› [67].

Підгрупа ‹3м08.221› має просту модель – ‹♩ 44;Р44› (нот. №13, див. Додаток Г). На території етнокультурної перехідної зони зустрілось 4 таких зразки ‹♩ 44;Р44›, переважно, на території Слобожанщини (Лозівський, Зміївський та Ізюмський р-ни Харківщини – на карті А3 пункти 2, 1372, 706, 1071, див. Додаток Д). У двох зразках з Донеччини (Додаток Д: на карті А3 пункти 422, 485 у р-нах Великої Новосілки та Волновахи) використано прийом гармонічного відхилення у паралельну тональність – їх потрібно віднести до умовної *«барокової підгрупи»* ‹3м08.222/221-МБ›[2] (нот. №13, Додаток Г) [67].

Підгрупа з довгим рефреном – ‹♩ 44;Р44;44› (нот. №14–15) більш чисельна. Її представляють семантичні варіанти ‹3м08.241› і ‹3м08.242› (по 21 та 12 зразків відповідно – кількісно переважають зразки з рефреном *«Щедрий вечір, добрий вечір, добрим людям на здоров'я»*) [67].

Типова композиція ‹3м08.241/242› зазвичай поєднує змістовий мелорядок (дводільний вірш) з дворядковим рефреном. У нот. №14 (Додаток Г) бачимо один з характерних інтонаційних різновидів лівобережного рефрену: це чотирикратне повторення простої поспівки ‹αβ;Р:γγγγ›, яке І. Клименко називає «рефреном-примітивом» [125, с. 186]. Але загальна композиція не відповідає моделі, бо заспів розширений до 2-х рядків [67].

Трапляються композиційні видозміни з хитанням кількості силабогруп у заспіві, як у нот. №15 (див. Додаток Г, щедрівки дівчині та хлопцю з с. Морозівка Балаклійського р-ну Харківської обл., Додаток Д: пункт 51 на карті А3), де строфи 2–4 є типовими, а у 1-й і 5-й строфах заспів нарощено ще однією силабогрупою з повтором другої мелодичної фрази (прийом

[2] Ці морфологічні варіанти обговорювалися в курсі відкритих лекцій І. Клименко, проведених для науковців Лабораторії етномузикології НМАУ навесні 2025 року. Індекси наразі мають значення робочих – їх застосовано в нових, ще неопублікованих картах лекторки. У нашому дослідженні вони використовуються на степових матеріалах в режимі апробації, за згодою з І. Клименко.

тиражування).[3] Композиційні нарощування відбуваються й у рефрені – у нот. №15 (Додаток Г) його розширено до 6 сегментів за рахунок вставок двох 4-дольних фігур, загальна схема строфи виглядає так: ‹ ♩ 44;Р44+44,44› [67].

Мелотематична форма творів групи ‹Зм08› різна. Типовими є варіанти з серіацією у рефрені ‹αβ;Р:γγγγ› (нот. №14, див. Додаток Г) або ‹αβ;Рγ^{3}δ›), або ‹αα';…› – з варіюванням мелодики змістового рядка. Та можливі і складні форми з відхиленнями в інші тональності, наприклад, у зразку 15 змістовий мелорядок будується з опорою на 2 щабель та його умовну «домінанту», а в рефрені наспів через гармонічні засоби повертається до 1 щабля, але проводить гармонічну опозицію комплексів 2 та 1 щаблів ще раз. Така специфічна ладогармонічна будова викликає певні ремінісценції з інтонаційно розімкненими рамкових формами [67].

Фактурний виклад щедрівок типу ‹Зм08› різноманітний. Нормативом для цих творів, що охоплюють все Лівобережжя, є багатоголосний виклад, сольний змістовий заспів поєднується з двоголосним рефреном, де голоси ведуть свої партії у терцію. Такі зразки вдалося записати в Краматорському р-ні Донецької обл., Балаклійському Сахновщинському р-ні Харківської обл. (Додаток Д: на карті А3 пункти 105, 51, 1599). Та у польових записах кінця ХХ – початку ХХІ ст., коли традиція перейшла пасивного побутування (припинення практики щедрування, а збереження лише в пам'яті) і записи здійснювались частіше від одного інформанта, представлена неповноцінна фактура у вигляді одного з голосів, переважно нижнього [67].

Згідно карти А3 (Додаток Д), спостерігається стійке поширення форм групи ‹3м08.241/242› на території історичних земель Слобожанщини – це умовна вертикаль з півночі на південь уздовж Сіверського Донця. Нижче Краматорського р-ну зустрілись точкові записи цієї форми. Ще один осередок зафіксовано в селах вздовж р. Оріль, на межі сучасних Харківської та

[3] У варіанті з с. Добровілля Близнюківського р-ну Харківської обл. (Додаток Д: пункт 177 на карті А3) заспівна частина є сталою трисегментною – V4+4+6.

Дніпровської областей. Зразки «барокової підгрупи» локалізуються у басейні р. Мокрі Яли [67].

Строфічні 4-складові форми на основі висхідного іоніка. ‹3м01-3›

Тип на основі висхідного іоніка, або його комбінації з диспондеєм у рефрені відомий на території Слобожанщини. Один із різновидів підгрупи ‹3м01-3.221› з однорядковим віршем та однорядковим рефреном ‹♩44;44› *«Щедрий вечір, добрий вечір»* зафіксовано точково (2 зразки, Додаток Д: на карті А3 пункти 15, 396) з інципітами *«Ластівонька прилітає»* (нот. №16, див. Додаток Г) та *«А в Єрусалимі звони зазвонили»* [153, с. 233]. Останній записаний в с. Роздолівка Бахмутського (Артемівського) р-ну Донецької обл. – воно відоме як поселення лемків із с. Ліскувате Хирівського р-ну (в минул. Дрогобицької обл., тепер це територія Польщі). Цей зразок має особливий рефрен *«Щедрий вечір, Божий вечір»* [67].

Варіант ‹♩44;Р4444› з дворядковим рефреном та інципітом *«Ой, у Русалимі, всі дзвони дзвонили»* (нот. №17) віднесемо до підгрупи ‹3м01-6.24›. За ним закріпився апокрифічний сюжет, де головним персонажем є Божа Матір. Зафіксовано 7 таких зразків. Характерним є стале дроблення перших двох позицій модельного висхідного іоніка у змістовій частині. Специфічною рисою цієї форми є відкритість до комбінацій з диспондеями у рефрені. Одним із цікавих виконавських прийомів є цезура посередині слова під час низхідного руху до нижнього устою на складах «*До-би-рий ве -*» чи «*До-би-ри-ми лю-*». Частина слів, яка залишилась (…*чі-ри*; …*дя-ми*) після глибокої паузи співається разом із наступним сегментом мелодії. Багатство вокалізацій свідчить про стильову «ліризацію» мелотипу [67].

Амбітуси звукорядів 44;Р4444 сягають від квінти до децими. Це переважно мажорні тетрахорди з субзоною, пентахорд мажорного та мінорного нахилу та діатонічні октавні лади. Багатоголосся варіюєтьсяя від терцієвого двоголосся з октавним дублюванням тончиком основного голосу (с. Лиман

Зміївського р-ну Харківської обл.)., до трьохголосного викладу (швидше акустичного бурдонного типу, без функційної основи) [67].

На території нашого дослідження його варіанти трапляються точково (Додаток Д: пункти 77, 782 на карті А3), переважно в басейні р. Сіверський Донець та його приток, лише один зразок трапився на р. Самара [67].

Строфічні форми на основі п'ятискладників

Сім'я V55,р4 ‹Зм10›. Колядки, що належать до макрогрупи ‹Зм10› з базовою формою ‹V55,р4› у межах перехідної етнокультурної зони зустрівся лише 9 разів – ці зразки записані В. Осадчою та О. Тюриковою частково від переселенців з Полтавської та Тернопільської областей (локалізація записів показана на карті А4, Додаток Д). Відомою проблемою є відсутність інформації про місце попереднього проживання сучасних поселенців межиріччя Самари, Вовчої та Сіверського Донця. Та, оскільки на сусідніх територіях цей тип теж зустрічається лише осередково (зокрема, в басейні р. Сіверський Донець), вважаємо його перенесеним із попередніх територій, та збереженим у мікроосередках у «первісному вигляді», без подальшої активної розробки новопоселенцями [67].

Засвідчено кілька морфологічних варіантів в межах типологічної групи ‹Зм10› [67].

Класичний однорядковий варіант ‹55,р4› «*А в пана-пана, собака п'яна*» з малим рефреном (‹3м10-1.20›) трапився у с. Іскра Великоновосілківського р-ну Донецької обл. [67; 157 с. 222].

На історичній Харківщині раніше побутували твори підгрупи ‹3м10-2.42›, у яких дворядкова строфа утворювалася повтором вірша зі змінним рефреном – ‹аб,р;аб,с›. На території нашого дослідження зафіксовано 4 таких зразки «правильної» форми [173, с. 34, 37]. Прикладом такої ж строфи, але вже в стадії її руйнування є зразок з с. Маяки Слов'янського р-ну Донецької обл., записаний І. Фетисовим (нот. №18[4], див. Додаток Г), а також зразок з с. Лиман

[4] Співачка достеменно не пам'ятає правильний наспів, тому композиційна форма колядки варіюється від ‹аб;рс› до ‹аб,р; аб,с› (форма тексту), у той час як мелодія експонує тільки однорядкову побудову αβγ.

Лиманського (Краснолиманського) р-ну Донецької обл. [157, с. 53]. Типовим для них є змінний рефрен *«Ой, дай Боже/Святий вечір»* [67].

Приклад строфи ‹3м10-3.24› з довгим рефреном (V55;Р4444) з смт. Петропавлівка Петропавлівського р-ну Дніпропетровської обл. опубліковала О. Тюрикова [67; 157, с. 223]

«Бароковий» різновид ‹3м10-4.31› складної форми ‹V55р4;Р454›=‹аб,р;рст› [29] з характерним довгим рефреном *«Розвився рай, розвився рай, у пана цього, в домі його»* розпізнаємо у зразку, записаному В. Осадчою від переселенців з с. Устя Зелене Монастириського р-ну Тернопільської обл. у м. Ізюм Харківської обл. (нот. №19, див. Додаток Г) [67].

Амбітус варіантів цього мелотипу сягає від кварти до октави. Серед звукорядів: інтерферований лад (дихорд з субсекундою та дихорд з субквартою на відстані малої терції); мінорна терція з субсекундою, мінорний пентахорд з субсекундою , мажорний пентахорд, , мажорний пентахорд з надставною секундою, мажорний пентахорд з заповненою субзоною [67].

Отже, колядки сім'ї ‹3м10› представлено в терені чотирма різновидами – ‹3м10-1.20›, ‹3м10-2.42›, ‹3м10-3.24v1› та ‹3м10-4.31›, але майже кожен з них проявив себе як одиничний або малочисельний тип [67].

Сім'я V553 ‹3м11›. Зразок колядки з ‹V55,р3›, належної до макросім'ї ‹3м11› з інципітом *«Жала Марійка шовкову траву»* та характерним рефреном *«Під бором…/на зорі…»* трапився лише раз. Цю класичну дворядкову форму з асиметричним рефреном ‹аб,р:рст› зафіксовано в с. Уплатне Близнюківського р-ну Харківської обл.[270, с. 11]

«Правобережні меланки» ‹3м15›

У Степову зону були занесені й такі «екзотичні» мелодії, як «правобережні меланки» – типологічна макросім'я ‹3м15› з віршем ‹$V4_5 4_5^2$› і ритмом на основі антиспаста 1221=11121 (нот. №20, див. Додаток Г – у прикладі ритмічна формула витримується частково – принаймні у двох останніх тактах, інші варіанти є зіпсованими). Вдалося зафіксувати 9 зразків,

які «осіли» переважно в басейні річок Вовчої та Мокрі Яли, один зразок знайшовся в р-ні Сіверського Донця (Додаток Д: карта А2) [67].

Найпоширеніший сюжет з інципітом *«Ой учора ізвечора»* або *«Наша Меланка не робоча»* розповідає про дійову особу – Меланку, яка пасла качора і загубила його, але знайшла в чистому полі, де з'являється парний персонаж – Василь, що оре в полі плужком. В інших варіантах Меланка постає ледачою, неробочою, яка пере або миє щось в ополонці. Її фартух «замочився», а сушить його «вітер буйнесенький». Цей сюжет дуже поширений на Придіпровському правобережжі, всі його мотиви систематизує О. Терещенко [249]. Зустрічаються «любовні» варіації мотиву, де Меланка зізнається Василю в коханні: «*Я ж тебе буду та й кохати, та й три раза на день в церкву брати*». Одноразово згадується Дністер, який вважається місцем походження цього сюжету. Чому ж на Донеччині співають про чужу річку? Переважну кількість меланкових зразків записала О. Тюрикова у Волноваському, Маріїнському, Великоновосілківському р-нах Донецької обл. та в Маріуполі – біля нотацій вказані місця попереднього проживання новопоселенців, і це Івано-Франківська (Городенківський район, розташований над Дністром), Кіровоградська та Черкаська обл. – місцевості суцільного побутування меланкового мелотипу [67; 126, карта А14]

Виняток становить зразок, записаний у с. Андріївка Великоновосілківського р-ну Донецької обл. (див. Додаток Д: пункт 408 на карті А2) від місцевої жительки [157, № 59е] – він був проспіваний на характерну псальмову мелодію (див. нижче). Це свідчить про трансформацію привезених новопоселенцями музичних форм та їх адаптацію під потреби нової громади, в якій церква грала ключову (для певного історичного часу) роль [67].

Форма строфи переважно 2-рядкова з мелодикою контрастного типу: ‹αβ;γδ›, або ж варіант із частковим повтором у першій половині строфи: ‹αα';βγ› та варіант з побудовою: ‹αβ;αβ'›. Амбітус охоплює діапазон від квінти до октави, переважає мінорний пента- чи гексахорд без мелодичного розвитку в субзоні. Пара зразків (Додаток Д: пункти 874 та 100 на карті А2) мали

субкварту і субсекунду, остання виступила один раз у натуральній висотній позиції, в іншому зразку була підвищеною [67].

Звісно, ці рідкісні зразки не можна вважати типовими для степових територій. Функцію «*меланкування*» тут виконують дитячі / дівочі «Меланки» з групи примітивів, що масово відомі в регіоні [67].

Твори нової християнської традиції

На території нашого дослідження зафіксовано близько 60–70 зразків різдвяних кантів та коляд нової стилістики (новотворів), які, за свідченнями інформантів, виконувались на Різдво чи в інші дні Святок [67].

За стилістикою їх можна поділити на три підгрупи: власне різдвяні канти (17–18 століть), новотвори пізніших часів (нерідко з неукраїнською мовою текстів), твори, запозичені з репертуару лірників – так звані народні псальми, що на Лівобережжі точково влилися у зимовий репертуар дорослих колядників [67].

До різдвяних кантів барокової доби відносимо складені бурсаками пісні, що оспівують Різдво Христове. На території нашого дослідження побутують такі сюжети: «*Ой хто-хто Миколая любить*», «*Ой дивноє народження*» (V445), «*Нова радість стала*», «*Звізда ясна*», «*А младенець первенець*». Останній у слобожанській традиції виконували в рамках обрядового дійства «*ходити із звіздою*». Наукова систематизація цих творів ще розпрацьовується [67; 286]

До новотворів відносимо колядки з апокрифічними текстами «*Рождество Христове*», «*Ой ходила Діва Марія*», «*На Рожество на Христове збиралося два жидов'я*» [66].

Прокоментуємо окремі найбільш популярні й цікаві зразки.

Різдвяні канти та новотвори християнської тематики

«Миколаївські» колядки. Мелотип з відомим текстом «*Ой хто-хто Миколая любить*» І. Клименко відносить до поліблокових форм моделі ‹Мθ $\underline{3}4^2;4^2;\underline{3}$› (індекс ‹3м05-3,4_КА›). Він поширений переважно на землях історичної Слобожанщини й не є типовим для традиції перехідної етнокультурної зони – тут зафіксовано лише п'ять таких зразків, переважно у

сольному виконанні, розташованих у різних р-нах Харківської обл. (карта В4) [67].

Популярна колядка *«Нова радість стала»* записана тричі. Її ритмічна модель має тридольну метричну організацію з типовим дробленням першої долі кожного сегменту. Цю формулу І. Клименко пропонує виражати кодом ‹Мθ 55;335›. У зразку з с. Роздолівка Бахмутського (Артемівського р-ну) Донецької обл. зустрівся його сюжетний мікст з двома іншими колядними мотивами – християнським ‹про Ірода та немовлят› та традиційним мотивом віншування на врожай [67].

Сюжет про дивне народження Божого сина з віршовою формулою ‹$V445^2$› у нашому регіоні є більш відомим – маємо 10 зразків. Це мелотип силабічної організації, орієнтованої переважно на тримірні (ямбічні) ритмомоделі (нот. № 21, див. Додаток Г). Іноді спостерігається розширення вірша до виду ‹$V555^2$› [67].

Цікаву версію записано в м. Ізюм від гурту: це зразок зі спондеїчним варіантом ритміки у триголосному викладі з тонким (виконується не голосно, а в «головному регістрі») верхнім голосом (тончиком), та кадансуванням основних голосів в октаву. Оскільки цей гурт додавав тончик і до інших зимових мелотипів (нот. № 23, див. Додаток Г), цей фактурний варіант може розглядатись як осередковий стильовий прийом [67].

На жаль, більшість записаних варіантів виконано одноголосно або ж у гетерофонному двоголоссі. Амбітус цих зразків сягає здебільшого сексти, септими чи октави. Типовим є звукоряд в обсязі мажорного тетрахорду з субзоною [67].

Різдвяний кант «А младенець первенець» на Слобожанщині виконується на Різдво, коли «*ходили із звіздою*» (нот. № 22, див. Додаток Г). Його морфологічна модель – ‹М♩ 43^2;445›. Мелодія має квартовий діапазон із активним залученням субтонів та нестійким інтонуванням 3-го щабля, що може

бути обумовлене віком співачки. Аналогічний за функцією і 4-рядковий кант *«Звізда ясна»* зафіксований у с. Лиман Зміївського р-ну Харківської обл. [67].

Псальмовий мелотип

Точково поширений в регіоні наспів з ритмом, який можна описати як диспондей з пролонгованою останньою позицією – |2224|. Це так званий «псальмовий ритм», що поєднується з характерною мелодією (нот. № 23–24, Додаток Г). Він має також варіант із дробленням |111124|, тоді вірш початково 4-складової основи може розширюватися до 6 складів (Додаток Г, нот. №23, такт 3) [66].

О. Терещенко пише, що «ця музична форма, з огляду на її ритмічну та й ладомелодичну будову (подібну до обіходних церковних співів), по суті є типовою народною псальмою, що в зимовому циклі найчастіше виступає як коляда з сюжетом про розп'яття Христа» [249, с. 39]. Один із шляхів її поширення – запозичення з репертуару мандрівних музикантів-лірників [67].

На Лівобережжі наспів нерідко трактується як колядка, приурочена до Різдва, у сполученні з християнськими текстами різного роду: сюжетом про «жидівську раду», що хоче вбити Христа (нот. №23, див. Додаток Г), з апокрифічними текстами про «муки Христа» («*У городі, та у Русалимі*»), або ж із типовим *меланковим* текстом [67].

Основна форма – дворядкова строфа наскрізної будови ‹αβ;γδ› без рефрену. Як виняток – у зразку №24 (Додаток Г) до двох змістових строф штучно долучений світський щедрівковий рефрен [67].

Псальмові колядки були записані в м. Ізюм, с. Нова Чернещина Сахновщинського р-ну Харківської обл. (Додаток Д: пункти 2, 1599 на карті А3) та с. Андріївка Великоновосілківського р-ну Донецької обл. У цьому останньому селі поруч з апокрифічним текстом «*Ой, на морі на синьому*» на псальмову мелодію був розспіваний також типовий світський текст правобережної «*меланки*» (див. вище) [67].

Лівобережні версії псальмової колядки зазвичай виконуються у кантовій триголосній фактурі (з епізодичним розщепленням до чотирьох голосів): два

верхніх голоси рухаються в терцію, нижній голос – бас, збудований за правилами гармонічно-функційного мислення, де в кадансах явно чути функцію домінанти з ввідним VII щаблем, відбуваються відхилення з основної мінорної тональності в тональність паралельного мажору. У прикладі №23 (Додаток Г) партію нижнього голосу дублює в октаву тончик, який час від часу зустрічається на Лівобережжі в обрядових творах. Привертає увагу те, що верхній голос в кадансових зворотах іноді не слідує за середнім у терцію, а вибудовує квінтовий інтервал. Ладо-фактурний виклад цього зразка вважаємо мікстом різних типів музичного мислення, що належать різним історико-культурним епохам – їх поєднання в одній версії, яка є цікавою й гармонічною за звучанням, говорить про творчі потенції жителів Степу, їх схильність до несподіваних стильових розробок традиційного репертуару [67].

Інші жанри зимового сезону церковного походження. Окрім перелічених творів християнської тематики, на території нашого дослідження записані численні варіанти тропаря Різдва (виконується одноголосно, або, згідно з церковною традицією, двоголосно), кондак Різдва, також численні стильові мікси, де поєднано тексти різдвяної літургії та новотворів на християнську тематику [67].

Зимова обрядова традиція (святкування Різдва, Нового року з обходами колядування і щедрування) у зоні новопоселень XVII–XX століть зберегла своє культурне значення для сільських мешканців, що проявляється у збереженості до останнього часу ключових обрядових дійств і відповідного співного репертуару. Музичне наповнення зимового сезону в регіоні ще в середині XX століття було різноманітним як за жанровим набором, так і за манерами виконання. Дослідники встигли зробити аудіозаписи, що переконують в тому, що на цих теренах побутував повноцінний, широкий жанровий спектр творів, властивих Середній Наддніпрянщині: група дитячих примітивів, зразки класичного колядково-щедрівкового фонду, різдвяні канти XVIII ст., новотвори, псальмові колядки, твори, запозичені з літургії (тропар, кондак) [67].

За останні півстоліття спостерігається занепад виконавської культури: утрата голосів багатоголосної фактури, руйнація старих класичних форм. Все ж накопичені кількома поколіннями збирачів матеріали з території нашого дослідження дають підстави як для їх типологічного опису, так і для їх картографування. У межиріччі Орелі й Сіверського Донця це проведене вперше. Спробуємо підсумувати результати, отримані з мелогеографічних карт. У Таблиці 2 перелік досліджених форм супроводжуємо їх географічними характеристиками [67].

Таблиця 2.Огляд регіональних зимових жанрів та мелоформ.

типологічний код	модельна ритмоформула, передається в цифровій системі, за К. Квіткою (1926)	кількість записів	нотація	карта в додатку Д
ТВОРИ ДАВНЬОЇ СІЛЬСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ УКРАЇНЦІВ (ДСТУ)				
Примітивні форми (разом ≈90 од.)				
‹Зм01-1.12›	|1122,1122|	1		1
‹Зм02.10/12›	|2112;2112|	**26**		1
‹Зм03-1.10›	|:2222:|	**55**	–5	1
‹Зм03/02› мікст «*Бігла теличка*»	|2222,2222,11112|2222…	1		
«Водіння кози» ‹Зм09›	|:11112: ||:11112:|	одиничні		1
Лівобережні *меланки*: ‹Зм16›	|121212| та ін. варіанти (див. табл. 3)	**31**	–9	2
‹Зм17›	|222222|			
Строфічні форми з рефренами (разом ≈80 од.)				
‹Зм01-3.221› **‹Зм01-6.24›** *«А в Єрусалимі»*	|1122,1122|| Р1122,1122|| |111144,111144|| Р2244,2222,2244,2231||, ін.	9	6–17	3
‹Зм03›	|2222,2222|| Р2222,2222||	3	0–11	3
‹Зм04-1›, ‹Зм04-2-*Радуйся*› V44p3	|2222,2222,p224|| Р2222,2222,224|| та вар.	9 (2+7)	2	4
‹Зм08› у різновидах	(:)2222;2222(:)|| Р(:)4224,4224(:)||	**37**	3–15	3
‹Зм10› у різновидах	|11112,11112|p1122||	11	8–19	4
‹Зм11›	|11112,11112,p123|| Р11121,11121,123||	1		
‹Зм15› «*правобережні меланки*»	|1221,1221|=|11121,11121|	9	0	2
ТВОРИ НОВОЇ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ (разом ≈70 од.):				
Різдвяні канти			1–22	4
Новотвори				
Псальмові коляди			3–24	
Тропар Різдва, кондак Різдва				

*Мелотипологія наспівів весняно-літнього обрядового циклу. Жанрові особливості. Засади морфологічної систематизації***.** *Слобожанщина*

Для характеристики весняно-літніх наспівів буде справедливо звернутись до розвідок про наявність таких на сусідніх територіях. На території сусідньої Дніпропетровщини дослідниками немає згадок про побутування перелічених жанрів, проте на території історичної Слобожанщини фіксується низка зразків [146]. Звернемось до праць В. Осадчої [185-186], в яких дослідниця подає загальну композиційну характеристику існуючим типам на вказаній території. Нижче ми будемо приводити цитати (без редакції запису віршової форми), що відповідають методиці В. Осадчої, проте наші розвідки будуть спиратись на запропоновану І. Клименко методику індексування мелотипів, ширених теренами України і, зокрема, на території нашого дослідження.

На території сусідньої Слобожанщини весняно-літній цикл представлений окремими зразками (53 зразки з друкованих джерел, та 53, що знаходяться у приватних архівах) та перебуває в пасивній пам'яті інформантів, проте стилістика жанрів представлена цілісно, це : ігрові, закличні та таночні веснянки [185, с. 122-135].

Дослідниця виділяє окрему категорію закличних пісень («масляні», «постові», «веснянки»), які новопоселянами «переосмислені як ліричні веснянки зі збереженням елементів первісної семантики. Їх відрізняє, насамперед, значна мелодійна виразність, емоційна концентрованість, сусідство в межах однієї стилістичної структури закличних та ліричних складових. При цьому автохтонні риси стилістики веснянок закличного характеру та ігор, танків значно пом'якшані за рахунок ліричного модусу мислення» [185, с. 122-135].

До більш давніх на території Слобожанщини В. Осадча відносить закличні веснянки: сюжетні, у формі тиради та однострофні «перемовки», з інципітами: *«Весняночка-паняночка, де ти зимувала», «Упав сніжок на обніжок, та став водицею».* Вони мають структуру «пари періодичностей»

типу АБАБ» з варіативністю пісенних рядків. Їх ритмотипи переважно не зазнали змін, в порівнянні з їх поширеними варіантами на місцях попереднього проживання слобожан, однак ігрові пісні й танки виявили більшу схильність до модифікацій [185, с. 122-135].

Один із таких модифікованих локальних різновидів, що характерний для Слобожанщини є танок – «Водіння козла». Семантика танку викликає певні аналогії з різдвяним обрядом «Водіння кози». Якщо в весняному танку архаїчний сюжет символізує початок нового хліборобського сезону (козел стрибає в огород і їсть городину), то в зимовому варіанті – це свідчення народження нового року, ідеї воскресіння природи після зими. Цікавими стають і символи чоловічого і жіночого начала, коли саме козел навесні засіює землю, дає їй життєдайну силу [185, с. 122-135].

В. Осадча свідчить і про подібність ритмотипу першого сегменту рядка весняних танків з козлом та різдвяних водінь кози: V533 та V55. Пісенна строфа веснянок про козла варіюється від однорядкової з рефреном, до дворядкової з рефреном, або окремо рефрену. Серед них є окремо і російські варіанти: 2 рядкова строфа з 2-рядковим рефреном «Ой, люлі, люлі» [185, с. 122-135].

Географія поширення цих обрядових танків *(«Ой, скочив козел, в огород», «А в нас на вулиці козел у юпочці»*) включає не тільки територію України, а й українські осередки на території Росії [185, с. 122-135]. На території пограниччя між Слобожанщиною, Середньою Наддніпрянщиною та Надазов'ям нами такі зразки були зафіксовані обмежено.

Окрім цього, Слобожанщиною поширені такі ритмотипи весняних пісень:

- танки $V4+3^2$ (*«Кроковоє колесо», «Тума танок водила»*) як у типовому ритмічному викладі восьмими та чвертками, так і ампліфікованому варіанті з двомірним заповільненням всієї форми і пролонгацією фінальних позицій сегментів;

- великодні дворядкові танки V6+6, що зосереджені на території Сумщини. Типовими інципітами будуть *«А в кривого танця», «Ой, Галочка, Галочка».*

До цього ж ритмотипу дослідниця відносить пісні, що виконувались під час обряду *«Водіння тополі»* з інципітом *«Стояла тополя, край чистого поля»* з трирядковою строфою.

- Волочільні пісні, що співали на Великдень під час обходу дворів зі структурою $V5+5^2$ з інципітом *«Волочильнички, волочилися»* [185, с. 122-135].

Та пісень літнього циклу:

- Купальські, серед яких: однорядкові з рефреном з інципітами: *«Купала на Йвана», «Сьогодні Купала, завтра Івана»;*
- Петрівчані, серед яких варіанти з віршем V4+5 двічі та інципітами: *«Ой, петрівня, тай зозуленько», «Ой, петрівочка, та й мала нічка».*
- Жниварські з інципітом «Ой, дай Боже, з неба», «Ой, ми сіно принадили». «Буряшні»: «Вже сонечко котиться», «А в нашого приказчика» - дворядкові з V4+4;5+5 [185, с. 122-135].

Засади жанрової та морфологічної систематизації.

Перехідна етнокультурна зона

Матеріал, який було нами досліджено, можна охарактеризувати схожими категоріями. Статистичні дані відповідають територіальним межам перехідної етнокультурної зони дослідження. Це близько 30 записів, що включають веснянки (закличні, ігрові – 10 зразків), пісні до масляної, великодня, купальські, петрівчані (10 зразків) та жнивні (6 записів).

Виразною рисою весняно-літніх жанрів обрядового фольклору території етнокультурної перехідної зони є фіксація варіантів мелотипів у їх первісному вигляді,ув якому вони були привезені степовиками з місць попереднього заселення. Весняно-літній цикл календарного фольклору втратив свою актуальність на новому місці, тож зразки переважно не зазнали значних синтаксичних та морфологічних змін. Це відрізняє такі жанри від схожих,

зафіксованих на Слобожанщині (веснянки, петрівчані), де вони, завезені на століття раніше, не втратили ще своєї актуальності для громади та зазнали ліричного стилістичного переосмислення.

Цю тезу підтверджує і думка О. Тюрикової про поділ репертуару на записаний в умовно-автентичних селах Маринівка Шахтарського, Андріївка Великоновосілківського та Єгорівка Волноваського р-нів Донецької обл. та селах із сучасними переселенцями. Дослідниця маркує весняно-літні жанри як репертуар, характерний для сучасних, більш пізніх переселенців [157, с. 2-4].

Однак жнивні («степові» чи «полінні» за визначенням виконавців) були записані в умовно-автентичних осередках [157, с. 2-4]. Музичний аналіз цих зразків ми надамо нижче, однак можемо відмітити помітну стилістичну розробку мелотипу ♩ 4433. Мала кількість зразків саме цього жанру не дає можливості робити висновки, наскільки давні ці зразки в перелічених поселеннях [157, с. 2-4].

Мелотипологія наспівів весняного календарного циклу

Весняні обрядові наспіви зафіксовані в кількості восьми ритмотипів. Переважно це поодинокі фіксації мелотипів, що притаманні для територій попереднього проживання новопоселян.

Серед них масляна з віршем V435^2 та інципітом *«Ой, масляна, масляна»* записана в м. Донецьк від інформантки, що переселилась з Черкаської обл. Запис одноголосний [157, с. 259]. Одна великодня з віршем V44^4, що записана в с. Луганське Мар´їнського р-ну Донецької обл. від переселенки з Городенківського р-ну Івано-Франківської обл. [157, с.266].

Тип V53^2 – речитативного характеру представлений однією веснянкою (жартівливого характеру) з інципітом *«Летіла сорока з подолу, звалила решето додолу»* з с. Огіївка Сахновщинського р-ну Харківської обл. Виконано одноголосно, речитативно. Там же записано тип V43^2 з інципітом *«Туман танчок виводив»* [88].

Тип з віршем V445^2, це заклична з інципітом *«Весняночка, паняночка, де ти зимувала»* з с. Яблунівка Костянтинівського р-ну Донецької обл. [279].

А також 6-дольний тип *Просо* з віршем V433[3] та інципітом *«Летів орел Києвом, Києвом»* з м. Ізюм Харківської обл., записаний від відомого місцевого гурту під керівництвом В. Каширової [72].

На окрему увагу заслуговують обрядові танки *«весняне водіння козла»*, таких зафіксовано 4. Серед них один однорядковий з м. Ізюм Харківської обл. з інципітом *«Скочила коза»* та віршем V54 в амбітусі сексти з субквартою [72]. Далі розглянемо зразки з Дворічанського р-ну Харківської обл. Однорядковий незвичний варіант *«Скочив козел в огород»* з с. Тавільжанка з віршем V433, що компонується з дробленим до 6-складів диспондеєм [279].

Зразок *«Ой, скочив козел»* з с. Мечникове має ідентичну чисту однорядкову форму V433 без контамінацій з іншими ритмічними фігурами [279]. Фактурний виклад цього зразка багатоголосний, гетерофонний, з частковими акустичними гармонічними вкрапленнями. Варіант *«Та скочив козел у город»* з с. Кам′янка має вже ампліфікацію першого сегменту рядка до пяти складів — V4(5)33 [279]. Варто зазначити що в першому сегменті відчувається ямбізована ритміка, тоді як в другому і третьому (рефренному) метр повертається до спондеїчного. Кожен рядок закінчується архаїчним гуканням *«Гу»*.

Мелотипологія наспівів літнього календарного циклу

На території дослідження ще збереглися у пам’яті інформантів і пісні літнього циклу, переважно в первісному композиційному вигляді. Загалом зафіксовано у кількості п’яти ритмотипів.

Серед поширених загальноукраїнських типів на території дослідження домінує типовий купальський мелотип ‹ ♩ 53^2›. Це спондеїчний дворядковий варіант з с. Піски-Радьківські Ізюмського р-ну Харківської обл. з інципітом *«Ой, Петра й Павла минає»* та розширенням першого сегменту рядка до восьми складів [186, с. 112; 199]. Ще один його різновид з с. Кам′янка Ізюмського р-ну Харківської обл. з інципітом *«Ой, Петре, Петре, Іване»* має нетипову апокопу в кінці кожної строфи [279]. Також цей тип зустрівся у с. Привілля

Слов'янського р-ну Донецької обл. з інципітом *«Понад річкою, понад водою»* [279].

Наступний широковідомий купальський мелотип ‹ ♪ 54^2› з інципітом *«Ой, на Івана, на Купайла»* у чистому вигляді зафіксовано в с. Троїцьке Слов´янського р-ну Донецької обл. [96]. Лівобережні його варіанти з наддробленням та переритмізацією зафіксовано в с. Піски-Радьківські Борівського р-ну (*«Ой, Петре, Петре, та ще й ти Йване»*) та с. Полтавське Лозівського р-ну (*«Ой ти петрівочка, та й мала нічка»*) Харківської обл. [279]. Останній має відмінну від інших ладову характеристику - трихорд мінорного нахилу з підвищеними VI та VII щаблями. Цю форму було досліджено О. Гончаренко на прикладі петрівок Посулля, що приурочені до Купала [17, с. 35].

Одним із самобутніх зразків є варіанту типу АР = ‹ ˙ 44; Р33›: 2222 2222‖224 224‖ зафіксований у с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. з інципітом *«На Петра хліб пекла»* [178]. Цю форму описала О. Карапата як типову дворядкову «лівобережну форму» з рефреном *«Івана Купала, та й у воду впала».* При цьому дослідниця описує морфологічні видозміни, де «початкові слова семантичного рядка 3+3 (при потрібних 4+4) стають на місце першого рефрену і присвоюють собі його ритміку і мелодію. На рівні вірша утворюється форма АБР, але за мелодикою це типова обрамлена композиція» [110, с. 167]. Цей опис передає характеристику і зафіксованого нами зразку, який окрім цього має ще і «гукання» в кінці. Яскрава ладова організація зразка передана дорійським ладом у амбітусі септими.

Серед нетипових форм зафіксована трирядкова купальська $V44^3$ з с. Роздолівка Бахмутського р-ну Донецької обл. з інципітом «*Ой, на Йвана, на Купала»* [157]. Через специфічну форму ААБ строфи, та нетиповий текст рахуємо її до новотворів.

Ще один зразок з м. Ізюм Харківської обл. з інципітом *«Дівка Марина броду стояла»* відносимо до новотворів за сюжетом [186, с. 107-108]. Цікавим є

спостереження В. Осадчої про використання колядкової форми V554[2] для цієї купальської. Імовірно, в цьому осередку традиція святкування літніх пісень вже відійшла, і інформантами для музичного супроводу обряду використана колядкова форма.

Жнивні, «буряшні» або «полінні» пісні

На досліджуваній території зустрілись і жнивні пісні, переважно в вторинній формі типу ♩ 4433 з наддробленням, що є типовим для Лівобережжя [125]. Серед них наступні зразки: *«Уже сонце котиться, нам додому хочеться»* з с. Огіївка Сахновщинського р-ну Харківської обл. [279], обжинкова *«Ми своєму пану спорядили славу»* з с. Іскра Великоновосілківського р-ну Донецької обл. [205], з редукованою однією чверткою у формі першої строфи записаний варіант *«А в нашого приказного»* з с. Маринівка Шахтарського р-ну Донецької обл. [157, с. 280]. та з того ж села варіант без редукції *«Ой, уже сонце котиться»*. Варіантом зі зміненою мірною долею з чвертки на половинну є зразок з с. Андріївка Великоновосілківського р-ну Донецької обл. «Ой, ви політь, поліяки, не виляйте, як собаки» (нот. №25, див. Додаток Г). Ямбізований варіант цього мелотипу записано у с. Єгорівка Волноваського р-ну Донецької обл. з інципітом *«Ой, спасібо Богу, за допомогу»*. Мелотип ♩ 43[2] зустрівся всього в одному зразку *«Ой, літає соколонько по полю»* з с. Піски-Радьківські Ізюмського р-ну Харківської обл. [178, с. 145]. Такий зразок типовий для Погоринння, припускаємо, що на Харківщину він потрапив через переселенців.

Кількість проаналізованих весняно-літніх наспівів не достатньо репрезентативна для формування ареальних висновків, однак дає вичерпну характеристику наявним мелотипам на території перехідної етнокультурної зони.

2.2. Мелотипологія наспівів родинно-обрядового циклу перехідної етнокультурної зони території

Обрядовий контекст весільного фольклору: регіональні особливості

У територіальних межах, що досліджується в дисертації, весільна обрядовість зберігається в пасивній формі. Останні весілля, що проводились за каноном традиційного весілля сучасними етнографами, зафіксовано на початку XXI ст. – переважно з дотриманням певної частини обрядового комплексу. Різку зміну внесли Перша та Друга світові війни, Голодомор та повоєнний час. Переважна кількість інформантів стверджували, що в середині XX ст. обряд виконувався вже редуковано в порівнянні з часами «як раніше».

Цю тезу підтверджують розробки І. Крюченко, що дослідила більше 40 сіл Волноваського р-ну Донецької обл. у 2006-2022 рр. Вона свідчить про традиції, що побутують зараз в пам'яті інформантів у пасивній формі. Більшість зразків, зібраних нею, була записана від сольних виконавців або ж від родинних ансамблів та просто груп співаків, що раніше виконували весільний обряд разом. Респонденти 1930-1940 рр. народження стверджують, що на їх весіллях у 50-60 рр. XX ст. весільна традиція активно відтворювалась, проте зараз вона живе тільки в пам'яті інформантів [132].

У деяких селах Донеччини були зафіксовані повні весільні обряди на початку XXI ст. (с. Єгорівка Волноваського р-ну, с. Іскра Великоновоселківського р-ну., с. Семенівка Краматорського р-ну., та с. Маринівка Шахтарського р-ну.) [156].

Більш пізні записи свідчать уже про поступове, нерівномірне згасання традиції: у с. Златоустівка було зафіксовано майже повний хід весільного обряду, там же було записано й свідчення про гру троїстих музик на весіллі (гармошка, скрипка, бубон). «Від нащадків родини Байдак, а саме, двох сестер Костюченко З. К. 1938 р.н. та Цибулько О. К.1941 р.н., було записано більш 20-ти весільних обрядових пісень в с. Златоустівка, таких як: «Ой, крикнув орел, сидя на дубу», «Щось упало з неба, того нам і треба», «Ой, братіку, тай

татарин», «Ой, це ж тобі ненька моя, ай на отходє», сирітська «Ой устань-устань мамка ж моя», «Ой, прощай-прощай Лєночка та сестра наша», «Вийди, матінко, подивися, ой що ми тобі привезли» і багато ще весільних частівок (авт. - передирок), які співають дружки на свашок, а свашки – на дружок» [132, с. 349].

«В с. Малинівка від невісток родини Ткаченко – Любові 1939 р.н. та Зінаїди 1941 р.н. – записано пісню, що виконують під час звивання весільного вінка; у с. Калинове від подружньої пари Дмитренко Миколи Степановича 1931 р.н. та Раїси Гаврилівни 1931 р.н. записано частину обряду розплітання коси, що супроводжується наступними сюжетами: «Ой, дай мати стільця», «Не зробили столяри стільця», «А вже ж тії чорнобривці розцвіли», «Ой, що ж ми зробили з хліба паляницю, з дівки молодицю»; а в с. Хлібодарівка (у минулому німецько-єврейська колонія) був записаний від переселенців з Чернігівщини обряд бгання короваю [132].

Ірина Крюченко, що вела сесію, описала послідовність обрядового дійства. Спочатку виконувались пісні «Наша піч регоче – короваю хоче», з макітрою над головою співали: «В печі осока, а макітра на руках. І цілуйтеся, і милуйтеся. Ой, хто кому рад. Гу!». Після викладання підошви короваю у вигляді хреста, у який клали зерно та мідні копійки, через що називали коровай «мідний», співали: «Благослови, Боже, і отець, і мати, своєму дитяті мідний коровай складати» [132, с. 353].

За словами фольклористки, мідний коровай став розповсюдженим елементом на весіллях Волноваського р-ну, однак відсутність свідчень про фронтальне поширення такого звичаю на Чернігівщині не дає нам ґрунту для класифікації його як чернігівського. Цей обрядовий елемент можна віднести до локальних виявів осередковості та охарактеризувати як явище умовно-автентичного середовища.

Весільна обрядовість представлена достатньо повно й широко по всій географії дослідження, проте на сьогодні побутує в пасивній формі, зі слів

інформантів, або ж реконструюється місцевими аматорськими колективами [69].

Експедиційні виїзди 2006-2007 року здійснені ХОЦНТ, у наслідок чого з'явилась збірка, упорядкована В. Осадчою, "Обряди та звичаї фольклорних осередків межиріччя Орелі та Сіверського Дінця", що свідчить про багатство весільного обрядового комплексу, який було зафіксоване селами Велика Комишуваха, Василівка та Грушоваха Барвінківського р-ну; Добровілля, Уплатне, Верхня Самара Близнюківського р-ну, Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. [178].

Від сестер Романенко, Уляни Якимівни 1927 р.н. та Романенко Надії Якимівни 1926 р.н., родом з с. Василівки Барвінківського р-ну, записано повний та глибокий зміст весільного обряду місцевої традиції з описом усіх важливих елементів, таких як: похід матері молодої на запросини пекти коровай, у четвер, зі слів інформантів: «запрошували тільки тих, хто вдалий, в п'ятницю пекли коровай, наряжання гільця в суботу, вечорини ввечорі в суботу, привозять тоді ж і придане, весільний день, та понеділок - день каші». «Це все супроводжується обрядовими текстами та співами» [178, с.30].

У с. Смирнівка було записано частину весільного обряду та згадано функцію світилки, яка в їх селі під час обряду тримає квіти, зав'язані бантом, а не свічку, що скоріше є свідченням нівеляції обряду. Яскраво описані обряди, що проходили на третій день весілля, де за словами інформантів «чудили»: «Кидали бричку й кували тьощу... Туфлі знімали з невести...» [178].

Далі нам би хотілось надати цитати з архівних та друкованих джерел, що відобразить послідовність весільного комплексу, яка побутувала на території перехідної етнокультурної зони.

Початок всього весільного дійства – сватання. Зі слів В. Бакай, «Вже на вечорницях знають, хто до кого прихильний… Для сватання беруть суботу або неділю, вечірній час до заходу сонця, не можна свататися на церковні свята, у піст. Свати ідуть сміло, перев'язані рушником, на вбік, сват несе під рукою хлібину» [178]. На сватанні кількість сватів могла змінюватись. Чим багатша

родина, тим більше сватів (до п’яти в с. Добровілля). Дівчинку на сватанні називають «кривенька качечка», «красна дівчина», «куниця», «голубка», «телиця, а у нас є бичок» [178].

У с. Добровілля «раніше вивішували придання дівчини, це було перед тим як було сватання, мати вивішувала килими, одіяло…, вона його провітрювала». Є і застереження: «Боже упаси якщо сюди десь пересипеться! Роблять виїмку, печуть велику хлібину, і стараються спекли солоночку хлібині, тільки тоді сват витягує з носового платка солі і насипать сіль. Якщо сіль просипеться - бистро посипають сахаром, щоб не було роздору, на весіллі і в родині і в їх житті» [45]. У кінці мінялися хлібом.

Опісля йде наступний етап – оглядини, який не оминали і в с. Веселому Лозівського р-ну: «Припустимо, субота у нас сватання, а на другі вихідні ми йдемо до їх. Це – оглядини, домовляються як весілля гуляти. Якщо сокупня свадьба, то домовляються по скольки душ, а якщо ні- то ті собі скільки хотять, і ті собі» [178]. А у с. Грушоваха Ізюмського р-н домовлялись «як свадьбу робити» на етапі заручин, на оглядинах накривали стіл [178].

Важливим етапом підготовки до весілля було випікання короваю та гільця. У с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. гільце називали дивень: «Пекли все, і шишки, все пекли. Ну аякже! Раньше ж пекли і коровай, і ще й дивень. Ну оце ж дивень називали гільце, украшали з вишні, украшали, обплітали та разними лєнточками: і красненькі, і білі, чи які. Із вишні, у піч усовали, пекли його, і становили на стіл. А тоді, каждий ж бере по гілочкі, по гілочкі, їдять його, воно ж печене, хароше» [74]. З того ж села інша інформантка уточнює, що «коровай пекли і там, і там, аякже», і в домі молодого і молодої [74].

Історичні події: Друга світова війна, політика радянської влади, колгоспне життя – внесли свої корективи і стрімко вплинули на побутування традиційних елементів під час весілля [62]. Наприклад у с. Берестове, Добровілля на випікання весільного короваю звали не тільки заміжних жінок, але і удовиць: «тому що після війни їх було багато, головне щоб жінка вміла це

робити» - зі слів інформантів села Берестового Близнюківського р-ну [45; 62, 74].

Традиційно дівчата з дружкою та нареченою запрошували гостей на весілля в пятницю, та свідчення інформантки Т. Козаченко вказують на скорочення обрядового циклу до двох днів – суботи (підготовка) та неділі: «тоді порядок такий був – у суботу ходять, до кажного кого приглашають на свадьбу, до каждого ходять молода із дружкою і дівчата йдуть слідом, ідуть і співають. А як мені стали свадьбу гулять, а хто ж за мною йтиме? Йтиму й співатиму сама. І то пішла я тільки з дружкою приглашать. То мама мене як понесла. Я вже дома співала за столом. Це я первим голосом, а дівчата як хто тяне – то вони гудуть собі» [75]. Фотографію з нареченою та дружками повоєнного періоду прикріпляємо нижче (Фото 9, див. Додаток Е).

Тезу про нівеляцію весільної обрядовості підтверджують і записи І. Фетисова від інформантки (Олександри Олександрівни) з с. Райгородок Слов'янського р-ну Донецької обл.: «Ходили по селу дружки з нареченою до родичів, співали весільні пісні і приглашали. Матері нас провожали бо ми пісень не знали, а потім вже самі співали:

«Ой як Ванечка огород городе
Ой як Ванечка огород городе
А Верочка городом ходе

Красу сіє,розу й поливає
Ой красу сіє, розу й поливає
з винограду речі розмовляє

Ой винограду, виноградочку
Ой винограду, виноградочку
Порадь мене рідний батечку

Ой їсти хочу,а серденько в'яне
Ой їсти хочу,а серденько в'яне
Хліба вріжу свекруха погляне

Ой якби ж моя рідна ненька знала
Ой якби ж моя рідна ненька знала
Вона б мені вечерять прислала

Ой хоч місяцем під зірницею
Хоть братіком хоть сестрицею

Ой як братіка тай дома немає
Ой як братіка тай дома немає
А сестриця доріжки не знає»
[93].

Цей зразок має типовий сюжет для ліричної пісні, у якому оспівується туга за рідним домом та погане життя у свекрухи. Ці ознаки вказують, що це ліризована частина весільного обряду. Зазвичай такі виконуються в більш інтимних обставинах – на Дівич-вечорі, чи вечором, перед заселенням до хати молодого [277, с. 2]. Проте інформантка вказала на виконання його під час запросин на весілля. Така оказія є прямим свідченням нівеляції обряду за обставин домінування в новопоселянській громаді ліричного модусу мислення, де забуті, неактуальні частини обрядового комплексу заміщаються ліричним, актуальним осмисленням весільних ритуалів.

У с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл., за свідченням Л. Ф. Головаш (Бушної), вечорини проходили окремо і в молодого, і в молодої: «Хіба свальби гуляли, як сійчас, ге? Раньше вечорини були. Ну завтра буде свадьба, а вечором попередній день вечорини у молодої. А свадьба ж тоді і в молодого і в молодої отдєльно. На вечорини співали, танцювали. Ті самі пісні, що і січас співають, десь такі як ото витанцьовують. Ти ж знаєш як співають пісні старі жінки? Співали всякі пісні, ото тобі таке. Танцювали, музика грала» [74].

У ХХ ст. традиція вечорин перед весіллям трансформувалась до сучасних потреб, та молоді проводили його разом: «Вечорини влаштовували перед весіллям – молодьож у клуб сходилися, влаштовували танці, молодий з молодою сидять» [178].

У с. Криштопівка свідчать: «гільце наряжали в суботу. Вона дружок приглашає до себе, вони її вряжають, гільце вряжають. Це в суботу зранку. і так гільце те стоїть всю свайбу. Вирубують вишеньку молоденьку, наряжають –

вішають шишки, конхвети. Як свайба взимку – тоді елку наряжають. Такі ще були різки, палички, обкручують тістом. Прісне тісто місять, обикновенне, тоді розплескують його, тоді рєжуть зубчиками, тоді кругом цієї палички обводять, а вверху тоді квітку чіпляють. Оце називається різка. А тоді в коровай їх тикають. Коровай був круглий, прикрашали коровай калиною, квітками. Коровай з цими різками називається дивень. Цих різок треба було робить скільки дружок. Як вони молоду покидають, вони розбирають цей же дивень і кожна дружка собі по палички бере. Це на згадку. Співають і баби які печуть шишки, і дівчата, як гіллячко вряжають» [178].

У с. Орілька Лозівського р-ну Харківської обл. «дивень» називали «дівуванням»: « вона на гілочки вишеньки, тістом гарним здобним обліпляють і вішають, його запікають, воно не сире. На гільцеві і яблука і конфети. Печуть в пятницу, стоїть до неділі, потім ставлять перед молодими. Як прийде молодий за молодою вже під гільце ставлять бутилку. Або дружки вкрадуть або Боярин. Два деревца одне дівування, друге гільце. Дівування ламають та роздають» [89].

Тобто «дивнем» чи «дівуванням» міг бути і коровай з різками, обмотаними тістом, і ціле деревце, обмотане тістом і запечене. Така різноманітність у сусідніх р-нах та й по всій території дослідження яскраво відображає пізній характер поселення та осередковість традиції.

Інформантка з с. Шандрівка Юріївського р-ну Дніпропетроської обл. зауважила, що сучасні весілля (ХХ ст.) святкувались у суботу, а «раніше свадьба була не в суботу, а у неділю, в суботу готовляться» [98]. Весільне фото з с. Олександрівка Близнюківського р-ну Харківської обл. (Фото 10, Додаток Е).

Традиційно день вінчання починався з весільного поїзда, і за свідченням Л. Головаш (Бушної) з с. Берестове, її весілля в післявоєнний період було таким: «Весільний поїзд? Та хіба як зараз взяла сумку і пішла. І кровать, і сундук – все було. Первий день, як тобі сказать, ну молоду ж везли, і барахло її везли разом, на вінчання з утра, до церкви їздили. Зустрічали - та тут же були старі люди, і одвозили. В молодого гуляли, і в молодої гуляли» [74].

У с. Криштопівка: «як приїзжає молодий за молодою, молоду ховають, разом з старшою дружкою. Як молодий приїзжа за нею в неділю – вона захована. Він зна, де її заховали – в хаті, або до сусідів. Шукає її з дружком, з боярами – три, чотири дає викуп за неї. Як викупляють, то як на спід – накидають картошки дрібної, а зверху конхветами присиплять і отож дівчатам дають. Є такі, що розколупають, що там картошка, а є такі, що і так візьмуть. Коли їх найшли, дружка з молодою їде вже до хати. Як молодий приїзжає її забирать – то викупляють, садовлять їх за стіл. Бере батько за носовик і веде молодих за стіл. Вони сидять на кожусі, як сидять – дівчата співають. У Пісковської Галі так старі люди, Очеретяни співали молодій-сироті. Вона, як була сирота, на кладбище ходила, воно сльозне, жалібне» [178].

У с. Грушоваха зберігся давній звичай зустрічати молодят в хаті молодого вогнищем. «Біля двору молодого розводили вогнище. Кіньми переїджали через вогнище прямо на воротіх, коні дибки як повставали. Я мала була, а помню, страшно було дивитися, не то руководить кіньми там. Свекри стрічали на воротіх хлібом-сіллю. Молоді коровай підкусювали». Співали:

Свекруха невістки бажала
Докупки пиріжки складал(а)
Та все ж до купки, до купки
Для своєї невістки голубки» [178].

Та фінал весільного дня – покривання молодої. Жінки з с. Криштопівка розказують, як молодій розплатали косу та покривали голову: «У молодого дружки, бояри сидять за столом, гуляють. Начина музика грать, вони встають. Як вже прощаються дружки з молодою, співають:

Прощай, прощай, Олечко, ми вже йдемо
Ми ж твоє дівування з собой беремо
Прощай, прощай, Олечка сестро наша
Ми не твої дружечки, а ти не наша
Та й нема ні брата ні сестри
Та й нікому кісоньку розплести
А мої ж братіки на войні
А мої сестриці в стороні
Ось мої братіки з войни йдуть
Вони ж мені кісоньку розплетуть.

Оце ж розплетають їй косу, й покривають. Хвату знімають з неї, і тримають над нею, а потім напинають хустку. Співають:

Покривачка плаче,
Покриваться хоче
не так покриваться
Як поцілуватися.

Оце молодий її цілує, а ті, що покривають, собі цілуються, і так три рази. Як дружки проспівали, напнули її і пішли:

Ішли дружечки рядочком
По-під вишневим садочком

Потім батьки її бласловляють, а вона остається одна, плаче. Після того, як здарили гості, дружок угощає, тоді за столом шишки роздають. Дружки приходять з ними до молодого, ведуть її по селі, а потім у молодого її розібрали, отою фатою над нею мотиляють, а потім напинають, і співають, а вона плаче» [178].

На другий день у молодого в хаті ранок починається з символічного відкупу молодої перед свекрухою. Та їй дарує платок: «вона ж їх побудила, вони повставали. Та й каже іди ж свекрухі платок давай, за те що вона за тебе роботу робе, а ти ще спала. Платком напнуть гарно, то вона напнула мене платком, а сама пішла ж до горшків, ну це вже на другий день свадьби» [76].

Н. Романенко свідчить, що в понеділок варять спільну кашу, а вже після забивають матері кільок: «у нас як з свайби – тобто, вже в понеділок ідуть на кашу. Увечері кашу варять. На каші гості батьків молодої гуляють у них в домі, а гості молодого – у домі батьків молодого. А тоді в понеділок сходяться свати докучі, приходять всі свати до молодої, а потім свати й всі гості йдуть до молодого. Вже тоді і каструлі летять, вибивають і в сковороди, пляшуть, відрами кидаються, а потім костьор палять. І батьків викидають – на возик і везуть на мусорку, у річку кидають, а ті одкупляються. Як посліднього сина женили або останню дочку видавали, то забивали на воротях кілок. Як уходять і прощаються гості, сажають матір на воротях, приносять кілок здоровенний, розставлять їй ноги і приносять молоток, і б’є, і воду ллють, і цей молоток як злетить! Ноги купають їх кирпичом замість мила, вона повинна терпіть. У

понеділок каші поїли, кухарки починають кухню розбирать, каструлі розкидають, піч валять, щоб ім принесли плату, подарки. Плата – і фартухи їм давали, і водки, приносять їм подарки, так вони все докупи собирають, чистять, миють і кінець свадьбі» [73; 178].

Раніше, «в понеділок ходили по селу, і курей збирали, у тих хто на свадьбі гуляє. Заходять в двір, собака привязана чи ні, ідуть в курник і забирають. А потом тих курей варили. А тепер такого нема, тепер гроші збирають. Цигани на воротях стоять – руб кидай, щоб ложку собі викупить» - згадує інформантка, яка сама «циганувала». «Теперішні свадьби перший день – роспісь, другий, на 10- ту люди вже збираються на народні гуляння. Тепер гуляють тільки у женіха, а на третій день «на варенники» [45]. Прикладом стануть Фото 11-13 (Додаток Е) з сс. Добровілля та Дуніне Близнюківського р-ну Харківської обл., на якому зображені «ряжені цигани».

Мелотипологія наспівів весільного обрядового фольклору

Весільні пісні як один із найпоширеніших жанрів, що більш рівномірно зберігся по всій території України, дали багато матеріалу для мелогеографічних досліджень українських етномузикологів. Основною методологічною базою для нашого дослідження є розроблена І. Клименко мелотипологія весільних наспівів та система позначок для географічного розташування весільних мелотипів у мелогеографічних Атласах на території всієї України, а також наукові положення про взаємовпливи весільної пісенності слов'яно-балтських народів [99; 118; 124-126]. Джерельну базу використану для аналізу весільних жанрів склали нотні публікації і теоретичні узагальнення вчених, які досліджували дотичні регіони перехідної етнокультурної зони, що викладені у Додатку В в Таблиці В2 [68].

В Додатку В, Таблиці В1 перелічені населені пункти та їх адміністративні коди за довідником адміністративно-територіального поділу на 1 січня 1972 р. (1973 р., упор. Д. О. Шелягін) [69; 266] Деякі території на мелогеграфічних картах весільних наспівів у Додатку Д (Карти В1-4) не заповнені позначками через відсутність фронтальних досліджень цих зон (Олександрівський,

Добропільський, Покровський р-ни. Донецької обл.), або через невелику кількість матеріалів весільної пісенності в експедиційних записах з Великоновосілківського, Мар'їнського та частково Волноваського р-нів Донецької обл. [69].

До мелогеографічних карт, що були нами розроблені, для наочного спостереження видозмін мелотипів, були додані позначки тирадних та строфічних форм з карт А. Любимової, а саме між суміжними з Харківщиною та Донеччиною р-ми Дніпропетровської обл. [69; 147, с.198].

Тирадні композиції на основі 6-дольної ритмомоделі

Статистично домінантною мелоформою на території перехідної зони була така, яку прийнято окреслювати кодом ‹ ♩ Т6 › – це багатократно описана в літературі тирада на шестидольній основі. Авторка залучила до аналізу 116 зразків цього мелотипу (див. Додаток Г, нот. №27). Тиради типу ‹ ♩ Т6 › рівномірно поширені в обстеженому терені (див. Додаток Д, Карту В1), як і на великій території Наддніпрянської України. Відомо, що форма тиради є дуже рухливою [214], тому розглянемо різновиди її види компонування, зафіксовані в терені. Також обстежена територія дала кілька зразків звуковисотного оформлення тирад. Розпочнемо саме з цих характеристик [69].

Типи звуковисотного устрою. Фактура. Ладову систему місцевих зразків ‹ ♩ Т6 › переважно характеризує квінтовий амбітус мажорного нахилу з опорами на 1-му та 5-му щаблях звукоряду. Типовий приклад тиради із зачином в амбітусі квінти мажорного нахилу представлений у нотації №27 (див. Додаток Г). Домінуючою ладовою організацією є пентахорд мажорного нахилу з розширенням амбітусу до гексахорду секундою згори (в оспівуванні 5-го щабля застосовується «надставна» секунда, тобто 6-й щабель), або до октави за рахунок субзони (заповненої субкварти або тільки субсекунди) [69].

Широкоамбітусні варіанти зустрічаються в Олександрівському, Краматорському, Слов'янському й Волноваському р-нах Донецької обл.. Локалізація вузькооб'ємних ладових версій мелотипу поширені у басейні річки

Самари (Додаток Д: 229 на Карті В1), на межі Харківської та Дніпропетровської обл [689.

Зустрілися і комбіновані ладові системи ‹ ♩ Т6 ›: тетрахорд з пентахордом мажорного нахилу (локалізується у Волноваському р-ні Донецької обл.) та трихорд з пентахордом мажорного нахилу (тільки в Лозівському р-ні Харківської обл. (Додаток Д: 1657 на Карті В1). Комбіновані лади тирад зустрічаються більш локально в басейні річок Самара та Оріль [69].

У Ясинуватському р-ні Донецької обл. (Додаток Д: 396 на карті В1) зустрівся квартовий різновид цього тирадного мелотипу з опорними щаблями 1↔4. Тільки два зразки (із сіл 639, 1396, див. Додаток Д) мають обсяг тетрахорду мажорного нахилу з опорними щаблями 1↔3 [69].

Ще один зразок з Близнюківського р-ну Харківської обл. (Додаток Д: пункт 229) зі схожою опозицією 1-го та 3-го щаблів охоплює терцієвий амбітус із надставною секундою, яка з'являється тільки в кадансі тирадної форми. Зразки з вузькооб'ємними ладами локалізуються на кордонах Харківщини та Дніпропетровщини, Харківщини та Донеччини та зустрічаються у Волноваському р-ні Донецької обл., в комбінованому поєднанні з квінтовим амбітусом [69].

Протиставність 1↔2 щаблів у цій групі тирад зустрілася в одному зразку у Лозівському р-ні Харківської обл. (Додаток Д: пункт 1657) – у межах кварти мажорного нахилу. У тому ж населеному пункті зафіксований зразок комбінованої ладової системи у блоці весільних тирад-передирок, де в межах пентахорду з устоями 1-3-1-5 відбулось комбінування трихорду та пентахорду мажорного нахилу. Тут зафіксований і більш розповсюджений варіант мелотипу квінтового обсягу без зачину [69].

Відмітимо цікавий зразок із опорами 1↔2, котрий було зафіксовано у с. Карлівка (Додаток Д: пункт 503) Волноваського р-ну Донецької обл. від однієї співачки. Це – трихорд мінорного нахилу із субтерцією в амбітусі квінти [69].

Фактурні та виконавські характеристики мелотипу ‹ ♩ Т6 ›. В основному тиради мають підголоскове двоголосся, часто з дублюванням підголоском основного голосу в терцію в різних структурних блоках тиради (хід, респонсія). Також трапляються гетерофонні зразки та приклади бурдонного співу [69].

В одному з населених пунктів (Додаток Д: 586 на Карті В1) виконавиці заспівали декілька весільних зразків із терцієвим завершенням кадансу, замість унісонного. Такі видозміни ладової будови свідчать про впливнов ішої музичної стилістики, яка, можливо, сформувалася на пізньому етапі заселення цієї території. Така ж тенденція зафіксована і у тирадах Слов'янського р-ну Донецької обл. [69].

У Волноваському р-ні Донецької обл. зустрічаються ліризовані мелодії, багаті на орнаментальне оспівування опорних тонів. Вони часто агогічно вільніші за інші локальні пісні, часом мають сповільнення темпу в кадансах [69].

У Краматорському р-ні Донецької обл. (Додаток Д: 108 на Карті В1) зустрівся зразок з октавним дублюванням (тончиком) основного голосу в кадансі [69].

Різновиди компонування. Серед проаналізованих зразків весільних тирад ‹ ♩ Т6 › кількісно переважають узвичаєні чотирирядкові композиції – без зачину (32 зразки) та із зачином (30 зразків). Ці та інші особливості компонування передані спеціальними графічними символами на карті В1 (Додаток Д) [69].

У меншій кількості зафіксовані тиради із зачином та додатком – 11 зразків. Цей композиційний різновид мелотипу‹ ♩ Т6› представлений трьома різновидами ладових конфігурацій: тетрахордом, пентахордом мажорного нахилу та комбінуванням останніх. Системи ладових опор такі: 1-4, 1-5 або1-4-1-5. Локальне скупчення зразків цієї конфігурації фіксується у Волноваському, Слов'янському р-нах Донецької обл. та Ізюмському р-ні Харківської обл. Наспіви із с. Калинове Волноваського р-ну Донецької обл. (Додаток Д: пункт 565) відрізняє ритмічна варіативність: виконавські фермати в кінці сегментів

тиради, фінальний сегмент підкреслено гетерофонним розгалуженням, а також досить глибока цезура перед кінцівкою тиради [69].

Тирадні форми з додатком нараховують всього 4 зразки (Додаток Д: 897, 894, 108 на Карті В1). В останньому с. Краматорського р-ну Донецької обл. цей різновид тиради з додатком побутує як в спондеїчній, так і в ямбічній ритмоформі. При тому його ладове оформлення – пентахорд мажорного нахилу – залишається незмінним [69].

Тиради з зачином та розширенням нараховують 4 зразки, зафіксовані в селах 120, 1190, 120, 1564 (Додаток Д). Всі вони мають ладову будову пентахорду мажорного нахилу, проте в Слов'янському р-ні Донецької обл. звукоряд цього різновиду тиради розширений за рахунок субзони [69].

Тиради ямбічної основи

На території межиріччя Орелі, Вовчої та Сіверського Донця зустрілися лише чотири зразки тирад ямбічної ритмоорганізації, споріднених з типом ‹ ♩ Т6 › – у систематиці І. Клименко його віднесено до окремого типу ‹ ♪ Т7 ›. Два зразки мали зачин, один був без зачину. Можемо свідчити про відсутність в цілому тенденції до ямбізації тирад, що виглядає незвично, по відношенню до значної їх поширеності на території Слобожанщини (за свідченням В. Осадчої), а також у порівнянні з мелогеографічними картами Г. Пшенічкіної на території Наддніпрянщини, в яких представлена велика кількість зразків 6–7-складових ямбічних тирад [69; 219].

Тирадні ритмосилабічної основи 5+3

Тирадний мелотип основи 5+3 (код ‹ ♩ Т53›) широко розповсюджений по всій території дослідження (28 зразків, нот. №28, див. Додаток Г). Було вивчено, які розташовані по карті рівномірно (Додаток Д: Карта В2). На покордонні Харківщини, Дніпропетровщини та Донеччини спостерігається найбільше скупчення зразків цього мелотипу. Проте, на території Донецької обл. від Краматорську і до Волновахи спостерігається прогалина [69].

Розповсюдженим варіантом вузькоамбітусних ладів став квартовий звукоряд мажорного нахилу з розвинутою субзоною, з опорами на 1↔3 щаблях. Привертає увагу відсутність оформлення мелотипу в терцієвому звукоряді з опорами 1↔3 [69].

Серед квартово-квінтових звукорядів з опорами 1↔4 поширений тетрахорд мажорного нахилу. Він часто зустрічається і з субсекундою, або надставною секундою. Чистий тетрахорд без субзони зустрівся тільки в Волноваському р-ні (Додаток Д: 565 та 534 на Карті В2). Разом з тим розповсюдження набули й варіації мелотипу 5+3 з опорними щаблями 5↔1. Вони поширені в Олександрівському, Слов'янському р-нах Донецької обл. (Додаток Д: 1082, 1190 на Карті В2) та Ізюмському р-ні Харківської обл. (Додаток Д: 1211 на Карті В2) [69].

Два зразки мелотипу з групи «триопорних ладів» так званої «дніпровської версії» з опорами 1-2-3, однак не в мінорному а в мажорі нахилі, та в амбітусі терції з субзоною та надставною секундою, зустрілися в Краматорському р-ні Донецької обл. та Близнюківському р-ні Харківської обл. (Додаток Д: 108, 217 на Карті В2). Його різновид, розширений до квартового амбітусу з субзоною та надставною секундою зафіксований в Барвінківському р-ні Харківської обл. (Додаток Д: 120 Карта В2). Типовий зразок цієї ладової підгрупи ‹ ♩ Т53› подано в нотації №28 [69].

Звертаємо увагу на територіально близьке до Дніпропетровщини розташування наспівів «дніпровської версії» цього мелотипу [Пшенічкіна 2020]. Зміна мінорного ладового забарвлення на території, що досліджена авторкою, яке характерне для нього на Наддніпрянщині явно свідчить про трансформацію цього мелотипу в контексті перехідної зони в межиріччі Орелі, Вовчої та Сіверського Донця [69].

Темповий контраст між першим та другим сегментом тиради зустрівся в традиції с. Вільне Волноваського р-ну (Додаток Д: 534 на Карті В2). Привертає увагу комбінована ладова система: мажорний трихорд з ладовими опорами 1-2-

3 поєднується з мажорним тетрахордом з опорами 1↔4. Перша частина – лірична та розспівна, друга – пришвидшена. Можливо, цей зразок звучав би більш широко в ансамблевому виконанні, та наразі є тільки сольний запис. Співачка в одноголосному виконанні прагнула передати весь об'єм звучання пісні [69].

Фактурні характеристики цього мелотипу різняться в варіантах підголоскового багатоголосся, часто з *супроводом основного* голосу підголоском, в контексті більш широкоамбітусних ладів, або ладів з розширеною субзоною; або ж *паралельним рухом підголоску* в більш вузькоамбітусних ладах [69].

Тирада чотиридольної основи.

У басейні річок Самара та Оріль зафіксований єдиний приклад тирадоподібної форми ‹ ♩ T4 ›, складеної з повторюваних ритмічних фігур диспондея та трискладника, розспіваний в об'ємі терції. Його характерний інципіт – *«Свашечки/Дружечки, наші голубочки»* (нот. №26, див. Додаток Г) [69].

Композиції з переритмізацією семантичнототожних силабогруп і рефреном «Рано»

На обстеженій території перехідної зони також зустрічаються і композиції з переритмізацією семантично тотожних силабогруп і рефреном типу ♩ (44,р4) (нот. №29, див. Додаток Г). П'ять зразків цього мелотипу, властивого Наддніпрянщині, зустрілися біля витоків річок Самара, Вовча та Мокрі Яли в Павлоградському, Петропавлівському, Межівському р-нах Дніпропетровської обл. (Додаток Д: 726, 34, 855, 535 на Карті В2); Великоноселківському, Волноваському, Мар'їнському р-нах Донецької обл. *з* типовим рефреном «Рано-рано» (Додаток Д: 450 на Карті В2) [69].

У Волноваському р-ні (Додаток Д: 586 на Карті В2) зустрівся зразок з силаборитмічним дробленням. Порівнюючи мелотипи весільних наспівів перехідної зони з картами І. Клименко [118, с. 47] спостерігаємо схожу

динаміку розповсюдження цього мелотипу. У Краснолиманському р-ні Донецької обл. його наспіви зафіксовано зі змінним рефреном, як і в картах І. Клименко, які розташовані біля витоків річки Сіверського Донця, з більшою частотою розташування в напрямку до Харкова та Бєлгорода [69].

Усі 5 зразків цього мелотипу в контексті перехідної зони ладово оформлені пентахордом мажорного нахилу з заповненою субзоною, або ж з надставною секундою. Характерні опорні щаблі 1↔4, проте зустрічається і співвідношення 1↔5. Фактурні характеристики, що визначають проаналізовані зразки – підголоскове двухголосся, часто, ансамблевий спів в унісон та знову розгалуження на двох-, часом трьохголосне звучання гурту виконавців, з паралельним рухом підголоску, або його супроводження основного голосу [69].

Розповсюдження цього мелотипу на території перехідної зони, являє собою незначну кількість зразків, та все ж дозволяє прослідкувати динаміку його видозміни відповідно до ареалу річок, що не притаманно іншим проаналізованим мелотипам перехідної зони межиріччя Орелі, Вовчої та Сіверського Донця, та залишає перспективи для подальших досліджень [69].

Строфічні композиції на основі 6-дольної ритмомоделі

Серед строфічних композицій в ареалі перехідноїзони зустрічається мелотип шестидольної ритмомоделі ‹ ♩ 6^3›, у поєднанні зі сталим вторинним віршем V{46}. Його українсько-білоруський макроареал дослідила І. Клименко [124; 125]. Наддніпрянські версії вивчали Г. Пшенічкіна [219] та Надія Ханіс [277]. Ми ж проаналізували 23 зразки, що походять з межиріччя Орелі, Вовчої та Сіверського Донця [69].

Майже всі досліджені зразки цього мелотипу мають двомірну ритмоорганізацію (нот. №30-33, див. Додаток Г), зустрівся тільки один ямбізований зразок (нот. №34, див. Додаток Г). Ці особливості відображено на Карті В3 (Додаток Д) [69].

За мелічними характеристиками записи мелотипу ‹ ♩ 6^3› можна розбити на три підгрупи (Додаток Д: 16, 349 на Карті В3) [69].

Тип 1 – триопорний з *СЛК 2;1;2*. Йому притаманний мінорний нахил, амбітус кварти з заповненою субзоною. Його представляють 7 зразків з Лозівського р-ну Харківської обл. (Додаток Д: 1564, 1553, 1759 на Карті В3), та Олександрівського, Волноваського р-нів Донецької обл. (Додаток Д: 1067, 541, 534 на Карті В3). Типові приклади фактури цього різновиду – нотації №30-31 (Додаток Г). Це – підголоскове багатоголосся з *супроводом основного голосу* підголоском, чи з його терцієвим дублюванням [69].

Нетиповим варіантом композиції 1-го ладофактурного типу мелотипу ‹ ♩ 6^3› став зразок з с. Малинівка Волноваського р-ну Донецької обл. (Додаток Д: 541 на Карті В3, нот. №32, див. Додаток Г), що вирізняється зміщенням цезури та, відповідно зміною кількістю силаб у сегментах наспіву – V3+7 та скороченням кількості рядків у строфі до 2-х. Фактурне оформлення зразка залишилось характерним для цього підтипу [69].

Тип 2 з *СЛК: 5;2;1* являє собою триопорний лад, представлений одним зразком (Додаток Д: 1166 на Карті В3). Це пентахорд мінорного нахилу з субквартою та надставною секундою. Його фактура має гетерофонні розгалуження в кадансах – то у верхньому підголоску, то в основному голосі [69].

До третього типу належать різновиди *СЛК: 5;1;1,5;3;1, 1;3;1*. Амбітус – пентахорд мажорного нахилу з заповненою субзоною та надставною секундою, є зразки, розширені до гептахорду. Кількість зразків цього ладового різновиду нараховує 9. Типову фактуру представлено в нотації №33 (Додаток Г): це тип підголосково розвиненої фактури, де йде активна розробка основного нижнього та верхнього голосів. Скупчення записів цього мелотипу спостерігаємо в Ізюмському р-ні Харківської обл.; Слов'янському, Краматорському, Краснолиманському р-нах. Донецької обл. [69].

Також цікавий зразок з с. Маяки Слов'янського р-ну Донецької обл. (Додаток Д: 1178 на Карті В3), де верхній голос всі три рядки строфи оспівує 5-й щабель, протягом звучання пісні, не йде в унісон, або ж терцієвий тон. Цей поодинокий зразок, не створює тенденції виконання весільних пісень [69].

Відзначимо один ямбізований зразок цього мелотипу, що трапився в терені дослідження (Додаток Д: 110 на Карті В3, нот. №34, див. Додаток Г). Це трихорд мінорного нахилу з субквартою, з СЛК: 1;2;3, за загальним амбітусом — гексахорд. Про фактурні особливості судити складно, через сольне виконання носієм традиції цього зразка. Проте, в сусідньому с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл. (Додаток Д: 108 на Карті В3) зафіксований схожий спондеїчний варіант мелотипу ‹ ♩ 6^3›, як і в сусідніх досліджених районах Донецької обл.. Тож, маючи відомості про те що співачка, від якої був записаний ямбізований зразок була переселенкою з Кременчуцького р-ну Полтавської обл., та враховуючи розповсюдженість ямбізованих зразків цього мелотипу Наддніпряншиною, можна допустити, що для Краматорського р-ну Донецької обл. (Додаток Д: 110 на Карті В3) такий зразок може вважатися напливовим [69].

На території перехідної зони зустрівся один зразок ритмомоделі V*43, що розширений в середньому сегменті до 5 силабохрон [69].

Строфічні форми з віршем V{44}5

На дослідженій території широко розповсюджені зразки строфічної форми на основі ритмотипу ‹ ♩ 53^2›. Усі вони мають похідну вторинну форму вірша – V{$4_5$4}5, ускладнену наддробленням (нот. №35, див. Додаток Г). Зустрілись кілька ямбізованих зразків – вони відзначені в Карті В4 (Додаток Д) [69].

Поширення цього мелотипу на території, що досліджується має схожість зі зразками, що були зафіксовані на Наддніпрянщині, в картах І. Клименко та Г. Пшенічкіної [118, с. 38; 219, с. 351]. Проте, на весільному матеріалі перехідної ектнокультурної зони спостережено сталі видозміни ритмоформи цього мелотипу в 3-му сегменті моделі. Привертає увагу розширення цього сегменту на 1–2 силабохрони в усіх зразках. Ці зміни позначені на Карті В4 в типовій ритмомоделі (Додаток Д) [69].

З метою проведення аналогії досліджених наспівів перехідної етнокультурної зони межиріччя Орелі, Вовчої та Сіверського Донця з вже існуючими картами сучасних дослідників в Карті В4 (Додаток Д) ми використали зразки ритмомоделей вторинної форми та вторинної форми з наддробленням за картами І. Клименко та Г. Пшенічкіної. Визначення вісімки, як мірної долі для цього мелотипу, згідно проаналізованих матеріалів перехідної зони — умовне. Натомість, для даної місцевості характерне відчуття мірної долі в цьому ритмотипі як чвертки. Подібну переорієнтацію тривалості мірної долі стосовно контрастних частин тиради допускає І. Клименко. У різновидах тирад типу ‹ ♩ 53^2› темповий контраст між частинами композиції виникає внаслідок зміни брахістохрони [99]. Можна допустити, що для донецьких наспівів цього мелотипу мірна доля (брахістохрона) стабілізувалася як чвертка. Ритмосхема ямбічних зразків цього мелотипу V*445 збігається з дослідженими зразками Г. Пшенічкіної на Наддніпрянщині [69; 219].

Скупчення спондеїчних зразків зафіксоване в Петропавлівському та Межівському р-нах Дніпропетровської обл.; Великоновоселківському р-ні Донецької обл.; та Ізюмському р-ні Харківської обл. В інших районах це поодинокі зразки. Ямбізовані зразки поширені в Ізюмському р-ні Харківської обл. та Великоновоселківському р-ні Донецької обл. в обмеженій кількості. Порівнюючи цей мелотип з картами Г. Пшенічкіної, спостерігаємо значну відмінність, в поширенні ямбізованих версій мелотипу ‹ ♩ 53^2› на теренах перехідної етнокультурної зони. Вони ладово оформлені в пентахорд мінорного нахилу з субквартою та опорними щаблями: 2,5;2,1 [69].

У Лозівському, Ізюмському р-нах Харківської обл. (Додаток Д: 1553, 1211, 1178 на Карті В4) та Великоновоселківському р-ні Донецької обл. (Додаток Д: 435 на Карті В4) зустрілись зразки з катеном ‹ ♩ $3;\underline{53}^2$› [69].

Ладова характеристика цього мелотипу має невелику кількість різновидів. З 15-ти пісенних зразків 14 використовують пентахорди мінорного нахилу з субзоною, та зрідка, надставною секундою. СЛК цих зразків являє опозицію 2-

3, та 2-1 щаблів. Тільки в одному селі зафіксований пентахорд мажорного нахилу з субквартою та опорними щаблями:2,5;2,1. Типовим його зразком є нотація №35 (див. Додаток Г) [69].

*Строфа моделі V*557*

На території перехідної зони зафіксовані зразки мелотипу з віршовою основою V*557. Його ритмічний код – ‹♪ 557^2›. У Наддніпрянщині ці мелодії виконуються у дуже повільному темпі, тому основна мірна силабохрона (брахістохрона) цього мелотипу – чвертка. Форма також зазнала розширення шляхом додавання 1-2 силабохрон до третього сегмента. 5 зразків мелотипу вдалося записати в Ізюмському р-ні Харківської обл. (Додаток Д: 1229, 1211 на Карті В4) та Краматорському р-ні Донецької обл. (Додаток Д: 108, на Карті В4). Він розповсюджений на Харківщині, за описом В. Осадчої [186]. Його лад оформлений як пентахорд частіше мінорного нахилу (іноді — мажорного) з опозиціями опорних щаблів: 5↔1, 5↔2 [69].

На дослідженій території, що становить собою перехідну етнокультурну зону між Слобожанщиною, Середньою Наддніпрянщиною та Північним Надазов′ям, побутують наспіви восьми відомих весільних мелотипів, властивих для Наддніпрянської України. Вони описані науковцями для суміжних теренів. Та місцеві зразки мають певні структурні відмінності, а також особливості територіального поширення, уперше встановленого дисертанткою з допомогою картографування [69].

Також різна вагомість цих пісенних форм у місцевих обрядах – одні з них представлені десятками зразків і мають морфологічні різновиди (тиради і строфи моделей V*6 і V*53), інші зафіксовані в кількох записах або й зовсім одиничні [69].

У наступному підрозділі пропонуємо підсумувати проаналізовані мелотипи з урахуванням ареальної типології [69].

Поховальний фольклор: сучасна тенденція побутування

Поховальний комплекс, як і весь масив обрядового фольклору, на сучасному етапі демонструє глибокі трансформаційні процеси. У випадку з поховальним фольклором вирішальним чинником стала християнізація, яка залишила глибокий відбиток на структурі ритуалу, зумовивши її нерозривний зв'язок із церковною Панахидою (відспівування або поминання померлого). Ні одне поховання не проходить без участі церковнослужителя, та у кожному селі знайдеться жінка, яка читає над покійником псальми, що відповідають послідовності церковного уставу, і звісно народним віруванням.

Інформанти з с. Лозове Краснолиманського р-ну поділились сучасним баченням обряду похорон та перелічили репертуар, що виконується: «Над тілом як умер покійник, читаєм псалтир і співаєм. Починали з дня, а зараз вже вечером почитаєм, посидимо, а тоді на другий день ховають. Як несуть на кладовище, то співаєм всю дорогу *"Святий Боже, Святий Крєпкий, Святий Бєзсмертний помилуй нас". Як поминки пройшли за обідом, то дяку співають. Потім: "Со Святими упокой", "Братія моя, нє забивайтє про мєня". Як заходять в хату де покійник, то співають "Отче наш", а потім "Пресвятая Богородица", "О всепетая Мати", "Мира заступница»* [41].

Підсумовуючи, зазначимо, що церква вплинула на хід обряду, і без типових пісень панихидного обряду похорони не проходять. Це підтверджує і пісенник з псальмами, що виконувались під час похорону, відспівуванні покійника чи поминках (на 40 днів чи на рік) та Великого Посту, задокументований дисертанткою у червні 2018 р. від Н. Горинчиної з с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. (Фото 5-8, див. Додаток Е). Це 20 духовних пісень та псальм. Із них 4 українською *«Страждальная мати»* (за свідченням інформантки ця псальма виконується на 40 днів, і на рік), *«Калина»* (в інших осередках поширена з інципітом *«Ой, Боже, мій Боже з високого неба»), «Останній путь», «Почуй, мене, Боже»* (переклад з російської) та інші пісні-новотвори на апокрифічні тексти [74].

Деякі із перелічених пісень також поширені як «запричасний концерт», що виконувались перед причастям, коли церковнослужитель та прихожани готуються до нього, а хор виконує пісні із особливого репертуару. Це єдиний момент церковної служби, де дозволено виконувати нелітургійні тексти. Більш детальну сюжетну та музичну характеристику задокументованим зразкам ми надамо у Розділ 3.

2.3. Мелогеографія обрядових наспівів пісенного фольклору як маркер перехідної етнокультурної зони покордоння південної Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я

Мелогеографія поширення календарно-обрядових наспівів перехідної етнокультурної зони

З-поміж мелоформ, які в систематиці І. Клименко віднесені до спадщини давньої сільської традиції українців (ДСТУ), у вивченому регіоні зафіксовано десять типів зимових наспівів. Однак їх вагомість в терені дуже різна. Нижче додаємо таблицю, яка підсумовує поширення ареалів мелотипів, що були досліджені за результатами мелогеографічних карт А1-4 у Додатку Д [67].

Таблиця 3. Географія поширення регіональних зимових жанрів.

Типологічні коди та індекси кількість записів		Характеристика ареалу, місця локалізації
твори давньої сільської традиції		
примітивні форми (разом ≈90 од.)		
‹θ 4›^{n} ‹Зм03-1.10›	5*[5]	зафіксовані фронтально по всій території дослідження
‹θ 44›^{n} ‹Зм02.10/12›	3	зосереджені в ареалі потенційного впливу Наддніпрянської традиції.
Лівобережні меланки ‹ε 6›^{n} ‹Зм16, ‹θ 6›^{n} ‹Зм17›	7	1) ямби: басейни Сіверського Донця, Самари 2) тонічні та з рисами тоніки: басейн Сіверського Донця 3) диспондей з дробленням: точково біля витоків Вовчої
мікст ‹Зм03/02› «*Бігла теличка*»		зафіксовані точково
«Водіння кози» ‹ε 5›^{n} ‹Зм09›	–3	зафіксовані точково, в незначній кількості
строфічні форми (разом ≈80 од.)		
‹θ 44;44› ‹Зм01-3.221›, ‹Зм01-6.24›		зафіксовані переважно в басейні Сіверського Донця

[5] * Клітинки з заливками показують ті групи, що мають представницьку статистику записів, більшу чи меншу

‹θ 44;44› ‹3м03›		зафіксовані точково
‹θ 44;44›: ‹3м08.221/2-МБ› ‹3м08.241/242›	3	Північ Надазов'я (Вел. Новосілка, Волноваха), басейн р. Мокрі Яли 1) стійке поширення на історично Слобідських землях з півночі на південь; 2) осередок уздовж р. Оріль; 3) басейн Сіверського Донця
‹ε 55,р4› ‹3м10› у варіантах	1	осередково в басейні Сіверського Донця
‹θ 443› ‹3м04-1›, ‹3м04-2›		точково в басейні Сіверського Донця
‹ε $4_5 4_5$› ‹3м15› «*меланки*»		басейні Вовчої та р. Мокрі Яли
Різдвяні канти різних форм (разом ≈70 од.)		
‹3м05-3,4_КА› Миколай		поширені на території Слобожанщини
інші твори	8	поширені на всій території дослідження
Псальмові коляди	–3	зафіксовані точково

1. Властиві регіональні мелоформи. Група з чотирьох мелоформ, яким новопоселяни віддавали перевагу, представлена в записах кількома десятками кожна. Це:

– дитячі пісеньки-приспівки / скандування типу примітивів-диспондеїв ‹3м03-1.10›,

– дитячі/дорослі пісеньки тридольної групи ‹3м02-1.12›,

– дівочі 6-складові «меланкування» ‹3м16›,

– щедрівки дорослого репертуару ‹3м08› у кількох різновидах, в тому числі з ускладненим рефреном, виконувані у часи розквіту традиції у триголосній фактурі, подекуди з впливом кантів [67].

Усі ці мелотипи широко відомі на Лівобережжі, отже, мають зв'язки саме з Наддніпрянським макроареалом. У їх поширенні в межиріччі Орелі й Сіверського Донця можна помітити певні осередки [67].

2. Мелоформи-«переселенці». Усі інші форми, що винесені в Таблицю 2 (див. вище 2.1), були занесені на територію перехідної етнокультурної зони різними хвилями переселень з різних регіонів. Однак вони не здобули популярності у місцевих жителів – кількість фіксацій у кожній з таких груп обертається навколо десятка. Серед них – твори з ритмом висхідного іоніка ‹3м01›, колядкові форми на основі 5-складника ‹3м10›, меланкові пісні правобережного типу ‹3м15› [67].

Можливо, раніше ці форми займали міцніші позиції в регіоні, але на час фіксації (на межі століть) вони втратили актуальність. Ці твори не утворюють ареалів, фіксуються точково (зокрема, це строфи на основі висхідного іоніка ‹Зм01-3›, сім'я V55,р4) [67; 120; 219].

2б. Мелоформи-одинаки. У підгрупі 2 окремо виділимо ті форми, що зустрілися 1–3 рази – це принагідні фіксації репертуару, що належить не Степовим традиціям, а тим, звідки переїхали виконавці. Нерідко це пізні переселення й первісні «адреси» цих творів відомі [67].

Форми багатоголосся. Попри таку строкатість регіонального репертуару все ж можна виокремити в ньому яскраві зразки типового лівобережного багатоголосся з елементами функційного триголосся. Серед гуртових виконань переважає ведення голосів в терцію, у певні моменти «потовщене» розходженнями до тризвуків, іноді – з виокремленим басовим голосом, що нагадує функційний кантовий бас. Така «гармонізація зразків» нерідко відбувається за правилами мажоро-мінорної системи [67].

На півдні Харківщини трапляються зразки фактури з «тончиком» – аналогічні зразки відомі в західних р-нах Полтавщини [182; 183; 237]. Іноді є підстави говорити про «ліризацію» зимових творів, у яких голосоведення подібне до ліричних пісень із регістрово контрастним кадансуванням [67].

Ареали. У серії карт (Додаток Д) можна прослідкувати певні локальні осередки, що мають певні характеристики за складом і мелостилістикою зимового репертуару [67].

Басейни р. Орелі та Вовчої (разом з притокою Мокрі Яли) можна вважати зоною, де відчутні репертуарні впливи Наддніпрянської традиції («правобережних меланок», осередок щедрівок ‹Зм08›) [67].

Натомість наспіви сіл по р. Сіверський Донець є продовженням ареалу поширених Слобожанських мелотипів (вертикаль поширення ‹Зм08›, «миколаївські колядки», специфічні мікстові варіації форми, ладофактурні та стилістичні показники). Дифузність культурних процесів у басейні Сіверського

Донця простежується і в історії заселення територій, що відбивається в картині місцевих лінгвістичних діалектів [67].

Суттєві трансформації музичних форм пісень, розповсюджених в ареалах річок Сіверський Донець, Орель та Вовча (порівняно з осередками, що вважаються ядром етнографічних регіонів Слобожанщини та Наддніпрянщини) дозволяє вважати їх перехідними територіями [67].

Водночас пізнішє за часом і строкате заселення Північного Надазов'я, а також активні міграційні процеси між південною Слобожанщиною та індустріальним Донбасом, і навпаки (порівняно з осередком сіл на річках Самара та Оріль), можливо, зумовили «барокову» стильову обробку регіональних зимових мелотипів, що відповідала культурним потребам новопоселенської громади. Про це свідчить тяглість і сталість місцевої традиції ареалів уздовж Самари та Орелі в порівнянні зі строкатим «набором» мелотипів, які були привезені новопоселенцями, але не «прижились» у терені [67].

Мелогеографія поширення мелотипів весільної обрядовості на території перехідної етнокультурної зони

Поширення весільних мелотипів територією перехідної етнокультурної зони продемонструвало переважно рівномірне їх розташування на картах території, однак деякі типи утворили ареали. Пропонуємо їх розглянути [69].

Так, серед тирадних форм шестидольної основи, які домінують на території перехідної зони, відсутня тенденція до ямбізації. Невелика кількість ямбізованих зразків з 6–7-складовою основою записана в басейнах річок Самара та Оріль [68].

Шестидольні тиради мають переважно сталий чотирирядковий вид, часто ускладнений характерним зачинним мелорядком. Способами нарощування тиради виступає додаток – додаткове проведення двох останніх мелорядків з новим текстом [69].

Тиради мають кілька звуковисотних версій. Характерною мелічною ознакою більшості тирад є квінтовий звукоряд з опорами на 1-му та 5-му

щаблях (звукоряд може бути розширеним за рахунок субзони чи надставної секунди, тобто 6 щабля). У смузі розмежування сучасних Харківщини і Дніпропетровщини, Харківщини та Донеччини побутують зразки із вузькооб'ємними ладами [69].

У Волноваському р-ні та в басейнах річок Самара та Оріль Донецької обл. зустрічаються комбінації тирад вузького обсягу і тирад з квінтовим *амбітусом.* За течіями Орелі та Самари зафіксований один зразок тирадного типу ‹ ♩ Т4› з характерним для нього інципітом «Свашечки/Дружечки, наші голубочки», оформленого в терцієвому звукоряді. Помітна роль у місцевих традиціях і тирад з основою *V*5+3*, проте їх кількість значно менша [69].

Ліричну лінію обряду презентують строфічні мелотипи з основами *V*5+3 та V*6.* Обидва мають вторинну ритмічну організацію, поєднуючись з віршами розпросторених вторинних форм [69]. Строфічні композиції спондеїчного ритмотипу ‹ ♩ 6^3› творять на території перехідної зони три ладофактурних різновиди, які збігаються із весільними мелотипами, описаними Г. Пшенічкіною на території Середньої Наддніпрянщини. Однак наші зразки мають розширений спектр опорних щаблів у варіантах СЛК: 5;1;1, 5;3;1, 1;3;1. Ці мелодії побутують уздовж кордону між Харківською та Донецькою областями. Проте локальна ладофактурна варіаційність, характерна для мелотипів, зафіксованих у Волноваському р-ні Донецької обл., ще раз підкріплює позиції осередковості традицій перехідної зони [69].

Серед строфічних форм з основою V*5+3 і частково у формі ‹ ♩ 6^3› простежується стале розширеня цієї форми шляхом додавання 1-2 силабохрон в 3-му сегменті рядка. Ладова характеристика цього мелотипу загалом не відрізняється від різновидів, поширених на Наддніпрянщині та Слобожанщині –це пентахорд мажорного нахилу із субзоною та з СЛК: 2-3, 2-1 [69].

Також, у строфічних мелотипах вивченої місцевості мірна доля (брахістохрона) переосмислюється на чвертку, замість вісімки. Географічно видозміни та широку кількість різновидів одного мелотипу зафіксовано в

Лозівському та Ізюмському р-нах Харківської обл. й Слов'янському, Краснолиманському та Волноваському р-нах Донецької обл. [69].

Спостерігаються лише деякі «острівці» домінування певного мелотипу на Харківщині та Донеччині, як наприклад тип ‹ ♩ 44,р4^2›, що відносно рівномірно «вкриває» сусідню Наддніпряншину – його одиничні наспіви точково зафіксовані на території перехідної зони вздовж річок Самара, Вовча та Мокрі Яли. Разом з тим зразки цього мелотипу, що географічно розташовані вздовж річок Сіверський Донець та Оскіл, мають інший, змінний рефрен [69].

Строфічний мелотип з ‹V557›, який відносно рівномірно фіксується на території Харківщини, був лише точково розташований в прикордонних р-нах Донецької та Харківської областей [69].

Районування весільних мелотипів перехідної зони транслює сучасний стан їх функціонування, відображає відмінності мелотипів в контексті даного дослідження та залишає відкритим питання доповнення мелогеографічних карт новими пісенними зразками, їх узагальнення та порівняння мелотипів перехідної зони з весільними мелотипами всієї української території [69].

Ареали та скупчення ознак

Аналіз обрядових наспівів виявив, що пісенна традиція сіл у басейні Самари демонструє вплив Наддніпрянської традиції на рівні композиційної структури, ритмічної будови, поширення мелотипів весільних наспівів (♩ (44,р4)^2 з інципітом «Рано-рано»). Дослідження зимового фольклору підтверджує цю тенденцію наявністю лівобережних меланок, поширених Наддніпрянщиною, та зосередженням типових зразків (‹3м08›) у цьому регіоні [65]. Лінгвістичний аналіз засвідчує перевагу слобожанських мовних рис, властивих цьому ареалу (див. Розділ 1)

Натомість у сільських осередках за течією Казеного Торця (притока Сіверського Донця) спостерігається ареал продовження слобожанської традиції (‹3м08›— вертикаль з півночі на південь) та поширення «миколаївських» колядок, що зосереджені на території Слобожанщини. На відміну від зони

впливу Середньої Наддніпрянщини, цей слобожанський осередок вирізняється високим рівнем дифузних та інтегративних процесів пісенної традиції [66]. За мовними ознаками цей локус належить до степового діалекту (див. Розділ 1).

Отже, ми відносимо обидва осередки до перехідної етнокультурної зони. Процес їх активної взаємодії можна спостерігати на різних рівнях: вербальному і пісенному.

Висновки до 2 розділу

На основі комплексного аналізу мелотипології та мелогеографії наспівів обрядових жанрів пісенного фольклору, проведеного із застосуванням картографування поширених мелотипів, у другому розділі сформовано такі висновки:

1. Доведено, що багатоетапна колонізація локусу нашого дослідження, внутрішні та зовнішні міграції призвели до формування багатошарової пісенної традиції регіону. Ключовим етапом у суспільному світосприйнятті став перехід від родової общини на більш вузький локус - сім'ю, що призвело до поляризації та децентралізації жанрової системи. Повний календарно-обрядовий цикл більше не відповідав умовам функціонування громади. Домінуючими в жанровій системі календарно-обрядового фольклору визначаються пісні зимового циклу, а родинно-обрядового – весільного циклу.

2. Серед мелотипів зимових наспівів етнокультурної перехідної зони класифіковано повний жанровий спектр пісенних зразків давньої сільської спадщини (щедрівки, колядки, посівальні пісні, меланки (правобережні та лівобережні типи), йорданські пісні) та пізньої християнської традиції (різдвяні канти, новотвори, псальмові колядки).

З-поміж десяти зафіксованих мелотипів зимових наспівів пісенного фольклору з'ясовано, що новопоселяни віддавали перевагу дитячим скандуванням типу примітивів-диспондеїв ‹Зм03-1.10›, наспівам тридольної

групи ‹Зм02-1.12›, 6-складовим «меланкуванням» ‹Зм16› та щедрівками типу ‹Зм08›, що відносяться до форм дорослого репертуару.

Встановлено, що наспіви весняно-літнього циклу (веснянки, купальські, петрівчані) на теренах регіону дослідження, побутують переважно у їх первісному вигляді. Весняні наспіви, зафіксовані у кількості восьми ритмотипів. Серед них одиничні зразки закличних веснянок, та обрядових танків. Наспіви літнього періоду представлені п'ятьма ритмотипами, серед яких домінує ‹♩ 53^2›, жнивний пласт обрядового фольклору перехідної етнокультурної зони репрезентований двома формами, переважно — ‹♩ 4433›. Встановлено, що наспіви жанрів весняно-літнього циклу не зазнали ліричного переосмислення та значних синтаксичних змін в межах перехідної етнокультурної зони, через втрату актуальності на місці нового поселення а також внаслідок нетривалого спільного проживання новопоселян (на відміну від аналогічних жанрів зафіксованих на Слобожанщині).

3. В ході дослідження виявлено активну форму побутування обрядового аспекту весільного фольклору до кінця XX ст.-початку XXI ст. Дослідження в осередках Донеччини (Волноваський, Великоновосілківський, Краматорський р-ни) та Харківщини (Барвінківський, Близнюківський, Лозівський р-ни) дозволили зафіксувати як окремі релікти, так і цілісні описи обрядового комплексу (у селах Єгорівка, Іскра, Семенівка, Василівка, Криштопівка). Польові записи фольклорних експедицій демонструють адаптацію обрядового комплексу до сучасних потреб громади, варіативність атрибутики («чернігівський мідний» коровай у с. Хлібодарівка Волноваського р-ну), багатошаровість та осередковість традиції.

4. На основі музичного аналізу мелотипів весільної обрядовості перехідної етнокультурної зони встановлено побутування восьми весільних мелотипів. Виявлено, що домінуючими є тирадні форми шестидольної основи вірша V6, які зберігають сталий чотирирядковий вид і не виявляють тенденції до ямбізації (на відміну від поодиноких ямбізованих зразків у басейнах Самари

та Орелі). Вагому частку пісенного репертуару складають тиради з віршами V5+3, а ліричну лінію обряду обслуговують строфічні мелотипи з основами V5+3 та V6, що мають вторинне ритмічне прочитання. На характер розспівності та метроритмічної організації наспівів впливає дія ліричного модусу мислення носіїв фольклорного середовища, зокрема шляхом переосмислення мірної долі (брахістохрони), що призводить до розширення форми.

5. Доведено, що поховальна обрядовість родинного циклу в межах перехідної етнокультурної зони зазнала докорінної християнізації. Місце архаїчних голосінь зайняли музичні зразки християнської тематики, які охоплюють різні жанри: псальми, духовні пісні, пісні-новотвори на апокрифічні тексти.

6. Проведений картографічний аналіз мелотипів зимових та весільних наспівів унаочнив їх ареали, що підтверджують осередковість традиції і наявність зон великої кількості дифузних музичних процесів, зокрема в басейні річок Вовчої, Мокрі Яли та Сіверського Дінця і його приток. У географічних районах перехідної етнокультурної зони, що наближені до Дніпропетровщини, фіксуються «правобережні меланки», тирадний тип ‹Т4› із характерним інципітом «Свашечки/Дружечки, наші голубочки» а також точкові фіксації типу ‹ ♩ 44,р42›, що властиві традиції Наддніпрянщини. З іншого боку, ареал «миколаївських колядок», мелотип V557, що використовується у «ліричній» частині весільного обряду, розповсюджених на території Слобожанщини, продовжено і в селах басейну Сіверського Дінця — південного кордону історичної Слобожанщини.

Отже, здійснене дослідження дозволило дійти висновку, що осередки розташовані у басейні річок Орелі, Вовчої, Мокрі Яли є перехідною етнокультурною зоною впливу наддніпрянської фольклорної традиції, а у басейн Сіверського Дінця та його притоки Казеного Торця — зоною впливу слобожанської фольклорної традиції.

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІСЕННОЇ ЛІРИКИ В ТРАДИЦІЇ ПЕРЕХІДНОЇ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ЗОНИ ПОКОРДОННЯ ПІВДЕННОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ, СЕРЕДНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ ТА ПІВНЧНОГО НАДАЗОВ'Я

Пісенна лірика, або ж ліричні (звичайні) пісні, на території нашого дослідження складають левову частку з усіх матеріалів. Це близько 600 зразків з 51 населеного пункту, 25 районів та 3-х областей, які були зафіксовані в особистих експедиціях дисертантки, колег- дослідників та друкованих джерелах. Усі вони перелічені в Таблиці С1 (див. Додаток В). Різноманіття сюжетів, музичних форм та специфічне побутування (полішаровість музичної стилістики) цього роду традиційної музики на території пізнього заселення становлять велику та ємку задачу для нашого дослідження.

Ліричний шар народної пісенності демонструє типові стильові особливості пісенних осередків етнокультурної перехідної зони. Зафіксовані зразки можна віднести за музично-стильовим аналізом до різних епох музичного мислення в українській традиційній культур. Їх систематизація за сюжетами, композиційними та мелодико-фактурними типами дозволять мати більш чітку жанрову картину ліричного фольклору в регіоні, та виявити специфіку його функціонування в умовах перехідної етнокультурної зони як суттєвого показника дифузних та інтеграційних процесів. Безумовно, у дослідженні ліричного пласту фольклору такі підходи розглядаються вперше. Однак застосування компаративного підходу для порівняння ліричних пісень з вже дослідженими відповідними жанровими пластами Слобідщини або Наддніпрянщини дає плідні результати й статистична більшість зразків ліричного фольклору підтверджує необхідність комплексного аналізу.

На його базі ми плануємо прослідкувати ознаки, що характерні для пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони, зокрема шляхом аналізу

динаміки побутування пісенної лірики в локусі дослідження дослідити багатошаровість пісенної традиції, поляризацію та децентралізацію жанрової системи; шляхом дослідження типових сюжетів, композиційних та мелодико-фактурних типів дослідити дифузність, інтегративність та осередковість музичних та вербальних показників ліричного пісенного фольклору.

3.1. Специфіка побутування пісенної лірики перехідної етнокультурної зони території, що досліджується

Розглянуті в Розділі 1 обставини заселення та специфіка типу фольклорної традиції території нашого дослідження зумовили сучасний стан пісенної традиції. До XX ст. ліричний фольклор буйно дістав значного розвитку та виявився достатньо гнучким для інтеграційних та дифузних процесів. Його розквіт припав на теренах сходу та південного сходу України як колиски цього феномену, який покрокував звідти в напрямку північно- західної України. Розвиток ліричного модусу мислення починався з сольної традиції та жанрів думи, балад та розвинувся до ліричних протяжних пісень.

Безумовно, індустріалізація, радянські репресії, колективізація, депортації націлені на знищення процесу трансмісії традиційної культури, війни зумовили урбанізацію, і як наслідок — розрив міцного зв'язку індивіда з громадою та звуження ритуального репертуару. Проте і лірична пісенність з урбанізацією та поширенням кітчевої культури зазнала глобальної трансформації, і на перший ряд вийшли балади, новотвори, романси та авторська пісня. Процес образно-тематичної поляризації жанрової сфери зачепив і цей пласт фольклору, тож на сьогодні ми маємо в активному побутуванні переважну кількість творів побутової тематики, «завоєнних пісень» новотворів, авторських пісень та явищ кітчевої культури. Домінантне місце посіла любовна лірика, яка описує внутрішній світ героїні, її переживання і почуття.

«Той мелодично довершений сольний стиль, який пощастило занотувати Лисенкові наприкінці XIX ст., а Квітці – на початку XX ст., сьогодні майже не

зустрічаємо. Сольну традицію співу потіснило гуртове виконавство, та … протяжний гуртовий стиль у свою чергу теж зазнав і зазнає втрат – надмірного спрощення в сучасному середовищі масової фольклорної культури, впливу своєрідного фольклорного pop-art'у» – підтверджує О. Мурзіна [164]. Про явище «фольклорного pop-art'у» писала і О. Тюрикова, характеризуючи сучасний фольклоризований стан традиційної пісенної культури Донбасу [259-262].

Ми вбачаємо позитивні моменти в такому активному формотворенні новопоселянами культурного продукту нового часу. В. Осадча підкріплює цю думку, звертаючи увагу на «завоєнні пісні», момент активного творення яких припав на період 2-х світових війн та свідчить про творчий потенціал Слобідщини і готовність традиції пізнього утворення до формотворення елементів, що відповідали б вимогам сучасності. Цей жанр сформував і нову інтонаційну мову, що має свої семантичні особливості віршового тексту та стилістичні характеристики музичного втілення [181]. Звісно, такий аналіз потребує контексту та системного розгляду, тож нижче ми додамо цитати з польових записів дисертантки та архівних джерел. Творчий потенціал ліричної пісенності ХХ ст. ми розглянемо нижче, починаючи з «завоєнних пісень», потім шахтарських пісень та новотворів.

Велика кількість солдатських та рекрутських записів міститься в особистих архівах В. Осадчої, І. Фетисова та С. Карпенко. Ці пісні виконували певну ритуальну функцію під час «проводів у армію». Одна з інформанток з с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. свідчить: «Вишивала я платочек і не знала кому дать, пішов милий у солдати дали сльози витирать» …Сєйчас не дають дівчата, раніше було після войни, це як іде в солдати хлопець, встрічається з ним, вишиває платочок носовий, і дариш йому, в армію. А сєйчас дівчата нікому ніде нічого: ні хлопці конфеті, ні дівчата. А тоді було лучше» [92]. І далі заспівали пісню *«Летіла зозуля через нашу хату, та й сіла на калині пісню заспівати»* як таку, яку співали, коли проводжали в армію. Наочною демонстрацією цього обряду стане фото з с. Олександрівка

Близнюківського р-ну Харківської обл., де зображена група чоловіків, що проводжають друга у радянську армію (Фото 14, Додаток Е)

У нових умовах також склався самобутній жанр, характерний для пізнього індустріального об´єднання (Донбасу) – шахтарські пісні. Це різновид пісень суспільно-побутової тематики, які виникли під впливом індустріалізації та стали ще одним прикладом реалізації творчого потенціалу новопоселянській традиції на зламі XIX- поч. XX ст. Наявність варіантів, поширеність сталих сюжетних мотивів, симетрична чотирирядкова будова, що характерна для новотворів та стилістки пізньої лірики, є характеристиками шахтарських пісень.

На сьогодні носіями традиційної пісенності є переважно аматорські гурти, які були створені в 70 -80 роки XX ст. при клубах чи фермах. Прикладом такого складу є тріо співачок 30-40 рр. н., запис від яких відбувся влітку 2018 р. в с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. Ці жінки вже не збирались поспівати, проте на вимогу збирача згадали свій репертуар. Його склали переважно новотвори, пісні-романси, двомовні пісні (тер. В. Осадча). Зразки давньої лірики виконавиці згадали тільки після питань чи такі пісні були. Відповіддю стало, що ці пісні співали мати і свекруха, а вони їх вже і не згадають. Тобто репертуар цих гуртів формувався із популярних пісень, поширених на радіо, та тих, які викликали у публіки інтерес.

Більшість репертуару цього тріо складають народні романси та авторські твори: *«Кучерявая бірьоза», «При долині кущ калини», «Ой, у вишневому саду», «Час рікою пливе»* (муз. М. Мозгового, сл. Б. Стельмаха), авторська з репертуару Р. Кириченко *«Полумліє зоря і за обрій упав*» (муз. О. Чухрая, сл. Дм. Луценка), наближена за стилістикою до народного романсу *«Плакуча гітара»* (*«Спить ставок, не колишуться віти, вітерець в верболозах заснув»* (муз. М. Петренка, сл. В. Малишкова) [74].

При подальшому спілкуванні виринають у пам’яті виконавців традиційні ліричні пісні *«Вітрець віє, вітрець повіває»* (переважно О. Бакай), *«А гиля-гиля, гусоньки на став», «Ой, Василь сіно косе, тонкий голос переносе», «Ой, так їхав козак містом, під копитом камінь тріснув», «Туман яром», «Розпрягайте,*

хлопці, коні» «Ой, хмелю ж мій хмелю», «Чорноморець матінко, чорноморець», «Ой, чий то кінь стоїть», «Чом ти не прийшов, як місяць зійшов». Цікаво, що тематику пісень цього тріо складають сюжетні мотиви традиційної сільської лірики. Серед зразків суспільно-побутової тематики записано багато «завоєнних» пісень, хоча не зустрілись сюжети рекрутських, солдатських, але є кілька козацьких пісень.

Щодо аналізу репертуару, який виконували інформанти 30-40 рр. поодинці, то ситуація виглядає навпаки – індивідуальні записи транслюють перевагу новотворів та авторських пісень, що відображають стилістику сучасних та популярних пісень, які створені для індивідуального виконання, для переживання індивідом його почуттів наодинці. Гуртова ж лірика потребує колективу і має функцію спадкоємності. За свідченням інформантів, традиційні пісні виконувались «старшими людьми» разом по вечорам, чи на святах: «Про «сіре утя»? Це гарна пісня, но я її не знаю. Чула як старі співають «Сіре утя на морі ночує, і воно чиєсь горечко чує»… Я знаю, моя свекруха співала, а я її не знаю» [74].

Проте перевага давнього ліричного репертуару явно спостерігається у сольному виконанні О. Бакай 1932 р.н., яка старшого віку, ніж інші учасниці гурту - 1940 р. н.

Тож можемо припустити, що народні романси, масова пісня, новотвори та авторські пісні набрали піку своєї популярності у інформантів, народжених після 1940-х рр. Свідчення інформантки Т. Козаченко (1936 р.н.) з с. Василівська Пустош Краматорського р-ну Харківської обл. підтверджують цю думку. Однак тут варто зазначити, що вона народилась у сім'ї переселенців з Полтавщини і зберегла репертуар своєї матері, у якому були зразки пізньої лірики та весільні пісні (*«Уляно, Уляно, чого ходиш блудиш»*). Ці пісні під час польового запису інформантка при спілкуванні з подругою, місцевою жителькою 1953 р.н., охарактеризувала так: «*Та шо ти там знаєш? Ці пісні мама співала, старі пісні. Ти таких не знаєш»* [75].

Ще одним прикладом осередковості, індивідуальної адаптації традиції у межах одного села стануть записи від жінок з тріо з с. Берестове, коли одна з них, місцева, Р. Кудла, виконала відомий зразок пісні *«Чом ти не прийшов, як ти не прийшов»* з поширеним і типовим сюжетом про чоловіка, який не прийшов на зустріч до коханої дівчини, а його молода сестра осідлала коня, і він поїхав. Водночас М. Калашник – переселенка з Рава-Руського р-н. Львівської обл. заспівала варіант цієї ж пісні, тільки на баладний сюжет, який розповідає продовження цієї історії: дівчину віддали за діда, вона не втерпіла та перетворилась на зозулю і прилетіла додому. Сестра побачила зозулю і питає у матері, чи можна її вбити? Мати не дозволяє, бо то «*ця зазулька – це твоя сестра, треба їй любити»*. Звернемо увагу і на лінгвістичні особливості тексту: «зазулька» - коли місцеві кажуть *«зозуля»*, і вживання «їй» замість «її» - вказує на «привезений» варіант сюжету цієї пісні і не типовий для цього локусу [74].

Зі свого боку, творчість (пісенний репертуар, варіанти розспіву) М. Калашник активно відображають характер побутування традиційної культури в новопоселянській громаді. Хоч інформантка переїхала в нове поселення дитиною, вона і пам’ятала, і співала пісні з материнського поселення. При цьому активно брала участь у житті нової громади (співала зі своїми подругами, виступали на заходах в колгоспі, виконували популярний репертуар того часу), тобто, добре знала і місцевий репертуар.

Схожі процеси нівеляції жанрів давньої лірики демонструють експедиції О. Тюрикової, І. Крюченко селами Волноваського р-ну Донецької обл., коли виконавці наполегливо обирали для показу поширені народні пісні: *«Ой, на горі два дубки», «Несе Галя воду», «Ти казала в понеділок»,* або російські пісні *«Ой, мороз-мороз», «Ах, черемуха белая»* та ін…». Деякі з інформантів таки згадали більш давні зразки, як, наприклад, сирітську *«Ой, відкривай братику нові ворота»* з с. Веселе Волноваського р-н. (авт. Донецького р-ну), але інші учасниці запису зупинили її виконання, обґрунтовуючи вибір репертуару не цікавим та нудним. Як альтернатива була запропонована сучасна, авторська пісня [262, с. 265].

Необхідно відмітити, що далеко не завжди клубна самодіяльність мала подібний агресивний вплив на фольклорне середовище. Частіше між цими двома видами виконавської пісенної творчості встановлювалися позитивні контакти із взаємо-зворотними зв'язками. Про це свідчить експедиційний досвід О. Тюрикової: «…у селах Єгорівка Волноваського р-ну, Первомайськ Ясинуватського р-ну, Глинка Старобешівського, Олександринці Донецької обл. виконавці із задоволенням пригадують часи, коли в їхньому селі були аматорські хорові колективи. Цікаво, що свою участь у співочих колективах у шкільному віці чи в роки реального існування клубної самодіяльності опитані нами виконавці вважають закономірними, правильними, фольклорними (!). Вони співали ж або в народному хорі, або у вокальному ансамблі, у репертуарі були народні пісні під супровід баяну, народного (!) інструмента» [260, с.7-8, 10].

Шляхи формування такого «нового» репертуару ілюструють і записи В. Осадчої від жіночого гурту с. Петропілля Лозівського району Харківської обл. Поруч із пісенною «класикою» – *«Ой гук мати гук де козаки йдуть», «Ой приїхав мій миленький з поля»* (лір.), *Ой хто не служив же, браття, у багача»* (заробітчанська, батрацька), *«Було літо, було літо та й стала зима»* (чумацька) – у репертуарі гурту зустрічаються «в'язанки» напливових пісень, які уявляють собою хорові обробки, наприклад, *«Стелися, барвінку низенько», «Час додому, час».* За свідченням виконавців, ці пісні вони пам'ятають з репертуару вчительського аматорського хору, який існував у с. Петропілля з 1924 р. Подібна «в'язанка» із зачином *«Дуб на дуба похилився»* зафіксована В. Осадчою у сусідньому с. Маломиколаївка [185].

Дещо інша ситуація склалася в с. Семенівці Краматорського р-ну Донецької обл. Тут багато років існував самобутній фольклорний ансамбль «Надія», від якого вдалося записати достатньо повний репертуар семенівської місцевої пісенної традиції. Частина матеріалів увійшла до збірки пісень «Пісні душі моєї». Донецький обласний учбово-методичний центр культури видав

аудіоальбом репертуару села, який складається з двох дисків (автор проекту — Л. Васіна) [206; 207].

О. Тюрикова та пізніше дисертантка спілкувались із керівником гурту В. Кравченко, яка свідчить, що «на сьогоднішній день майже всі співачки пішли з життя, колективу більше немає, …тепер вже ніхто не знає семенівських фольклорних пісень. А якщо щось і пам'ятає, то не здатний їх заспівати в традиційній виконавській стилістиці, як її представляли учасниці «Надії». Отже, в селі була міцна, а головне, цікава і яскрава народнопісенна традиція, але зі смертю талановитих співачок вона перервалася» [260, с. 7-8].

Звісно, що традиція на сьогодні побутує в пасивному стані через низку перелічених вище фактів. Особливо військові події, що тривають на території дослідження з 2014 р., унеможливили подальшу польову роботу в переважній кількості фольклорних осередків. Однак те, що було зібрано нашими попередниками, є цінним свідченням глибокої та самобутньої місцевої української культури. Тож в наступних підрозділах пропонуємо перейти до сюжетно-парадигмального та музично-стильового аналізу давньої лірики, що зафіксована на теренах нашого дослідження.

3.2. Жанрово-тематичний розподіл та сюжетні парадигми ліричного пласту пісенного фольклору

У цьому підрозділі ми обґрунтовуємо комплексний підхід до аналізу ліричного фольклору. Для досягнення об'єктивності дослідження поєднаємо аналіз за сюжетно-тематичним розподілом та музично-стильовими показниками.

Для того, щоб детальніше окреслити напрямок руху при аналізі ліричного масиву, спиратимемось на аналітичні підходи науковців подібних покордонних регіонів.

Для поставленої цілі ми класифікуємо згромаджені пісенні зразки за сюжетами (класифікація А. Іваницького, О. Терещенка, А. Любимової) і в

контексті поширення сюжетів прослідкуємо їх локальні варіанти, які зокрема виражені в сюжетних парадигмах (С. Грица). Такий підхід дозволяє виявити ознаки дифузних процесів та осередковості ліричного фольклору, що характерні перехідній зоні.

До аналізу узято 38 нотацій, зроблених дисертанткою (10), Є. Волошиною (24), В. Осадчою (5), що були узагальнені з експедицій дисертантки та інших дослідників з рукописних, друкованих та аудіо-, відео- джерел, включених до аналізу.

Упорядкування сюжетного складу ліричних пісень

Для систематизації ліричних пісень перехідної етнокультурної зони дисертанткою було розроблено комплексну методику сюжетно-жанрового аналізу. У її основу покладено синтез класифікацій та сучасних аналітичних підходів, адаптованих до специфіки локусу дослідження.

Нами за основу взято наступний сюжетно-жанровий поділ ліричних пісень: пісні про кохання (дошлюбна лірика) й родинно-побутові (шлюбні стосунки). Ці дві категорії поділяються на ліричні сюжети та баладні сюжети. І третя категорія - соціально-побутові (чумацькі, козацькі, наймицькі, строкові, рекрутські, солдатські, бурлацькі, стрілецькі). А. Іваницький до останніх включає також жартівливі, сатиричні та танцювальні [106; 146, с. 117; 133].

Як додатковий інструмент для фіксації та порівняння поширених позаобрядових сюжетів, що зустрілись в ареалі Дніпрових порогів – суміжному до нашого локусу дослідження, додаємо таблицю, розроблену А. Любимовою у Додатку В (Таблиця С2) [146, с. 124, Таблиця 4.1]. До цієї таблиці ми хотіли б додати жанр, що характерний саме індустріальному середовищу досліджуваної території – шахтарські пісні. Про них ми згадували на початку Розділу 3 та в сюжетній класифікації дослідимо більш детально.

Для сюжетної класифікації козацьких та чумацьких пісень ми використали розробки О. Терещенка. Дослідник пропонує розподіляти такі жанри за поширеними мотивами та поділ за ладофактурними хактеристиками: «-сольна чоловіча ліро-епічна манера, наближена до кобзарсько-лірницького виконання; -

старша лірика зі складно організованою багатоголосною фактурою; - пісні пізнішого часу, наближені до кантового стилю; - пісні, що наслідують псальмовий стиль; - народні романси; - пісні новітньої формації з маршовою мелодикою та патріотичним змістом» [146, с. 134; 251, стр].

Для класифікації рекрутських, солдатських, наймитських, жартівливих, народних пісень-романсів та пісень літературного походження стала орієнтиром викладена А. Іваницьким послідовність жанрів у «Хрестоматії з українського музичного фольклору». Дослідник подає наступну послідовність ліричних жанрів: історичні та козацькі пісні (історичні пісні; пісні про козацький побут; та ліричні пісні про кохання, де головний персонаж – козак), балади, чумацькі, потім рекрутські, солдатські, жовнірські; окрема категорія –побутові пісні, побутові комунікативні сигнали, до яких входять ремесла й господарство; наймитські, заробітчанські, емігрантські; пісні про кохання, пісні про родинний побут. Далі вже перелічені коломийки, жартівливі; народні пісні-романси та пісні літературного походження; наостанок стрілецькі та повстанські пісні [106, с. 4; 146, с. 134].

Позитивні результати методики аналізу ліричних пісень за «сюжетними елементами-мотивами» продемонструвала А. Коломицева в дипломній роботі «Українські рекрутські та солдатські пісні: типологія та історико-етнографічний контекст» [127, с. 38; 146, с. 128].

Здійснемо класифікацію сюжетів у послідовності: жанр — загальна характеристика — поширені сюжети:

1. Суспільно-побутові пісні та «завоєнні пісні»:

- Історичні (історичні пісні);
- Козацькі (про орла та коня (алегорія побратимства), чумак/козак розмовляє з долею, сюжет про нещасливу козацьку долю, про смерть козака/чумака/бурлака на чужині);
- Бурлацькі;
- Чумацькі (сюжет про смерть/хворобу в дорозі, про чумака Макара, що сміється з косаря, той за це взимку відмовляється продавати йому сіно);

- Рекрутські, солдатські (мотиви проводів до війська, загибель вояка на чужій стороні (загибелі на воєнній службі), сум рекрута за домівкою, родиною, про молоду покриточку (накриточку)/ розвідну);
- Наймитські пісні;
- Строкові пісні;

2. Побутові пісні. Пісні про кохання (дошлюбна лірика):

- Пісні де ліричний герой – козак/ чумак/ чорноморець/рекрут /солдат;
- Пісні про кохання;
- Пісні про нерозділене кохання;

3. Родинно-побутові пісні (шлюбні відносини):

- Родинно-побутові пісні;
- Приймацькі пісні;

4. Балади;
5. Жартівливі;
6. Народні пісні-романси, пісні літературного походження, новотвори та шахтарський фольклор (соціальних груп індустріального краю);
7. Псальми.

Суспільно-побутові та «завоєнні пісні»

Історичні та козацькі пісні. Серед історичних пісень на територіїї нашого дослідження зустрівся давній варіант пісні *«про Байду»* (Дмитра Вишневецького) з інципітом *«В Цареграді, та й на риночку»*, що була записана у давньому козацькому поселенні с. Добровілля (1654 р.) Близнюківського р-ну Харківської обл. (нот. №42, Додаток Г).
Це дворядковий восьмискладник V44(5,6)^2, який відносимо до ліро-епічної манери виконання. Була записана 2.12.1989 р. від Степана Мартиновича Скотаренка (1919 р.н.), що виконував її під супровід бандури. Інформант був майстром гри на багатьох інструментах, про що свідчать односельчани, та мав

неабиякий хист до музики. Від нього були записані і зразки інструментальної музики [65, с. 36-37].

Поширеною на території дослідження стала історична пісня про Богдана Хмельницького з інципітом *«А вже років 200»* [173, с. 138-139]. Сюжет розповсюджений у селах Харківської обл.: Шлях Валківського р-ну, Піски-Радьківські Борівського р-ну, Петропілля Лозівського р-ну, Займанка Зачепилівського р-ну. Насправді ж це авторський твір з народною музикою та словами Анатолія Свідницького.

Варіант з інципітом *«Ой, заспоріл орьол з своїм сєрим коньом»* з смт. Барвінкове Барвінківського р-ну Харківської обл. став контамінацією 2-х сюжетів, що зустрічають на Слобожанщині: «про орла та коня», як алегорію *про* побратимство та їх дух суперництва; та з побутовим сюжетом, де козак на чужині сумує за дівчиною і питає орла, чи той не бував на Вкраїні і не бачив його милої.

Однак зразок з з смт. Барвінкове почався із суперечки орла і коня, а закінчився строфами про те, як кінь прискакав до отамана і питає, чи той не бачив його «милой-дорогой». Виявляється, що атаман «не бачив, та й не чув», але «вчора в неї був». Форма строфи є дворядковою з віршем V6(7)+6(7) та ампліфікацією до семи складів. Семантична форма строфи є АА, а мелотематична АБ.

Наступним популярним тематичним сюжетом серед козацьких є сюжет про нещасливу козацьку долю. Це варіанти з інципітами: *«Зелений дубочок, на яр похилився»* з сс. Іванівка, Мала Комишуваха Ізюмського р-ну, сел. Орілька Лозівського р-ну Харківської обл., *«Гуде вітер, гуде буйний, гуде лист ламає»* з с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. та *«Ішов козак з Дону додому»* з с. Вільне Волноваського р-ну. й с. Піски-Радьківські Борівського р-ну. Харківської обл. (нот. №53-54, див. Додаток Г). Цей сюжет — «чумак/козак розмовляє з долею» О. Терещенко [254, с. 18] відносить до алегоричних, філософських, де фігурує постать чумака або ж козака. У зразках, взятих нами до аналізу, головним персонажем виступає козак. Зразок *«Гуде вітер, гуде*

буйний, гуде лист ламає» має віршову форму V4+4+6(8) з ампліфікацією останнього сегмента у другому та третьому рядку. За сюжетним аналізом він подібний до цієї групи козацьких пісень, проте за ладо-фактурною характеристикою його можно віднести до пісень пізньої стилістики з більш вираженим гомофонно-гармонічним мисленням.

Тематичну групу «про смерть козака/чумака/бурлака на чужині» представляють варіанти з інципітами «*Ой, з-за гір, з-за гір, вилітав сокіл*» з с. Займанка Зачепилівського р-ну Харківської обл. та «*Ой, забєлєли снєжки*» с. Василівка Барвінківського р-ну Харківської обл.

Перший є прикладом давньої лірики, поширеної і на території Наддніпрянщини, де два соколи є алегорією двох братів-козаків (таку ми вже описували вище, про братерство коня і орла). А. Любимова наводить до прикладу варіанти цієї групи записані у с. Хороше Петропавлівського р-ну та Івано-Михайлівка Новомосковського р-н. Дніпропетровської обл. [146, с. 137].

За композиційною будовою це дворядкова строфа з віршовою формою $V55^2$, виконана інформанткою одноголосно, проте зі збереженням розспівності, яка була раніше присутня цьому зразку.

Другий приклад більш пізнього походження (за стилістикою виконання) відносимо до козацьких [254, с. 26-27]. Він поширений Слобожанщиною та Наддніпрянщиною [228]. Сюжетний мотив цього зразка (нот. №39, Додаток Г) має незвичний фінал:

Та в сосновій лежать, гей,
Та сосновая ямка миленькая ж(е) трунка ж(е),
Та ще й під рекетою.

Та ще й під рекетою гей
Та ракета ж рекета, спусти своє листя ж(и),
Вкрий могилу, ой, мою.

Мова йде про «рекету», але в схожому зразку з с. Литвинівка Біловодського р-ну Луганської обл. герой просить його поховати під

«рокитою» (народна назва верби) [228]. Тож, певно, співачки почули цю пісню, та «недочули» правильні слова й знайшли їм акустичну заміну.

У деяких варіантах цього сюжету замість козака головним героєм може бути бурлак. Та серед бурлацьких пісень зустрілась тільки одна в с. Добровілля Близнюківського р-ну Харківської обл., записана від С. М. Скотаренка (1919 р.н.) — *«Ой, наступала та чорна хмара»,* виконана під супровід бандуру. Варіант має типовий для бурлацької пісні текст, що описує злидні та складне бурлацьке життя:

«Ой, наступала та чорна хмара, став дощ накрапать,
Ой, там зібралась бідна голота й, до корчми гулять.
Пили горілку, пили й наливку, ще й мед будем пить,
А хто з нас браття й буде сміяться, того й будем бить.
Ой, беруть дуку за чуб, за руку, третій в шию б'є:
«Ой, не ходи ж ти, превражий сину, де голота п'є».
Ой, беруть дуку за чуб, за руку, третій в шию б'є:
«Ой, не ходи ж ти, превражий сину й, де й голота п'є» [279].

Чумацькі. Чумацькі пісні представлені на території нашого дослідження не широко, проте 3 зразки дають уявлення про традицію, яка в минулому була поширена. Цю тезу підтверджують дослідження В. Русіної про наявність чумацьких на території Слобожанщини. Сюжетну групу *«про смерть/хворобу»* чумака в дорозі представляють наступні варіанти: *«Було літо, було літо та й стала зима»* з с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. та *«Ой, летів пугач, скрізь понад лугами»* з с. Грушуваха Барвінківського р-ну (нот. №55, Додаток Г).

Цікаво, що останній є контамінацією двох сюжетів: «про хворобу /смерть чумака» та про «чумака Макара, що сміється з косаря, той за це взимку відмовляється продавати йому сіно». Хоча в дослідженому нами зразку мова про сіно чи Макара не йде, проте аналіз схожих варіантів у статті О. Терещенка «Чумацькі пісні передстепового Правобережжя» [254] демонструє стійкий зв'язок наступних символів: політ пугача понад Лугом (географія всюди

умовно збігається) та косовицею, де іноді фігурує ім'я Макар. Деякі зразки зі збірки О. Терещенка також мали випущені з тексту елементи сюжету про «косовицю та Макара», але мали контамінацію з сюжетом «про хворобу /смерть чумака» [254, с. 68-80].

Поширений сюжет з інципітом *«Ой, горе тій чайці»* був записаний у с. Іскра Великоновосілківського р-ну Донецької обл., має дворядкову строфу V6+6,4+4+6. Сюжет закінчується трагічно, чумаки варять чаєнят у кашу:

«Ой, не вернем, чайко, не вернемо наша.
Бо із твоїх чаєняток була добра каша».

Фінальні строфи цього сюжету закінчуються прокльонами на адресу чумаків, але в цьому варіанті останньою строфою стала викладена вище. За думкою О. Терещенка цей текст авторський та міститься у збірці кантів XVII ст.

Рекрутські та солдатські. Маркуючими на території дослідження та тими піснями, що відображають уклад життя цієї території з часів заселення XVII-XVIII ст., є рекрутські та солдатські пісні. Цей жанр на території нашого дослідження багатий прикладами.

В. Осадча визначає такі пісні «завоєнними», Л. Єфремова – «вояцькі пісні» [52; 180]. За музичними характеристиками Л. Новикова відносить такі до «пісень-біфункціоналів» [170]. В. Осадча окреслює «вояцькі пісні» як «новотвори слобожанської традиції, що склалися про події світових воєн XX ст.» [180]. На думку дослідниці, ці пісні були сплавлені з ладо-інтонаційного корпусу козацьких, бурлацьких, строкових пісень, традиційних зразків соціально-побутової тематики [180]. Цю тезу підтверджують розробки А. Коломицевої в дипломній роботі, що присвячена рекрутським пісням [127, с. 129].

Типовими сюжетними мотивами солдатських та рекрутських є мотиви проводів до війська, загибель вояка на чужій стороні, сум рекрута за домівкою, родиною, про молоду покриточку (накриточку)/ розвідну.

До рекрутських пісень відносимо наступні зразки: *«Ой галочки-чубарочки»* з с. Піски-Радьківські Ізюмського р-ну Харківської обл., *«Молодий козаче, гей, по казармі ходе»* з с. Шандрівка Юріївського р-ну Дніпровської обл., *«Калина-малина, чом не процвітаєш»* з с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл.

До пісень, що демонструють мотив проводів на війну, відносимо зразок *«Ой, виряжала жи, ой, ой, да й, споряжала жи»* з с. Займанка Зачепилівського р-ну Харківської обл., а також фольклоризовану версію стрілецької авторської пісні *«Їхав козак на війноньку, сказав прощай дівчинонько»* з с. Кочережки Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл. В останньому зразку простежуємо контамінацію ще з одним мотивом смерті вояки на чужині. Ще одним широко розповсюдженим на території дослідження є сюжет на мотив проводів у армію з типовим інципітом *«В саду при долині зозуля кувала»* зустрівся в сс. Грушуваха, Орілька Лозівського р-ну Харківської обл. У с. Орілька Лозівського р-ну Харківської обл. було записано два варіанти, обидва з яких вирізняються контамінацією з баладними сюжетами. В одному син пішов у солдати, а свекруха відправила невістку вибирати льон. Далі прикладаємо текст пісні:

«Брала льон невістка, брала вибирала.
Брала льон невістка, брала вибирала,
Та й серед поля тополею стала. ***Повтор***

Іде син додому, матінку ж питає.
Іде син додому, матінку ж питає.
Скажи, скажи, мамо, що то за причина,
Що, на нашім полі росте деревина. ***Повтор***

Не питайся синку, що то за причина.
Не питайся синку, що то за причина,
А бери сокиру, рубай деревину. ***Повтор***

Як ударив вперше, то й вона схилилась.
Як ударив вперше, то й вона схилилась,
Як ударив вдруге, та й заговорила. ***Повтор***

Не рубай мій милий, я твоя ж миленька.
Не рубай мій милий, я твоя миленька,
Подивися в листя дитина маленька. ***Повтор***

Якщо ти ж миленька, то ходім зі мною.
Якщо ти миленька, то ходім зі мною.
А якщо тополю, заставайся в полі. ***Повтор***

Мене ж твоя мати тяжко проклинала.
Мене ж твоя мати тяжко проклинала,
Та я серед поля тополею стала. ***Повтор****»*
[89].

Другий сюжет ще більш трагічніший. Свекруха отруїла невістку:

В саду при долині зозуля кувала.
Ой, то ж не зозуля то не крутая мати.

Іди, іди, синку, іди не барися,
На другою весну додому вернись.

Як на другую весну вернув син додому
Вернув син додому не сам із женой.

Сину ж налила червоного рому,
Невістці зеленого яду .
Вона отравилася, а він каже: «Ой мамо ж мамо що ж ти наробила,
ти ж нас навіки з женою розлучила» [89].

Поширеним сюжетним мотивом серед рекрутських є і любовний**,** про молоду покриточку (накриточку)/ розвідну. Такі варіанти записані в смт. Барвінкове Барвінківського р-ну Харківської обл. та с. Вільне Волноваського р-ну Донецької обл. з інципітами *«Іще сонце не зайшло, як зробилась темнота»* (нот. №56, Додаток Г) , з ідентичним сюжетом з с. Вільне Волноваського р-ну Донецької обл. та *«Ой, упав сніжок, гей, та й на бережок»* з с. Грушуваха Лозівського р-ну Харківської обл. (нот. №36, див. Додаток Г). У зразку з с. Вільне головний герой, якого полюбила «нещаслива дівчина», — моряк. О. Терещенко чи А. Іваницький виокремлюють сюжети де ліричним

героєм може бути і козак, і чумак, і рекрут, і солдат, і моряк. Цю ж тематику продовжує зразок з с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. з інципітом *«Ой прі лужку, прі лугі, прі щаслівой долі»,* де головний герой козак.

До солдатських пісень В. Осадча відносить наступні зразки, що розташовані на території перехідної етнокультурної зони та були взяті нами до розгляду: *«Калина-малина ні складка, ні горька»* з с. Огіївка Сахновщинського р-ну, *«Ой галочки-чубарочки круті гори вкрили»* з с. Піски Радьківські Борівського р-ну Харківської обл.

Мотив смерті солдата на воєнній службі передає зразок з с. Займанка Зачепилівського р-ну Харківської обл. з інципітом *«Ой, служив службу воєнную і став умирати»*. Ще два варіанти пісні *«Ой, тихий Дунай, та й тихесенький»* з с. Василівка Барвінківського р-ну Харківської обл. (нот. №57, див. Додаток Г), та с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл, є типовими прикладами рекрутської тематики на мотив смерті новобранця на службі.

Новотвір з моторною ритмікою та 4-рядковим віршем *«Прийшла осінь, ще й Покрова, ведуть мене до прийома» з* с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. відносимо до рекрутських. Таку ж сюжетну лінію передає зразок з с. Богоявленка Маріїнського р-ну Донецької обл. Тільки місцевий гурт починає виконання зі строф:

«Ой машина ти жилєзна,
Куди милого завезла?
Гей, о! О-хо-хо,
Куди милого завезла?

Ой, машина, ти свисточок,
Подай милий голосочок.
Гей, о! О-хо-хо,
Подай милий голосочок»,

і далі виконані строфи про прийом, скляні двері, офіцера, що приймає на службу. Тоді як у варіанті з Харківської обл. пісня завершується строфою про

«желєзну машину». Який із варіантів «правильний» та яка строфа із них перша, лишається загадкою [201; 202].

Продовжують побутово-соціально тематику ліричних пісень наймицькі та строкові пісні. За описом Л. Єфремової, до таких належать сюжети, присвячені тяжкій долі наймита та описом подробиць на службі господаря. Як інших кормлять, а його обіду немає, або ж хазяїва не дають спати в хаті а виганяють у хлів [55, с. 660-661].

Класичним прикладом сюжету наймицької стане варіант з с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. з інципітом *«Ой, хто не служив же браття у багача»* (нот. №40, див. Додаток Г) . Контамінацією з сюжетів наймицької та родинно-побутової є варіант з с. Андріївка Великоновосілківського р-ну Донецької обл. з інципітом *«Ой, вітер, вітерок не дише»*, де брат пише сестрі листа, як ти в чужому краю, сюжет різко обривається і починається частина родинно-побутової пісні: *«А у мене зроду, два братіки зроду…».*

Прикладом строкової пісні може слугувати зразок з м. Ізюм Харківської обл. з інципітом *«Ой, матінко, зірко»* (нот. №71, див. Додаток Г), виконаний одноголосно. Тужливі сюжети, стійкі образи маркують такі зразки. Однак у зв’язку зі зміною суспільного устрою та індустріалізацією на початку ХХ ст. ці пісні почали втрачати свою актуальність. Виразні інтонаційні сюжетні образи стали часто використовуватись у родинно-побутових піснях. Такими сюжетними контамінаціями стали два зразки з с. Іскра Великоновосілківського р-ну Донецької обл., та як приклад для порівняння з с. Клюшниківка Мирогородського р-ну Полтавської обл. з інципітами *«Ой, журавко, журавко».*

Побутові пісні. Пісні про кохання (дошлюбна лірика)

Пісні де ліричний герой – козак/ чумак/ чорноморець/рекрут /солдат. Ліричні пісні про кохання ми б хотіли почати з окремого сюжетного піджанру, який деякі дослідники відносять до суспільно-побутових пісень. Категорія пісень, де *ліричний герой – козак/ чумак/ рекрут /солдат* вже згадувалась нами вище. Це поширений сюжет, який переважно описує любовні стосунки між дівчиною і хлопцем. Варіант з ліричним героєм *чумаком* зустрівся в

с. Богоявленка Мар´їнського р-ну Донецької обл. з інципітом *«Риплять вози та ярма повні»* (нот. №37, див. Додаток Г).

Ліричний герой в образі козака зустрічається у варіантах з інципітами: *«Ой, іще сонце не зайшло, як зробилась темнота»* з с. Вільне Волноваського р-ну Донецької обл. (нот. №56, Додаток Г) та с. Василівка Барвінківського р-ну Харківської обл.; *«Ой, упав сніжок, гей, та й на обніжок/ бережок»* сс. Богоявленка Мар´їнського р-ну Донецької обл. та Грушуваха Барвінківського р-ну Харківської обл. (нот. №36, див. Додаток Г); *«Їхав, їхав, козак містом»* з с. Яблунівка Констянтинівського р-ну Донецької обл. та с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл.; *«Ой, прі лужку, прі лугі, при щасливой долі»* з с. Петропілля Лозівського р-ну, с. Шпаківка Взюмського р-ну Харківської обл. та с. Єгорівка Волноваського р-ну Донецької обл; *«А під тію калиною, стоїть козак з розвідною»* з сс. Петропілля та Смирнівка Лозівського р-ну Харківської обл.; *«Ой, там за лісочком, сушив-крушив козак дівку своїм голосочком»* з сел. Орілька Лозівського р-ну Харківської обл., а в с. Василівка Барвінківського р-ну Харківської обл. цей же сюжет фігурує з ***«парнем»*** та ***«вдівцем».*** Варіанти пісні *«По той бік гора, по той бік друга»* записані у сс. Смирнівка Лозівського р-ну та Грушуваха Барвінківського р-ну Харківської обл. у якій дівчина з повними відрами води зустрічається з козаком посеред дороги, а він просить напоїти коня. Більш детально про сюжет та його поширення викладено в «Частотному каталозі українського пісенного фольклору» Л. Єфремової [55, с.265].

Також щодо цієї теми є варіант з ліричним героєм чорноморцем з с. Богоявленка Мар'їнського р-ну, Донецької обл. з інципітом *«Та й сиділа Сашенька, край віконця».* Головного героя рекрута зустрічаємо в новотворі з с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл. з інципітом *«Ой, у полі три тополі, четвертая рута».*

Пісні про вірне кохання. Найпоширенішим сюжетом серед пісень про кохання став варіант *«Посіяла огірочки, близько над водою»,* записаний у с. Богоявленка Маріїнського р-ну (нот. №67, див. Додаток Г), с. Маяки

Краснолиманського р-н. Донецької обл.; с. Піски-Радьківські Ізюмського р-ну, с. Смирнівка Лозівського р-ну, с. Іванівка Ізюмського р-н. Харківської обл.

Відома пісня *«Туман яром, туман долиною»* зустрілась у с. Іванівка Ізюмського р-ну та с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. (нот. №47, див. Додаток Г). Цікаво, що інформантки з останнього села назвали її «старою», тою, що співали їх батьки (самі інформантки 1930-1940 рр.н.) [74].

В одиничних варіантах записані пісні про кохання з інципітом *«Ой ти місяцю, я ж зіронька ясная»* з с. Піски-Радьківські Ізюмського р-ну Харківської обл.) та зразок з інципітом *«Ой, ти грушиця, ти кудрявая»* (нот. №45, див. Додаток Г) з с. Мала Комишуваха Ізюмського р-ну Харківської обл.

Пісні про нерозділене кохання. Прикладами ліричних пісень про нерозділене кохання стануть варіанти з Барвінківського р-ну Харківської обл. з сіл Василівка *«Що за місяць, що за ясний»* (нот. №59, див. Додаток Г) та Грушуваха *«Зійшов місяць, зійшов ясний»* (нот. №58, див. Додаток Г) . Сюжет пісні наповнений переживаннями та тримає слухача в напрузі: козак приходив до дівчини, планував іти з нею до вінця, а потім раптом запрошує свою дівчину на своє весілля з іншою. Дівчина прийшла, щоб подивиться, як її милий одружується з іншою, а священник здогадався, що хлопець бере наречену не по любові, і перепитав, чи з тією дівчиною він став до вінця? Закінчилось усе «хеппі ендом», і хлопець запросив свою вірну кохану стояти перед вінцем.

До цієї ж групи, де козак ходить до однієї, а одружується з іншою дівчиною, віднесемо і варіант з інципітом *«Один місяць сходить, а другий заходить»* з с. Смирнівка Лозівського р-ну Харківської обл.

А у варіанті з с. Займанка Зачепилівського р-ну Харківської обл. з інципітом *«Сади мої, сади рясні, сади зелененькі»* (нот. №46, див. Додаток Г) . хлопець провів з дівчиною нічку, а «*як стала зоря заніматься, став хлопець з дівчиною прощаться»*. Виявляється що у нього є «жена молодая». Цей приклад є зразком давньої лірики з рясними розпівами колін. Детальний музичний аналіз ми надамо нижче, у композиційному аналізі зразків.

Цікавим сюжетним варіантом пісень про нерозділене кохання є зразки з с. Займанка Зачепилівського р-ну Харківської обл. з інципітом *«Ой, хмариться і годинниця, рубай дерево же, вода хилиться»* та з с. Іванівка Ізюмського р-ну Харківської обл. з інципітом «*Ой, не жалько мені, та й ні на кого»* (нот. №44, див. Додаток Г). Спільними ж між цими зразками є строфи:

«Ой, узяв жінку не до любові.
Не до любові, ой, не до розмови.
Ой, як зв'яже той сніп, сніп розкажеться.
А іскаже словечко – не наравиться»

Поширеним сюжетом про нерозділене кохання на території дослідження став *«Вітер поля, хвиля з моря»,* про любов «яка возвела до горя». Дівчина питає, де її милий, у орла, а він відповідає що той «на літєйном заводі». Такі були записані у с. Іванівка Ізюмського р-ну Харківської обл., с. Лозове Краснолиманського р-ну, сс. Троїцьке та Райгородок Слов'янського р-ну Донецької обл.

Прикладом протяжного багатоголосного співу в групі пісень про нерозділене кохання стане варіант з с. Єгорівка Волноваського р-ну Донецької обл. з інципітом *«З-під каменя, ой, вода ллється, а кінь води не хоче»* (нот. №60, див. Додаток Г). У пісні йдеться про те, як «дівчина сміється над козаком (або питає, чи він тужить за нею, як вона за ним, а той відповідає: «Ти думаєш, я одну маю, – десять». І перелічує, що кожна з них робить (з тексту пісні неясно, чи він каже правду, чи вихваляється, але, певно, останнє)» [55, с. 283].

Серед пісень про нерозділене кохання можна виділити і сюжет про життя дівчини з нелюбом та бажання бути разом з любим серденятком з інципітом *«Ой у полі озеречко, там плавало відеречко»*. Такі були записані в с. Райгородок Слов'янського р-ну та с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл. Варіант з останнього села має більш драматичний сюжет. Хлопець вирішує розібратись зі злою долею, яка випала їм з коханою дівчиною, і вистрілити в нелюба. Дівчина відповідає:

Ой, козаче молоденький, в тебе розум ще й дурненький.

Ти ж не уцілиш, ти ж не улучиш, ой, тільки жизнь нашу розлучиш.

Ще один сюжет про нерозділене кохання локального поширення «Понад садом, садом, та й пшениченька ланом» було записано в с. Мала Комишуваха Ізюмського р-ну Харківської обл.

Родинно-побутові пісні (шлюбні відносини)

Прикладом родинно-побутової лірики стане сюжет про сум головного героя за родиною з інципітами *«Ой, летіла галка з глибокої балки»* с. Семенівка Краматорського р-ну (нот. №66, див. Додаток Г), *«Ой, вітерок не дише»* з с. Андріївка Великоновосілківського р-ну, Донецької обл. (нот. №52, див. Додаток Г), та *«Ой гаю мій гаю, зелений розмаю»* з с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. Сталими образами тут стануть вирази на кшталт *«брат сестрі листа пише», «а у мене зроду, три братіки з роду»* або ж прохання до брата прийти в неділю вранці, і сестра йому поставе *«горілки в граньоній чарці».*

Сюжет, де милий поїхав далеко, на заробітки, і пише листа свекру, що він не вернеться і має іншу сім'ю, а жінка з його дитиною залишається жити в сімї його батьків, представлений піснею з інципітом *«За горами гори високі»*, записані с. Іванівка Ізюмського р-н, Харківської обл. та с. Семенівка, Краматорського р-ну Донецької обл.

Приймацькі пісні представлені двома зразками *«Ой, мала я мужа приймака»* с. Богоявленка Мар'їнського р-ну Донецької обл. та *«Цвіте, цвіте черемшина, та й ягід не має»* с. Орілька Лозівського р-ну Харківської обл. Цікаво, що деякі символи у приймацькій пісні фігурують і в наймицьких піснях:

Оре й оре приймаченько, на шлях поглядає.
Усім жінки несуть їсти, а йому ж не має. ***Двічі***
Їде, їде приймаченько, у дудочку свище.
Ховай, тещо, хліб та сало, їде приймачище. ***Двічі***
Не успів же приймаченько на лавочку сісти,
Наказує йому теща: Неси ж курям їсти! ***Двічі***

Щоб ті кури поздихали, та хата згоріла.

Як же ж мені приймацькеє життя ж надоїло. ***Двічі***

Відомий сюжет про родинні стосунки, де йдеться про бідну вдову, у якої в єдиної гора чорна, незасіяна, та нічим кормити дітей, і вона проситься в прийми до брата на зиму, представлена з інципітом *«А всі гори зеленіють»* в селах сс. Мала Комишуваха Барвінківського р-ну, Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл., Андріївка Великоновосілківського, Василівчька Пустош Краматорського р-ну (нот. №62, див. Додаток Г), Богоявленка Мар´їнського р-ну Донецької обл.

Варіанти пісні *«Вітрець віє, вітрець повіває»* записані у с. Берестове [74] та с. Добровілля [178] Близнюківського р-ну, с. Піски-Радьківські Ізюмського р-ну, с. Кутьківка Дворічанського р-ну Харківської обл.; с. Богоявленка Маріїнського р-ну, с. Маяки та с. Райгородок Слов'янського р-ну, с. Єгорівка Волноваського р-ну м. Сіверськ, Бахмутського р-ну (Артемівського р-ну) Донецької обл., розповідає про нещасливу долю заміжньої жінки та три горя: дитина малая, свекруха лихая та милий ревнивий.

Сюжет, що передає жаль за літами, що минули, записаний у с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. *«А гори камяної орли вилітають, не зазнала розкішоньки вже літа минають».* Мотив старості, де мати просить синів, щоб за нею доглядали, і ця доля випадає молодшому викладений у зразку *«Ой у полі тополі стелився полями туман»* з м. Ізюм Харківської обл.

Балади

Жанр балади займає окреме місце серед ліричних пісень. За музично-стильовими ознаками ми не можемо віднести його в окрему групу, однак за сюжетом такі пісні мають специфічну відмінність – драматичний фінал або ж метаморфози персонажів. Баладна форма часто має свою характерну будову сюжету – від загального до конкретного [146, с. 123; 259].

Цей різновид ліричних пісень привернув увагу ряду дослідників ще з початку XX ст. і до сьогодення: В. Гнатюка, К. Квітки, О. Дея, Л. Єфремової, Л. Іваннікової, В. Русіної, А. Любимової [55-57; 108; 115; 116; 265].

До найдавніших з балад на території нашого дослідження з будовою дворядкової строфи АВ можна віднести наступні пісенні сюжети: *«Та, ой там на горі»* з с. Геніївка Зміївського р-ну, Харківської обл., с. Богоявленка Мар´їнського р-ну, с. Єгорівка Волноваського р-ну, с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл.; *«Ой, горе жити лебедику самому»* з с. Морозівка Балаклійського р-ну, *«Що, й учора та й за неділенька була»* з с. Шелудьківка Зміївського р-ну Харківської обл. А також три балади з с. Лиман Зміївського р-ну Харківської обл.: *«Ой, була у Насті, та й нерідная мати»*, *«Ой, якби то рідная мати»*, *«На кладочці ноги мила».* Остання має віршову будову рядку V4+4. А також варіант дворядкової строфи з трисегментним рядком з с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. з інципітом *«Тече річенька, невеличенька, схочу перескочу»* (нот. №61, див. Додаток Г) [293].

Моторошні тексти та драматичний сюжет яскраво маркують цей жанр, пропонуємо почитати деякі строфи з балади *«Ой, була у Насті, та й нерідная мати»:*

Ой, була у Насті та й нерідная мати,
Та й заставила Настю, та й рушник вишивати.

Настя зажурила та й на місці зомліла,
На місці зомліла, на ніж ісхилила.
...
Батько до кімнати лежить постіль біла,
Лежить постіль біла вся кров'ю закипіла.

А по-під кроваттю ріка кров'яная,
Лежить Настюшина як свіча восковая.

Зустрілись два пісенні зразки трирядкової форми АВВ з віршовим повтором другого рядка строфи з с. Кутьківка Дворічанського р-ну Харківської обл: *«Тиха, тиха на дворі погода», «Ой, сорву, сорву, я та й з рози цвіточок»*.

Проте структура форми цих баладних пісень є вторинною ознакою. Але повторюваність музичних рядків, стабільний мінорний ладовий колорит, відсутність широкої розспівності та й взагалі мала розспівність голосів,

використання ходів на кварту та стабільний поступовий рух мелодії, певна стриманість музичного тексту стають головними ознаками цього жанру в географічному контексті південно-східної Слобожанщини [68].

Окреме місце сере балад займають сюжети, які за класифікацією Л. Єфремової можна віднести до категорії «Вбивство позашлюбної новонародженої дитини». Це життєві історії, які полюбились народові та знайшли відображення в яскравому поетичному та музичному оформленні місцевих осередків перехідної етнокультурної зони.

Поширеною сюжетною групою серед пісень про дітозгубництво є варіанти з інципітом *„Маріє, Маріє, чого ходиш, блудиш”* про дівчину, яка „приносить парубкові його позашлюбну дитину, він змушений одружитися (або відмовляється, його карають)” [55]. Найчастіше ці балади починаються зі звернення матері парубка до дівчини*: Маріє, Маріє, та чого ходиш-нудиш? А чи ти, Маріє, сина мого любиш?*

Марія (Марина, Ярина, Уляна) зізнається, що любить парубка, матері це не подобається, і вона намагається відкупитися, пропонуючи різні речі. Дівчина відмовляється (пор.: „Марусю, Марусю, жаль ми за тобою”). Це зав’язка, можливо, контамінована. Потім у лузі (в зеленій діброві) Василь косить сіно, а головна героїня приносить йому дитину, погрожуючи у разі відмови забрати чи кинути дитя на покіс. Василь намагається відкупитися коровою, хлібом, вівцями тощо, наказуючи Марії самій годувати дитину або сказати на старого діда. Марія відмовляється. Розв’язка варіюється:

1) прибігає мати й кличе Василя додому, бо писарі до суду вже описують майно, а Василь сварить дитину, через яку позбувся хазяйства.

2) Інший варіант закінчення: Василь приносить дитину додому, нібито знайшов у полі, а згодом приходить і мати немовляти, яку з дитиною запрошують у хату.

У варіантах перехідної зони відсутній елемент вбивства дитини, тільки натяки, що дитину кинуть на покіс.

Ще одним поширеним баладним сюжетом є *«Ой ковалю, коваль, коваленку»*, який, «за справедливим спостереженням К. Квітки, записаний переважно у Центральній та Східній Україні: на Подніпров'ї, Слобожанщині та Поділлі» [108; 115-116].

Балада має надзвичайно стійкі композиційні параметри, зокрема початкові слова та розвиток сюжетної лінії. Початок пісні питання, чи має коваль залізо і чому він його не кує. Далі слідує відповідь, що в нього все є, але є дочка Катерина, яка йому слави наробила: ліжко постелила, опівночі сина вродила, а зранку в криниці/річці/Дунаї втопила. Закінчується балада зверненням самої дівчини до вітру, хмар, снігу, щоб стежки, якими вона ходила, позамітали чи криницю заморозили, аби люди не побачили слідів її злочину. Л. Єфремова описує зразки з Подніпров'я, у яких далі ще відбувається громадський суд над вбивцею, проте в зразках, що досліджуються авторкою, сюжет закінчується на втопленні [55]. На території дослідження зустрівся один зразок у с. Лозове Краснолиманського р-ну Донецької обл. (нот. №49, див. Додаток Г) [41], де дівчина виявилася не дочкою коваля, а коханкою.

Жартівливі

Серед жартівливих зустрівся поширений всією Україною кумулятивний сюжет про курку-чабатурку *«Як служив же я у пана»* з с. Малинівка Волноваського р-ну Донецької обл. (нот. №72, див. Додаток Г). а також пісні: *«Сірий кінь, зелена бричка»* з с. Добровілля Близнюківського р-ну (нот. №41, див. Додаток Г), *«А в нашого Омеляна голова кудрява», «А в сусіда хата біла», «Сидить дід на печі»* з с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл., *«Ой, не ходи розкудрявчик», «У неділю п'ю, п'ю»* з с. Єгорівка Волноваського р-ну Донецької обл. Від переселенки з с. Кушниця Іршавського р-ну Закарпатської обл. було записано 5 коломийок [64].

Народні пісні-романси, пісні літературного походження та новотвори

Отримали розповсюдження на території етнокультурної зони і народні пісні-романси, пісні літературного походження та новотвори. А. Іваницький вважає, що народний романс склався на основі кантових творів, які були розповсюджені по території України мандрівними дяками. Серед них пісні-романси, зафіксовані в сольному виконанні, та їх багатоголосні кантові версії: *«Стоїть явір над водою», «Ой, біда, біда, чайці-небозі».* Сюжет про чайку-небогу ми вже розглянули вище в категорії чумацьких, а варіант на текст цього канту зафіксовано в с. Лозове Краснолиманського р-ну Донецької обл.

Різновидом пісень-романсів А. Іваницький вважає і *авторські пісні* [106, с. 478]. Серед них на території нашого дослідження були записані такі народні романси та авторські пісні*: «Повій, вітре, на Вкраїну»* з с. Піски-Радьківські Ізюмського р-ну Харківської обл., автор тексту — С. Руданський; *«В кінці греблі шумлять верби»* з с. Шандрівка Юріївського р-ну Дніпровської обл., автор тексту — І. Котляревський (тексти пісень до опери “Наталка Полтавка”). До так званих «жорстоких романсів» відносимо *«Ой, дівчино, моя, чорнобрива, чого з личка змінилася ти?»* з с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл. з інципітом (нот. №74, див. Додаток Г). У таких романсах описується сюжет про невірну подружку, яка зрадила головну героїню з її хлопцем.

Два новотвори записані в с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. від місцевого гурту: *«Кучерявая берьоза, на яр похилилася»* (нот. №68, Додаток Г) та *«При долині, кущ калини, на яр похилився»* (нот. №69, Додаток Г). Останній зразок має російськомовний аналог і скоріш за все є адаптованим перекладом.

Окрім перелічених сюжетів, у с. Шандрівка Юріївського р-ну Дніпровської обл. записано новотвір на тематику козацької пісні *«А, не плач, не журися, а старий, ти, козаче».* Її приналежність до новотворів визначаємо за музично-стильовими показниками [98].

Одну авторську стрілецьку пісню сл. Р. Купчинського, муз. М. Гайворонського «Їхав козак на війноньку, сказав прощай дівчиноньку»

записано в с. Кочережки Петропавлівського р-ну Дніпропетровської обл. У «Хрестоматії з українського музичного фольклору (з поясненнями та коментарями)» А. Іваницького зазначено сюжет зі стрілцем замість козака [106, с. 501].

Шахтарські пісні. В. Білецька в статті 1927 р. «Шахтарські пісні» виокремила та описала поширений жанр на території степової України. Дослідниця відносить їх до підвиду трудової пісні, що допомагає підтримувати темп роботи, несе кличний характер та виконується «формульно», без кінця, завдяки спільній ритмічній основі, що дозволяє нанизувати різноманітні сюжетні форми. Це «частушки», які виникають у процесі праці та побутового життя шахтарів. Вони відзначаються прямотою, грубим характером, часом жартівливим, проте є відображенням умов небезпечної праці, частих аварій, обвалів, каліцтва та смертельного ризику, або ж у них висвітлюються побутові проблеми пияцтва, бійок, ревнощів, кохання. Довгий час існувала думка, що ці нові пісні індустріальної епохи псували традиційну пісню, що спричинило гальмування їх фіксації. Та серед цих зразків є і ті, що стали поширеними за межами Степу «Шахта №3». Також особливістю цих пісень стає їх багатомовність (українська, російська, польська), через строкатий національних характер працівників шахт [4].

Чим шахтьорові жениться,
Лучче в кабак завалиться,
Лучче гроші всі пропить,
Чим в законний брак вступить.

Жінок можно нам нажить,
Об їх нічого тужить;
Об обідові шахтьору
Треба дуже дорожити [4, с. 63].

Дослідниця описала й поширений сюжет шахтарської пісні про «Коногона», яку досліджував П. Тимофєєв і записав близько 20-ти її сюжетів. «Із категорій підземної праці в шахтах, пісні й частушки відзначають також і працю коногонів, вагонників чи відкатників, що мусять доставляти в вагонетках вугілля до стволу шахти, для подачі його наверх. Коли від місця

розробки вугляного шару до стволу недалеко, то вагонетки одкачує відкатник або вагонник сам. Він гонить вагонетку, вагою иноді до 55 пудів по рейках. Ця праця потрібує великої спритності! й фізичної сили. У звязку з недосконалим улаштуванням рейок вагонетки часто сходять з рейок, або за шахтарською термінологією „буряться", і тоді їх доводиться брати „лімонадкою“,— піднімати, особливо, по шахтарському кругом [4].

Наслідком такої «лімонадки» і є те, що вагонники часто боляче забивають руки й ноги, їм дуже болить поперек, ніби спина переламалася, що є в наслідок розтягнення сухотяжів. На далекі віддалення вагонетки „ганяють" кіньми коногони. З’єднавши 7-8 вагонеток, коногон впрягає в них коня. Сам він лягає грудьми на вугілля переднього вагону, перед собою вішає лямпу. Кінь швидко біжить вузькими, довгими галереями до стволу. Різко й голосно свистить коногон, щоб підігнати коня й попередити тих, що йдуть назустріч. Лязгаютъ залізні оцінки,—грюкочуть' крицеві рейки,—хитається й танцює світло лямпи... І в швидкому рухові зливаються в суцільну масу для коногона підпорки, що стоять по обидва боки корінної.

Коли, йдучи по галереї й почувши свист, ви втиснитесь між підпорки, міцно притулившись до стіни, то цей своєрідний поїзд вихорем пронесеться повз вас. Сплітається в нерозривний клубок і кінь, і людина й вагонетки. І мимоволі починає брати острах, що ця лавина, якої спинити нема сили, покотиться усією силою й знищить. Ось на повному ході „забурився“—зійшов з рейок передній вагон. Зійшовши з рейок, за інерцією несеться вагон цей далі, коногон долітає головою до найближчої підпорки — й немає людини !» [4, с. 59-60].

За коногона згадують і частушки:
Коногон, коногон,
Вагоны гоняе;
Як забуриться вагон—
Лімонадку підставляє (Сталін) [4, с. 63].

Інші дослідники в 20-30 рр. XX ст. записали варіанти цієї пісні та інших поширених шахтарських сюжетів: О. Пясковський під час поїздок до Донбасу у

1923-1925 рр. записав 9 варіантів «Пісні коногона», та 10 «На донской земле привольной»; М. Гайдай у 1930 р. записав у м. Донецьк п’ять варіантів «Пісні коногона», а М. Грінченко записав у 1926 р. варіанти шахтарських пісень у м. Красний Луч [59, с. 92].

Псальми

Окреме місце серед позаобрядових жанрів займають псальми, зокремі ті, що виконують під час поховання. Цей жанр став сучасним аналогом поховальній обрядовості й на території Донеччини та прилеглих територій увійшов в ужиток. Багатоголосна кантова фактура, місцеві самобутні розспіви та цікаві місцеві сюжети характеризують цей тип пісень. Типові інципіти: *«Скорбящая мати»* або варіант: *«Страждальная мати»* (нот. №73, див. Додаток Г)*, «Зійшов Господь з неба», «Ой, Боже, мій Боже з високого неба»* (нот. №70, див. Додаток Г)*, «Прошол мой вєк, как день вчерашній», «Братья, сьостри мої»* з сіл Сидорово, з сс. Троїцьке, Маяки, Райгородок Слов’янського р-ну, Лозове Краснолиманського р-ну Донецької обл. та с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. [74; 85; 87; 89; 92-94; 96].

Функціонування сюжетної парадигми в умовах осередковості фольклорної традиції

Осередковість, як ознаку перехідної етнокультурної зони на матеріалі ліричного фольклору показово розглянути на прикладі пісенної парадигми (терм. С. Грица). В її трактуванні «…дослідження не власне фольклорного зразка, а зразка як серії варіантів того самого логоса (означає змінний ряд одного і того ж сенсу), яка є наслідком просторово часового руху твору, вияву його різних інтерпретацій, що зумовлюють його атрибутивні зміни й можливість входження варіантів у різні класифікаційні системи. Парадигматика скеровує до осмислення причинно-наслідкових зв’язків між твором, творцем і його довкіллям, до вивчення взаємодії елементів фольклорного твору як множини, серії варіантів одного твору та сукупності елементів, які його складають..» [22, с. 10-11].

Ми проаналізуємо два ліричні сюжети, варіанти двох сюжетних парадигм, що поширені на території нашого дослідження, серед них балади: «Ул´яно, Ул´яно, чого ходиш нудиш» та «Ой ковалю, коваль, коваленку».

Сюжет «Ул'яно, Ул'яно, чого ходиш нудиш»

У варіанті «Ул'яно, Ул'яно, чого ходиш нудиш» з с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл. (нот. №64, див. Додаток Г) дівчина прийшла до Василя, у фіналі Василь запрошує Уляну з собою і на питання, що ж буде далі, хлопець відповідає, що розсудять люди.

Основний голос: d, e, fis, g, a, h, c, d' (октава); Верхній голос: a, h, c, d', e' (квінта) та спільні звуки: a, h, c, d'. Головні устої: g, d; додатковий устій – a тільки для нижнього голосу. (I, V, II). Трирядкова строфа ABB (4+6) тричі, за рахунок повтору семантичного тексту другого рядку. Мелотематичний малюнок другого та третього рядків також ідентичний. Варто відмітити, щоб цей зразок відносимо до широкоамбітусного поліфонічно-поспівкового багатоголосся (II-й тип за В. Русіною). Октавний регістровий контраст виконується в кожній півстрофі.

Варіант «Ул´яно, Ул´яно, чого ходиш нудиш» записаний від інформантки з сусіднього с. Василівка Краматорського р-ну Донецької обл. В її сольному виконанні мелодійний малюнок спирається на трійкову ритмічну основу, що демонструє не тільки осередкову відмінність цієї версії балади, але і в першу чергу стійкість трансмісії сольного виконавського стилю.

Це приклад збереження пісні такою, якою виконавиця перейняла її від своєї матері, переселенки з Полтавщини. У Розділі 2 нами вже була розглянута ідентична опозиція версій весільного мелотипу V5+3, який виконувався тією ж інформанткою в ямбічній ритмоорганізації, а фольклорним гуртом «Надія» з сусіднього села вже виконана у спондеїчній версії. Це демонструє осередковість пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони на рівні всіх музичних жанрів та навіть на рівні однієї пісні.

У зразку з с. Мала Комишуваха Барвінківського р-ну Харківської обл. такий же сюжет записаний з інципітом *«Поза лугом, лугом, Василь сіно косить»*

(нот. №65, див. Додаток Г). Ця версія балади також демонструє відмінність структури в межах однієї сюжетної парадигми: дворядкова строфа АВ з віршем V66. Звукоряд основного голосу знаходиться у межах октави: g, a, b, c, d, e, f, g’; верхнього у межах квінти: d, e, f, g’, a’, спільні звуки: d, e, f, g’. Устої основного голосу: головний g, додаткові: c, a, f (I-II-IV-VII). Устої нижнього звукоряду утворюють ангемітоніку у межах кварти. Верхнього ж: g, додаткові: d, f (I-IV-V). Ладові взаємозв’язки цього зразка надзвичайно цікаві, адже ми спостерігаємо широку систему додаткових опор у основному голосі, та інші додаткові устої у верхньому голосі. Але ж і цей зразок відносимо до ІІ-го, поліфонічно-поспівкового типу за (В. Русіною).

Сюжет «Ой ковалю, коваль, коваленку»

Усі три зразки, що були досліджені, мають 2-рядкову строфу з конкатенацією (АВ ВС CD) та віршовим розміром (4+6; 4+6). За свідченням Л. Єфремової та В. Русіної, це є поширена форма серед баладних сюжетів.

Перший зразок із с. Лозове Краснолиманського р-ну Донецької обл. (нот. №49, див. Додаток Г)[41] має ладо-фактурний виклад, дуже схожий на поширену ліричну пісню «Сіре вутя». Це підголосково-поліфонічне широкоамбітусне двоголосся ІІ-го типу (за класифікацією В. Русіної). Звукоряд цього прикладу складається з 2-х голосів: основний голос: g, a, b, c, d, es, f, g’ (у межах октави) та верхній голос: c, d, es, f, g’, a’, b’ (у межах септими). Головний устій — g, побічні устої — c, b, що відповідають I, III, IV щаблям звукоряду. Серед фактурних особливостей зазначимо унісонне кадансування голосів у першій півстрофі, та у другій вже октавне регістрово-контрасне оспівування головного устою [67].

Зразок із *с.* Богоявленка Мар'їнського р-ну Донецької обл. (нот. №48, Додаток Г) [201-202] за фактурним викладом ідентичний попередньому, проте має не такий широкоамбітусний заспів. Нижній голос: g, a, b, c, d, es, f, викладений у межах септими. Верхній голос: d, es, f, g’, a’, b’, звукоряд якого знаходиться також у межах септими. Спільними для голосів є звуки (d, es, f), головний устій — g, допоміжні — b, c, d (I, III, IV, V щаблі). В основному

голосі з'являється додатковий устій - V, для стабілізації вертикалі з верхнім голосом, що свідчить про ускладнену систему ладових взаємозв'язків. Та, звісно, октавний регістровий контраст з оспівуванням головного устою в кадансі підкреслює драматичність сюжету [68].

Зразок із *с.* Троїцьке Слов'янського р-ну Донецької обл. (нот. №50, Додаток Г) співачки самі охарактеризували, як *«…пісню, що співається на мотив «Сірого вутя»* [96]. Аналогічну характеристику мають і зразки з інших сіл. У с. Троїцьке І. Фетисовим було записано найбільш повний текст балади на території нашого дослідження. З ладо-фактурних особливостей цього зразку можно виокремити відсутність яскраво вираженого регістрового контрасту. Виводчиця згадує під час співу варіанти горяка, у яких друга півстрофа озвучена октавним регістрово-контрастним унісоном, проте переважна більшість строф була заспівана хвилеподібним терцієвим рухом обох голосів у кадансі, і лиш два останні склади — в октавному оспівуванні І го щабля. Нижній голос: es, f, ges, as, b, ces, des, es' (у межах октави), та верхній голос: as, b, ces, des, es', f' (у межах сексти). Спільними тонами цих голосів є: as, b, ces, des, es'. Головний устій — es, допоміжні — ges, as, b, (I, III, IV, V щаблі) [68].

Проаналізовані вище три зразки балади *«Ой, ковалю, коваль, коваленку»* демонструють сталість сюжетної структури, сюжетних маркерів та варіативність ладо-фактурних характеристик залежно від місцевої традиції. Зразок з с. Лозове визначається найширшим амбітусом серед досліджених варіантів, його особливістю є унісонне кадансування в першій півстрофі, яке змінюється на окставне оспівування головного устою в другій півстрофі. Зразок з с. Богоявленка ідентичний, проте має вужчий амбітус заспіву і відповідно всієї нижньої мелодичної лінії. Проте його звукоряд характеризується складнішою системою ладових взаємозв'язків: додатковий опорний устій у нижньому голосі (V ступінь) створює стабільність вертикальної структури. Зразок з с. Троїцьке вирізняється відсутністю різкого регістрового контрасту. Основна частина строфи виконується плавним терцієвим рухом обох голосів, і лише в кінцевих складах кадансування набуває октавного оспівування. Таким

чином, незважаючи на спільну сюжетну парадигму, ладові особливості балади про дітовбивцю варіюються залежно від осередку побутування, що ще раз підтверджує осередковість як основну ознаку перехідної етнокультурної зони [68].

3.3. Структурно-композиційні та музично-стилістичні особливості пісенної лірики локального поширення

Основним параметром класифікації ліричного пласту є музичний аналіз, викладений у цьому підрозділі, зокрема за композиційними та мелодико-фактурними типами (термін В. Русіна). За цим же принципом викладено і нотації у Додатку Г, що демонструють різні типи музичного мислення в досліджених осередках та багатошаровість фольклорної традиції. Така методика підтверджує ще одну рису ліричного фольклору, що характерна перехідній етнокультурній зоні, як поляризація та децентралізація жанрової системи.

Однорядкові форми. V446

Серед однорядкових зразків на території дослідження зустрілися варіанти з віршовою формою V446. Це зразок *«Ой, упав сніжок, гей, та й на обніжок/ бережок»* с. Грушуваха Барвінківського р-ну Харківської обл. (нот. №36, див. Додаток Г), форма якого розширена до V557, у другій строфі зустрівся катен як виняток. Вище ми вже згадували, що зразок є сюжетною контамінацією. Цікаво, що це відобразилось і на ладо-фактурному викладі. Інформантка виконує різні строфи з використанням по черзі двох ладових систем.

Форма V446 з катеном зустрілась у с. Богоявленка Мар'їнського р-ну Донецької обл. з інципітом *«Та риплять вози, та ярма повні»* (нот. №37, див. Додаток Г). Під час звучання всіх строф спостерігається стала ампліфікація форми до V559, коли ж катен завжди повторюється в «чистому» шестискладовому вигляді.

Ще однією ампліфікованою версією V446 є V558 з інципітом *"Ой як надіну я чорне плаття, та й на Дунай гулять піду»* та катеном з с. Богоявленка Мар'їнського р-ну Донецької обл. (нот. №38, див. Додаток Г).

Однорядкова пісня *«Ой, забєлєли снєжки»* з с. Василівка Барвінківського р-ну Харківської обл. (нот. №39, див. Додаток Г) з формою V6(7-8)6(8)5(7) та амліфікацією до семи/восьми складів в сегментах та з катеном. За стилістикою виконання зразок відносимо до творів пізнього походження. Багатоголосся можна охарактеризувати як підголосково-поліфонічне (наявність підголоска, рух підголоска паралельно та протилежно відповідно основному голосу, регістровий контраст в кадансі, велика кількість розспівів, орнаментальних часток «ой», «жи», «гей», «та», «та й») з елементами гомофонно-гармонічного мислення.

Наймицька пісня «*Ой, хто не служив же у багача» з* с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. розширена в окремих строфах до V667(8-10) (нот. №40, Додаток Г).

Дворядкові форми. $V44^2$ (та ампліфікація до $V55^2$, $V66^2$, $V7^2$), $V46^2$, $V446^2$ (та ампліфікація до $V557^2$, $V558^2$), $V555^2$

Класичним прикладом форми $V44^2$ стануть варіанти: *«Сірий кінь, зелена бричка»* з с. Добровілля Близнюківського р-ну Харківської обл. (нот. №41, див. Додаток Г), та *«В Цареграді, та й на риночку»* (нот. №42, див. Додаток Г) з віршем $V44(5,6)^2$ та розширенням другого сегменту рядка.

Стале розширення до **$V55^2$** спостерігаємо в зразках *«Ой, з-за гір, з-за гір, вилітав сокіл»* з с. Займанка Зачепилівського р-ну Харківської обл. (нот. №43, див. Додаток Г) та *«Ой, не жалько мені, ой ні на кого»* з м. Ізюм Харківської обл. ($V5(6)5^2$) (нот. №44, див. Додаток Г). Таку ж віршому форму має зразок *«Ой, ти грушиця, ти кудрявая»* (нот. №45, див. Додаток Г) з с. Мала Комишуваха Ізюмського р-ну Харківської обл.

Дворядкова форма $V46^2$ зустрілась на території нашого дослідження на прикладі зразку давньої лірики: *«Сади мої, сади рясні, сади зелененькі»* з с. Займанка Зачепилівського р-ну Харківської обл. (нот. №46, див. Додаток Г).

Зразок розширений до $V58^2$ та має рясні розспіви останнього сегменту другого рядку. Інформанти намагались відтворити підголосок, але його варіант вийшов дуже невпевнений, однак реконструкцію підголоска ми виписали у нотації.

До цього ж різновиду складочислової організації належать пісні: *«Туман яром, туман долиною»* з с. Берестового Близнюківського р-ну Харківської обл. (нот. №47, див. Додаток Г) та варіанти сюжету про коваля — *«Ой, ковалю, ковалю, коваленку»* (нот. №48-50, див. Додаток Г).

Зразок *«Ой, заспоріл орьол з своїм сєрим коньом»* з смт. Барвінкове Барвінківського р-ну Харківської обл. (нот. №51, див. Додаток Г) уже має сталу форму $V66^2$ з ампліфікацією до семи складів в кожному сегменті. Семантична форма строфи є АА, а мелотематична αβ.

Цей зразок відносимо до давнього ліричного пласту за підголосково-поліфонічною фактурою, проте з елементами гомофонно-гармонічної фактури.

Ще прикладами такої віршової організації стануть: *«Ой, вітерок не дише»* з с. Андріївка Великоновосілківського р-ну. (нот. №52, див. Додаток Г), *«Ішов козак з Дону додому»* з с. Вільне Волноваського р-ну. й с. Піски-Радьківські Борівського р-ну. Харківської обл. (нот. №53-54, див. Додаток Г).

Останні два зразки мають віршову форму $V6(4)6^2$. За думкою О. Терещенка, вона є похідною від V4+4 двічі. Це приклади підголосково-поліфонічного музичного мислення, за кадансуванням з регістровим контрастом та наявності підголоску, але присутні й елементи гомофонно-гармонічного багатоголосся, як-от, акустичне використання розгорнутого тризвуку верхнім підголоском від першого ступеня і його «гармонізація» основним голосом.

Хочемо виокремити зразок з с. Грушуваха Барвінківського р-ну Харківської обл. *«Ой, летів пугач, скрізь понад лугами»* (нот. №55, див. Додаток Г), який має дворядкову строфу з катеном та має складочислову основу вірша $V66^2$. Перший рядок строфи двосегментний, другий трисегментний. Останній сегмент кожної строфи дуже розширений розспівами «ой-і», «та-і», «о-о», що дає шість складів.

Цікавою є ладо-фактурна характеристика зразку, нижній голос викладений у межах октави від *d, e, g, a, b, c', d',* перший тетрахорд якого є частиною мажорної пентатоніки. Нижній голос розгортається навколо наступних щаблів: 5-2, 2-V,1-5,1., із яких головний устій – g (1), допоміжні – a (2), d' (5). Вивід складається зі звукоряду, що виходить за межі октави: g, c', d', e', f', g', a'. Спільних звуків всього 3, що свідчить про належність цього зразку до давньої лірики, як і регістровий контраст у кадансуваннях у напіввірші та в кінці рядка [65, с. 36–37].

Форма з катеном, що починається з катену $V7^2$, розширена до $V7(10)7^2$ зустрілась у с. Василівка Барвінківського р-ну Харківської обл. з інципітом *«Іще сонце не зайшло»* (нот. №56, див. Додаток Г).

Варіантами з віршем $V446^2$ стануть «*Та й тихий Дунай, та й тихесенький»* з с. Василівка Барвінківського р-ну Харківської обл. (нот. №57, див. Додаток Г). Також пісенні зразки *«Зійшов місяць, зійшов ясний»* з с. Грушуваха (нот. №58, див. Додаток Г) та *«Що за місяць, що за ясний»* с. Василівка (нот. №59, див. Додаток Г) Барвінківського р-ну Харківської обл..

Останні два зразки з Барвінківського р-ну Харківської обл. демонструють різні мелотипи цього сюжету в межах одного району. Вони мають різні ладовозвукорядні організації, зокрема відмінну систему устоїв. Зразок з с. Василівки: V-1-4-1, V-1-4-1;1-V-2-VI-V, тоді як зразок з Грушовахи: 1-5-4-1, 1-5-4; 6-5-3,6-3-1. У першому зразку присутня розробка субзони, і в ній знаходиться один із додаткових устоїв. Другий зразок демонструє явний перехід у мажорну тональність четвертого щабля.

Ще одним прикладом форми $V446^2$ стане зразок с. Єгорівка Волноваського р-ну Донецької обл. з інципітом *«З-під каменя, ой, вода ллється, а кінь води не хоче»* (нот. №60, див. Додаток Г) у формі протяжного багатоголосного співу. Однак реальний розмір віршого тексту сягає до $V448^2$ шляхом розширення другого та третього сегмента. Модельний ритм – 2222,2222,2242244, реальний ритм же – 1112,14611,11622622422. Звертає на

себе увагу поліфонічне багатоголосся та складна ладова організація, наявність високого 6-го щабля при мінорній організації ладової системи.

Пісенний варіант з формулою зі сталим розширенням до $V557^2$ є похідним від $V446^2$ та записаний у с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. з інципітом *«Тече річенька, невеличенька»* (нот. №61, див. Додаток Г).

У с. Добровілля Близнюківського р-ну Харківської обл. зустрілась форма $V555^2$ в бурлацькій пісні *«Ой, наступала, та й чорна хмара».*

Трирядкові форми. $V44^3$; $V66^3$; $V446^3$; $V66;8(4+4)6^2$

Балада записана в с. Василівка Краматорського р-ну Харківської обл. *«Усі гори зеленіють»* (нот. №62, див. Додаток Г) має «чисту» віршову форму $V44^3$, без розширень.

Групу $V66^3$ представляють пісенні варіанти: *«Ул΄яно, Ул΄яно, чого ходиш нудиш»* з сс. Василівка, Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл. та с. Мала Комишуваха Ізюмського р-ну Харківської обл. (нот. №63-65, див. Додаток Г) *«Ой, летіла галка з глибокої балки»* с. Семенівка Краматорського р-ну (нот. №66, див. Додаток Г). Цікаво, що варіант з цієї сюжетної групи в с. Андріївка зустрівся в дворядковій формі.

Поширеним прикладом трирядкової форми стане пісенний сюжет *«Посіяла огірочки, близько над водою»* з віршем $V446^3$, записаний у с. Богоявленка Маріїнського р-ну Донецької обл. (нот. №67, див. Додаток Г), та його ампліфіковані варіанти $V4(5)4(3)7^3$ з с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. *«Кучерявая берьоза, на яр похилилася»* (нот. №68, див. Додаток Г), *«При долині, кущ калини похилився до води»* (нот. №69, див. Додаток Г). Для всіх перелічених вище зразків характерна наступна форма семантичного тексту АББ, та αββ для музичного тексту.

Ще одним ампліфікованим варіантом цієї форми є псальма *«Ой, Боже, ж мій Боже, з висого неба»* з с. Райгородок Слов΄янського р-ну Харківської обл. з віршем $V668^3$ (нот. №70, див. Додаток Г).

Нетипову для трирядкових пісень, але форму з віршем V66;8(4+4)6^2, що зустрілась на прикладі чумацької пісні *«Ой, горе тій чайці»* з с. Іскра Великоновосілківського р-ну Донецької обл. [205] та строкової *«Ой, матінко, зірко»* з м. Ізюм Харківської обл. (нот. №71, див. Додаток Г), ми віднесемо до трирядкових, типу АББ (за семантичним текстом та музичним). У порівнянні з «класичними» трирядковими ця ширша, однак використовує той ж композиційний прийом, що і перелічені вище – повтор другого рядка. Також її особливістю стане розширений третій сегмент (що реально дорівнює рядку).

О. Терещенко допускає подібність цієї форми до поширених кантових різдвяних творів «Нова радість стала» з формою вірша V66;446 [254, с. 27-28]. Однак досліджений нами варіант інформантки виконують на мелотип пісні про кохання *«Посіяла огірочки»*, що записана в цьому ж осередку. Певно, що ця давня композиційна форма стала для інформанток з с. Іскра зручною, щоб до неї адаптувати і кантовий текст, що заблукав з Наддніпрянщини.

Інші форми

Прикладом форми V446^2 з кумулятивним приспівом V44^n66 стане поширений варіант жартівливої пісні з інципітом *«Як служив же, я у пана»* з с. Малинівка Волноваського р-ну Донецької обл. (нот. №72, див. Додаток Г).

Сюжетні варіанти історичної пісні *«А вже років двісті»* (про Богдана Хмельницького) зустрілись з формою V66;63;83 у с. Шлях Валківського р-ну Харківської обл. За ладофактурними показниками це пісні, що наближені до кантового стилю, з елементами функційного багатоголосся [173, с. 138-139].

У с. Троїцьке Слов´янського р-ну Донецької обл. записана псальма *«Скорбящая мати, под крестом стояла»* (нот. №73, див. Додаток Г) з віршем V66^2; R55;53. Варіант із с. Берестове з інципітом «Страждальная мати, під хрестом стояла» має відмінну форму з віршем V664;6(5)6;66;3.

Серед зразків, що представляють новітнє музичне мислення, нам зустрілась чотирирядкова форма з віршем строфи V9;10^4 у с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл. з інципітом *«Ой, дівчино, моя, чорнобрива»* (нот. №73, Додаток Г)

Мелодико-фактурні типи ліричних пісень

Звертаючи увагу на кількісне переважання пісенної лірики на перетині декількох етнографічних традицій у зоні нашого дослідження, важливим стає стилістичний аналіз, а особливо, його критерії. Далі ми перелічимо МФТ, що були зафіксовані на території перехідної етнокультурної зони, спираючись на розробки Є. Єфремова, В. Осадчої, В. Русіної, що викладені в теоретичній частині першого Розділу нашого дослідження.

До першого, модально-поспівкого типу МФТ, належать зразки давньої лірики. Типовим та яскравим його прикладом стане варіант козацької пісні *«Ой, заспоріл орьол з своїм сєрим коньом*» з смт. Барвінкове Барвінківського р-ну Харківської обл. (нот. №51, див. Додаток Г) .

Цей зразок відносимо до давнього ліричного пласту за переліченими нижче факторами. Рясні розспіви силаб додаванням голосних *«о-го-о», «же», «ги-ить»* (фарингалізація голосних) вказують на чоловічу манеру виконання [65].

Привертає увагу ладова організація зразку. Нижній голос складається з наступних звуків: *d', es', f', g', a', b', c''* – звукоряд у межах малої септими мінорного нахилу. Верхній підголосок з 6 звуків у межах сексти мінорного нахилу з низьким 2-м щаблем *g', as', b', c'', d'', e''*. Спільних звуків – 3, однак голосоведення зразку відбувається переважно з використанням консонансних інтервалів. Основний устій - g'(1), додаткові - d'(V), b'(3). Рубатний заспів та варіювання горяком першого сегменту строфи свідчить про яскравий самобутній пісенний стиль осередку, де зафіксовано зразок.

Сюжетна контамінація в межах цього зразка свідчить про дифузний характер жанрової системи пісенної традиції локусу дослідження, а мікс у фактурному викладі про багатошаровість та інтегративність пісенної традиції осередку, де його зафіксовано.

Ускладненим варіантом першого мелодико-фактурного типу вважаємо зразок з інципітом *«Ой, ти грушиця, ти кудрявая» (*нот. №45, див. Додаток Г) з с. Мала Комишуваха Ізюмського р-ну Харківської обл.

Підголосково-поліфонічна трьохголосна фактура з рясними розспівами, «функційне двоголосся» в різних сегментах пісенної строфи (підголоски то йдуть у втору з основним голосом, то два нижні відгалуження основного голосу тримають функційну основну, а верхній підголосок в останньому кадансі оспівує верхній устій) навіюють думку про його дифузний характер між *першим та другим МФТ*. Відчувається певна «функційність» у голосі басу, на основі якого інші голоси розспівують текст. Тож звукоряд основного голосу складається з семи звуків у амбітусі малої септими з низьким 7-м щаблем мажорного нахилу*: a, h, cis', d', e', fis', g'* нижнього підголоску (басу, який частково має функційний характер) з шести звуків у амбітусі малої сексти мажорного нахилу: *gis, a, h, cis', d', e';* та верхнього підголоску з п'яти звуків у амбітусі кварти з високим 7-м щаблем мажорного нахилу: *e', fis', gis', a', h'.*

Привертає увагу змінність висоти 7-го щабля в різних голосів (низький у основного та високий у верхнього підголоску) у різних частинах строфи. Основний голос використовує цей найвищий щабель у межах свого звукоряду в моменті кульмінації в середині другого рядка. Водночас верхній підголосок в кадансі останнього такту. Припускаємо, що «першовигляд» ладового оформлення звукоряду цього зразка був мажорного нахилу з 7-м низьким щаблем, однак у процесі побутування в середовищі в нього інтегрувався і варіант з високим VII-м, як прояв інтеграції гомофонно-гармонічного модусу мислення в співочому середовищі. На це вказує і «функційний бас». Кількість спільних звуків між голосами основним і нижнім підголоском – 5, між основним і верхнім підголоском – 3. Основний устій – a (1), додатковий – d' (4), тимчасовий – h (2). Такий розвинений варіант демонструє багатошаровість та осередковість пісенної традиції перехідної етнокультурної зони, де в одному зразку музично-стилістичні явища знаходяться в процесі інтеграції, яка ще не закінчилась.

До другого підголосково-поліфонічного *МФТ* відносяться детально розглянуті нами вище зразки на прикладі сюжетів *«Ул'яно, Ул'яно, чого ходиш нудиш»* (нот. №64 65, див. Додаток Г) та *«Ой, ковалю, коваль, коваленку»* (нот.

№49-50, див. Додаток Г). На території нашої зони дослідження таких зафіксована велика кількість.

Типовим прикладом третього мелодико-фактурного типу стане варіант *«Посіяла огірочки, близько над водою»»* (нот. №67, Додаток Г), записаний у с. Богоявленка Маріїнського р-ну Донецької обл. Основний голос розвивається в межах малої септими мінорного нахилу: *f, g, a, (as), b, c', d', es'*. Верхній підголосок розташований у межах зменшеної квінти: *d', es', f', g', as'*. Основний устій нижнього голосу g (1), додатковий b (3) та тимчасовий – *c'* (4). Спільних тонів – 2. Перший рядок кадансує на додатковому устої *b* і переходить в «тональність паралельного мажору» та через 2-й щабель *c'* повертається до початкового основного устою. Перед нами постає інтегрований ладо-фактурний тип, у якому прослідковуються як рудименти давнього мислення (низький 2-й щабель у основному голосі та в підголоску в сегментах зразка, де головним устоєм виступає g), та паралельно з цим функціонування «опорності першого та третього щаблів» та функційне двугохголосне ведення голосів, за винятком кадансів.

Аналіз зразків за ладо-фактурними типами продемонстрував дифузність, інтегративність, багатошаровість ліричного пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони. Безперечно, головним ознаками музичної стилістики ліричного фольклору виступають осередковість та локальні особливості стилістики осередків. Домінуюча кількість ліричних зразків, зафіксованих на території перехідної етнокультурної зони, відноситься до другого та третього МФТ.

Висновки до 3 розділу

Специфіка функціонування пісенної лірики в традиції перехідної етнокультурної зони зумовила комплексний підхід до вивчення цієї проблематики в 3-му розділі.

Аналіз динаміки побутування пісенної лірики перехідної етнокультурної зони визначив, що лірична пісенність в соціо-культурних умовах у ХХ ст. зазнала трансформації (у зв'язку із процесами урбанізації, індустріалізації, поширенням кітчевої культури) та постала домінуючою сферою і сприяла подальшій децентралізації жанрового комплексу фольклору. Посилення ліричного модусу мислення вплинули на інші складові жанрової системи пісенного фольклору.

На основі жанрової диференціації за сюжетно-тематичними лініями виявлено пріоритетне значення родинно-побутових пісень, згасання обсягу давньої лірики суспільно-побутової тематика (15 зафіксованих зразків). Встановлено наступні розповсюджені сюжетні групи: завоєнні (рекрутські, солдатські, новотвори) а також авторські пісні, які поширилися територією дослідження завдяки радіо та творчості аматорських хорів.

Аналіз зразків ліричної пісенності за тематичним та сюжетно-парадигмальним розподілом продемонстрував ознаки дифузних процесів та осередковості на рівні вербального фольклорного тексту, зокрема сюжетної контамінації зразків суспільно-побутової та родинно-побутової тематики (чумацької та козацької, строкової та суспільно-побутової, рекрутської та балади).

Комплексна аналітика ліричних пісень за композиційними типами виявила перевагу одно- та дворядкових форм серед зразків давньої лірики та поширення трирядкових та чотирирядкових форм серед зразків ХХ ст. Доведено, що однорядкові форми поширені в більш вузькому локусі, кластером, що вважається у дисертації зоною впливу наддніпрянської традиції, у межиріччі річок Самари, Орелі та Вовчої. Зафіксовані зразки географічно розташовані переважно в поселеннях першої хвилі козацьких заселень Середньої Наддніпрянщини і далі на північ до земель Слобідщини: с. Грушуваха Барвінківського р-н., сл. Барвінкове Барвінківського р-ну., с. Добровілля Близнюківського р-ну. Харківської обл., з. Андрія Салогуба (с. Андріївка Великоновосілківського р-ну Донецької обл.). Підкреслено, що

поширення дворядкових, трирядкових та інших форм фронтально розташоване на теренах усієї перехідної зони, що досліджується.

Доведено зв'язок між сюжетними групами та композиційними типами ліричних пісень суспільно-побутової тематики. Відзначено перевагу однорядкових та дворядкових форм у козацьких, чумацьких, наймитських, бурлацьких піснях. Визначено, що родинно-побутова лірика налічує розвинуті форми, зокрема певні мотиви містять як більш давні форми (дворядкові), так і трирядкові з використанням принципу повтору тексту і музичного рядка (АББ, αββ).

Встановлено розповсюдження на теренах перехідної етнокультурної зони віршового типу V446 та його похідних (однорядкових: V557(8-9) та дворядкових), а також варіацій дворядкової форми $V44^2$ $(V4(5\text{-}7)4(5\text{-}7)^2$. Виявлено репрезентативність трирядкових віршових форм $V66^3$ та $V446^3$. Визначено властивістю ліричних давніх пісень перехідної етнокультурної зони тенденцію до ампліфікації сегментів (7-10 складів) за рахунок рясних розспівів «ой-і», «та-і», «о-го-о», «же», «ги-ить».

Запропоновано комплексний підхід до ладо-фактурного аналізу зразків ліричної пісенності. Засадами музикознавчого підходу стали: визначення амбітусу голосів, кількість спільних звуків між ними, система опорних тонів та їх взаємозв'язок та тип кадансування у пісенних зразках. На основі вище запропонованого здійснений поділ наспівів ліричних пісень на теренах перехідної етнокультурної зони на три мелодико-фактурні типи: модально-поспівковий, підголосково-поліфонічний, та третій з домінуванням ознак гомофонно-гармонічного складу.

Доведено, що серед трьох типів поширеними є другий та третій. На основі проведеного ладо-фактурного аналізу виявлені ознаки перехідної зони: дифузність та інтегративність. Це проявляється в наявності перехідних варіантів (інтегрованих) на межі мелодико-фактурних типів.

ВИСНОВКИ

Загальним підсумком дисертаційного дослідження є концептуалізація функціонування пісенного фольклору в умовах перехідної етнокультурної зони в межах покордоння Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я. На основі комплексного аналізу різножанрових пісенних зразків доведено, що локус дослідження являє собою унікальну динамічну систему, де фольклорна традиція регулюється процесами постійної дифузії та інтеграції пісенного фольклору. Усі завдання, поставлені для реалізації визначеної мети дослідження, виконано в повному обсязі.

Результати дослідження, що відображають вирішення поставлених завдань, викладено у наступних положеннях.

1. Систематизація історіографічного та архівного доробку за трьома основними напрямами (історико-етнографічним, лінгво-діалектологічним, музикознавчим, зокрема етномузикологічним) дозволила з'ясувати фрагментарність досліджень процесу заселення та формування пісенної традиції перехідної етнокультурної зони. Натомість комплексний аналіз історичних, архівних, етнографічних, лінгвістичних, музикознавчих та етномузикологічних праць дозволив підтвердити наявність перехідної етнокультурної зони, розширити погляд на концепцію цього явища, встановити її кордони шляхом залучення лінгвістичного (діалектологічного) та мелогеографічного аналізу, а також дослідити багатоетапний процес формування пісенного фольклору і специфіку його функціонування в межах локусу дослідження, що окреслюється покордонням Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов´я.

2. Сформовано джерельну базу із понад 1100 різножанрових пісенних зразків, зафіксованих у 120 населених пунктах трьох межуючих областей сходу України, що були записані на території перехідної етнокультурної зони. Серед них 286 зразків зимового обрядового фольклор (114 колядок, п'ять зразків обряду «Водіння кози», 19 посівальних, 40 меланок, 108 щедрівок); близько 30

пісенних зразків весняно-літнього обрядового фольклору (5 веснянок, 8 троїцько-купальських, 6 петрівчаних, 10 жнивних); родинно-обрядових: 226 весільних пісенних зразків, 8 колискових та одиночні зразки голосіння, замовляння та ворожіння; ліричний фольклор представлений більш широко та налічує до 600 варіантів пісенних зразків (із них 71 псальма). Наукова новизна та достовірність результатів ґрунтуються на залученні широкого спектру матеріалів: з власних експедиційних записів (2016–2025 рр.), залучених приватних архівів (В. Осадчої, І. Фетисова та С. Карпенко, І. Крюченко та Л. Савченко), рукописних та друкованих матеріалів та аудіо- й відео- записів з сучасних цифрових платформ. Дисертанткою уведено до наукового обігу архівні матеріали та нотації зразків (більше 70 нотацій виконаних дисертанткою у співпраці з В. Осадчою та Є. Волошиною) народної пісенності з перелічених вище архівів.

3. Здійснено цілісний огляд історико-соціальних детермінант формування регіону, який підтвердив багатошаровий характер заселення покордонних територій Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов´я (від козацьких хвиль XVII-XVIII ст. до стихійних міграційних процесів періоду індустріалізації XX ст.) Виявлено, що динаміка заселення локусу дослідження зумовила паралельні механізми адаптації пісенного фольклору у відмінних фольклорних середовищах (умовно-автентичних поселеннях, де за роки спільного співіснування утворились своя самобутня місцева стилістика; закритих осередках, що законсервували материнську культуру; та процес асиміляції інформантів до місцевої культури з паралельним збереженням ними пісенних жанрів материнської традиції в індивідуальних міграціях). Одночасне співіснування різних механізмів функціонування традиційної культури формує багатошарову, осередкову традицію фольклорних середовищ перехідної етнокультурної зони. На основі деталізації меж і специфіки діалектного ландшафту (середньонаддніпрянського, слобожанського та степового говорів) зрушено межу між слобожанською та

степовою говірками південніше від м. Лозова, до покордоння Харківської, Дніпропетровської та Донецької областей.

4. Розроблено та апробовано інтегративну методологію, яка базується на системному методі, та залучає історичний, міждисциплінарний підходи в поєднанні із загально-музикознавчими та етномузикологічними методами, зокрема структурно-типологічним а також методом мелогеографічного картографування. Це дозволило розглянути пісенний фольклор перехідної етнокультурної зони як частину комплексної системи, що включає історико-географічні, соціальні, ритуальні та музичні чинники. Вперше в сучасній етномузикології обґрунтовано та системно впроваджено об´єднання різних методологічних принципів аналізу обрядового фольклору та пісенної лірики.

5. Уточнено та впроваджено робоче поняття *«регіонального пісенного фольклору»* в межах проблематики дослідження, що трактується як складова музичної культури усної традиції народу, яка функціонує як жанрова система в нерозривному, синкретичному зв'язку з історико-географічними та етнокультурними чинниками конкретного ареалу. Поняття *«перехідної етнокультурної зони»* обґрунтовано як частину маргінальної зони, що має більш стійкі ознаки тяжіння до культурних «ядер» сусідніх етнографічних регіонів, яка структурована як сукупність контактних між собою фольклорних осередків. Визначено її ключові ознаки: багатошаровість, осередковість, дифузність, інтегративність, поляризація та децентралізація жанрової системи пісенного фольклору.

6. Розкрито обрядово-звичаєвий контекст календарного та родинного пісенного фольклору, де виявлено поляризацію та децентралізацію жанрової системи, зумовлені специфікою новопоселянської традиції. Встановлено, що домінуючими жанрами в такій системі пісенного фольклору є зимовий та весільний обрядовий комплекс. Натомість весняно-літній ритуальний цикл знаходиться нині в рудиментному стані а сучасне побутування календарно-обрядових жанрів має пасивний характер.

7. Здійснено мелотипологію обрядових наспівів, що репрезентує широкий спектр — від архаїчних мелодій дохристиянської традиції до пізніх зразків християнського тематики. Виявлено поширення десяти типів зимових наспівів, восьми типів весняних пісень, п’яти типів літніх наспівів, двох типів жнивних. Весняно-літні наспіви зафіксовані в одиничній кількості зразків та не мають широкого розповсюдження. Визначено побутування зимових наспівів переважно у наступних типах: примітиви-диспондеї ‹Зм03-1.10›, наспіви тридольної групи ‹Зм02-1.12›, 6-складові «меланкування» ‹Зм16› та щедрівки типу ‹Зм08›, що відносяться до форм дорослого репертуару.

Здійснено аналіз мелотипології весільних наспівів родинно-обрядового фольклору, який визначив побутування восьми мелотипів. Весільна обрядовість обслуговується фронтально поширеними тирадними формами шестидольної основи V*6, тирадами V*5+3, які домінують в порівнянні зі строфічними формами. Лірична частина весільного обряду переважно оспівана строфічними мелотипами з основою V*5+3 та V*6, що мають вторинне ритмічне прочитання. На характер розспівності та метроритмічної організації наспівів впливає дія ліричного модусу мислення носіїв фольклорного середовища, зокрема шляхом переосмислення мірної долі (брахістохрони), що призводить до розширення форми. Поховальна обрядовість родинно-обрядового циклу території дослідження зазнала докорінної християнізації. Місце архаїчних голосінь зайняли музичні зразки християнської тематики, які охоплюють різні жанри: псальми, духовні пісні, пісні-новотвори на апокрифічні тексти. Цей процес також аргументує *відкритість жанрової системи* пісенного фольклору до видозмін.

8. Здійснено мелогеографічне картографування мелотипів календарної обрядовості та виявлено перехідні зони в локусі дослідження. Зазначено, басейн річок Орелі, Вовчої та Мокрих Ялів визначено як зону, що містить ознаки наддніпрянської традиції, тоді як басейн Сіверського Донця та його притоки Казеного Торця є зоною впливу слобожанської традиції.

Порівняння цих результатів з лінгвістичним аналізом говірок локусу дослідження доводить контактний статус лінгвістичних діалектів традиції перехідної етнокультурної зони.

9. Розкрито специфіку побутування пісенної лірики, яка в умовах урбанізації, індустріалізації та поширення кітчевої культури у ХХ ст. зазнала трансформації та зумовила процес децентралізації жанрової системи. Встановлено, що родинно-побутова лірика зайняла домінуюче місце серед сюжетно-тематичних груп давньої лірики, а модерні процеси сприяли поширенню народних романсів, новотворів, «завоєнних пісень», авторських пісень та явищ кітчевої культури.

10. Розглянуто пласт ліричного пісенного фольклору за комплексними показниками. Виявлено кореляцію між сюжетною та музичною формою: зразки суспільно-побутових сюжетів тяжіють до одно- та дворядкових структур, тоді як родинно-побутова лірика демонструє використання дво-, три-, чотирирядкових форм. Сюжетно-тематичний та парадигмальний аналіз дозволив прослідкувати ознаки дифузних процесів та осередковості функціонування пісенної лірики на рівні вербального фольклорного тексту.

Композиційний аналіз ліричних пісень дозволив виокремити вузький ареал розповсюдження однорядкових форм, переважно в осередках першої хвилі козацьких поселень, в більш вузькому локусі, межиріччі Самари, Орелі та Вовчої, що вважається у дисертації зоною впливу наддніпрянської традиції. На території перехідної етнокультурної зони встановлено домінування віршових типів V446, $V44^2$, $V66^3$ та $V446^3$. Здійснено поділ наспівів ліричних пісень на теренах перехідної етнокультурної зони на три *мелодико-фактурні типи*: модально-поспівковий, підголосково-поліфонічний, та третій з домінуванням ознак гомофонно-гармонічного складу. Доведено, що серед трьох типів поширеними є другий та третій. На основі проведеного ладо-фактурного аналізу виявлені ознаки перехідної зони: дифузність та інтегративність. Це проявляється в наявності перехідних варіантів (інтегрованих) на межі мелодико-фактурних типів. Зазначене дає підстави для розширення концепції

В. Русіної в аспекті динамічності музичних показників пісенної лірики в умовах перехідної культурної зони. Підкреслено, що пісенний фольклор і його видозміни на структурному, ладо-фактурному рівнях, зокрема у видозмінах ладової системи, фактури, форми стають головними носіями ознак перехідної етнокультурної зони покордоння південної Слобожанщини, Середньої Наддніпрянщини та Північного Надазов'я.

Перспективи дослідження передбачають подальшу текстологічну і музичну транскрипцію та каталогізацію ще невиданих фольклорних фондів із приватних та державних архівів; архівацію та цифрове впорядкування аудіо-, відео- та рукописних матеріалів з метою створення єдиної уніфікованої бази даних пісенного фольклору перехідних зон Сходу та Півдня України. Актуальним для локусу, що досліджується залишається аналіз процесів дифузії та інтеграції обрядових та ліричних пластів жанрової системи пісенного фольклору перехідної етнокультурної зони в умовах соціокультурних зрушень, постіндустріального розвитку та воєнних міграційних хвиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баба Єлька : офіційний канал // YouTube. URL: https://www.youtube.com/@babayelka2018 (дата звернення: 09.04.2024).

2. Багалій Д. Історія Слобідської України. Харків : Основа, 1990. 256 с.

3. Бевзенко С. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.

4. Білецька В. Шахтарські пісні // Етнографічний вісник : зб. наук. пр. Кн. 5. Ювілейний збірник на пошану академика Дмитра Йвановича Багалія : з нагоди сімдесятої річниці життя та п'ядесятих роковин наукової діяльності / Укр. акад. наук. Київ, 1927. С. 50–71.

5. Божичі archive : канал фольклорного експедиційного відеоархіву Київського ансамблю української автентичної музики // YouTube. URL: https://www.youtube.com/@bozhychi_archive2022 (дата звернення: 23.12.2025).

6. Бреславець Г. Культуротворче осягнення фольклорного тексту в мистецькій і науковій діяльності І. С. Польського // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство : зб. наук. пр. № 3. Харків, 2016. С. 101–106.

7. Бреславець Г. Реконструкція фольклорного тексту в музиці та її роль у сучасному культурному просторі // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Серія : Мистецтвознавство : зб. наук. пр. № 3. Харків, 2015. С. 64–69.

8. Бреславець Г. Реконструкція фольклорного тексту в українській музичній культурі останньої третини ХХ – початку ХХІ століття : дис. ... канд. мистецтвозн. : 26.00.04 / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2018. С. 222

9. Волков М. Нарис з історії Близнюківщини : монографія. Харків : Зебра, 2015. 147 с.

10. Гайдай М. Народознавча спадщина Михайла Гайдая // Народна творчість та етнологія. 2003. № 4. С. 3–12.

11. Гайдук С. Заселення земель Північного Приазов’я у 40-х роках XIX ст.: документи Державного архіву Запорізької області // Донецький вісник

Наукового товариства ім. Шевченка : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2022. Т. 50. С. 61–70.

12. Гайдук С. Перші поселенці Богоявленки й Новоукраїнки (Волноваський р-н, Донецька область) // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка : зб. наук. пр. Т. 52. Запоріжжя, 2024. С. 72–78.

13. ГОЛОС СТЕПУ (Людмила Савченко) / HOLOS STEPU : офіційний канал // YouTube. URL: https://www.youtube.com/@HOLOS_STEPU (дата звернення: 03.04.2024).

14. Гончаренко О. Народнопісенні діалекти Сумщини (досвід мелоареалогічного дослідження) // Народна творчість та етнологія. № 3. Київ, 2008. С. 15–26.

15. Гончаренко О. Весільні наспіви силаборитмічної моделі 5+3 на території Сумщини: мелоареалогія // Етномузика : зб. ст. Вип. 5. / Львів. нац. муз. ім. Миколи Лисенка. Львів, 2008. С. 40–66.

16. Гончаренко О. Досвід діалектного районування на підставі мелічних параметрів (весільні пісні Сумської області) // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 13. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2018. С. 169–182.

17. Гончаренко О. Обрядові пісенні жанри Сумщини: географія основних ритмотипів // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 5, кн. 1. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2010. С. 31–42.

18. Гошовський В. До питання про музичні діалекти Закарпаття // Доповіді та повідомлення : зб. ст. Серія філологічна. № 3 / Ужгород. держ. ун-т. Ужгород, 1958. С. 70–74.

19. Гошовський В. Етногенетичні аспекти мелогеографії // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 5, кн. 1/ Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2010.. С. 13–14.

20. Гошовський В. Українські пісні Закарпаття / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Львів, 2003. 446 с.

21. Грица С. Мелос української народної епіки : монографія. Київ : Наукова думка, 1979. 247 с.

22. Грица С. Парадигматична природа фольклору. Народна творчість та етнологія. 2017. № 1. С. 9–26.

23. Грица С. Семантика народного мелосу і конкретне середовище його побутування // Народна творчість та етнографія. 1976. № 3. С. 40–49.

24. Грица С. Сходження та опозиції у словесно-музичному фольклорі етнічних пограничь // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського : зб. наук. ст. Київ, 2009. Вип. 80 : Наука про музику сьогодні: проблеми та перспективи. С. 337–359.

25. Грица С. Трансмісія фольклорної традиції : етномузикологічні розвідки. Київ ; Тернопіль : Астон, 2002. 236 с.

26. Грица С. Фольклор у просторі та часі : вибранні статті. Тернопіль : Астон, 2000. 228 с.

27. Гуріна А. Інтонаційні знаки музично-пісенного фольклору // Культура України : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2002. Вип. 9: Мистецтвознавство. С. 226–231.

28. Гуріна А.: зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2022. Вип. 17. С. 5–15. https://doi.org/10.31318/2522-4212.2022.17.270892 Польський Ілля Самійлович // Українська фольклористична енциклопедія. У 2 т. / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2020. Т. 2. С. 269.

29. Данилейко І., Клименко І. «Барокова» підгрупа зимових пісень типологічної макросім'ї "V55,p4" з «сюжетними рефренами» // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 15. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2020. С. 156–178.

30. Дей О. Українська народна балада / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР. Київ : Наукова думка, 1986. 263 с.

31. Дей О. Специфіка жанру, сюжетика // Українська народна балада / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР. Київ, 1986. С. 12–51.

32. Дитинство і народна культура Слобожанщини : матеріали фольклорно-етнографічних експедицій 1992-2000 років / упоряд. В. М. Осадча ; Харків. обл. центр народної творчості. Харків : Регіон-інформ, 2000. 152 с.

33. Дмитренко М. Олександр Стеблянко // Українська фольклористика : історія, теорія, практика / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. Максима Рильського НАН України. Київ, 2001. С. 112−123.

34. Довгалюк І., Добрянська Л. Етномузикологія України на зламі XX–XXI століть (1991–2022): наука, видання, конференції // Проблеми етномузикології

35. ДОНМЦК. НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ : офіційний канал // YouTube. URL: https://www.youtube.com/channel/UCa1G4Si_7Js1AGNvAZlfXdA (дата звернення: 2.10.2025).

36. Драгоманов М. Малоросійські народні перекази та оповідання. Київ, 1876. 434 с.

37. Експедиційний запис : с. Калинове Волноваський р-н. Донецька обл. // YouTube. ГОЛОС СТЕПУ (Людмила Савченко) / HOLOS STEPU. URL: https://www.youtube.com/watch?v=blkl4kgqq8k&t=10s (дата звернення: 08.10.2025).

38. Експедиційні записи : пісні с. Карлівка (м. Волноваха) // YouTube. ГОЛОС СТЕПУ (Людмила Савченко) / HOLOS STEPU. URL: https://www.youtube.com/watch?v=7M1MnF0Bs20 (дата звернення: 08.10.2025)

39. Експедиційні записи с. Кочережки Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл. від фольклорного ансамблю «Першоцвіт» // Особистий архів В. і Д. Кравченків, В. М. Осадчої. Аудіофайл.

40. Експедиційні записи с. Кочережки Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл. від 04.2009 р. // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

41. Експедиційні записи с. Лозове Лиманського (до 2014 р. Краснолиманського) р-ну Донецької обл. від 08.2007 р. // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

42. Експедиційні записи с. Малинівка Волноваський р-н. Донецька обл. // YouTube. ГОЛОС СТЕПУ (Людмила Савченко) / HOLOS STEPU. URL: https://www.youtube.com/watch?v=PSBxl0isN2Q (дата звернення: 13.10.2025).

43. Експедиційні записи, пісні с. Вільне Волноваського р-ну // YouTube. ГОЛОС СТЕПУ (Людмила Савченко) / HOLOS STEPU. URL: https://www.youtube.com/watch?v=SIwBI86jHsY (дата звернення: 23.12.2025).

44. Етнографічні записи у с. Дмитрівка Лозівського р-ну Харківської обл. // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

45. Етнографічні записи у с. Добровілля Близнюківського р-ну Харківської обл. від 2007 р. // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

46. Єфремов Є. Зимові пісні. Колядки і щедрівки // Історія української музики. У 7 т. Київ, 2016. Т. 1, кн. 1. С. 41–55.

47. Єфремов Є. Постові веснянки на Київському Поліссі // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2009. Вип. 4. С. 77–95.

48. Єфремов Є. Про традиційну фактурну будову поліських ліричних пісень // Фольклористичні візії (учні — вчителеві І.В. Мацієвському з нагоди 60-річчя) : зб. ст. і матеріалів / Львів. держ. муз. акад. ім. М. Лисенка. Тернопіль, 2001. С. 65–81.

49. Єфремов Є. Ритмокомпозиційна будова традиційних колядок та щедрівок – розмаїття і єдність // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 11 / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2016. С. 8–14.

50. Єфремов Є. Ритмоструктурні типи календарних наспівів на Київському Поліссі // Полісся України : матеріали історико-етнографічного дослідження / Культурологічна експедиція, Ін-т народознавства НАН України. Вип. 1. Київське Полісся. 1994. Львів, 1997. С. 245–259.

51. Єфремов Є. Типологічна система весняних наспівів у верхньому межиріччі Тетерева і Ужа // Полісся України : матеріали історико-етнографічного дослідження / Культурологічна експедиція, Ін-т народознавства НАН України. Вип. 3: У межиріччі Ужа і Тетерева. 1996. Львів, 2003. С. 291–296.

52. Єфремова Л. Вояцькі пісні: каталогізація, динаміка жанроутворення, російські та польські впливи // Матеріали до української етнології : зб. наук. пр. Вип. 7. / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Міжнар. асоц. етнологів. Київ, 2008. С. 67–79.

53. Єфремова Л. Наспіви українських весільних пісень / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ : Наукова думка, 2006. 191 с.

54. Єфремова Л. О. Фольклоризовані новотвори пісенної лірики // Матеріали до української етнології : зб. наук. пр. Вип. 9. / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Нац. акад. наук України, Міжнар. асоц. етнологів. Київ, 2010. С. 56–63.

55. Єфремова Л. Частотний каталог українського пісенного фольклору : у 3 ч. Ч. 1 : Опис. Київ : Наукова думка, 2009. 720 с.

56. Єфремова Л. Частотний каталог українського пісенного фольклору : антологія-хрестоматія у 3 ч. Ч. 2. Київ : Наукова думка, 2010. 480 с.

57. Єфремова Л. О. Частотний каталог українського пісенного фольклору : у 3 ч. Ч. 3 : Покажчики. Київ, Наукова думка, 2011. 512 с.

58. Жилко Ф. Нариси з діалектології української мови : посібник. Київ : Рад. шк., 1955. 314 с.

59. Жук К. В. Вивчення музичного фольклору Донеччини останньої чверті XX – початку XXI ст. // Музикознавча думка Дніпропетровщини : зб. наук. ст. Вип. 26. / Дніпровська акад. музики. Дніпро, 2024. С. 88-109.

60. Жук К. "Мелотип" та "музичний діалект" в контексті досліджень територій історико-географічного типу утворень // Культурологія та соціальні

комунікації: інноваційні стратегії розвитку. У 2 ч. : матеріали міжнар. наук. конф. (22-23 листоп. 2023 р.) / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2023. Ч. 2. С. 135–137.

61. Жук К. Аналіз пісенної лірики в суміжних фольклорних традиціях історико-географічного типу утворення // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Дрогобич, 2023. Вип. 66, т. 1. С. 80–85.

62. Жук К. Побутування пісенності у фольклорній традиції південно-східного кордону Слобожанщини : магіст. робота ; 025 Музичне мистецтво / наук. кер. Осадча В. ; Харків. держ. акад. культури. Харків, 2021. 96 с.

63. Жук К. Жанрова система пісенного фольклору як маркер етнографічного пограниччя Донеччини // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку.: матеріали міжнар. наук. конф., 20–21 листоп. 2025 р. У 2 ч. Ч. 2. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2025. С. 194–196.

64. Жук К. Жанрова система пісенної традиції перехідної етнокультурної зони між Слобожанщиною, Середньою Наддніпрянщиною та Північним Надазов’ям // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених. Вип. 94, т. 1. / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. Дрогобич, 2025. С. 213–220.

65. Жук К. Козацькі та чумацькі пісні традиції перехідної етнокультурної зони (Північного Надазов’я та суміжних регіонів) // Актуальні питання східноєвропейської етномузикології : V міжнар. етномузикознавчий симпозіум, 11–13 лют. 2026 р. : тези / Дніпровська акад. музики; ГО «Міжнародний фестиваль музичного мистецтва «Музика без меж» (Дніпро, Україна); Ін-т литовської літератури і фольклору (Вільнюс, Литва). Дніпро, 2026. С. 36–37.

66. Жук К., Талько М. Лінгвістичні та музичні діалекти фольклорних осередків басейну річок Самари та Казеного Торця // Культура та інформаційне

суспільство XXI століття : матеріали міжнар. наук. конф. молодих учених, 16–17 квіт. 2026 р. У 2 ч. Ч. 1. Харків : ХДАК, 2026. С. 308–310.

67. Жук К. Мелотипологія зимових обрядових наспівів у Межиріччі Вовчої, Орелі та Сіверського Донця // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 20. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2025. С. 64–88.

68. Жук К. Музично-стильова парадигма сюжету про дітовбивцю в умовах перехідної зони між Харківщиною та Донеччиною // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених, 17-18 квіт. 2025 р. У 2 ч. Ч. 2. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2025. С. 54–56.

69. Жук К. Районування типів музичних форм весільних пісень у межиріччі Орелі, Вовчої та Сіверського Дінця // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 19 / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2024. С. 64–80.

70. Жук К. Структура календарно-обрядової пісенності міжрегіональної перехідної зони // Культура та інформаційне суспільство XXI століття.: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених, 18-19 квіт. 2024 р. У 2 ч. Ч. 1. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2024. С. 250–251.

71. Загальногеографічний атлас України : карти : маштаб 1:3 000 000. Київ : Картографія, 2004. 112 с.

72. Запис етнографічної експедиції : м. Ізюм Ізюмського р-ну Харківської обл. від 1993 р. // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

73. Запис етнографічної експедиції : м. Василівка Барвінківського р-ну Харківської обл. // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

74. Запис етнографічної експедиції у с. Берестове Близнюківського р-ну, Харківської обл від 2016-2022 рр. // Особистий архів К. Жук. Аудіофайл.

75. Запис етнографічної експедиції : с. Василівська Пустош Краматорського р-ну Донецької обл. від 2016-2018 рр. // Особистий архів К. Жук. Аудіофайл.

76. Запис етнографічної експедиції у с. Верхня Самара Близнюківського р-ну Харківської обл. від 2007 р. // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

77. Запис етнографічної експедиції у с. Грушуваха Близнюківського р-ну Харківської обл. // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

78. Запис етнографічної експедиції : с. Довгеньке Ізюмського р-ну Харківської обл. // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

79. Запис етнографічної експедиції у с. Добровілля Близнюківського р-ну Харківської обл. від 2016-2022 рр. // Особистий архів К. Жук. Аудіофайл.

80. Запис етнографічної експедиції у с. Жовтневе (Буденівка) Дворічанського р-ну Харківської обл. // Особистий архів Д. Лебединського та В. Осадчої. Аудіофайл.

81. Запис етнографічної експедиції : с. Займанка Зачепилівського р-ну Харківської обл. від 13.07.2003 р. // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

82. Запис етнографічної експедиції : с. Іванівка Ізюмського р-ну Харківської обл. // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

83. Запис етнографічної експедиції : с. Кочережки Павлоградського р-ну Дніпропетровської обл. від 07.1999 р. // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

84. Запис етнографічної експедиції : с. Мала Комишуваха Барвінківського р-ну Харківської обл. від 9.05.1933 // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

85. Запис етнографічної експедиції : с. Маяки Словґянського р-ну Донецької обл. // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

86. Запис етнографічної експедиції : с. Миколаївка Лозівського р-ну Харківської обл. // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

87. Запис етнографічної експедиції : с. Нове Лиманського (до 2014 р. Краснолиманського) р-ну Донецької обл. від 09.08.2007 р. // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

88. Запис етнографічної експедиції : с. Огіївка Сахновщинського р-ну Харківської обл. від 1993 р. // Особистий архів Д. Лебединського. Аудіофайл.

89. Запис етнографічної експедиції у с. Орілька Лозівського р-ну Харківської обл. від 25.06.2003 // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

90. Запис етнографічної експедиції у с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. від 1983 р. // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

91. Запис етнографічної експедиції у с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. від 21.03.1986 // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

92. Запис етнографічної експедиції у с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

93. Запис етнографічної розвідки у с. Райгородок Словґянського р-ну Донецької обл. від 08.2007 р. // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

94. Запис етнографічної розвідки у с. Сидорове Слов'янського р-ну Донецької обл. від 08.2007 рр. // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

95. Запис етнографічної експедиції : с. Смирнівка Лозівського р-ну Харківської обл. // Особистий архів В. Осадчої. Аудіофайл.

96. Запис етнографічної експедиції : с. Троїцьке Лиманського (до 2014 р. Краснолиманського) р-ну Донецької обл. від 08.2007 р. // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

97. Запис етнографічної експедиції у с. Шпаківка Ізюмського р-ну Харківської обл. від 1994 р. // Особистий архів В. М. Осадчої. Аудіофайл.

98. Запис етнографічної розвідки у с. Шандрівка Юр'ївського р-ну Дніпропетровської обл. від 25.06.2003 // Особистий архів І. Фетисова та С. Карпенко. Аудіофайл.

99. Зачикєвіч Т. М., Клименко І. В. Весільні пісні Полтавщини: ритмотипологія і географія // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 8.

/ Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2013. С. 118–130. (Слов'янська мелогеографія. Кн. 4).

100. Збережені скарби степового краю // Донецький обласний навчально-методичний центр культури : офіційний сайт. URL: https://doumck.wordpress.com/жива-спадщина-донеччини/ (дата звернення: 01.04.2026).

101. Іваницький А. Історичний синтаксис фольклору : проблеми походження, хронологізації та декодування народної музики / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, Нац. муз. акад. ім. П. І. Чайковського. Вінниця : Нова книга, 2009. 404 с.

102. Іваницький А. Основи логіки музичної форми (проблеми походження музики) : навч. посібник. Київ : Альтерпрес, 2003. 180 с.

103. Іваницький А. Українська музична фольклористика (методологія і методика) : навч. посіб. / Міжнар. фонд «Відродження». Київ : Заповіт, 1997. 392 с.

104. Іваницький А. Українська народна музична творчість. Київ : Музична Україна, 1999. 222 с.

105. Іваницький А. І. Український музичний фольклор : підручник для вищих учбових закладів / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. 3-тє вид., допов. Вінниця : Нова книга, 2004. С.6.

106. Іваницький А. Хрестоматія з українського музичного фольклору (з поясненнями та коментарями) : навч. посібник / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Вінниця : Нова книга, 2008. 520 с.

107. Іваннікова Л. Яків Новицький. Фольклорист, історик, педагог : монографія / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Запоріз. наук. т-во ім. Я. Новицького. Запоріжжя : Тандем, 2010. 386 с.

108. Іваннікова Л. Народна псальма про дітозгубництво в контексті вірувань та обрядовості Південно-Східної Волині (за матеріалами с. Губча Хмельницької обл.) // Міфологія і Фольклор. № 3/4, 2011. С. 49–69.

109. Історичні й козацькі пісні Кропивниччини : віртуальна виставка з нагоди Дня Незалежності України // Кропивницький музей музичної культури імені Кароля Шимановського : сайт. 14 серп. 2022. URL: http://szymanowski-museum.com.ua/uk/vystavky/istorychni-i-kozatski-pisni-kropyvnychchyny (дата звернення: 01.02.2026).

110. Карапата О. Купальські пісні «лівобережного типу»: спроба локально- структурної диференціації // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 5. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2010. С. 165–183.

111. Карпенко С. Зимовий обрядово-пісенний цикл Східної Чернігівщини (межиріччя Десни і Сейму) // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 6. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2011. С. 75–96.

112. Квітка К. Вибрані статті. У 2 ч. Ч. 2 / упоряд. А. І. Іваницький. Київ : Наукова думка, 1986.. 150 с.

113. Квітка К. Українські народні мелодії. Ч. 2 : Коментар / упоряд. та ред. А. Іваницький; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ : Поліграф Консалтинг, 2005. 383 с.

114. Квітка К. Українські народні мелодії. Київ, 1922. 250 с.

115. Квітка К. Українські пісні про дітозгубницю // Етнографічний вісник : зб. наук. пр. / Укр. Акад. Наук. Київ, 1926. Кн. 3. С. 117–137.

116. Квітка К. Українські пісні про дітозгубницю // Етнографічний вісник : зб. наук. пр. Кн. 4. / Укр. Акад. Наук. Київ, 1927. С. 31–70.

117. Кирчів Р. Розділ V. Етнографічне районування України / Р. Кирчів // Етнографія України. / за ред. С. А. Макарчука. Львів: Світ, 2004. С. 126–134.

118. Клименко І. Весільна макроареалогія слов’яно-балтського меломасиву // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 14. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2019. С. 7–48.

119. Клименко І. Зимовий обрядово-пісенний цикл в українців: ключові форми та їх картографування : до проблеми візуалізації мелоаналітичних параметрів на географічних картах // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 7. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2012. С. 109 –121.

120. Клименко І., Любимова А. Мелотипологія зимових наспівів зони Дніпровських порогів. Музикознавча думка Дніпропетровщини. Вип. 24. Дніпро : Грані, 2023. С. 192–228.

121. Клименко І. Методичні здобутки української мелоареалогії: з практичного досвіду картографування обрядових наспівів // Культура України : зб. наук. пр. Вип. 38. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2012. С. 256–264.

122. Клименко І. Методичні проблеми сучасної мелоареалогії: з практичного досвіду документального картографування // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 5. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2010. С. 19–30.

123. Клименко І. В. Прийом «додавання» у силаборитмічних формулах обрядових пісень західного порубіжжя українсько-білоруського мелоареалу. Ч. 1: Семискладники Західної Галичини // Етномузика : зб. ст. та матеріалів. Число 8 / Львів. нац. муз. акад. ім. М. В. Лисенка. Львів, 2012. С. 56–95.

124. Клименко І. Слов’янські весільні шестидольники як мелогеографічна система: введення у проблематику // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 8. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2013. С. 90–117.

125. Клименко І. Обрядові мелодії українців у контексті слов’яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву: типологія і географія : монографія. У 2 т. Т.1. Київ, 2020. 360 с.

126. Клименко І. Обрядові мелодії українців у контексті слов’яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву: типологія і географія : монографія. у 2 т. Т. 2. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2015. 100 с.

127. Коломицева А. Українські рекрутські та солдатські пісні: музична типологія та історико-етнографічний контекст : магістерська робота / наук. кер.

Є. Єфремов ; Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2013. 96 с.

128. Коропніченко Г. Перехідна зона як об’єкт мелогеографії (за матеріалами весільних наспівів межиріччя Тетерева та Ірпеня) // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 1. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 1998. С. 137–166.

129. Коропніченко Г. Традиційні колядні наспіви Київщини в контексті дослідження перехідних зон // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2009. Вип. 4. С. 132–153.

130. Косміна О. Ю. Етнографічні регіони України, станом на кінець 19 – початок 20 ст. // Енциклопедія історії України. У 10 т. Т. 3. / Ін-т історії України НАН Украъни. Київ, 2005. С. 62–64.

131. Коцаренко В. Краматорськ: витоки : зб. краєзнав. нарисів / Володимир Коцаренко ; пер. О. А. Савчук ; фот.: Д. Алімкін, А. Гетьман, М. Чернишова. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2018. 215 с.

132. Крюченко І. Відлуння століть: фольклорна музична спадщина Донеччини в умовах сучасної російсько-української війни // Українське краєзнавство у викликах російсько-української війни: науково-дослідний та суспільний потенціал : зб. матеріалів XVI Всеукр. наук. іст.-краєзнав. конф., 10 травня 2024 р. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2024. С. 349–357.

133. Курочкін О. Новорічні свята українців: традиції і сучасність. Київ : Наук. думка, 1978. 192 с.

134. Курочкін О. Святковий рік українців (від давнини до сучасності). Біла Церква, 2014. 386 с.

135. Курочкін О. Українські новорічні обряди: «Коза» і «Маланка» : (з історії народних масок) / Нац. музей-заповідник укр. гончарства в Опішному. Опішне : Українське народознавство, 1995. 377 с.

136. Кущ П. «Нова Атлантида» в донецьких степах : фольклор Донбасу — унікальна народна культурна спадщина // Урядовий кур’єр. 2013. 31 груд.

URL: https://ukurier.gov.ua/uk/articles/nova-atlantida-v-doneckih-stepah/ (дата звернення: 09.04.2024).

137. Лаврів П. Історія Південно-Східної України. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 1996. 192 с.

138. Литвиненко Р. Східноукраїнські терени у 16–18 сторіччях: боротьба наративів та історична реальність // Донецький історичний часопис. 2024. № 2. С. 9–20.

139. Луканюк Б. Курс музичного фольклору : Лекції. У 3 кн. Кн. 1 / Львів. нац. муз. акад. ім. М. В. Лисенка. Львів : Сполом, 2022. 512 с.

140. Луканюк Б. Ритмічне варіювання // Сьома конференція дослідників народної музики червоноруських (галицько-володимирських) та суміжних земель: статті і матеріали / Львів. нац. муз. акад. ім. М. Лисенка, 22–25 трав. 1996. Львів, 1996. С. 3–18.

141. Луканюк Б. Питання методики географічного етномузикознавства й етнографічне регіонування західноукраїнських земель // Перша конференція дослідників народної музики західноукраїнських земель статті і матеріали: / Львів. нац. муз. акад. ім. М. Лисенка, 22–24 берез. 1990 р. Львів, 1990. С. 6–8.

142. Лукашенко Л. Традиційна вокально-обрядова культура Північного Підляшшя : дис. … канд. мистецтвозн. : 17.00.03 Музичне мистецтво / Львів. нац. муз. акад. ім. М. В. Лисенка. Львів, 2013. 240 с.

143. Лукашенко Л. Зимові обрядові наспіви Північного Підляшшя : питання мелотипології та мелогеографії // Етномузика : зб. ст. та матеріалів Число 4. / Львів. нац. муз. акад. ім. М. В. Лисенка. Львів, 2008. С. 57–72.

144. Лукашенко Л. Мелогеографія традиційних обрядових наспівів та лінгводіалектичне членування Північного Підляшшя // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2010. Вип. 5, кн. 1. С. С. 56–61.

145. Лукашенко Л. Традиційна пісенна культура Північного Підляшшя: до дефініції понять «пограниччя», «маргіналія» // Десята конференція дослідників народної музики червоноруських (галицько-володимирських) та

суміжних земель : статті і матеріали / Львів. нац. муз. акад. ім. М. Лисенка, 21–23 квітня 2017 р. Львів, 2017. С. 110–122.

146. Любимова А. Традиційна пісенна культура пізнього формування в ареалі Дніпровських порогів: специфіка жанрової системи : дис. … д-ра філософії ; 025 Музичне мистецтво / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2022. 231 с.

147. Любимова А. Весільні мелодії «Середньодніпровського набору» в ареалі Дніпровських порогів. // Музикознавча думка Дніпропетровщини : зб. наук. ст. Вип. 21. / Дніпропетр. акад. музики ім. М. Глінки. Дніпро, 2021. С. 122–144.

148. Любимова А. Я. Ліричні пісні півдня України (за матеріалами Дніпропетровщини) // Музиконавча думка Дніпропетровщини: зб. наук. ст. Т. 29. / Дніпровська акад. музики. Дніпро, 2025. С. 27–40.

149. Любимова А. Я. Зимові пісні Правобережжя Дніпропетровської області // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 11. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2016. С. 77–82.

150. Людкевич С. Передмова // Етнографічний збірник. Т. 21. Ч. 1: Галицько-руські народні мельодії / зібрані на фонограф Й. Роздольським ; списав і зредагував С. Людкевич / Етнограф. комісія Наук. товариства ім. Т. Шевченка. Львів, 1906. С. 3–19.

151. М’ягкота І. З історії формування терміносистеми українського фольклору // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». № 709. Львів, 2011. С. 96–102.

152. Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 352 с. URL: http://torba.etnoua.info/files/Istoryko-etnohrafichni-rajony-Ukrajiny_SMakarchuk_2012.pdf (останній перегляд: 24.03.2026).

153. Малис К. Пісенний фонд Донеччини в архіві Степана Мишанича // Сьома конференція молодих дослідників народної музики : статті і матеріали

/ Львів. нац. музична акад. ім. М. В. Лисенка, 07 груд. 2024 р. Львів, 2024. С. 81–85.

154. Матвіяс І. Українська мова і її говори. Київ : Наук. думка, 1990. с. 119.

155. Мишанич М. Українські народні пісні Кубані на історичну та суспільно-побутову тематику : дис. … канд. філол. наук : 10.01.07 Фольклористика / Львів. нац. ун-т ім. І. Я. Франка. Львів, 2000. 189 с.

156. Музичний фольклор Донбасу : весільні пісні : ноти / упоряд. О. В. Тюрикова ; Упр. культури Донецьк. облдержадмін. Донецьк, 2005. 437 с.

157. Музичний фольклор Донбасу: календарно-обрядові пісні Донецької та суміжних областей / упоряд. О.В. Тюрикова. Донецьк, 2009. 341 с.

158. «Муравський шлях–97» : матеріали фольклор.-етногр. експедиції (по селах Богодух., Валк., Краснокут. та Нововодол. р-нів) / Міжнар. фонд «Відродження»; Харків. держ. ін-т культури ; уклад.: М. М. Красиков, Н. П. Олійник, В. М. Осадча, М. О. Семенова. Харків : ХДІК, 1998. 359 с.

159. «Муравський шлях–97» : матеріали фольклорно-етногр. експедиції (по селах Богодух., Валк., Краснокут. та Нововодол. р-нів) / Міжнар. фонд «Відродження»; Харків. держ. ін-т культури ; уклад.: М.М. Красиков та ін. Харків : ХДІК, 1998. 359 с.

160. «Муравський шлях–2000» : матеріали фольклорно-етнограф. експедиції / Харків. обл. центр нар. творчості ; упоряд.: Г. В. Лук’янець, М. П. Маслов, О. В. Коваль. Харків : Регіон-інформ, 2000. 152 с.

161. Муравським шляхом : міжнар. комплексна фольклорно-етногр. експедиція «Муравський шлях–95» : етнограф. опис та фольклорні матеріали с. Лиман Зміївського р-ну Харківської обл. Ч. 1 / Харків. обл. центр нар. творчості ; упоряд.: В. М. Осадча та ін. Харків, 1996. 62 с.

162. Мурзина О. І. Народне багатоголосся // Історія української музики. У 7 т. Київ, 2016. Т. 1, кн. 1. С. 340–368.

163. Мурзина О. І. Середня Наддніпрянщина в історичному контексті формування традиції // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2013. Вип. 8. С. 12–38.

164. Мурзина О. І. Українська протяжна пісня в аспекті історичного часу // Збірник наукових та науково-методичних праць кафедри фольклору Київського інституту культури. Київ, 1995. С. 13–30.

165. Мурзина О. Сольна лірика Лівобережної Наддніпрянщини: питання методики аналізу // Проблеми етномузикології : зб. наук. пр. : До 90-річчя Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2004. Вип. 2. С. 210–239.

166. Мурзина О. Українська музична фольклористика: проблеми і завдання // Українське музикознавство : наук.-метод. зб. / Нац. муз. акад. України імені П. І. Чайковського. Київ, 1998. Вип. 28. С. 25–31.

167. Народні пісні : записи Людмили Єфремової. Київ : Наук. думка, 2006. 575 с.

168. Народні пісні сучасної Дніпропетровщини. Вип. 2 : Петропавлівський район / упоряд. : Г. Пшенічкіна, А. Любимова. Дніпро : Ліра, 2019. 164 с.

169. Народні пісні Полтавщини (з колекцій збирачів фольклору) / упоряд. Л. О. Єфремова ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ : Логос, 2016. 719 с. : ноти.

170. Новикова Л. Жанрові новотвори у фольклорі Слобідської України на межі XIX–XX сторіч // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті : зб. наук. пр. № 1/3 / Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2008. С. 136–139.

171. Новикова Л. Загальнорегіональні та вузьколокальні типи формульних наспівів у весільній традиції Слобідщини // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2019. Вип. 14. С. 118–128. https://doi.org/10.31318/2522-4212.2019.14.183857

172. Новикова Л. До питання про специфіку фольклору Слобідської України // Музична Харківщина : зб. наук. пр. колективу авторів Харків. ін-ту мистецтв ім. І. П. Котляревського / Харків. ін-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Харків, 1992. С. 255–264.

173. Новикова Л. Пісні Слобідської України : навч. посіб. / Харків. обл. центр народної творчості та ін. Харків, 2006. 187 с.

174. Новикова Л. Про історичну динаміку жанрового ряду слобожанського фольклору ХХ сторіччя // Проблеми етномузикології : зб. наук. пр. : до 90-річчя Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2004. Вип. 2. С. 284–293.

175. Новицкий Я. Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине в 1874–1903 гг. Катеринослав, 1908. 127 с.

176. Новицкий Я. Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные в Екатеринославской губернии в 1874–1894 гг. // Сборник историко-филологического Общества при Харьковском университете. Кн. 6. Харьков, 1894. 348 с.

177. Новицкий Я. П. Описание городов Азовской губернии // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. Екатеринослав, 1904. Вып. 1. С. 72–92.

178. Обряди та звичаї фольклорних осередків межиріччя Орелі та. Сіверського Дінця / упоряд. В. М. Осадча. Харків : ХОЦНТ, 2007. 164 с.

179. Оксана Проселкова : офіційна сторінка // YouTube. URL: https://www.youtube.com/channel/UC8WmXJ8fpIOyAnfvGKU4LOg (дата звернення: 12.04.2024).

180. Осадча В. «Завоєнні» пісні в фольклорній традиції Харківщини // Традиційна культура в умовах глобалізації: нові вектори розвитку : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 29–30 черв. 2023 р. / Харків. облрада та ін. Харків, 2023. С. 217–220.

181. Осадча В. Жанрова система слобожанського фольклору: структурні та функціональні аспекти // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2020. № 3. С. 43–48.

182. Осадча В. М. Класифікація локальних фольклорних традицій у сучасній культурології та етномузикології: міждисциплінарний підхід // Культура України : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2012. Вип. 38. С. 226–235.

183. Осадча В. М. Класифікація фольклорних традицій та вивчення народної пісенності Сходу України і Середньої Наддніпрянщини // Музикознавча думка Дніпропетровщини : зб. наук. ст. Вип. 21(2). / Нац. всеукр. муз. спілка, Дніпропетр. акад. музики ім. М. Глінки. Дніпро, 2021. С. 109–122.

184. Осадча В. Мелоритмічна варіантність і відчуття музичного часу у творенні типів наспівів слобожанського фольклору // Музикознавча думка Дніпропетровщини : зб. наук. ст. / Нац. всеукр. муз. спілка, Дніпропетр. акад. музики ім. М. Глінки. Дніпро, 2023. Вип. 24 (1). С. 72–84.

185. Осадча В. Народнопісенна культура Слобожанщини : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.01 / Харківська держ. академія культури. Харків, 2000. 214 с.

186. Осадча В. Обрядова пісенність Слобожанщини : навч. посібник / Харків. держ. акад. культури. Харків : Савчук О. О., 2011. 182 с.

187. Осадча В. М. Обрядова творчість фольклорних осередків історичної Харківщини : метод. матеріали до засвоєння і творчого втілення обряд. та народнопісен. культури / Харків. облдержадмін., Упр. культури і туризму, Харків. обл. центр нар. творчості. Харків : ХОЦНТ : Вид. Савчук О.О., 2010. 134 с.

188. Осадча В. Принципи розрізнення пісенних парадигм у позаобрядовій ліриці Слобожанщини // Музична україністика: сучасний вимір : зб. наук. ст. на пошану чл.-кор. АМУ, д-ра мистецтвозн., проф. Софії Грици

/ Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2013. Вип. 8. С. 236–246.

189. Осадча В.., Польський І. Харківська державна академія культури як один із центрів вивчення фольклорного процесу на Слобожанщині // Культура України : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 1999. Вип. 5: Мистецтвознавство. С. 200–206.

190. Осадча В. Ритмоінтонаційна активність і манера виконання у процесі творення слобожанського "протяжного" розспіву // Фольклористичні візії (учні — вчителеві І. В. Мацієвському з нагоди 60-річчя) : зб. ст. і матеріалів / Львів. держ. муз. акад. ім. М. Лисенка. Тернопіль, 2001. С. 82–90.

191. Осипенко О. Осадча Віра Миколаївна. Українська музична енциклопедія. Т. 4: [Н – О] / голов. редкол. Г. Скрипник. Київ : ІМФЕ НАН України, 2016. С. 508.

192. Павлюк С. Словник основних понять і термінів з теорії етнології / Ін-т народознавства НАН України. Львів, 2008. 255 с.

193. Пеліна Г. Весільні обрядові пісні та колядки Мараморощини: типологія етномузичних кордонів // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського : зб. наук. ст. Київ, 2015. Вип. 116 : Комунікативна організація музичного твору. С. 128–136.

194. Первая всеобщая перепись населения Россійской империи, 1897 г. Т. 13: Екатеринославская губернія / под ред. Н. А. Тройницкаго ; Центр. статист. комитет Министерства внутреннихъ дълъ. СПб, 1904. 254 с.

195. Пірко В. Заселення Донеччини у XVI-XVIII ст. : короткий історичний нарис і уривки з джерел : монографія. Донецьк, 2003. 180 с.

196. Пірко В. Освоєння Півдня України в XVI–XVIII ст. : автореф. дис. … д-ра іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Донецьк. держ. ун-т. Донецьк, 1996. 32 с.

197. Пісні м. Балаклія Балаклійського р-ну Харківської обл. // Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини : сайт. URL: https://surl.li/swkyoh (дата звернення: 11.10.2025).

198. Пісні с. Катеринівка Лозівського району Харківської області // Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини : сайт. URL: https://surl.li/ftrqqc (дата звернення: 15.10.2025)

199. Пісні с. Піски-Радьківські Борівського району Харківської області // Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини : сайт. URL: https://surl.li/rpeguw (дата звернення: 31.09.2025)

200. Пісні села Андріївки / виконує фольклорний ансамбль «Вечорниці» ; автор проєкту Людмила Васіна ; Донецьк. обл. навч.-метод. центр культури, Донецьке обл. радіо. Rostok Records, 2007. 1 електрон.-опт. диск (CD). (Фольклорні скарби Донеччини).

201. Пісні села Богоявленка / автор проєкту Людмила Васіна ; Донецьк. обл. навч.-метод. центр культури, Донецьке обл. радіо. Rostok Records, 2007. 2 електрон.-опт. диски (CD). CD 1. (Фольклорні скарби Донеччини).

202. Пісні села Богоявленка / автор проєкту Людмила Васіна ; Донецьк. обл. навч.-метод. центр культури, Донецьке обл. радіо. Rostok Records, 2007. 2 електрон.-опт. диски (CD). CD 2. (Фольклорні скарби Донеччини).

203. Пісні села Дмитрівка Волноваський р-н, Донецька область : експедиційні записи // YouTube. ГОЛОС СТЕПУ (Людмила Савченко) / HOLOS STEPU. URL: https://www.youtube.com/watch?v=lVt1va6toAw (дата звернення: 1.07.2025).

204. Пісні села Єгорівка / автор проєкту Людмила Васіна ; Донецьк. обл. навч.-метод. центр культури, Донецьке обл. радіо. Rostok Records, 2007. 1 електрон.-опт. диск (CD). (Фольклорні скарби Донеччини).

205. Пісні села Іскри / виконує пошуково-дослідницький фольклористичний гурт "Колиска" ; автор проєкту Людмила Васіна ; Донецьк. обл. навч.-метод. центр культури, Донецьке обл. радіо. Rostok Records, 2007. 1 електрон.-опт. диск (CD). (Фольклорні скарби Донеччини).

206. Пісні села Семенівка / виконує фольклорний ансамбль "Надія" ; автор проєкту Людмила Васіна ; Донецьк. обл. навч.-метод. центр культури, Донецьке обл. радіо. Rostok Records, 2007. 2 електрон.-опт. диски (CD). CD 1. (Фольклорні скарби Донеччини).

207. Пісні села Семенівка / виконує фольклорний ансамбль "Надія" ; автор проєкту Людмила Васіна ; Донецьк. обл. навч.-метод. центр культури, Донецьке обл. радіо. Rostok Records, 2007. 2 електрон.-опт. диски (CD). CD 2. (Фольклорні скарби Донеччини).

208. Пісні Слобідської України. Вип. 2: Записи з Лебединщини / збирацька робота, нотація О. Стеблянка ; упоряд. Л. Новикова. Харків : Майдан, 1998. 200 с.

209. Плотнік Н. Збереження етнічної самобутності російської та української народнопісенної культури на території етноконтактної зони Слобожанщини // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв : зб. наук. пр. Харків, 2009. № 11. С. 103–111.

210. Плотнік Н. А. Музичний фольклор у сучасному етнокультурному просторі // Культура України : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2010. Вип. 31. С. 251–260.

211. Плотнік Н. А. Традиційна родинно-обрядова культура в сучасному суспільстві на матеріалах Харківщини : монографія / Упр. культури і туризму Харків. облдержадмін., Обл. орг.-метод. центр культури і мистецтва. Харків : Точка, 2017. 266 с.

212. Польська І. Життєвий шлях та творча діяльність І. С. Польського (до 95-річчя з дня народження митця) // Культура України : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури ; за заг. ред. В. М. Шейка. Харків : ХДАК, 2019. Вип. 66. С. 205–216.

213. Польська І. Музична регіоніка як напрям сучасної української музикології // Perspective of science and practice : abstracts of XIII Intern. scientific

and practical conference (Amsterdam, Sept. 2021). Amsterdam, 2021. URL: https://eu-conf.com (дата звернення: 22.05.2025)

214. Польська І. Позаакадемічна музична культура ХХ століття: аспекти осягнення // Modern Issues of Practice and Theory : abstracts of II Intern. scientific and practical conference (London, Jan. 17–19, 2022). London, 2022. С. 45–47. URL: https://eu-conf.com/wp-content/uploads/2022/01/MODERN-ISSUES-OF-PRACTICE-AND-THEORY.pdf (Дата звернення: 22.05.2025).

215. Польський І. Специфіка фольклору україно-російського покордоння // Культура України: зб. ст. / Харків. держ. ін-т культури. Харків, 1997. Вип. 4. С. 159–166.

216. Польський І. Художні особливості ігрових циклів колядної пісенності на Україні та в Білорусії // Українське музикознавство : наук.-метод. міжвід. щорічник / Акад. наук УРСР. Київ, 1973. Вип. 8. С. 121–145.

217. Програма, запитальники та методичні поради дослідникам народної культури України / упоряд. : Л. Г. Орел, К.А. Міщенко ; Ін-т системних досліджень освіти, Музей народної архітектури та побуту України. Київ, 1995. 232 с.

218. POLYPHONYPROJECT.COM : проєкт «Поліфонія» : онлайн-архів музичного фольклору // YouTube. URL: https://www.youtube.com/c/polyphonyprojectcom/videos (дата звернення: 12.01.2024).

219. Пшенічкіна Г. Географічні межі регіональних традицій музичного фольклору на території правобережної Черкащини (за наспівами обрядових циклів) : автореф. дис. … канд. мистецтвозн. 17.00.03. Музичне мистецтво / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2020. 19 с.

220. Пшенічкіна Г. Традиційні зимові мелодії у басейні Верхньої Самари // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2017. Вип. 12. С. 90–100.

221. Пшенічкіна Г. Традиційні зимові наспіви Правобережної Черкащини: типологічна і географічна опозиція Наддніпрянщини і Поділля // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2016. Вип. 11. С. 62–76.

222. Рибак Ю. Вокальні мелотипи у верхньоприп'ятських волочебних обрядах // Музика та дія в традиційному фольклорі : зб. наук. пр. / Львів. держ. муз. акад. ім. М. Лисенка. Львів, 2001. С. 49–55.

223. Рибак Ю. Обрядові пісні Верхньоприп'ятської низовини (мелотипологія–мелогеографія–культурогенеза) : дис. … канд. мистецтвозн. : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Львів. держ. муз. акад. ім. М. В. Лисенка. Львів, 2005. 188 с.

224. Рибак Ю. Методика ареально-типологічних досліджень в етномузикології : досвід львівської школи // Етномузика: зб. ст. та матеріалів. Число 3. / Львів. нац. муз. акад. ім. М. В. Лисенка. Львів, 2007. С. 9–22.

225. Рибак Ю. Україна, держава: музичний фольклор // Енциклопедія історії України. Кн. 1. Київ : Наукова думка, 2018. 608 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=1.10 (останній перегляд: 24.03.2026).

226. Рибак Ю. Постові пісні верхньоприп’ятського басейну // Народна музика Волині : зб. статей і матеріалів наук.-практ. конф. (Кременець, 25–26 трав. 1998 р.) / Кременецький пед. коледж ім. Т. Шевченка. Кременець, 1998. С. 67–71.

227. Русіна В. Протяжні пісні Луганської області (за матеріалами експедиції 2010 року) // Народознавчі зошити. № 5, 2011. С. 877–883.

228. Русіна В. Композиційні особливості протяжних пісень Слобідської України : дис. … канд. мистецтвозн. : спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво» / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2020. 302 с.

229. Русіна В. С. Слобожанський фольклор на перехресті культур // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку :

матеріали міжнар. наук. конф., 18-19 листоп. 2010 р. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2010. С. 47–49.

230. Русіна В. С. Традиційна пісенність Слобожанщини: музично-стильові особливості протяжного співу // Традиції та новації у вищій архітектурно художній освіті : зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв. Харків, 2018. № 6. С. 129-133.

231. Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. Том II : Бахмутский уезд. Екатеринослав : Тип. Я. М. Чаусского, 1886. 1092 с.

232. Сербіна Н. Українська пізня традиційна лірика: шляхи формування та етапи еволюції : автореф. дис. … канд. мистецтвозн. : спец. 17.00.03 Музичне мистецтво / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2013. 19 с.

233. Сербіна Н. Колядки із десятискладовою основою: до питання про формотворення : дипломна робота / наук. кер. Є. Єфремов ; Нац. муз. акад. України ім. П.І. Чайковського, Каф. музичної фольклористики. Київ, 2000. 70 с.

234. Сєврюков Р. «За 20 років не зустріла тут жодної автентичної російської пісні» — дослідниця фольклору Донеччини Ірина Крюченко // Радіо Свобода : сайт. 2023. 1 квіт. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/donetsk-ukraina-folklor/32343448.html

235. Скаженик М. В. Етномузичний ландшафт басейну Уборті (за обрядами та піснями календарного циклу) : дис. … канд. мистецтвозн. : 17.00.03 Музичне мистецтво / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2011. 220 с.

236. Скаженик М. В. Трирядкові весільні наспіви з шестидольною основою на Поліcько-Волинському пограниччі (північна Житомирщина): ритмічні та звуковисотні різновиди // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 8. / Нац. муз. акад. України ім.. П. І. Чайковського. Київ, 2013. С. 131–142.

237. Скаженик М. Весняні заклички нижньої Уборті: особливості формотворення // Народознавчі зошити. Вип. 3/4. 2006. С. 493–502.

238. Скаженик М. Весняні традиції Середнього Полісся (за обрядами та піснями басейну Уборті) // Матеріали до української етнології : зб. наук. пр.

Вип. 11. / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Міжнар. асоц. етнологів. Київ, 2012. С. 205–212.

239. Скаженик М. Мелоареали ранньотрадиційних зимових наспівів басейну Уборті (Середнє Полісся) // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Вип. 12. Київ, 2017. С.41–53.

240. Скаженик М. Мелогеографічне вивчення Уборті: купальсько-петрівські наспіви та обряди // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 4. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2009. С. 154–175.

241. Скаженик М. Мелогеографічний ландшафт басейну Уборті (за матеріалами річного обрядово-пісенного циклу) // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Вип. 5. Київ, 2010. С. 43–55.

242. Скаженик М. Ранньотрадиційні зимові наспіви придніпровських сіл Переяславщини: типологія та географія // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 15 / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2020. С. 100–133.

243. Сопілка Т. Щедрівки у пісенній традиції Полтавщини (за матеріалами експедицій 1986–2000 рр.) // Проблеми етномузикології : зб. наук. пр. Вип. 2 : до 90-річчя Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2004. С. 240–254.

244. Списки населенных мест Российской Империи. Т. 8: Екатеринославская губерния съ таганрогскимъ градоначальствомъ. Список населенныхъ мѣстъ по свѣдѣніямъ 1859 года / ред. И. Вильсон ; Центр. статист. комитет Министерства внутреннихъ делъ. СПб, 1863. 152 с.

245. Списокъ населенныхъ мѣстъ Павлоградского уѣзда Екатеринославской губерніи съ приложеніемъ карты / Оцъночно-статистическое отдъленіе Екатеринославской Губернской Земской Управы. Екатеринославъ : Тип. Губернскаго Земства, 1911. 47 с. : карты, табл.

246. Степан Васильович Мишанич : (14.08.1936–18.11.2013) : некролог / Колектив ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2013. С. 148–149.

247. Ступницький В. Пісні Слобідської України : фоногр. запис. Студії з фольклору та етнографії Слобожанщини. Харків : Майдан, 2007. 51 с.

248. Терещенко А. Польський Ілля Самуїлович // Українська музична енциклопедія / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2018. С. 343–345.

249. Терещенко О. «Меланка» в Передстеповому й Степовому Правобережжі та на. Східному Поділлі (порівняльна розвідка) // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 11. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2016. С. 28–49.

250. Терещенко О. А. Традиційні ліричні пісні та балади з Центральної України : зб. пісен. фольклору / Кіровоград. музей муз. культури ім. Кароля Шимановського, Кіровоград. муз. училище. Кіровоград : Імекс, 2015. 71 с.

251. Терещенко О. В. Козацькі пісні Кіровоградщини. Кропивницький : Видавець Лисенко М. М., 2017. 136 с.

252. Терещенко О. Історико- й культурно-стильові пограниччя в українській етномузиці // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 15 / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2020. С. 7–28.

253. Терещенко О. Купальські наспіви східних кордонів Поділля (механізм варіантності) // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 5, кн. 1. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2010. С. 199–206.

254. Терещенко О. Чумацькі пісні передстепового Правобережжя / Кропивн. музей муз. культ. ім. К. Шимановського. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 184 с.

255. Тимофєєв П. Т. Пісенний фольклор робітничого середовища Донбасу (на матеріалі записів 20-х рр. XX ст.). Донецьк, 1997. 182 с.

256. Тищенко Л. М. Потенціал південнослобожанського діалектного тексту для мовознавчих досліджень // Діалекти в синхронії та діахронії. Київ : НАНУ, Ін-т укр. мови, 2015. С. 366.

257. Тищенко Л. М., Кльок К. І. Історія формування й дослідження південнослобожанських говірок // Молодий вчений. № 6.1 (46.1). 2017. С. 86-87.

258. Традиційна народна культура Дворічанського району Харківської області : матеріали фольклорно-етнографічних експедицій селами Дворічанського району Харківської області 1992-1993 рр. (Муравський шлях–2001) / упоряд. М.О. Семенова ; Харківський обласний центр народної творчості. Харків : Регіон-інформ, 2001. 159 с.

259. Тюрикова О. «Глобальне-національне-локальне» – сучасна діалектика фольклорно-сценічного виконавства // Традиційна культура в умовах глобалізації: культурна ідентифікація та інформаційне суспільство : матеріали наук.-практ. конф., 18-19 трав. 2012 р. / Харк. облдержадмін., Упр. культури і туризму, Обл. орг.-метод. центр культури і мистецтв. Харків, 2012. С. 118–122.

260. Тюрикова О. Пісенна самосвідомість сучасних фольклорних виконавців Донбасу // Музичне мистецтво. 2012. № 12. С. 3–16.

261. Тюрикова О. Рушійний компонент фольклорної динаміки : (до вивчення фольклору Донеччини) // Проблеми етномузикології : зб. наук. пр. : До 90-річчя Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2004. Вип. 2. С. 294–316.

262. Тюрикова О. Фольклор Донбасу: проблемні вектори сучасного дослідження // Матеріали до української етнології : зб. наук. пр. Вип. 11. / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Міжнар. асоц. етнологів. Київ, 2012. С. 263–271.

263. Українська етнологія : навч. посіб. / В. К. Борисенко, М. В. Гримич, О. П. Гончаров та ін. ; за ред. В. К. Борисенко. Київ : Либідь, 2007. 398 с.

264. Українська мова : енциклопедія / Ін-т мовознавства ім. О. О.Потебні НАН України, Ін-т укр. мови ; редкол. : В. М. Русанівський ін. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 820 с.

265. Українська народна балада / упоряд. та вступ. ст. О.І. Дея. Київ : Наук. думка, 1986. 528 с.

266. Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ: від 1 січня 1972 року. Вид. перше / упоряд. Д. О. Шелягін ; Відділ в питаннях роботи рад Президії Верховної ради Української РСР. Київ, 1973. 815 с.

267. Українська РСР. Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 року : довідник / упоряд.: П. М. Гринюк, А. Я. Сидорін. Київ, 1987. 504 с.

268. Український обрядовий фольклор західних земель : регіональна музична антологія (Бесарабія. Бойківщина. Буковина. Волинь. Галичина. Гуцульщина. Закарпаття. Лемківщина. Підляшшя. Поділля. Полісся. Покуття. Холмщина) / уклав А. І. Іваницький ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Вінниця : Нова книга, 2012. 624 с.

269. Українські народні думи / упоряд. : С. Грица та ін. ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2007. 824 с.

270. Українські народні пісні / збирач та упоряд. О. І. Стеблянко. Київ : Мистецтво, 1965. 157 с.

271. Українські народні пісні в записах Олександра Потебні / упоряд., вступ. стаття і примітки М. К. Дмитренка. Київ : Музична Україна, 1988. 311 с.

272. Українські пісні, видані коштом О.С. Баліної : ноти / тексти і мелодії записані О.О. Потебнею. СПб : Типографія Ф. Стелловського, 1863. 125 с.

273. Фетисов Ілля Борисович // Вікіпедія : вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фетисов_Ілля_Борисович (дата звернення: 06.04.2024).

274. Філатова А. Пісенна лірика села Семигір'я Світловодського району Кіровоградської області // Народна творчість та етнологія. 2010. № 4. С. 89–99.

275. Фольклорні осередки Харківщини (Муравський шлях–2002) / Упр. культури Харків. облдержадмін. та ін. ; упоряд. К. Дорохова, В. Осадча, Н. Плотник. Харків : Регіон-інформ, 2002. 379 с.

276. Ханіс Н. Ладо-гармонічний архетип багатоголосних ліричних весільних пісень шестидольного ритму в Середній Наддніпрянщині (результативність і проблеми моделювання фактури) // Музикознавча думка Дніпропетровщини: зб. наук. ст. Вип. 26./ Дніпровська. акад. музики. Дніпро, 2024. С. 110-133.

277. Ханіс Н. Ліричні весільні пісні Середньої Наддніпрянщини: морфологія та географія строфічних мелодій шестидольної основи // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Т. 18. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2023. С. 52–74.

278. Хоткевич Г. Музичні інструменти українського народу. Харків : Держ. вид-во України, 1930. 288 с.

279. Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини : тексти та аудіозаписи народних пісень : сайт. URL: https://folklore.kh.ua/ (дата звернення: 14.07.2025).

280. Чухліб Т. В. Донеччина та Луганщина – козацькі землі України (XVI-XVIII ст.) / Ін-т історії України НАН України. Київ, 2014. 104 с.

281. Шарпило Б. Вибрані праці : зб. пр. / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2013. 151 с.

282. Шевельов Г. Ю. Історична фонологія української мови / пер. з англ. С. Вакуленка, А. Даниленка. Харків: Серія наукове видавництво «АКТА», 2002. 1066 с. С. 52.

283. Шевченко А. Усна народна творчість Донбасу. Донецьк : ПП «ВРГ «Перша лінія-Схід», 2003. 44 с.

284. Шевчук О. Осадча Віра Миколаївна // Українська музична енциклопедія / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2016. Т. 4. С. 508–509.

285. Шевчук О. Ще раз про українське народне багатоголосся (типи фактурного устрою) // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. Вип. 14. / Нац. муз. акад. України ім. П.І. Чайковського. Київ, 2019. С. 49–76.

286. Шевчук О., Коропніченко Г. Різдвяний кант: термінологія на означення жанру : пам'яті Юрія Медведика присвячуємо // Етномузика : зб. ст. та матеріалів Вип. 17 / Львів. нац. муз. акад. ім. М.В. Лисенка. Львів, 2021. С. 42–73.

287. Шейко В.М., Кушнаренко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник / Харків. держ. акад. культури. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Знання-Прес, 2002. 296 с.

288. Шейко В. М., Тишевська Л.Г. Історія культури Слобідської України : навч. посібник. 2-ге вид., випр. і допов. Харків : ХДАК, 2012. 223 с.

289. Шубравська М. Д.І. Яворницький. Життя, фольклористично-етнографічна діяльність / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М. Т. Рильського АН УРСР. Київ : Наук. думка, 1972. 254 с.

290. Якубова Л. Д. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення / Ін-т історії України Нац. акад. наук України. Київ, 2014. 108 с.

291. Pasichnyk V. Volodymyr Hoshovsky's Study of Musical Dialects // Res Humanitariae. 2019. Vol. 26, iss. 2. P. 159–172. https://doi.org/10.15181/rh.v26i0.2054

292. Thoms W. The Folklore // *The Athenaeum*. 1846. No. 982.

293. Zhuk K. Musical and Poetic Composition of Tragic Songs and Ballads (South-eastern Slobozhanshchyna) // Dark Side of Folklore and Folkloristics : 13th International Conference of Young Folklorists, 9–11 October 2024 : Abstracts / Institute of Lithuanian Literature and Folklore. Vilnius, 2024. P. 101–102.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в українських наукових фахових виданнях, затверджених МОН України (категорія «Б»):

1. Жук К. Аналіз пісенної лірики в суміжних фольклорних традиціях історико-географічного типу утворення // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Вип. 66, т. 1. 2023. Дрогобич, С. 80–85. https://doi.org/10.24919/2308-4863/66-1-12

2. Жук К. В. Вивчення музичного фольклору Донеччини останньої чверті ХХ – початку ХХІ ст. // Музикознавча думка Дніпропетровщини : зб. наук. ст. / Дніпровська акад. музики. Вип. 26. Дніпро : Грані, 2024. С. 88–109. https://doi.org/10.33287/222408

3. Жук К. Районування типів музичних форм весільних пісень у межиріччі Орелі, Вовчої та Сіверського Дінця // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Вип. 19. Київ, 2024. С. 64–80. https://doi.org/10.31318/2522-4212.2024.19.319758

4. Жук К. Жанрова система пісенної традиції перехідної етнокультурної зони між Слобожанщиною, Середньою Наддніпрянщиною та Північним Надазов’ям // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Вип. 94, т. 1. Дрогобич, 2025. С. 213–220. https://doi.org/10.24919/2308-4863/94-1-28

5. Жук К. Мелотипологія зимових обрядових наспівів у Межиріччі Вовчої, Орелі та Сіверського Донця // Проблеми етномузикології : зб. наук. ст. / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. Вип. 20. Київ : НМАУ, 2025. С. 64–88. https://doi.org/10.31318/2522-4212.2025.20.349708

Опубліковані праці апробаційного характеру

6. Жук К. Весільні пісні фольклорних осередків Південно-Східної Слобожанщини // Культурні та мистецькі студії XXI століття : науково-практичне партнерство : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 10 листоп. 2022 р. / Нац. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Харків, 2022. С. 189–190.

7. Жук К. Відтворення традиційної пісенності фольклористичним гуртом «Родовід» в умовах тимчасового переселення (м. Гамбург) // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених, 20-21 квіт. 2023 р. у 2-х ч. Ч. 1. / Харків. держ. акад. культури. Харків : ХДАК, 2023. С. 344–347.

8. Жук К. «Мелотип» та «музичний діалект» в контексті досліджень територій історико-географічного типу утворень // Культурологія та соціальні комунікації : інноваційні стратегії розвитку: матеріали міжнар. наук. конф., 22-23 листоп. 2023 р. у 2 ч. Ч 2 / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2023. С. 135–137.

9. Жук К. Весільні мелотипи суміжних районів Харківщини, Донеччини та Дніпропетровщини // Актуальні питання східноєвропейської етномузикології : тези IV Міжнар. етномузикознавчий симпозіум, 7–10 лютого 2024 р. / Дніпровська акад. музики. Дніпро, 2024. С. 17–18.

10. Жук К. Структура календарно-обрядової пісенності міжрегіональної перехідної зони // Культура та інформаційне суспільство XXI століття.: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих учених, 18-19 квіт. 2024 р. у 2 ч. Ч. 1. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2024. С. 250–251.

11. Zhuk K. Musical and Poetic Composition of Tragic Songs and Ballads (South-eastern Slobozhanshchyna) // Dark Side of Folklore and Folkloristics : Abstracts of the 13th International Conference of Young Folklorists, 9–11 October 2024 / Institute of Lithuanian Literature and Folklore. Vilnius, 2024. P. 101–102.

12. Жук К. Музично-стильова парадигма сюжету про дітовбивцю в умовах перехідної зони між Харківщиною та Донеччиною // Культура та інформаційне суспільство XXI століття.: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф.

молодих учених, 17-18 квіт. 2025 р. У 2 ч. Ч. 2. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2025. С. 54–56.

13. Жук К. Жанрова система пісенного фольклору як маркер етнографічного пограниччя Донеччини // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку.: матеріали міжнар. наук. конф., 20–21 листоп. 2025 р. У 2 ч. Ч. 2. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2025. С. 194–196.

14. Жук К. Козацькі та чумацькі пісні традиції перехідної етнокультурної зони (Північного Надазов'я та суміжних регіонів) // Актуальні питання східноєвропейської етномузикології : тези V міжнар. етномузикознавчий симпозіум, 11–13 лют. 2026 р. / Дніпровська акад. музики; ГО «Міжнародний фестиваль музичного мистецтва «Музика без меж» (Дніпро, Україна); Ін-т литовської літератури і фольклору (Вільнюс, Литва). Дніпро, 2026. С. 36–37.

Додаток Б

Історичні джерела та карти

Карта 1. Річки України

Карта 2. Населені пункти Запорожжя у XVIII ст.

Карта 3. Карта Слободських полків (1764)

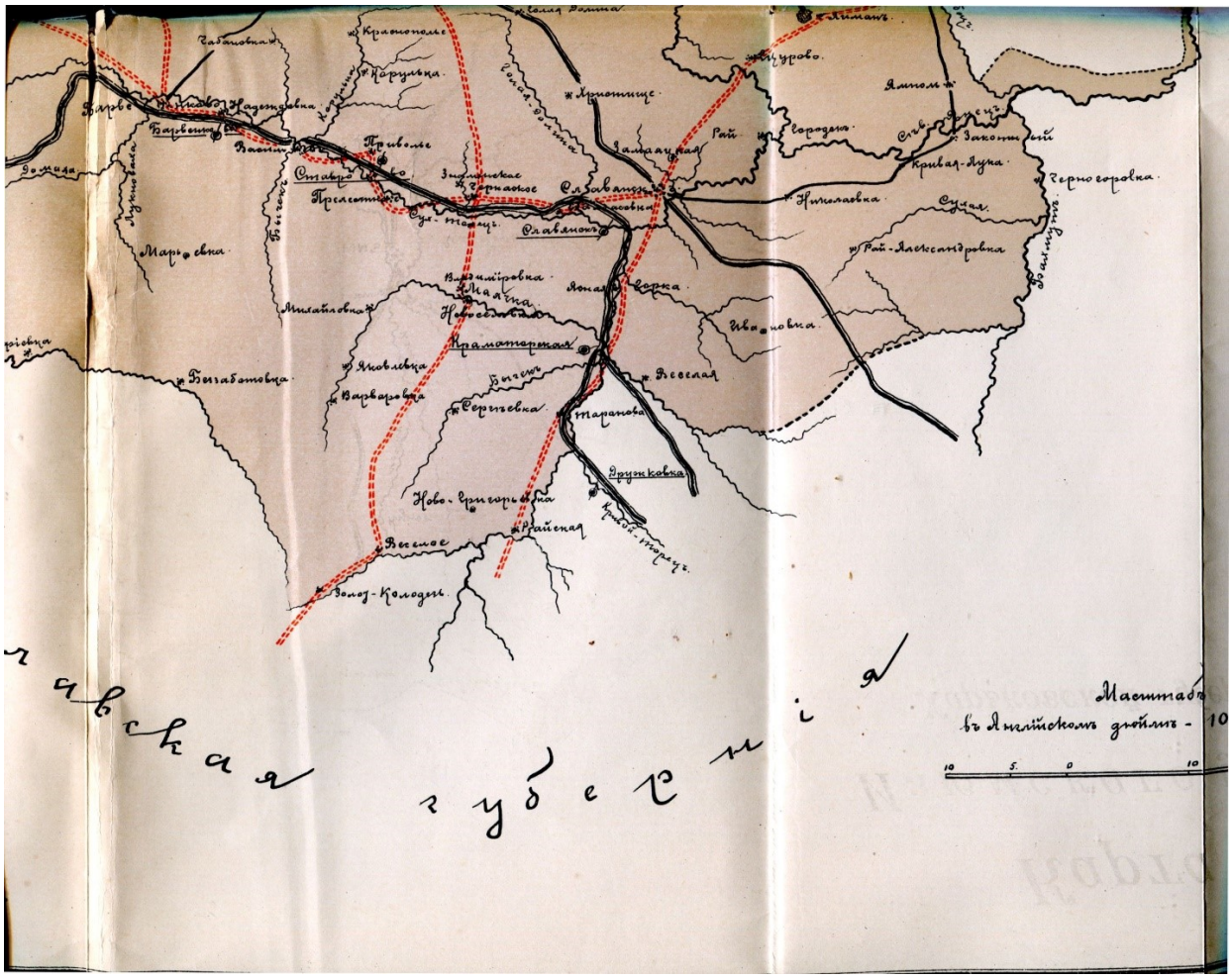

Карта 4. Карта Харківського повіту Харківської губернії з «Перечня докладов Харьковської губернской земской управы представляемых XXXII очередному земскому собранию Харьковской губернии» 1896 р.

Карта 5. Карта Ізюмського повіту Харківської губернії з «Перечня докладов Харьковської губернской земской управы представляемых XXXII очередному земскому собранию Харьковской губернии» 1896 р.

Карта 6. Карта Катеринославської губернії Ф. А. Брокгауза та І. А. Ефрона

Карта 7. Лінгвістичний поділ України

Додаток В

Таблиці (джерельна база дослідження та музична типологія)

Таблиця 1. Список населених пунктів перехідної етнокультурної зони першої хвилі козацького заселення (див. Додаток Б, Карта 2).

На території сучасної Харківської обл.:

с. Зачепилівка (XVII ст.), Миколаївка (XVII ст.), Петрівка (к.XVII ст.), Берека (1675 р.), сл. Шебелинка (1681 р.), с. Одрадове (к.XVII ст.), Роздолля (XVII ст.), Грушуваха (XVII ст.), слобода Барвінкове (XVII ст.) тут розташовувався козацький зимівник, с. Криштопівка (1770 р.), та с. Добровілля (1630 р.).

На території сучасної Донецької обл.:

сл. Билбасівка (1670 р.), с. Золотий Колодязь (1680 р.), ст.п. Дружківка (XVII ст.), північніше Бахмута – Банцівка (к.XVII ст.), на південь – Кадемські хутори (XVII ст.), ур. Залізна Балка (1696 р.), ур. Ясинувате (1690 р.), Нижня Кринка (к.XVII ст.), Макєєва (к.XVII ст.), х. Мандрики (сучасний Донецьк, к.XVII ст.), по річці Вовчій – з. Андрія Салогоба (1660 р.), з. Олексія Петренка (к.XVII ст.), с. Сергіївка (к. XVII ст.).

На території сучасної Дніпропетровської обл.:

Новопавлівка (к.XVII ст.), Широкий яр (1696 р.), з. Гончара (1660 р.), з. Матвія Хижняка (сучасний Павлоград, с.XVII ст.), Межиріч (1689 р.), Орлів Кут (к.XVII ст.), Богородицькі хутори (п.XVII ст.), з. Козинця (Яр Ягідний, 1650 р.), ур.(урочище) Чаплинка (1680 р.) та Старий Самар (1576 р.) й Новий Кодак (1645 р.) на території сучасного Дніпра.

Таблиця 2. Список населених пунктів перехідної етнокультурної зони «другої хвилі» козацького заселення (див. Додаток Б, Карта 2)

На території сучасної Харківської обл.:

С. Мажарове (с. XVIII ст.), х. Чернещина (1756), с. Єфремівка (1730 р.), с. Олексіївка (1731 р.), с. Михайлівка (1732 р.), підселення козаків на територію вже існуючого Барвінкового;

На території сучасної Донецької обл.:

С. Олександрівка (1762 р.), с. Предтечеве (с. XVIII ст.), с. Іверське (запорізьке більш пізнє поселення (XVIII ст.), південніше від нього козацький зимівник - хутір Кохове, Криворіжжя, з. Гриші, ур. Балка Холодна (1750 р.), с. Старомихайлівка (1747 р.), х. Авдія (с. XVIII ст.), х. Макєєва, що був раніше заснованих доповнився козацькими поселенцями, ур. (з 1770 сл.) Ясиноватe (1690 р.), ур. Залізна Балка (1696 р.), с. Олександро-Калинове (с. XVIII ст.), с. Калинівка (п. XVIII ст.), ур. Житній Яр, ур. Жований Ліс, ур. Сухий Яр, Кадемські хутори (XVII ст.), під Бахмутом х. Ступки (п. XVIII ст.), с. Козирщина (до 1766 р.);

На території сучасної Дніпровської обл.:

Ур.Великий Яр (з. Івана Чигринця 1772 р.), з. Васильківка (п. XVIII ст.), Скит Самарського монастиря, урочище Хороше (1750 р.), Вербки (1700), сл. Кочережки (с. XVIII ст.), Сергіївський скит (монастир) (XVIII ст.), Мала Тернівка (1700), с. Піщанка (п. XVIII ст.), Богородицькі хутори (с. XVIII ст.), Орлів Кут, з. Губи (х. Губинівські) (1704), ур. Починне (1740 р.), Воскресенівка (1745 р.), сл. Опанасівка (1709), Воскресенівка (1745 р.), сл. Перещепине (п. XVIII ст. / 1764), с. Личкове (к. XVIII ст.), Котовка (1770).

Таблиця А1. Список населених пунктів та їх адміністративних кодів за довідником [267]

Населені пункти Донецької області:

№	Район	Назва населеного пункту	Адм. код
1	Артемівський	М. Сіверськ	310
		Григорівка	357
		Дронівка	401
		Званівка	352
		Роздолівка	396
2	Великоновосілівський	Андріївка	408
		Іскра	422
3	Волноваський	М. Волноваха	470
		Вільне	503
		Андріївка	493
		Доля	494
		Єгорівка	500
		Златоустівка	505
		Карлівка (передмістя Волновахи)	-
		Микольське	518
		Новотроїцьке	480
		Петровське	485
		Свободне	543
4	Донецький	Донецьк	1
5	Краматорський	Василівка (с-ще Василівська Пустош)	107
		Семенівка	105
6	Красноармійський (Покровський)	Новоградівка (колишнє Гродівка)	704
7	Краснолиманський (Лиманський)	Крива Лука	809
		с-ще.Нове	817
		Торське	802
8	Маріупольський	сел. Талалаковка	100
9	Мар'їнський	Луганське	868
		Новомихайлівка	874
10	Новоазовський	Красноармійське	916
11	Слов'янський	Маяки	1065
		смт.Райгородок	1039
		Сидорово	1067
		Троїцьке	1048
12	Шахтарський	Маринівка	1253
		Ольховчик (с. Шахтарськ)	212

Населені пункти Харківської області:

№	Район	Назва населеного пункту	Адм. Код
1	Балаклійського	м. Балаклія	15
		Крейдянка	16
		Залиман	41
		Морозівка	51
		Петрівське	54
		Червона Гусарівка	77
		Шебелінка	80
		Яковенкове	82
2	Барвінківський	Велика Комишуваха	96
		Грушуваха	110
3	Близнюківський	Алісове	225
		Берестове	218
		Верхня Самара	172
		Добровілля	177
		Уплатне	238
4	Борівський	С. Піски-Радьківські	369
5	Дворічанський	Жовтневе	780
		Кам´янка	872
6	Зачепилівський	Залінійне	912
		Сомівка	930
7	Зміївський	Геніївка	731
		смт.Лиман	706
		Задонецьке	736
8	Ізюмський	Ізюм	2
		Діброва	1044
		Довгеньке	1031
		Іванівка	1051
		Кам´янка	1041
		Капітолівка	1044
		Синичине	1042
		Студенок	1071
9	Лозівський	м. Лозова	7
		Катеринівка	1372
		Миколаївка	1366
		Орілька	1353
		Петропілля	1355
10	Первомайський	Дмитрівка	1507
11	Сахновщинський	Багата Чернещина	1559
		Дар Надєжди	1566
		Костянтинівка	1601
		Нова Чернещина	1599
		Огіївка	1602
		Тернуватка	1604

Населені пункти Дніпропетровської області:

№	Район	Назва населеного пункту	Адм. Код
1	Петропавліський	смт.Петропавлівка	806
		Дмитрівка	820
		Троїцьке	844
2	Покровський	Гаврилівка	898
3	Юріївського	Шандрівка	804

Таблиця А2. Джерельна база матеріалів для вивчення типології зимових наспівів

Збирач (власник архіву), рік експедиції **Автор та *назва публікації***	**Область,** *район*, назва населеного пункту
Стеблянко, О. І. (упор.). (1965). ***Українські народні пісні***. Київ: Музична Україна. 137 с.	**Харківська обл**., *Близнюківський р-н*: Уплатне, Алісове.
О. Тюрикова, експедиції 1992–2007 років Тюрикова, О. (2009). ***Музичний фольклор Донбасу: календарно-обрядові пісні Донецької та суміжних областей***	**Донецька обл.,** *Артемівський р-н*: Григорівка, Дронівка, Званівка, Роздолівка, м. Сіверськ; *Великоновоселківський р -н.*: Андріївка;Іскра; *Волноваський р-н*: Вільне, Карлівка, Єгорівка, Доля, Микольське, Златоустівка, Петровське, Новотроїцьке, Андріївка; *Донецький р-н:* Донецьк; *Краматорський р-н*: Семенівка; *Красноармійський р-н*: Новоградівка, Гаврилівка, Красноармійськ; *Краснолиманський р-н:* Крива Лука; *Маріупольський р-н:* сел. Талалаковка; *Мар'їнський р-н:* Новомихайлівка, Луганське; *Словянський р-н:* смт. Стародубівка; *Шахтарський р-н:* Маринівка, Ольховчик. **Харківська обл**., *Зміївський р-н:* Задонецьке, Геніївка, смт. Лиман; *Ізюмський р-н:* Діброва, Студенок, Іванівка, Синичине, Кам'янка, Довгеньке, Капітолівка.
Мирослава Семенова «Традиційна народна культура Дворічанського р-ну Харківської обл.» 2001	**Харківська обл**., *Дворічанський р-н:* Жовтневе
Аудіо-диски «Скарби Донеччини», 2006–2007	**Донецька обл.,** *Великоновоселківський р-н*: Андріївка, Іскра; *Волноваський р-н:* Єгорівка; *Краматорський р-н*: Семенівка; *Мар'їнський р-н*: Богоявленка
Ірина Крюченко. YooTube-канал «Голос степу» \ ГОЛОС СТЕПУ (Людмила Савченко): офіц. сторінка [Електронний ресурс]. YouTube. URL: https://www.youtube.com/@HOLOS_STEPU	**Донецька обл.,** *Волноваський р-н:* Вільне, Карлівка.
Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини. (н.д.). *Тексти та аудіозаписи народних пісень*. Доступно на https://folklore.kh.ua/	**Харківська обл**., *Балаклійський р-н*: м. Балаклія, Морозівка, Яковенкове, Червона Гусарівка, Крейдянка, Шебелінка, Петрівське, Залиман; *Борівський р-н:* Піски-Радьківські*; Зачепилівський р-н:* Залінійне, Сомівка; *Ізюмський р-н:* м. Ізюм, Іванівка; *Лозівський р-н:* Катеринівка, Петропілля; *Первомайський р-н:* Дмитрівка; *Сахновщинський р-н:* Багата Чернещина, Нова Чернещина, Костянтинівка, Тернуватка, Огіївка.
Особистий архів Віри Осадчої, 1983-2007	**Харківська обл**., *Барвінківський р-н:* Велика Комишуваха, Грушоваха; *Близнюківський р-н:* Добровілля, Верхня Самара; *Ізюмський р-н:* Ізюм; *Лозівський р-н:* смт. Лозова, Петропілля,Миколаївка, Катеринівка; *Сахновщинський р-н:* Дар Надєжди, Огіївка.
Особистий архів Іллі Фетисова та Сусанни Карпенко, польові дослідження 2003–2007 років http://www.youtube.com/@bozhychi_archive2022	**Донецька обл**., *Краснолиманський р-н*: Лозове, с-ще. Нове; *Слов'янський р-н:* Маяки, смт. Райгородок, Сидорово, Троїцьке. **Харківська обл.,** *Лозівський р-н:* Петропілля, Орілька. **Дніпропетровська обл.,** *Петропавлівський р-н:* смт Петропавлівка, Дмитрівка, Троїцьке; *Юр'ївський р-н:* Шандрівка.
Особистий архів авторки статті, польові дослідження 2016–2022 років	**Харківська обл.,** *Близнюківський р-н*: Берестове, Добровілля; **Донецька обл**., *Краматорський р-н:* Василівська Пустош.

Таблиця В1. Список населених пунктів та їх адміністративних кодів за довідником 1973 р. (упор. О. Шелягін) [266]

Населені пункти Донецької області:

№	Район	Назва населеного пункту	Адм. код
1	Великоновоселівський	Андріївка	435
		Іскра	450
	Волноваський	Вільне	534
		Дмитрівка	586
		Калинове (Калініне)	565
		Карлівка (передмістя Волновахи)	503
		Малинівка	541
3	Добропільський	Новоукраїнка	639
4	Краматорський	Василівка (с-ще Василівська Пустош)	110
		Семенівка	108
5	Краснолиманський	Коровій яр	899
		Лозове	897
		с-ще.Нове	894
		Яцьке (Яцьківка)	912
6	Олександрівський	Некременне(раніше - Лучезарне)	1067
		Ново-Олександрівка	1082
7	Мар'їнський	Богоявленка	-
8	Слов'янський	Богородичне	1166
		Маяки	1178
		смт.Райгородок	1148
		Троїцьке	1157
		Новомиколаївка	1154
		Нове	
		Хрестище	1190
	Ясинуватський	Архангельське	1396

Населені пункти Харківської області:

№	Район	Назва населеного пункту	Адм. код
1	Барвінківський	Грушуваха	116
		Василівка (тепер Ізюмський район)	120
2	Близнюківський	Берестове	218
		Добровілля	217
		Криштопівка	229
3	Борівський	С. Піски-Радьківські	440
4	Зміївський	Задонецьке	1044
		смт.Лиман	1012
5	Ізюмський	Кам'янка	1211
		Студенок	1241
		Ізюм	2
		Іванівка	1227
		Шпаківка	1236
		Мала Комишуваха	1229
6	Лозівський	Петропілля	1553
		Миколаївка	1564
		Дмитрівка	1759
		Катеринівка	1573
		Смирнівка	1657

Населені пункти Дніпропетровської області:

(див. Любимова)

Таблиця В2. Джерельна база матеріалів для вивчення типології весільних наспівів

Збірка де були опубл. матеріали експед.; автор архіву; рік експедиції	**Область,** *район*, назва населеного пункту
О. Тюрикова МФД: весільні пісні, 1992-2007	**Донецька обл.,** *Великоновоселківський р -н.*: Андріївка; *Волноваський р-н*: Свободне; *Добропільський р-н:* Новоукраїнка; *Краснолиманський р-н:* Яцьке; *Олександрівський р-н:* Некременне, Ново-Олександрівка; *Словянський р-н:* Хрестище.
Народні пісні: Зап. Л. Єфремової, 1983, 2003 рр.	**Донецька обл.,** *Слов'янський р-н*: Богородичне, Красноармійське, Маяки, смт.Райгородок, Новомиколаївка; *Ясинуватський р-н*: Архангельське. **Харківська обл.,** *Ізюмський р-н:* Кам'янка, Студенок.
Особистий архів Віри Осадчої, 1983-2007 рр.	**Харківська обл**., *Барвінківський р-н:* Василівка, Грушуваха; Близнюківський р-н: Добровілля, Криштопівка; *Ізюмський р-н:* Ізюм, Мала Комишуваха, Шпаківка; *Лозівський р-н:* Миколаївка, Петропілля, Смирнівка.
Особистий архів Іллі Фетисова, 2003-2007 рр.	**Донецька обл**., *Краснолиманський р-н*: Лозове, с-ще.Нове, Коровій яр; Слов'янський р-н: Маяки, смт.Райгородок, Сидорово, Троїцьке.
Аудіо-диски «Скарби Донеччини», 2006-2007 рр.	**Донецька обл.,** *Великоновоселківський р-н*: Андріївка, Іскра; *Краматорський р-н*: Семенівка; *Мар'їнський р-н*: Богоявленка.
Yootube-канал „Голос степу", І. Крюченко	**Донецька обл.,** *Волноваський р-н:* Вільне, Карлівка, Калинове, Дмитрівка, Малинівка, Новоукраїнка.
Цифровий архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини	**Харківська обл**., *Балаклійський р-н*: м. Балаклія; *Барвінківський р-н:* Грушуваха; *Борівський р-н:* Піски-Радьківські*; Ізюмський р-н:* Іванівка, Кам'янка, Шпаківка; *Лозівський р-н:* Катеринівка, Петропілля.
Особистий архів авторки статті, 2016-2022 рр.	**Харківська обл.,** *Близнюківський р-н*: Добровілля; **Донецька обл**., *Краматорский р-н:* Василівська Пустош.
Дисертаційне дослідження А. Любимової (2022 рік)	**Дніпропетровська обл**. *Павлоградський р-н:* Павлоград, м. Тернівка, Богуслав, Бухалівка, В'язівок, Кочеріжки, Межиріч, Троїцьке; *Петропавлівський р-н:* Шульгівка, смт Петропавлівка, Дмитрівка, Чумаки, Лозове, Миколаївка, Петрівка, Маломиколаївка, Троїцьке, Українське, Хороше, Осадче; *Юр'ївський:* Новогригорівка, Жемчужне, Василівка, Новов'язівка, Сергіївка, Чаплинка.

Таблиця С1. Таблиця поширених сюжетів ліричних пісень в ареалі Дніпрових порогів [146, с. 124]

Таблиця С2. Перелік населених пунктів, у яких були зібрані польові матеріали з 1980-х рр. – по сьогодення на території нашого дослідження (покажчики населених пунктів за довідником 1973 р. (упор. О. Шелягін) [266]

Населені пункти, що були досліджені з 1980-х рр. – по сьогодення в Донецькій області.

№	Район	Назва населеного пункту	Адм. код	Примітки, рік експедиції	Збірка де були опубл. матеріали експед.; автор архіву
1	Амвросіївський	Новопетрівське	280		МФД: весільні пісні
2	Артемівський	Григорівка	427		МФД: весільні пісні
				Експедиція ВАМДФ-2007 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Дронівка	428		МФД: весільні пісні
				Експедиція ВАМДФ-2007 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Званівка	376		МФД: весільні пісні
				Експедиція ДонДУ 1993 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Роздолівка	419		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
		м. Сіверськ	-		МФД: весільні пісні
				Експедиція ДонДУ 1993 р.	МФД: календ.-обр. пісні
3	Великоновосілківський	Андріївка	435		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
				2006 рік	Аудіо-диски «Скарби Донеччини»
		Іскра	450		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
				2006 рік	Аудіо-диски «Скарби Донеччини»
4	Волноваський	Андріївка	523		МФД: календ.-обр. пісні
		Вільне	534	з 2007 по 2021 рр.	Yootube-канал „Голос степу“, І. Крюченко
		Дмитрівка	-	2018 рік	Yootube-канал „Голос степу“, І. Крюченко
		с-ще Доля	524		МФД: весільні пісні
				ДонДУ 1995 р. р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Дмитрівка	586		МФД: весільні пісні
		Єгорівка	-		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
				2006-2007 рр.	Аудіо-диски «Скарби Донеччини»
		Златоустівка	537		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
		Калинове (Калініне)	565	2016 рік	Yootube-канал „Голос степу“, І. Крюченко
		Карлівка	-	2018 рік	Yootube-канал „Голос степу“, І. Крюченко
		Малинівка	541	2004 рік	Yootube-канал „Голос степу“, І. Крюченко
		Микольське	553		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
		Миколаївка	554		МФД: весільні пісні

		Новотроїцьке	510		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
		Петровське	567		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
		Рибінське	557		МФД: весільні пісні
		Свободне			МФД: весільні пісні
			585		МФД: календ.-обр. пісні
5	Добропільський	Новоукраїнка	639		МФД: весільні пісні
6	Донецьк	Авдот'їно			МФД: весільні пісні
			1		МФД: календ.-обр. пісні
		Радгосп «Тепличний»	1		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
7	Костянтинівський	с-ще Зоря	763		МФД: весільні пісні
		Олександро - Калинове	735		МФД: весільні пісні
8	Краматорський	Василівка		2018 рік	Автор статті
		(с-ще Василівська Пустош)	110	2020-2021 рр.	Yootube-канал Оксани Проселкової
		Красноторка	111	2020-2021 рр.	Yootube-канал Оксани Проселкової
		Семенівка	108		МФД: календ.-обр. пісні
					МФД: весільні пісні
				2006-2007 рр.	Аудіо-диски «Скарби Донеччини»
				2020-2021 рр.	Yootube-канал Оксани Проселкової
		смт.Ясногірка	120	2020-2021 рр.	Yootube-канал Оксани Проселкової
9	Красноармійський	смт.Новоекономічне	777		МФД: весільні пісні
		м. Новогродівка (Селидівська громада раніше)	171		МФД: календ.-обр. пісні
10	Краснолиманський	Коровій яр	899		МФД: весільні пісні
		Крива Лука			МФД: весільні пісні
			884	Експедиція ВАМДФ-2007 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Лозове	897	2003-2007 рр.	Особистий архів Іллі Фетисова
		с-ще.Нове	894	2003-2007 рр.	Особистий архів Іллі Фетисова
		Торське			МФД: весільні пісні
			877		МФД: календ.-обр. пісні
		Яцьке (Яцьківка)	912		МФД: весільні пісні
11	Олександрівський	Некременне(раніше - Лучезарне)	1067		МФД: весільні пісні
		Ново- Олександрівка	1082		МФД: весільні пісні
		Яковлівка	1108	Серпень 2021	Yootube-канал Оксани Проселкової
12	Маріуполь	Талаковка			МФД: весільні пісні
			101		МФД: календ.-обр. пісні
13	Мар'їнський	Богоявленка	-	2006-2007 рр.	Аудіо-диски «Скарби Донеччини»
		Луганське			МФД: весільні пісні
			954	ДонДУ 1995 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Новомихайлівка	961		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
14	Новоазовський	м. Новоазовськ			МФД: весільні пісні
			982		МФД: календ.-обр. пісні
		Красноармійське			МФД: весільні пісні
			1011	Експедиція ДонДУ 1992 р., Експедиція ДонДУ 1993 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Октябрь			МФД: весільні пісні

		Єланчик.	1015	Експедиція ДонДУ 1992 р	МФД: календ.-обр. пісні
			-		МФД: весільні пісні
15	Селидове	Новгородівка.	-		МФД: календ.-обр. пісні
16	Слов'янський	Богородичне	1166	2003 рік	МФД: весільні пісні
		Красноармійське	-	2003 рік	Народні пісні: Зап. Л. ЄФремової
		Маяки	1178	2003-2007 рр.	Народні пісні: Зап. Л. ЄФремової
				2003 рік	Особистий архів Іллі Фетисова
		смт.Райгородок	1148	2003 -2007 рр.	Народні пісні: Зап. Л. ЄФремової
					Особистий архів Іллі Фетисова
		Сидорово	1180	2003-2007 рр.	Особистий архів Іллі Фетисова
		Стародубівка	1188		МФД: весільні пісні
				Експедиція ВАМДФ-2007 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Троїцьке	1157	2003-2007 рр.	Особистий архів Іллі Фетисова
		Новомиколаївка	1154	2003 рік	Народні пісні: Зап. Л. ЄФремової
		Хрестище	1190		МФД: весільні пісні
17	Шахтарський	Маринівка	-		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
		Ольховчик	-		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
18	Ясинуватський	Землянки			МФД: весільні пісні
		Архангельське	1396		Народні пісні: Зап. Л. ЄФремової

Населені пункти, що були досліджені з 1980-х рр. – по сьогодення в Дніпропетровській області:

№	**Район**	**Назва населеного пункту**	**Адм. код**	**Примітки, рік експедиції**	**Збірка де були опубл. матеріали експед.; автор архіву**
1	Павлоградський	Кочережки (Кочеріжки)	818		Особистий архів Іллі Фетисова
		смт. Петропавлівка	879		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
		Троїцьке	919		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
2		Шандрівка	877	2003-2007 рр.	Особистий архів Іллі Фетисова
		Юріївка (Юрївське)	802	2003-2007 рр.	Особистий архів Іллі Фетисова
3	Покровський	Троїцьке (раніше належало до Петропавлівського р-ну)	919		МФД: весільні пісні
		Гаврилівка	983		МФД: календ.-обр. пісні

Населені пункти, що були досліджені з 1980-х рр. – по сьогодення в Луганській області:

№	**Район**	**Назва населеного пункту**	**Адм. код**	**Примітки, рік експедиції**	**Збірка де були опубл. матеріали експед.; автор архіву**
1	Новоайдарський	Михайлівка	546		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні
2	Сватівський район	Гончарівка	679		МФД: весільні пісні
					МФД: календ.-обр. пісні

Населені пункти, що були досліджені з 1980-х рр. – по сьогодення в Харківській області:

№	Район	Назва населеного пункту	Адм. код	Примітки, рік експедиції	Збірка де були опубл. матеріали експед.; автор архіву
1	Балаклейський	Шебелінка	88		МФД: весільні пісні
				Експедиція ВАМДФ-2006 р., Експедиція ВАМДФ-2007 р.	МФД: календ.-обр. пісні
2	Близнюківський	Берестове	218	2016-2017 рр.	Архів автора статті
		Добровілля	217	2016-2017 рр.	Архів автора статті
3	Зачепилівський	Залінійне	977		МФД: весільні пісні
				ВАМДФ-2003 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Сомовка	996		МФД: весільні пісні
				ВАМДФ-2003 р.	МФД: календ.-обр. пісні
4	Зміївський	Задонецьке	1044		МФД: весільні пісні
				Експедиція ВАМДФ-2006 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		смт.Лиман	1012		МФД: весільні пісні
				Експедиція ВАМДФ-2006 р.	МФД: календ.-обр. пісні
5	Ізюмський	Діброва (раніше частина Капитолівки)	1215		МФД: весільні пісні
				Експедиція ВАМДФ-2007 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Кам'янка	1211		МФД: весільні пісні
				ДонДУ 1995 р. р. , Експедиція ВАМДФ-2007 р.	МФД: календ.-обр. пісні
					Народні пісні: Зап. Л. ЄФремової
		Капітолівка	1215		МФД: весільні пісні
				Експедиція ВАМДФ-2007 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Синичине	1213		МФД: весільні пісні
				Експедиція ВАМДФ-2007 р.	МФД: календ.-обр. пісні
		Студенок	1241		МФД: весільні пісні
				Експедиція ВАМДФ-2007 р.	МФД: календ.-обр. пісні
					Народні пісні: Зап. Л. ЄФремової
6	Лозівський	Петропілля	1553	2003-2007 рр.	Особистий архів Іллі Фетисова

Додаток Г

Нотні приклади

Транскрипції виконала К. Жук (№№27-35, 41, 45, 49, 50, 51, 59, 62, 63, 65-67), Є. Волошина (№№2- 9, 12-19, 21-25, 36- 40, 42- 44, 46, 47, 52-58, 60, 61, 68, 69, 70-73) у редакції К. Жук; В. Осадча (№№48, 64); крім №№ 1, 11, 20 [157], №26 [178], №74 з архівів Донецького обласного-методичного центру, нотація К. Братерської-Ваніної.

Календарно-обрядовий цикл: зимові та весняно-літні наспіви

№1 Тип ‹Зм02-1.12›

с. Андріївка Волноваського р-ну Донецької обл.
Зап. Тетяна Давиденко від Н. А. Давиденко 1930 р.н.
Нотація О. Тюрикової (Тюрикова, 2009, с. 149, № 49)

- Ой Боже, Боже!
- Дай Боже жито-пшеницю і всяку пашницю!

№2 Тип ‹Зм03-1.10›

Волноваського р-ну Донецької обл.
Запис. Ірина Крюченко, Лубов Кулик у 2018 р. від сестер Бабенко: Ніни Дмитрівни Овсюк (дів. Бабенко), 1930 р.н. та Тетяни Дмитрівна Бабенко, 1927 р. н.

№3 Тип ‹Зм03-1.10› с. Карлівка Волноваського р-ну Донецької обл.

(паспорт той самий)

№4 Тип ‹Зм03-1.10› с. Карлівка Волноваського р-ну Донецької обл.

(паспорт той самий)

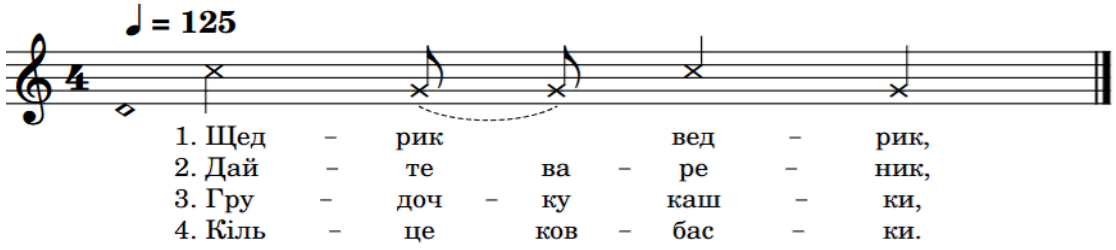

№5 Тип ‹Зм03-1.10+приспівкова› с. Орілька Лозівського р-ну Харківської обл. Зап. Ілля Фетисов, Сусанна Карпенко 25.06.2003

№6 Тип ‹Зм03-мікст› с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл.

Зап. Віра Осадча, 1986

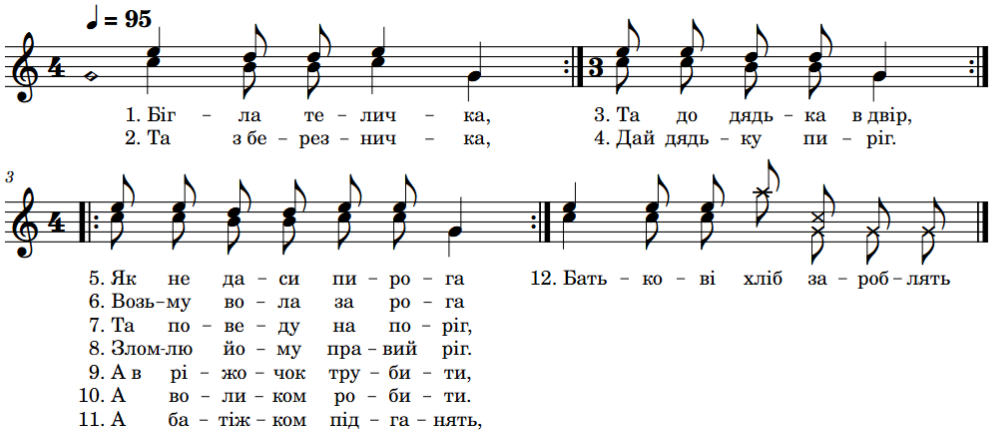

№7 Тип ‹Зм09.71›

м. Ізюм Харківської обл.
Зап. В. Осадча 17.02.1993 від переселенців з с. Устя Зелене Монастириського району Тернопільської обл.

Го-го-го коза, го-го сірая,
Ой розходися, розвеселися,
По всьому дому, по веселому.

Де коза ходить - там жито родить,
Де не буває - там вилягає,
Де коза туп-туп - там жита сім куп.

В Ізюмі сільці всі хлопці стрільці.
Встрелили козу в правеє ушко,
В правеє ушко, в саме серденько.

Коза упала, не жива стала,
А міхоноша бере дудочку,
Нажима козі та й у жилочку.

Уставай коза, вставай сірая,

Господар іде, ковбасу несе,

А ще й голубець, на цьому кінець.

Приказка: Дай Боже вечір добрий!

№8 Тип ‹Зм16.10v1› с. Сидорове Слов'янського р-ну Донецької обл.
Зап. Ілля Фетисов від переселенки з Закарпаття

№9 Тип ‹Зм16.10v4› с. Сидорове Слов'янського р-ну Донецької обл.
Зап. Ілля Фетисов від місцевої жительки
Клавдії Тихонівни Фільчак (дів. Шевченко),
1929 р.н.

№10 Тип ‹ Зм03-2.221› м. Ізюм Харківської обл.
Зап. В. Осадча 17.02.1993 від
переселенців з с. Устя Зелене
Монастириського району Тернопільської
обл.

Ой, там за горою, та й за кам'яною. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Там пан Володимир коника сідлає. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Коника сідлає, на гору ступає. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

На гору ступає, з гармати стріляє. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Ой винесли йому полумисок срібла. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

А він на той дар та й не подивився. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Ой винесли йому полумисок злата. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

А він на той дар та й не подивився. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Ой вивели йому панночку-царівну. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Авжеж він на той дар пильно подивився. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

І шапочку знявши, низенько вклонився. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

№11 Тип ‹Зм03-4.24›

с. Іскра Великоновосілківського р-ну
Донецької обл.
Наспівала Людмила Букіна, 1959 р.н.,
вивчила від своєї бабусі Домахи Нагорної,
1877 р.н. (проживала в м. Кременне)
(Тюрикова, 2009, с. 253, № 88)

Ой, чи є, чи нема пан-господар вдома?

Щедрий вечір, добрий вечір, Пан-господар вдома.

Ой нема, ой нема та й поїхав до млина.

Щедрий вечір, добрий вечір Та й поїхав до млина.

Ми прийшли щедрувать, з Меланкою привітать.

Щедрий вечір, добрий вечір, З Меланкою привітать!

№12 Тип ‹Зм04-2.31-Радуйся›

с. Нове Лиманського
(Краснолиманського) р-н Донецької обл.
Запис Іллі Фетисова

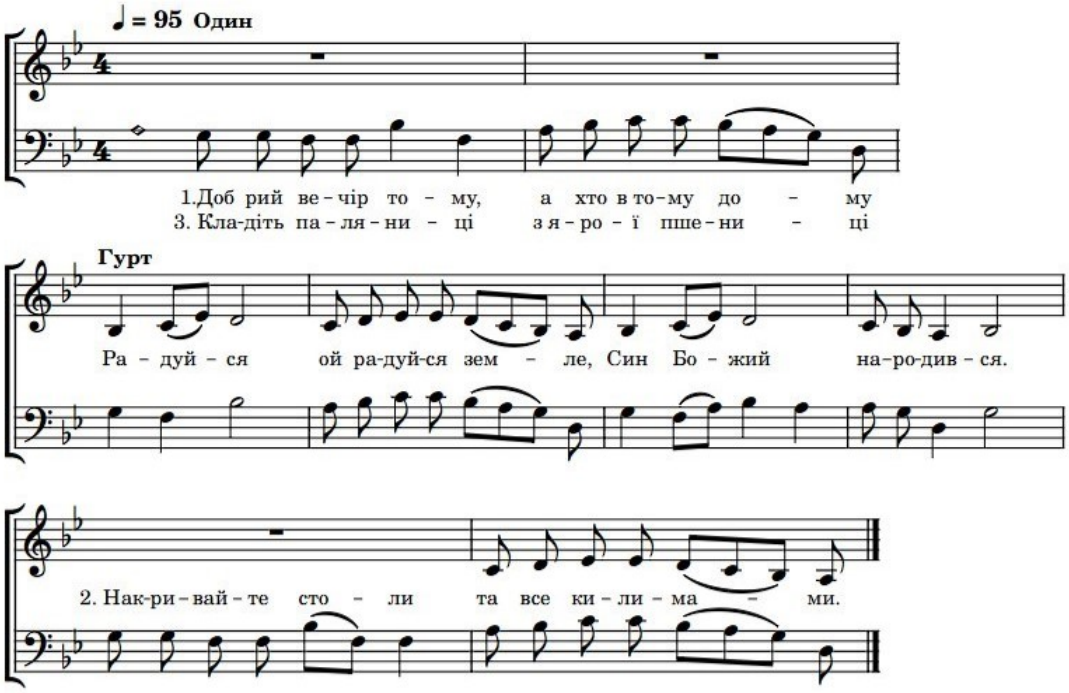

Добрий вечір тому, а хто в цьому дому.

Радуйся, ой радуйся земле, Син Божий народився!

Накривайте столи та все килимами. *Радуйся…*

Кладіть паляниці з ярої пшениці. *Радуйся…*

Бо прийдуть до тебе три празники в гості. *Радуйся…*

А що перший празник — це Різдво Христове. *Радуйся…*

А що другий празник — Святого Василя. *Радуйся…*

А що третій празник — Святе Водохреща. *Радуйся…*

А Свята Варвара церкву будувала. *Радуйся…*

Церкву збудувала із трьома віконцями. *Радуйся…*

А в перше віконце ангел заглядає. *Радуйся…*

Ангел заглядає, плачучи, ридає. *Радуйся…*

А в друге віконце Йосип заглядає. *Радуйся…*

А в третє віконце сама й господиня. *Радуйся…*

Добрий вечір, добрий, людям на здоров'я *Радуйся…*

№13 Тип ‹3м08.222/221-МБ›

с. Іскра Великоновосілківського р-ну Донецької обл. Аудіоархів «Фольклорні скарби Донеччини», запис 2005 року від фольклористичного гурта «Колиска» під керівництвом Л. М, Букіної

Прийшли щедрувати, до вашої хати. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

У тебе господар хороша господа. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

А твоє багатство — золотії руки. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

А твоя потіха — хорошії діти. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

В небі летів ангол, та сів на віконку. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Та сів на віконку, дивиться в світлоньку. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Чи хата заметена, чи дівка заплетена. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Чи пічку топила, чи їсти варила. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Ой чия ж то дочка, гарна як паночка? *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Це ж батькова дочка гарна як паночка. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

А батьків синочок гарний як дубочок. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Господа як місяць, господиня — сонце. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

№14 Тип ‹3м08.242›

с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл.
Аудіоархів «Фольклорні скарби Донеччини», запис 10.04.2006

Там на річці на Ор(и)дані, там Пречиста ризи прала.

Щедрий вечір, добрий вечір,

Добрим людям на здоров'я!

Вона прала-вибивала, на калину вивішала. *Щедрий вечір…*

Де не взялись янголята, взяли ризи на крилята. *Щедрий вечір…*

Та понесли попід небесами. *Щедрий вечір…*

Всі небеса розтворились. *Щедрий вечір…*

№15 Тип ‹Зм08.241-спец›

с. Морозівка Балаклійського р-ну Харківської обл.. Зап. Дмитро Лебединський та Олена Балака 1.08.1991 від гурту співаків 1011–1918 р. н.

А на горі, горі, там стояло древо,

Тонке та високе.

Щедрій вечір, щедрій вечір,

Щедрій вечір та Святий вечір,

Добрим людям Святий вечір!

А попід тим древом,

Там Іванко ходить.

Щедрій вечір…

Ружжо заряжає,
Сокола стріляє.
Щедрій вечір…

Не стріляй мене, молодий Іванко.
Щедрій вечір…

Ти будеш жениться,
Я буду дивиться.
Щедрій вечір…

Найде на тебе та темная хмара,
Та дрібний дощик.
Щедрій вечір…

Я буду літати,
Хмари розганяти.
Щедрій вечір…

Хмари розганяти,
Древо покривати.
Щедрій вечір…

№16 Тип ‹Зм01.221›

с. Балаклія Балаклійського р-ну Харківської обл.. Зап. Галина Лук’янець від гурту співаків 1923–1954 р. н.

Ластівонька прилітає. *Щедрий вечір, добрий вечір!*
Красну панну пробуждає. *Щедрий вечір, добрий вечір!*
Красна панна, вставай рано. *Щедрий вечір, добрий вечір!*
Бо приїдуть три женихи. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Перший жених з Залиману. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Другий жених із Вербівки. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Третій жених з Балаклєї. *Щедрий вечір, добрий вечір!*

Приказують: На цьому слові бувайте здорові!

№17 Тип ‹Зм01.221›

с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл.
Аудіоархів «Фольклорні скарби Донеччини», запис 10.04.2006

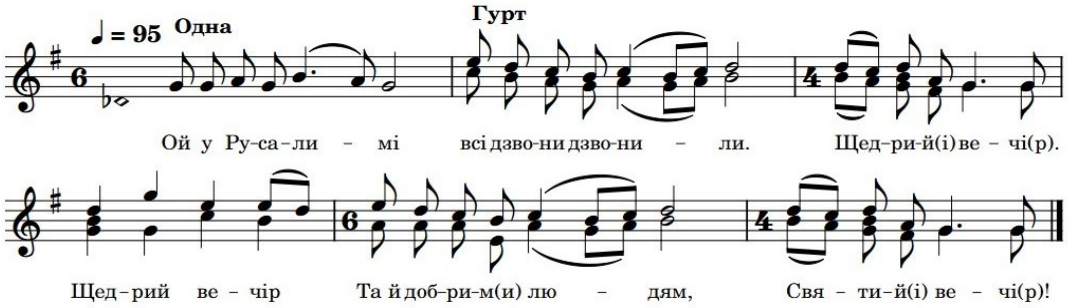

Ой, у Русалимі, всі дзвони дзвонили.

Щедрий вечір, щедрий вечір,

Та добрим(и) людям, Святий(і) вечі(р)!

Всі дзвони дзвонили, людей побудили. *Щедрий вечір…*

Уставайте люди, люди христ(і)яни. *Щедрий вечір…*

Будуть у вас гості, гості дорогії. *Щедрий вечір…*

А перший же гостя - та й Іван Христ(і)т(є)ль. *Щедрий вечір…*

А Іван Христітєль - всєм людям протітєль. *Щедрий вечір…*

№18 Тип ‹Зм10-2.42›

с. Маяки Слов’янського р-ну Донецької обл.
Зап. Ілля Фетисов, Сусанна Карпенко

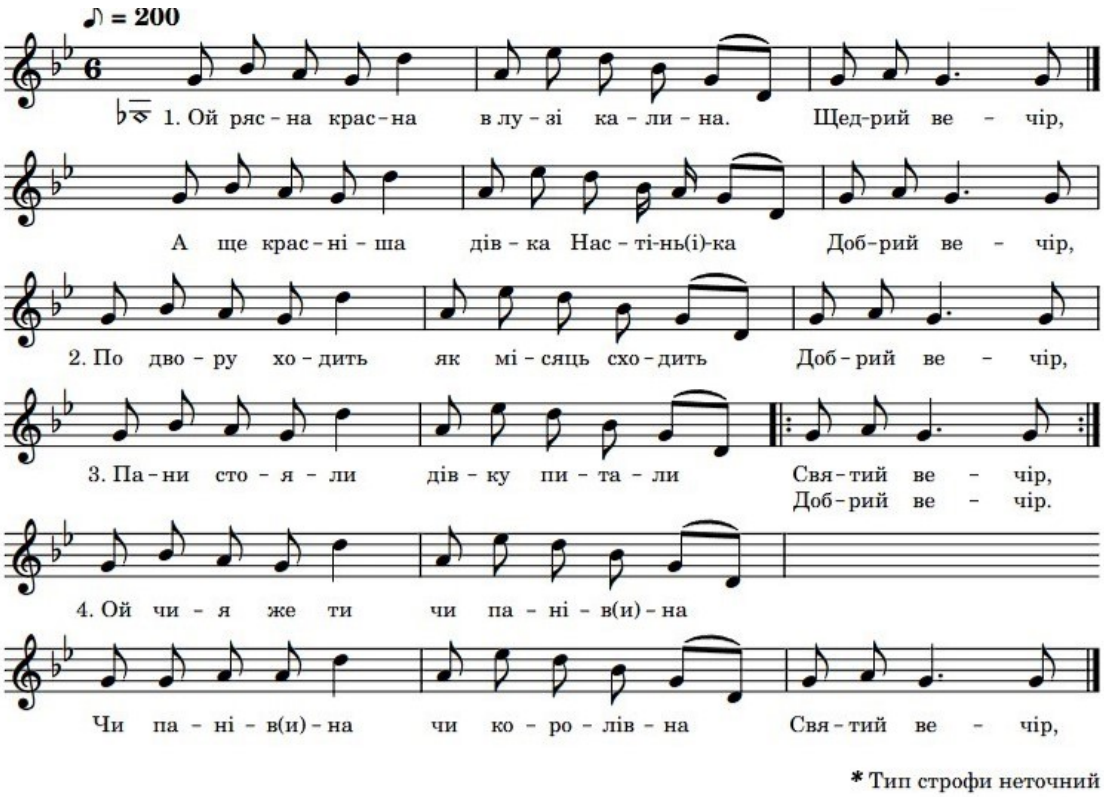

Ой, рясна-красна в лузі калина. *Святий вечір, добрий вечір.*

А ще й красніша дівка Настінька. *Святий вечір, добрий вечір.*

По двору ходе, як місяць сходе. *Святий вечір, добрий вечір.*

Пани стояли, дівку питали. *Святий вечір, добрий вечір.*

Ой чия же ти, чи панів(и)на. *Святий вечір, добрий вечір.*

Чи панівна, чи королів(и)на. *Святий вечір, добрий вечір.*

Я не панів(и)на, я й не королівна. *Святий вечір, добрий вечір.*

№19 Тип ‹3м10-4.31›› м. Ізюм Харківської обл.
Зап. В. Осадча 17.02.1993 від переселенців з с. Устя Зелене Монастириського району Тернопільської обл.

У пана у пана заслана скам'я. *Розвився рай.*

Розвився рай, у пана цього, в домі його.

А на тій скам'ї три чаші вина. *Розвився рай...*

А першая чаша — зелене вино. *Розвився рай...*

А другая чаша — червоне вино. *Розвився рай...*

А третяя чаша — солодок-медок. *Розвився рай...*

Зелене вино — для пана цього. *Розвився рай...*

Червоне вино — для жони його. *Розвився рай...*

Солодок-медок — для його діток. *Розвився рай...*

№20 Тип ‹3м15›

с. Луганське Маріїнського р-ну Донецької обл., від переселенки з Новомиргородського р-ну Кіровоградської обл. Запис і нотація О. Тюрикової (2009, № 59г)

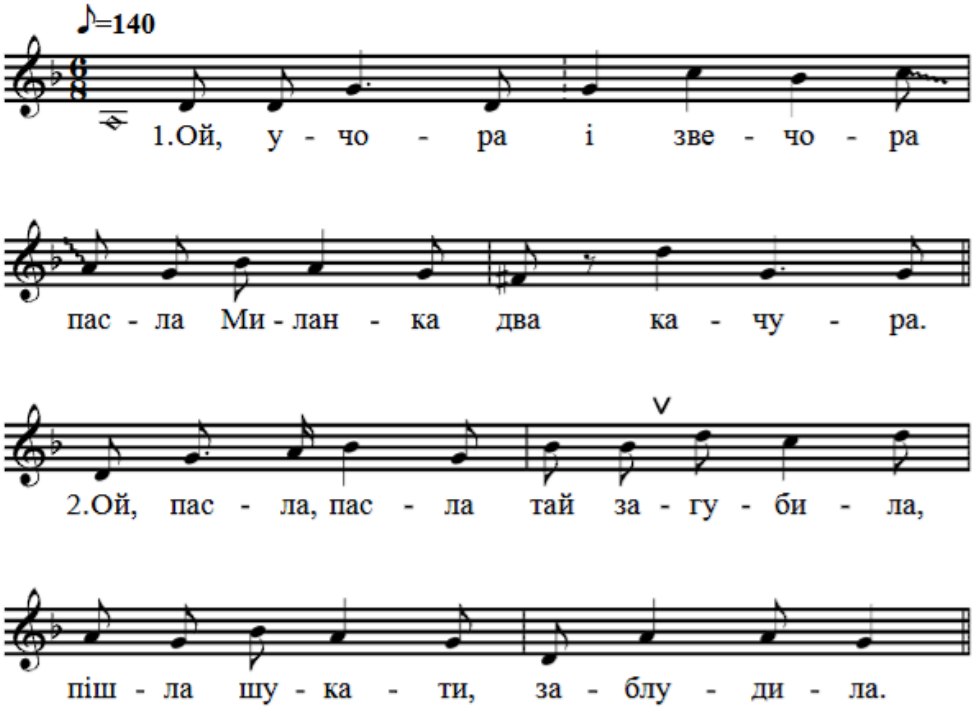

№21 Різдвяний кант V445

с. Огіївка Сахновщинського р-ну Харківської обл. Зап. Дм. Лебединський, О. Балака 1.06.1992

Ой, дивнеє народження, Божого Сина, Божого Сина.

Одна його спородила, Діва Марія, Діва Марія.

Спородивши Боже дитя, анголам дала, анголам дала.

Як летіло два анголе, з небес летюче, з небес летюче.

Як летіли та й співали:— Не бійся, Діво!— Не бійся, Діво.

Не бійсь, Діво, не бійсь, Марійо, це ангольський глас, це ангольський глас.

Приймай дитя нарождення, на руки при нас, на ручки при нас.

Стоїть древо зеленеє, золоті віти,

На ті віти любуються маненькі діти,

Не так діти, не так малі – царі та пани.

№22 Різдвяний кант

с. Огіївка Сахновщинського р-ну Харківської обл. Зап. Дм. Лебединський, О. Балака 1.06.1992

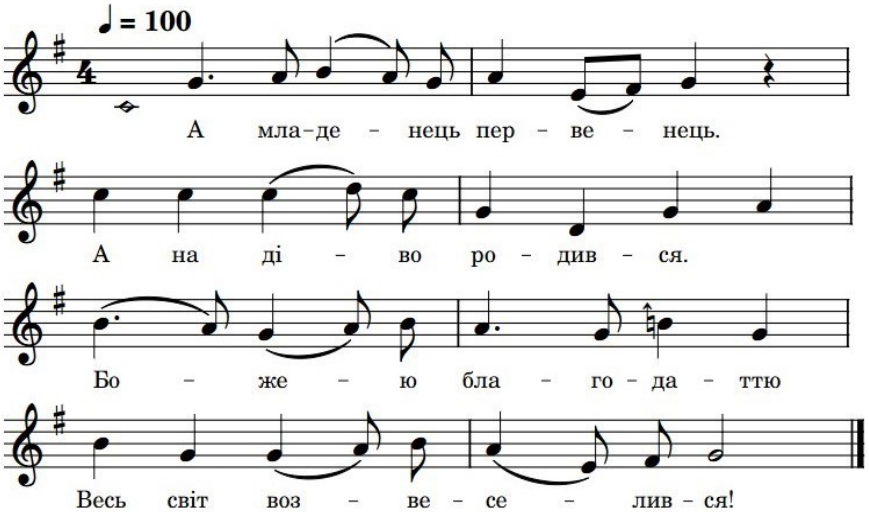

А младенець-первенець,

А на діво родився,

Божею благодаттю,
Весь мир возвеселився.
А анголи, анхарголи,
Велікому ж та царю,
От земли, от ізбранних,
Торжество і свободу.

Ірод царство послав,
Велів Христа згубити,
Во граді Вихліємі,
Всєх младєнцов погубити.

Чотирнадцять тисяч,
Младєнцов погубили,
Вони сєбє за ето,
Вєчную муку преобріли.

А Сус Хрисос родився,
І в яслєц положився,
Спасає род человєка,
Нас отнині й до віка.

№23 Псальмова коляда — м. Ізюм Харківської обл. Зап. В. Осадча 1.09.1992 від фольклорного гурту 4 РБК[6] під керівництвом В. Є. Каширової

[6] Згідно назві, вказаній на аудіо-диску «Фольклорні скарби Донеччини»

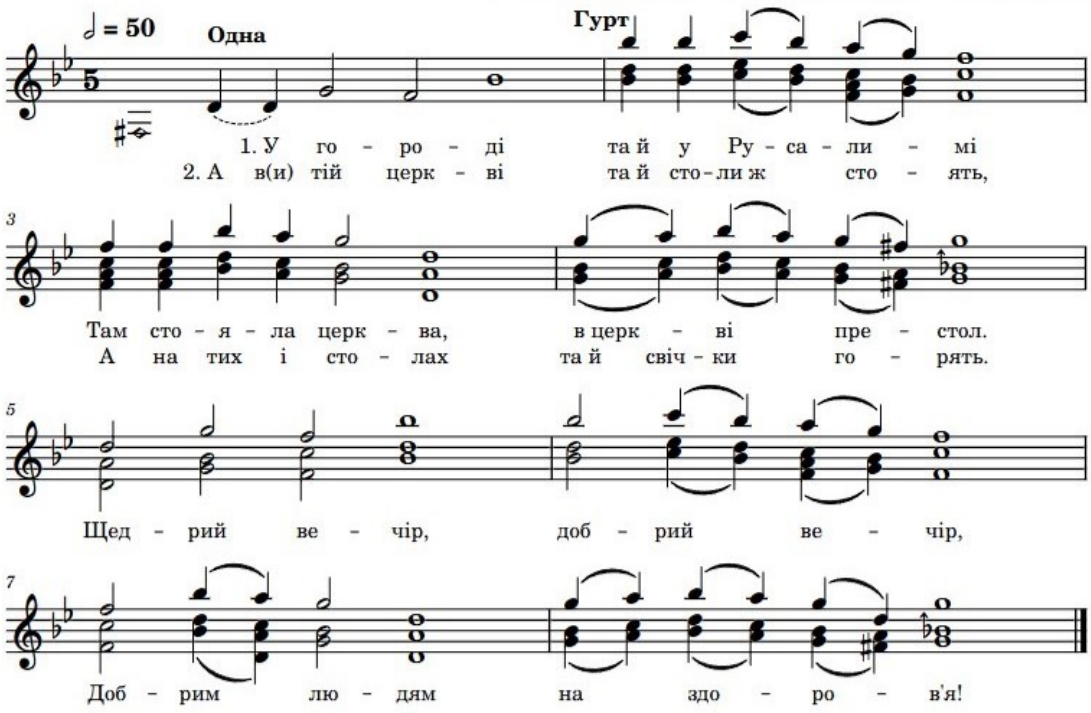

У городі та й у Русалимі,
Там стояла церква, в церкві престол.
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!

А в тій церкві та й столи ж стоять,
А на тих і столах та й свічки горять.
Щедрий вечір…

А й на тих столах та й свічки ж горять,
А біля столів анголи стоять.
Щедрий вечір…

Та прийшла ж до їх та й Божая Мати,
Благословила щедрувати.
Щедрий вечір…

Та й не бийтеся, та й не лайтеся,
Старих людей не цурайтеся.
Щедрий вечір…

№24 Псальмова коляда

с. Андріївка Великоновосілківського р-ну Донецької обл. Аудіоархів «Фольклорні скарби Донеччини»

1. Ой там на річці та на острівці,
Ой там зібралася вся жидов'я.

2. Ой там зібралася вся жидов'я,
Тай радили раду жидівську.

3. Тай радили раду жидівську —
Ой як же нам браття Христа й уловити.

4. Ой як же нам браття Христа й уловити.
Христа уловили, йо умертвили.

5. Христа уловили, йо умертвили,
Та на хрест його розпинали.

6. Та на хрест його розпинали,
Ручки і ножки гвоздям прибивали.

7. Ручки і ножки гвоздям прибивали,
Терновий вінець надівали.

8. Терновий вінець надівали,
Шипшиною підперезали.

9. Шипшиною підперезали,
Та й у гроб Христа положили,

10. Та й у гроб Христа положили,
На груди камінь наложили.

11. На груди камінь наложили,
Стороженьку постановили.

12. Та прийшла ж до його Божая мати,
Божая мати, Діва Марія.

13. Ой сину мій, ой Боже жеж мій,
За кого ж ти сину кров проливаєш?

14. Та прийняв я муки, прийняв рани,
Тай за православни християні.

№25 Жнивна

с. Андріївка Великоновосілківського р-ну Донецької обл. Аудіоархів «Фольклорні скарби Донеччини»

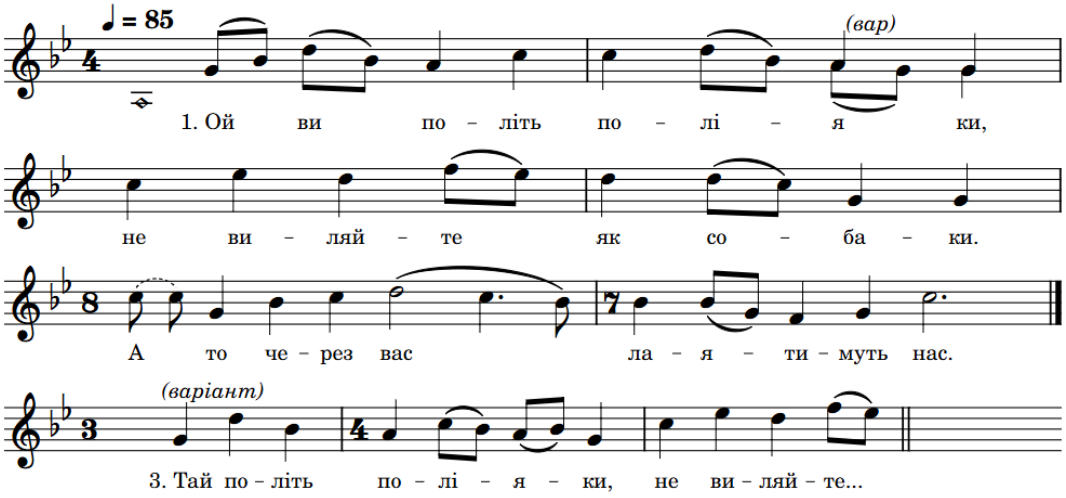

Родинно-обрядовий фольклор: весільні наспіви.

№26 Тип ‹ ♩ Т4 ›

с. Криштопівка Близнюківського р-ну Харківської обл. Зап. О. Шокіна, О. Животкова 10.08.2007

№27 Тип ‹ ♩ Т6 ›

с. Василівка Барвінківського р-ну Харківської обл. Зап. В. Осадча 05.08.1997

№28 Тип ‹ ♩ T53› с. Василівка Барвінківського р-ну Харківської обл. Зап. В. Осадча 05.08.1997

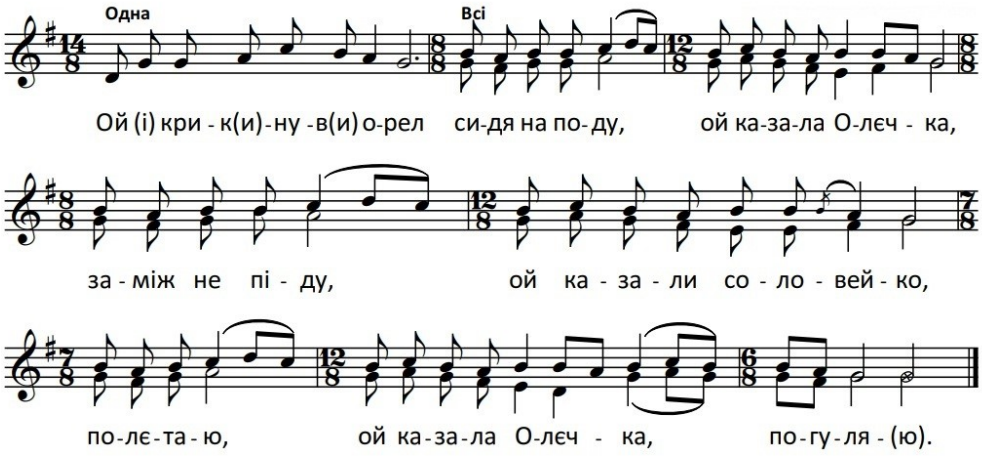

№29 Тип ‹ ♩ (44,p4) › с. Богоявленка Мар'їнського р-ну Харківської обл. Аудіоархів «Фольклорні скарби Донеччини»

№30 Тип ‹ ♩ 6^3› с. Миколаївка Лозівського р-ну Харківської обл. Зап. В. Осадча 07.06.1983 р.

№31 Тип ‹ ♩ 6^3›

с. Дмитрівка Лозівського р-ну Харківської обл. Зап. В. Осадча

№32 Тип ‹ ♩ 6^3›

с. Малинівка Волноваського р-ну Донецької обл. Зап. І. Крюченко в 2004 р. від сестер Л.Ф. Ткаченко (1929 р.н.) та З.О. Ткаченко (1941 р.н.)

№33 Тип ‹ ♩ 6^3›

с. Грушуваха Барвінківського р-ну Харківської обл.

№34 Тип ‹ ♩ 6^3›

с. Василівська Пустош Краматорського р-ну Донецької обл. Зап. К. Жук від Т. Ф. Козаченко (1936 р.н.)

№35 Тип ‹ ♩ 53^2›

с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл. Зап. В. Осадча

Лірична пісенність.

№36 с. Грушуваха Барвінківського р-ну Харківської обл.Зап. В. Осадча в 2007 р.

№37 с. Богоявленка Мар мінського р-ну Донецької обл.Аудіоархів "Фольклорні скарби Донеччини", 2006 р.

№38

с. Богоявленка, Мар'їнського р-н., Донецької обл.Аудіо-архів "Скарби Донеччини" 2006 р.

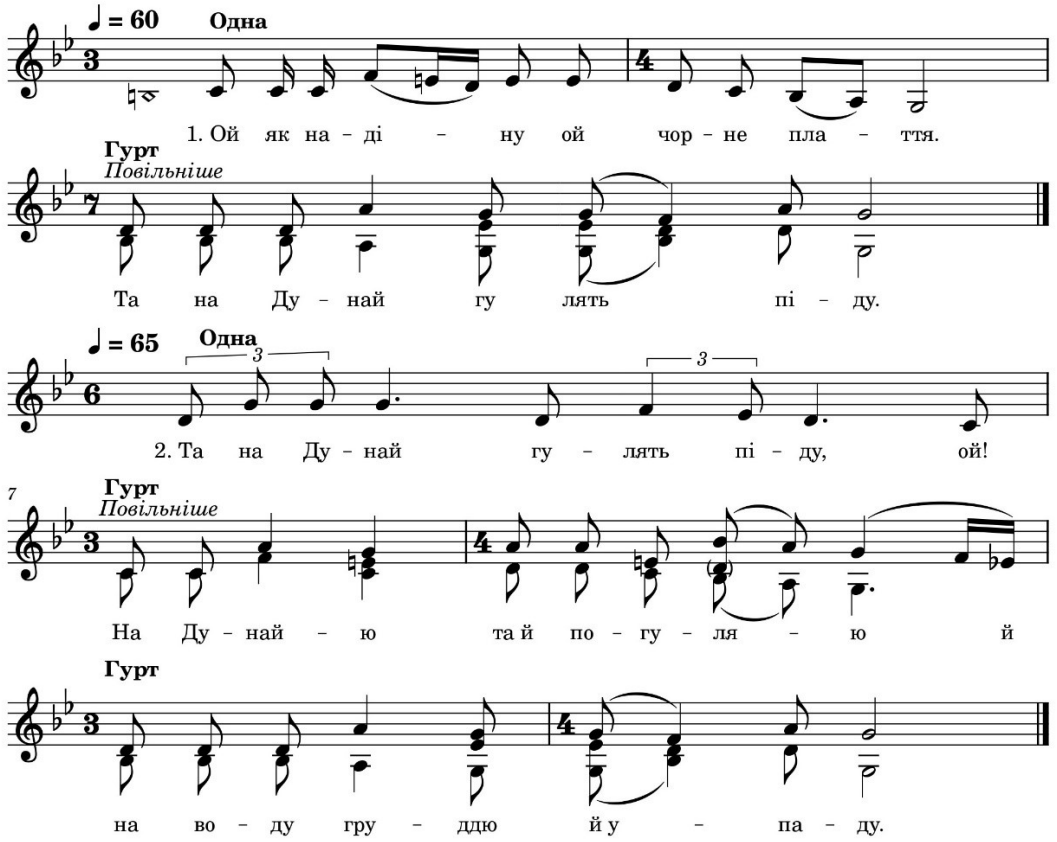

№39

с. Василівка Барвінківського р-ну Харківська обл.Зап. В. Осадча 4.08.2007 від Н. Я. Романенко (1926 р.н.),У. Я. Жукової (дів. – Романенко) (1927 р.н)

№40

с. Петропілля Лозівського р-ну Харківської обл.Зап. І. Фетисов

№41 с. Добровілля Близнюківського р-ну Харківської обл.Зап. Д. Лебединський, Л. Котохін 2.12.1989 р.від С. М. Скотаренка (23.03.1919 р.н.)

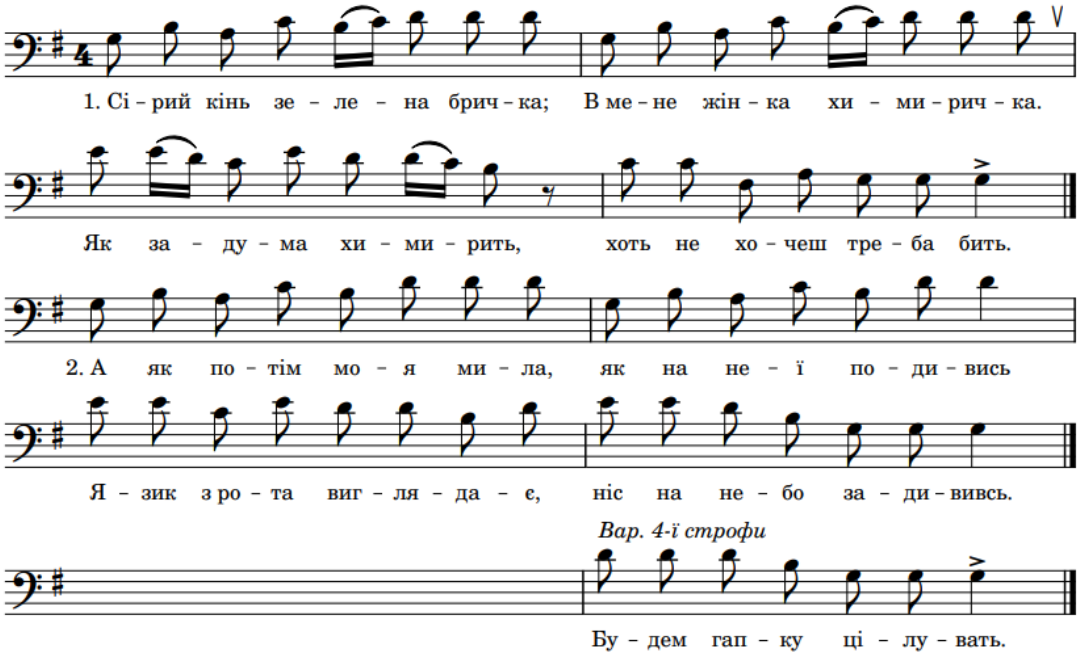

№42 с. Добровілля, Близнюківського р-ну, Харківської обл.Зап. Д. Лебединський, Л. Котохін 2.12.1989 р.

№43 с. Займанка Зачепилівського р-ну Харківської обл.Зап. І. Фетисов

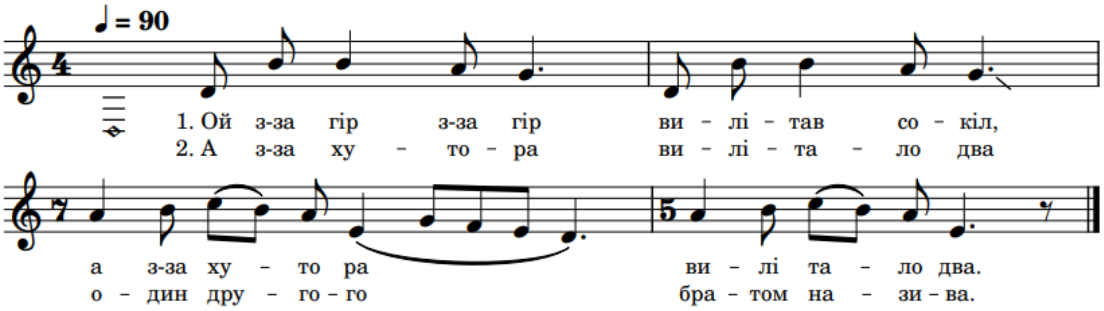

№44 с. Іванівка, Ізюмського р-ну Харківської обл.Зап. С. Нікітін 1978 р.

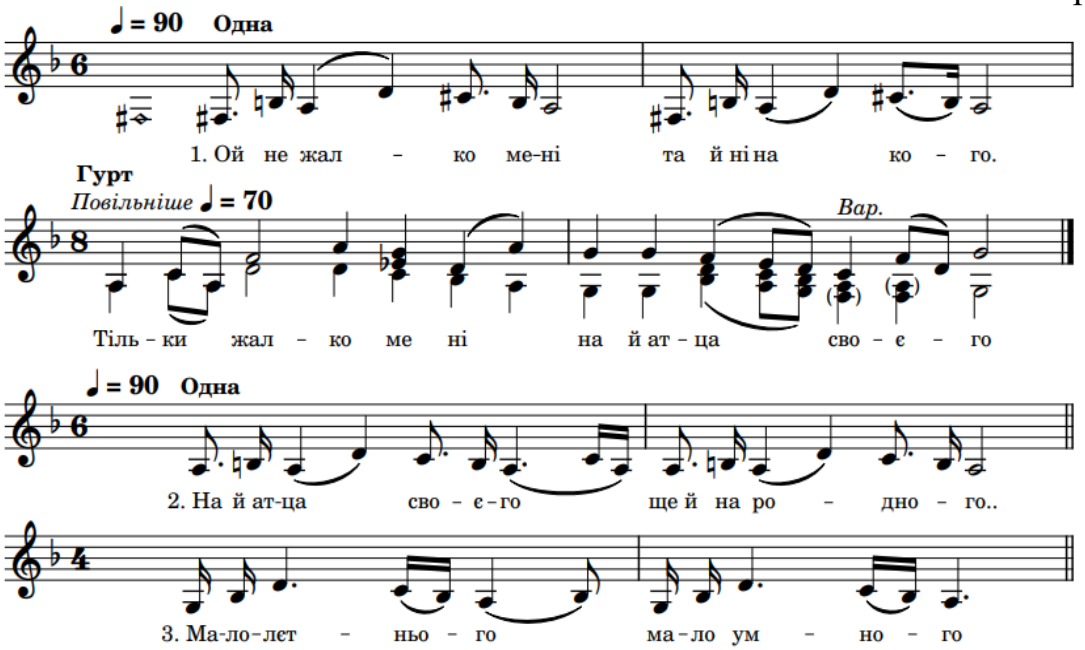

№45 с. Мала Комишуваха Ізюмськогоо р-ну Харківської обл.Зап. Віра Осадча 1.05.1993 р.

№46 с. Займанка Зачепилівського р-ну Харківської обл.Зап. І. Фетисов 13.07.2003 р. від М. Я. Гвоздік 1924 р.н.

№47 с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл.Зап. К. Жук 2018 р. від гурту співачок: Р. Кудла, О. Бакай,М. Калашник 1932-1940 р.

№48 с. Богоявленка Мар'їнського р-ну Донецької обл.Аудіо-архів "Скарби Донеччини"

№49 с. Лозове Краснолиманського р-ну Донецької обл.Зап. Ілля Фетисов

№50 с. Троїцьке Слов'янського р-ну Донецької обл.Зап. Ілля Фетисов

№51 с. Василівка Барвінківського р-ну Харківська обл.Зап. В. Осадча 4.08.2007 від Н. Я. Романенко (1926 р.н.),У. Я. Жукової (дів. – Романенко, 1927 р.н)

№52 с. Андріївка, Великоновосілківська р-н., Донецької обл.Аудіо-архів "Скарби Донеччини" 2006 р.

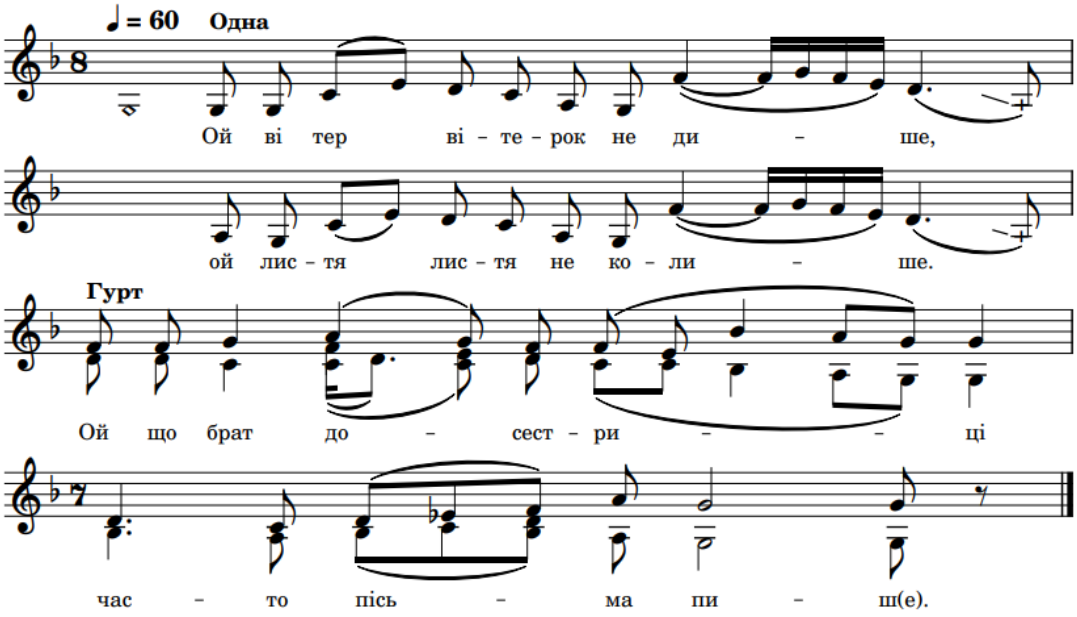

№53 с. Вільне Волноваського р-ну Донецької обл.Зап. І. Крюченко, О. Конюшок, С. Фоменковід Н. Політухіної 1937 р.н.

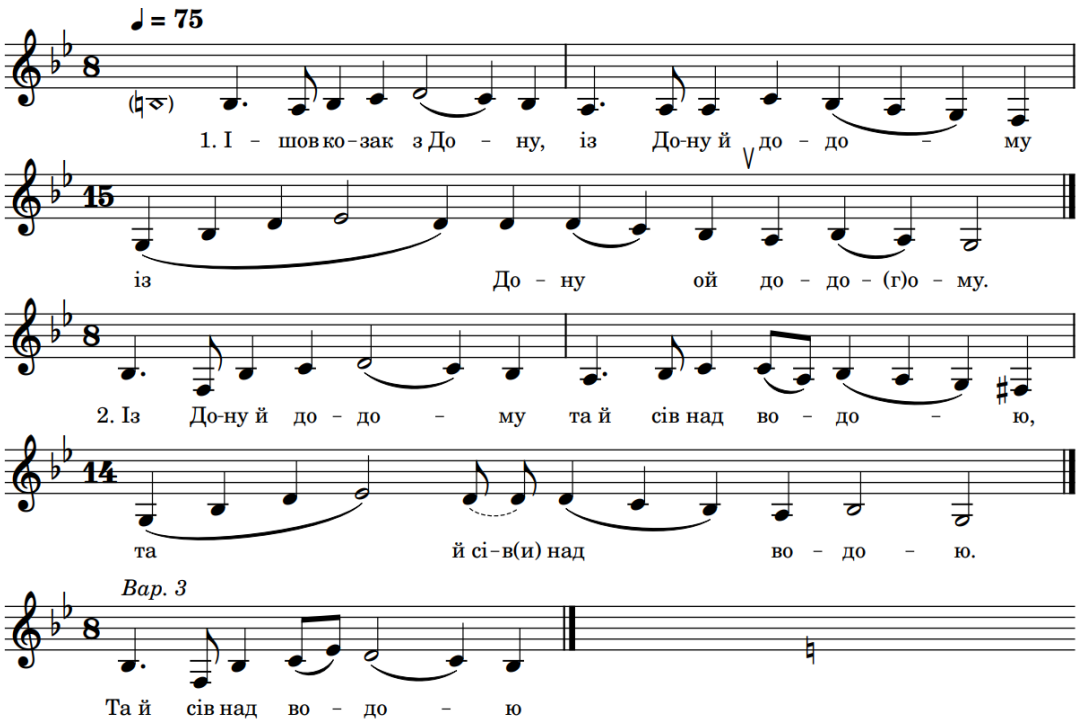

№54 с. Піски-Радьківські Борівського р-ну Харківської обл.Зап. В. Осадчою, 23.08.93 р.

№55 с. Грушуваха Барвінківського р-ну Харківської обл.Зап. В. Осадча 1.08.1990 р.

№56

с. Вільне, Волноваського р-ну Донецької обл.Зап. І. Крюченко, О. Конюшок, С. Фоменковід Н. Політухіної 1937 р.н.

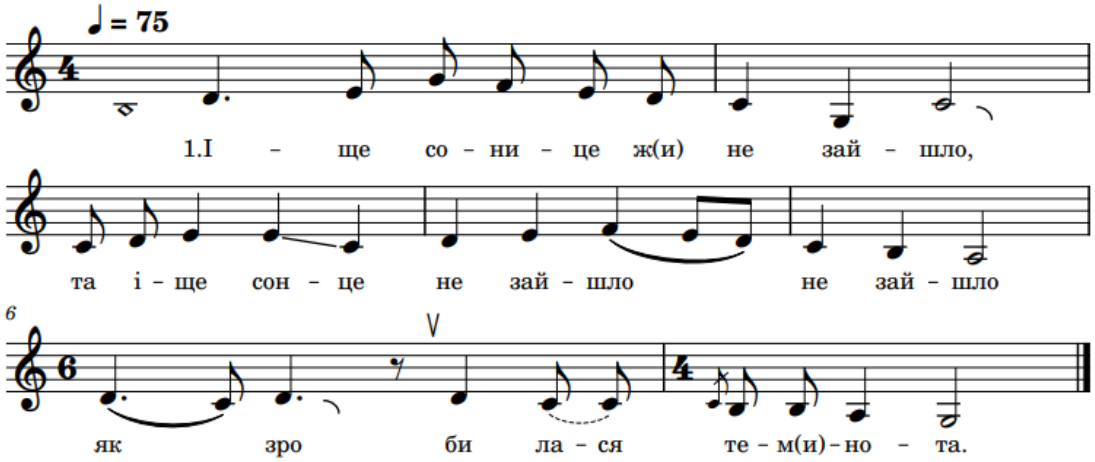

№57

с. Василівка Барвінківського р-ну
Харківська обл.Зап. В. Осадча 4.08.2007 від
Н. Я. Романенко (1926 р.н.),У. Я. Жукової
(див. – Романенко, 1927 р.н)

№58 с. Грушуваха Барвінківського р-ну Харківської обл.Зап. В. Осадча 1.08.1990 р.

№59 с. Василівка Барвінківського р-ну Харківська обл.Зап. В. Осадча 4.08.2007 від Н. Я. Романенко (1926 р.н.),У. Я. Жукової (дів. – Романенко) (1927 р.н)

№60 с. Єгорівка Волноваського р-ну Донецької обл. Аудіо-архів "Скарби Донеччини" 2005 р.

№61 с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл.Зап. К. Жук від М. І. Калашник 1939 р.н.,(нар. с. Монастирок Рава-Руського р-ну Львівської обл.,з 1967 р. - в с. Берестове)

№62 с. Василівка Краматорського р-ну Донецької обл. Зап. К. Жук у 2018 р. від Т. Ф. Козаченко 1936 р.н.

№63 с. Василівка Краматорського р-ну Донецької обл.Зап. Катерина Жук у 2018 р. відКозаченко Тамари Федорівни 1936 р.н.

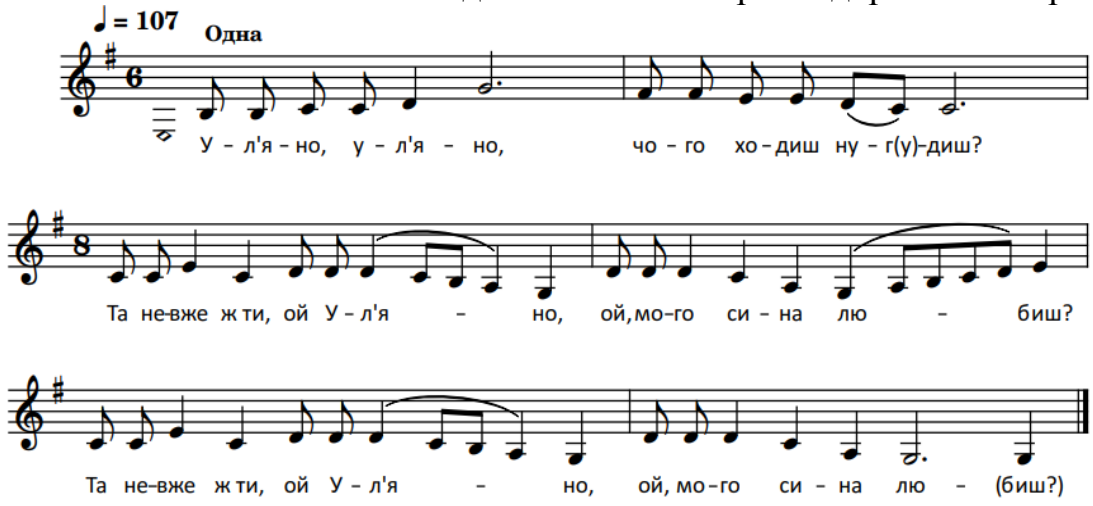

№64 с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл.Аудіо-архів "Скарби Донеччини".

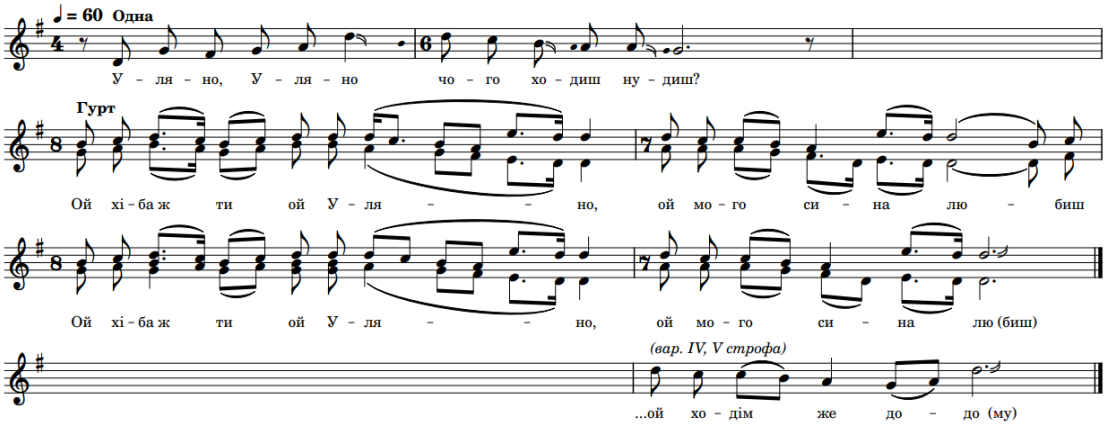

№65 с. Мала Комишуваха Ізюмськогоо р-ну Харківської обл.Зап. Віра Осадча 1.05.1993 р.

№66 с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл. Аудіо-архів "Скарби Донеччини"

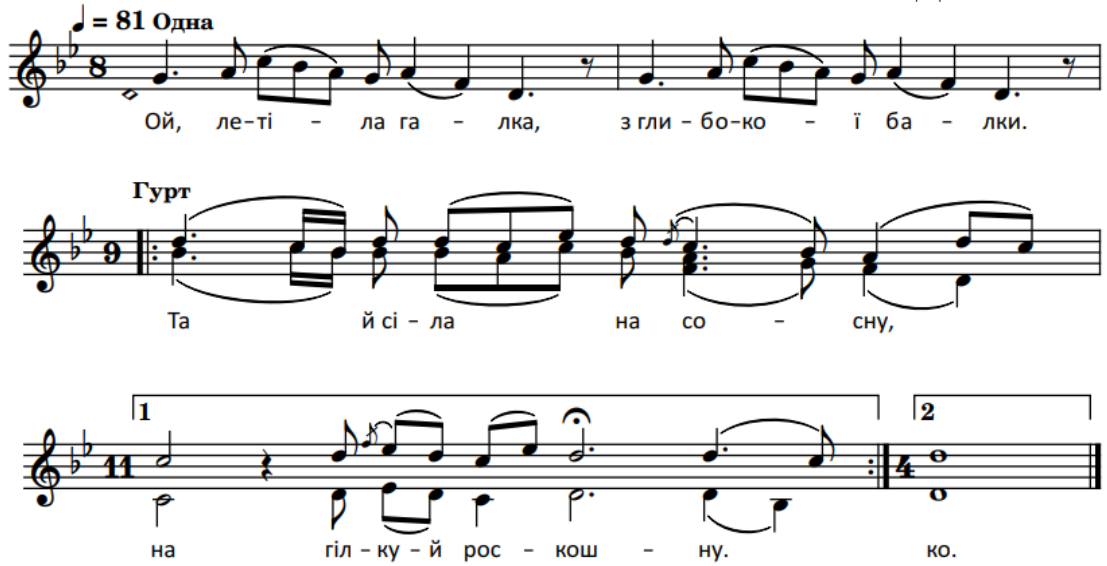

№67 с. Богоявленка Мар мінського р-ну Донецької обл.Аудіоархів "Фольклорні скарби Донеччини", 2006 р.

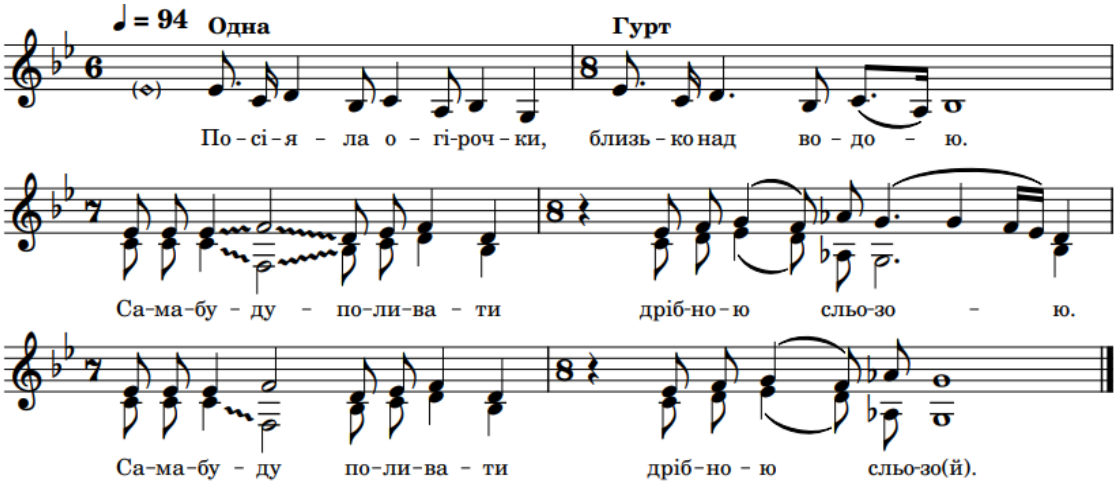

№68 с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл.Зап. К. Жук 2018 р. від гурту співачок: Р. Кудла, О. Бакай,М. Калашник 1932-1940 р.н.

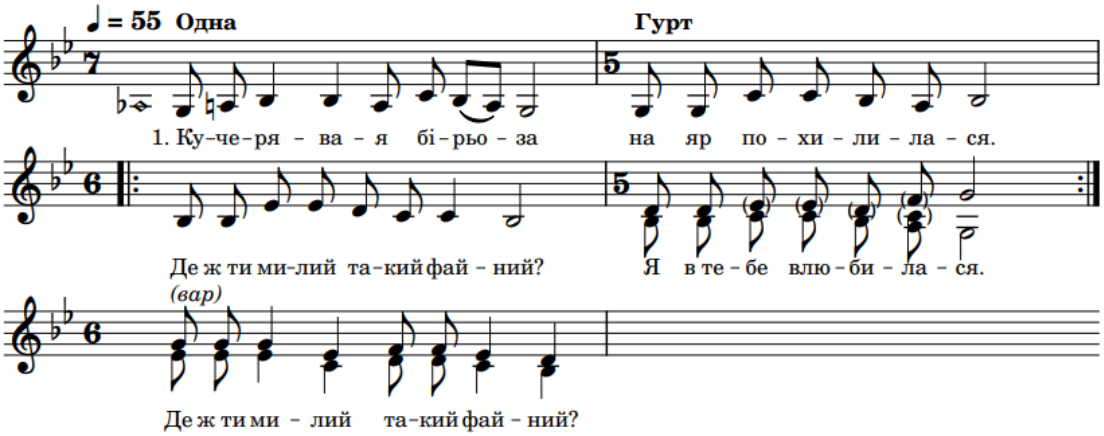

№69 с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл. Зап. К. Жук 2018 р. від гурту співачок: Р. Кудла, О. Бакай,М. Калашник 1932-1940 р.н.

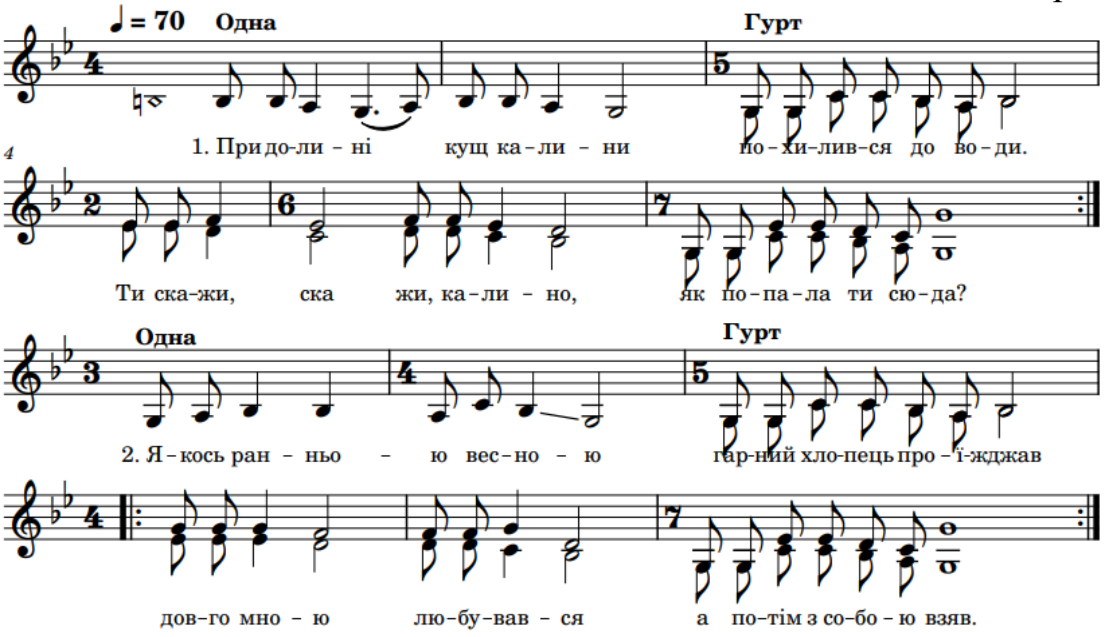

№70 с. Райгородок Слов мянського р-н. Дон. обл.Зап. І. Фетисов 12.08.2007 р. від гурту співаків 1937-1940 р.н.

№71 м. Ізюм, Ізюмського р-н., Харківської обл.Зап. В. Осадча 1.09.1992 р. від фольклорного 4 РБКпід керівництвом В. Є. Каширової

№72 с. Малинівка, Волноваського р-н. Донецької обл.Зап. І. Крюченко в 2004 р. від Л.Ф. Ткаченко 1939 р.н.,З.О. Ткаченко 1941 р.н.

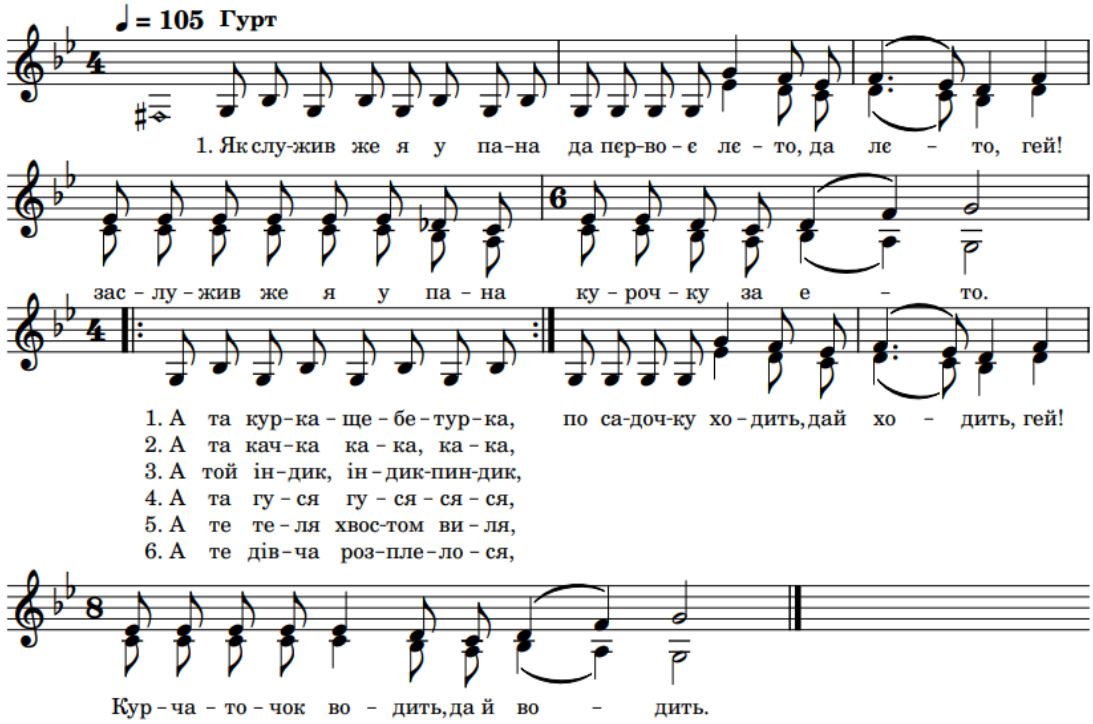

№73 с. Троїцьке Слов мянського р-ну Дон. обл.Зап. І. Фетисов

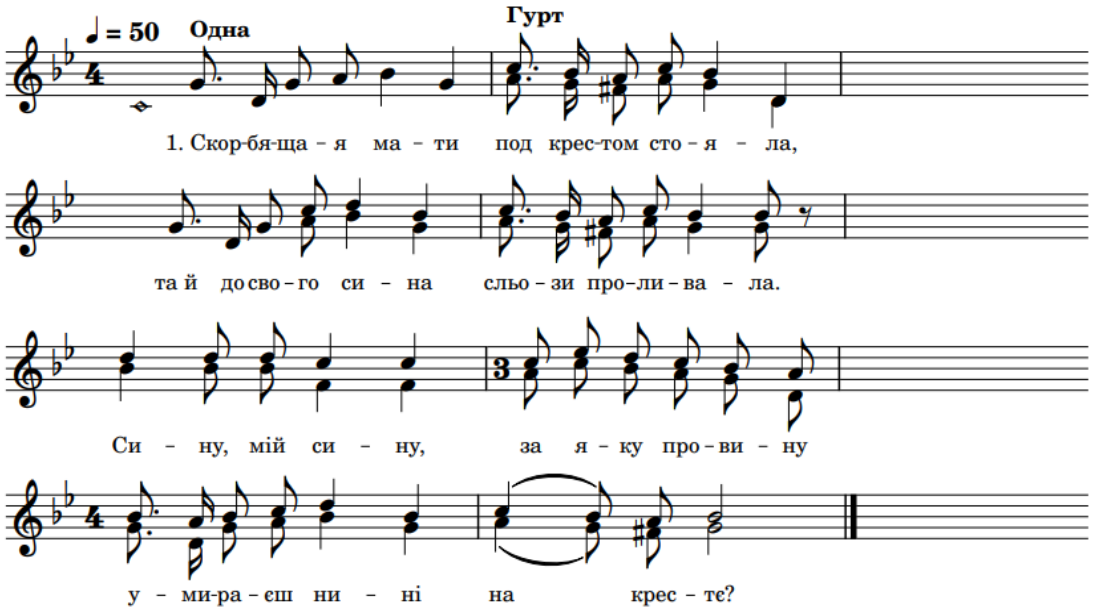

№74 с. Семенівка Краматорського р-ну Донецької обл. З архівів Донецького обласного методичного центру, 2012 р.

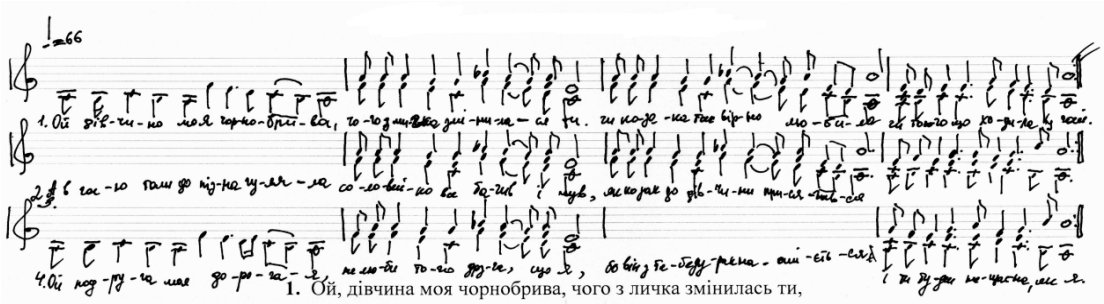

1. Ой, дівчина моя чорнобрива, чого з личка змінилась ти,
   чи козака так вірно любила, чи того, що ходила у гай? **/двічі**
2. А в гаю там допізна гуляла, соловейко се бачив і чув,
   як козак до дівчини присягався, що й повік не забуду тебе. **/двічі**
3. А тепер ти мене покидаєш і подругу мою полюбив.
   ой, подруга моя дорогая, не люби того друга, що я. **/двічі**
4. Ой, подруга моя дорогая, не люби того друга, що я,
   бо він з тебе, дурак. Насміється і ти будеш нещасна, як я. **/двічі**

Додаток Д

Мелогеографічні карти

Календарно-обрядовий цикл: зимові наспіви

Карта А1. Нестрофічні форми примітиви

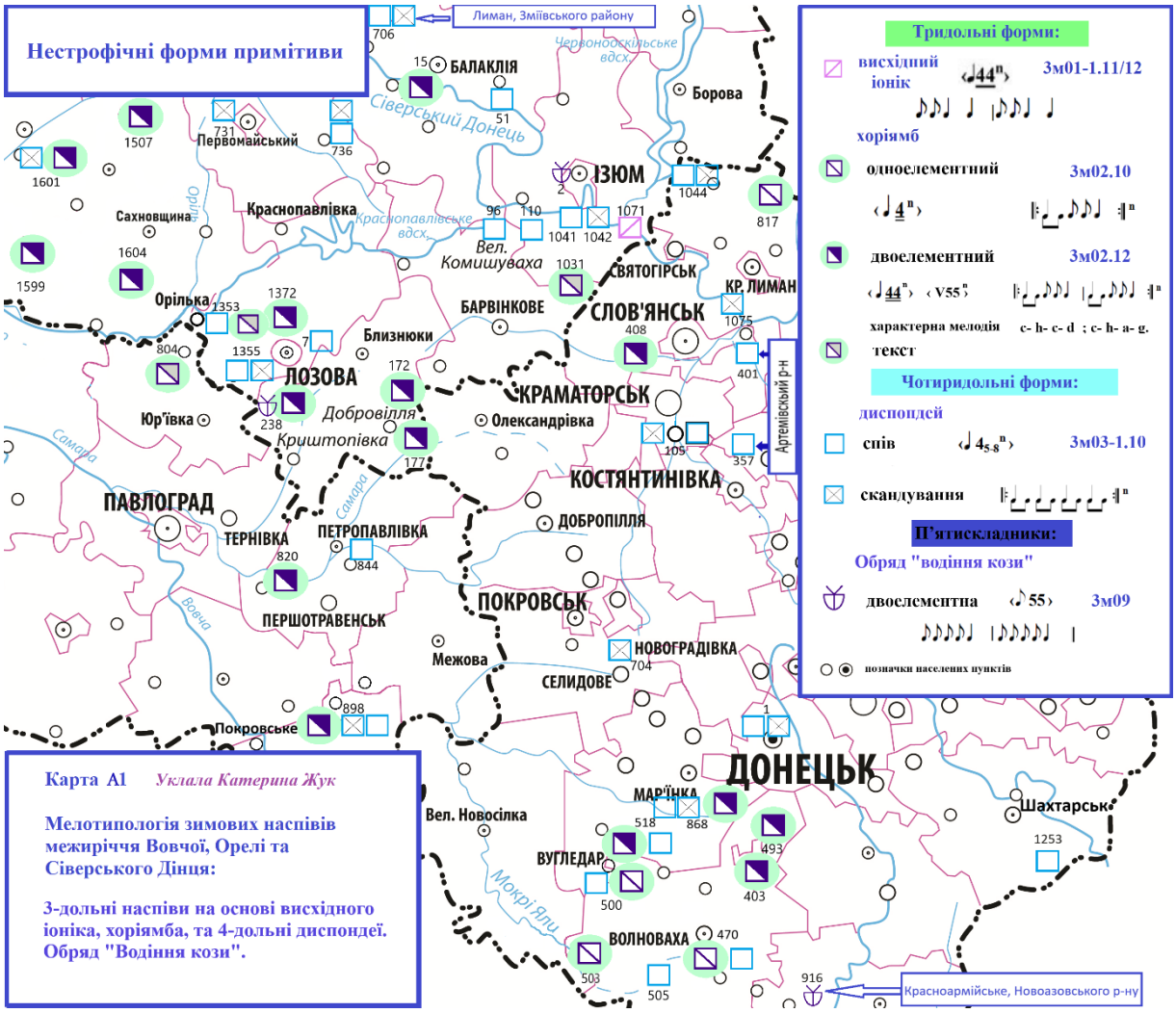

Карта А2. Щедрування – «меланкування»

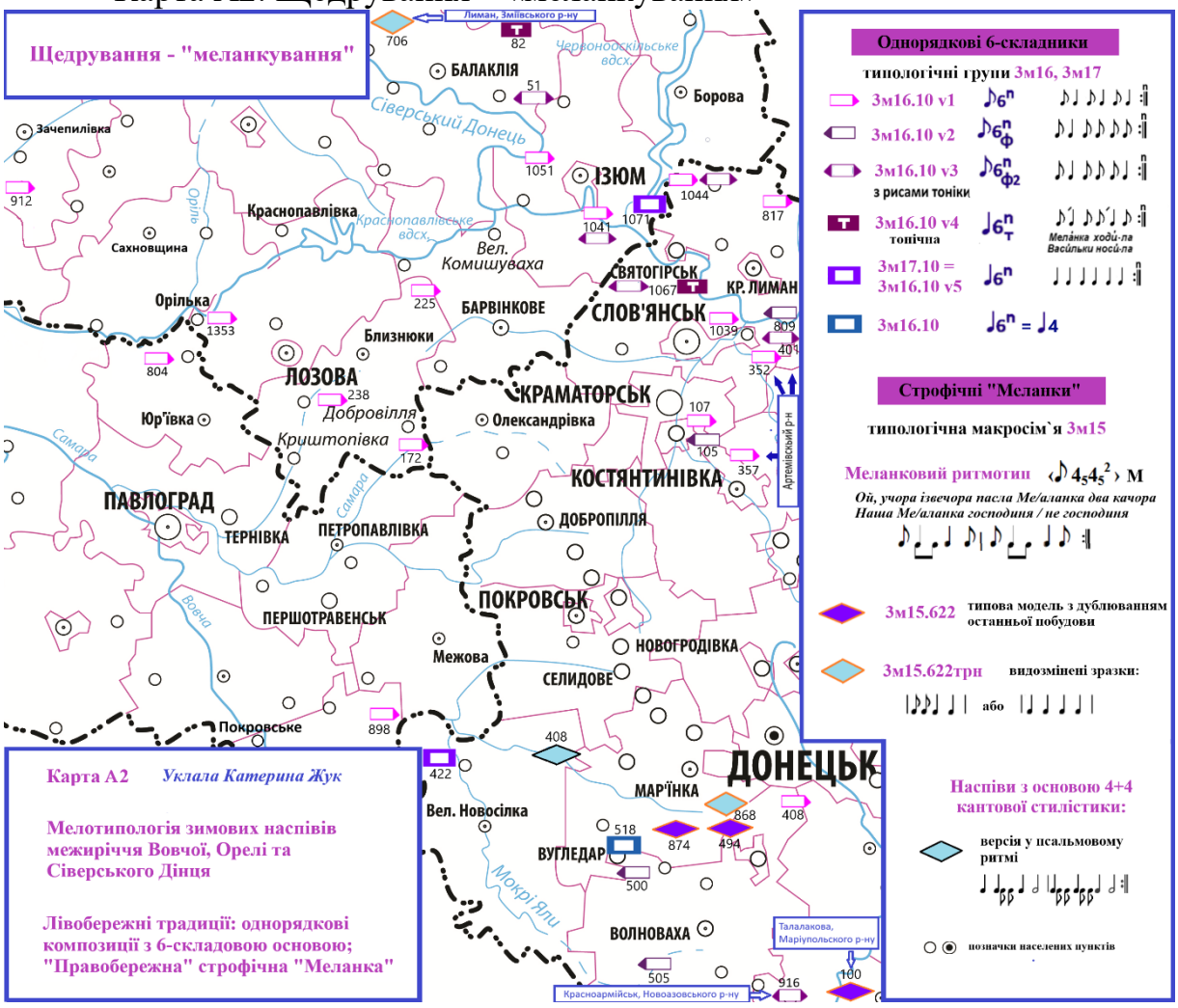

Карта А3. Строфічні форми: на чотиридольній основі.

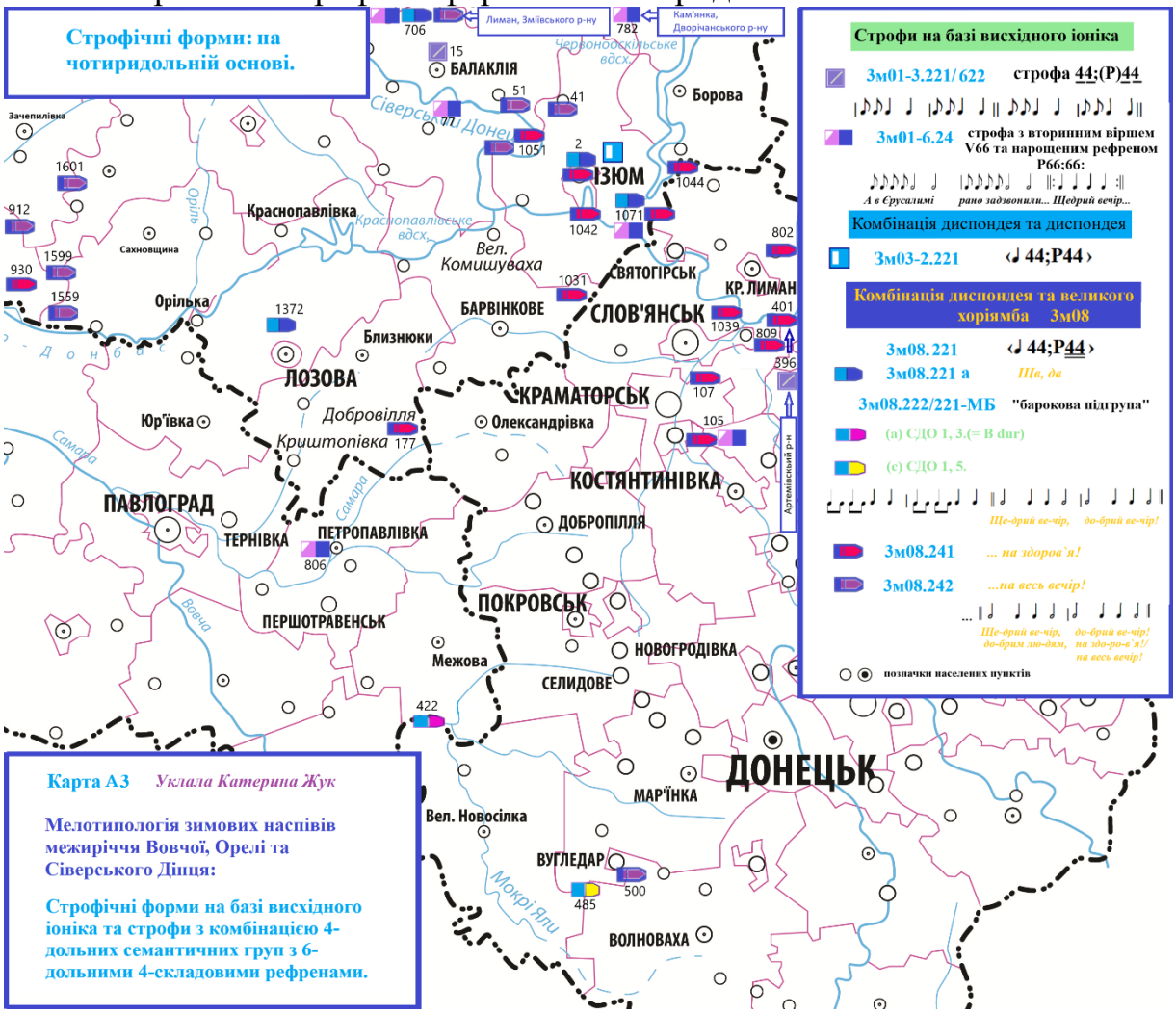

Карта А4. Строфічні форми: сім’ї 55р4; 44р3[2] та «миколаївські»

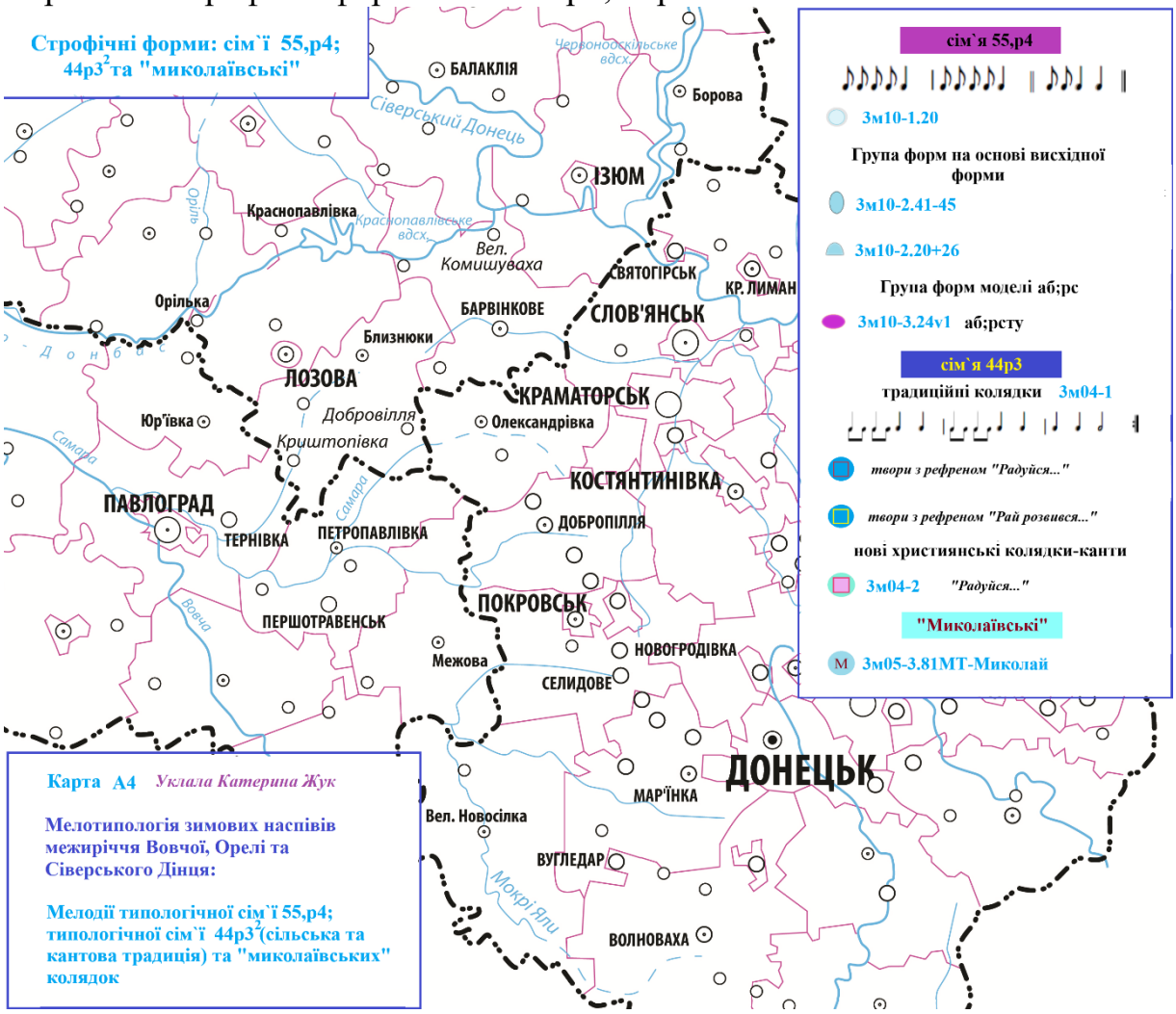

Родинно-обрядовий фольклор: весільні наспіви

Карта В1. Тирадні композиції на основі 4-дольної, 6-дольної ритмомоделі та її похідні; Тирадні композиції на основі ямбічного 6/7-складника.

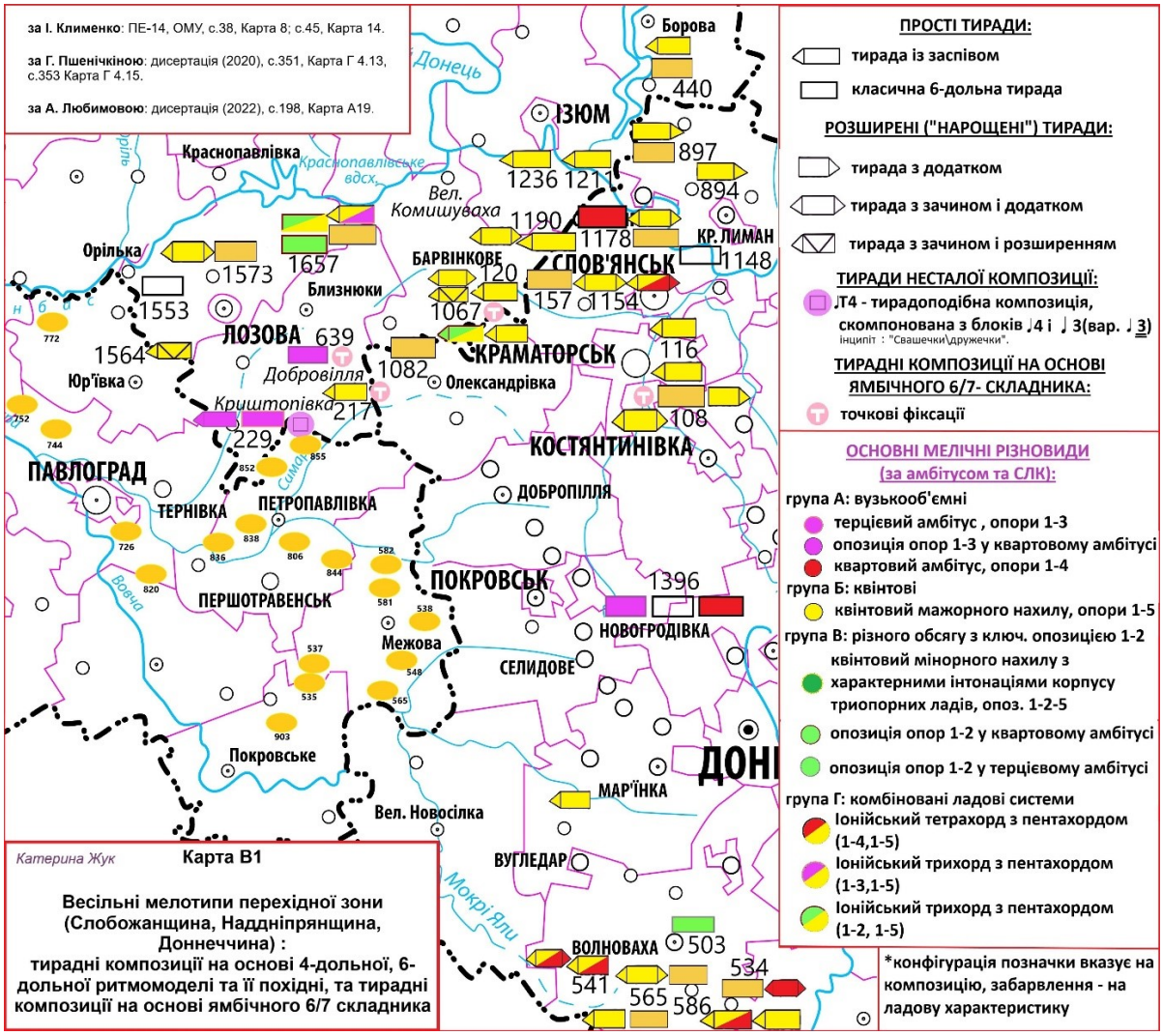

Карта В2. Тиradні композиції з ритмосилабічною основою 5+3; композиції з переритмізацією силабічно тотожних силабогруп і референом (тип «Рано» ♩(44,p4)

Карта В3. Строфічні композиції на основі 6-дольної ритмомоделі; мелодії з ритмосилабічною основою (V*43).

Карта В4. Строфічні форма з віршем $V53^2$, $V445^2$; строфічна форма ♩57^2.

Додаток Е

Фотоматеріали (з експедицій та етнографічні матеріали)

Фото 1. Дисертантка та М. І. Калашник (1939 р.н.) влітку 2018 р. в с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл.

Фото 2. Тріо співачок з с. Берестове Близнюківського р-ну Харківської обл.(липень 2018 р.). Зліва направо: Р. Г. Кудла (1940 р.н.), О. Г. Бакай (1932 р.н.), М. І. Калашник (1939 р.).

Фото 3. На фото посередині — Т. Ф. Козаченко (1936 р.н.), справа — В. П. Жук (1956 р.н.) взимку 2018 р. у м. Краматорськ Донецької обл.

Фото 4. Святкування кінця збору урожаю в с. Олександрівка Близнюківського р-ну Харківської обл. (з особистого архіву історика М. Волкова).

Фото 5. Щоденник, задокументований від Н. Горинчиної з с. Берестового Близнюківського р-ну Харківської обл.

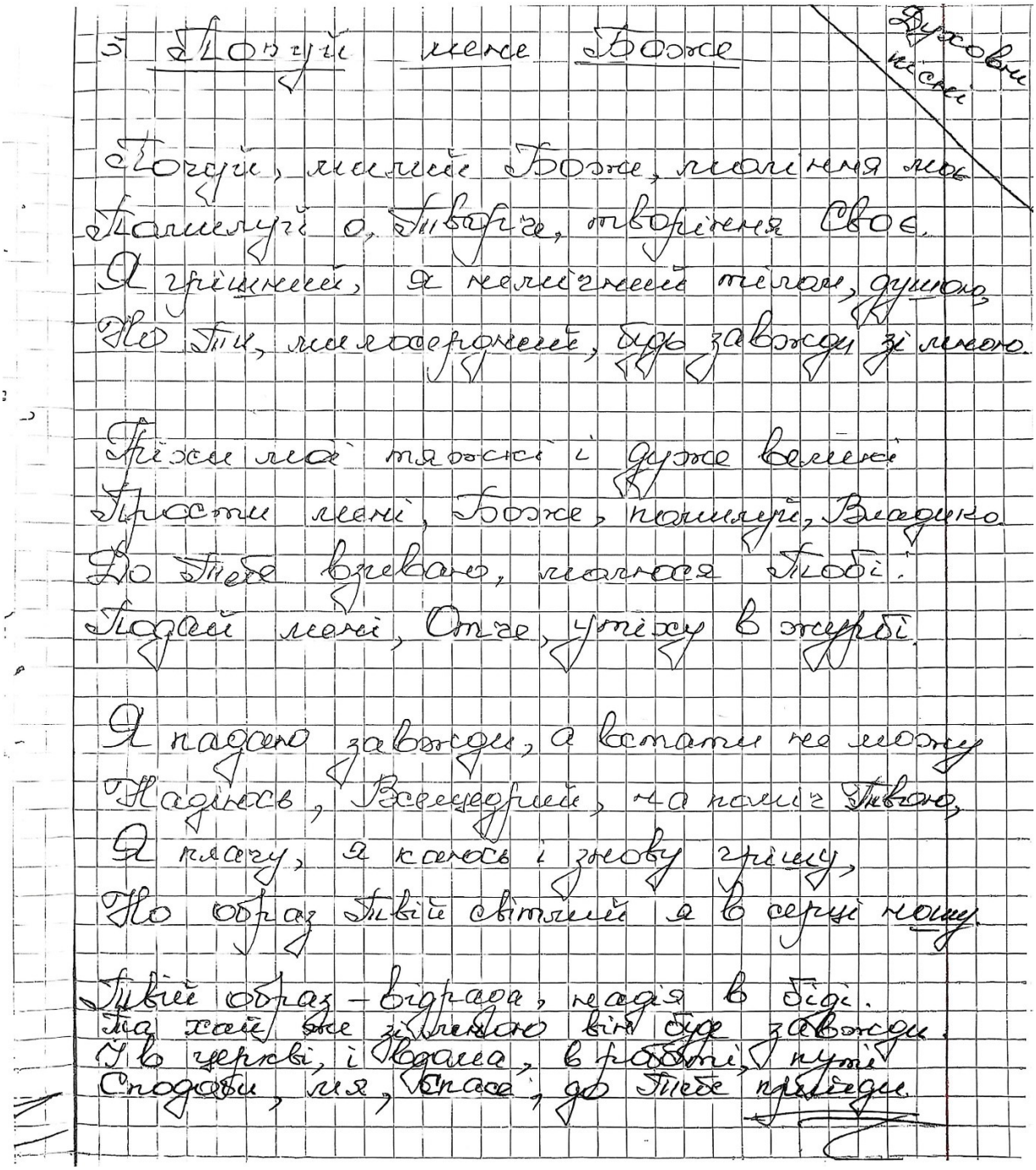

Духовні пісні

З Богом, милий Боже

Господи, мій Боже, мого життя любе
Помилуй і, Творче, творіння Своє.
Я грішний, я немічний тілом, душою,
Не Ти, милосердний, будь завжди зі мною.

Тяжке моє тяжке і дуже велике
Прости мені, Боже, помилуй, Владико.
До Тебе вдаюся, молюся Тобі.
Подай мені, Отче, утіху в журбі.

Я падаю завжди, а встати не можу
Надію, Всещедрий, на ласку Твою,
Я плачу, я каюсь і знову грішу,
Не образ Твій світлий в серці ношу.

Твій образ - відрада, надія в бідах.
Та хай же зі мною він буде завжди.
І в церкві, і вдома, в роботі, в путі
Сподоби, мя, Спасе, до Тебе прийти.

Фото 6. Щоденник задокументований від Н. Горинчиної з с. Берестового Близнюківського р-ну Харківської обл.

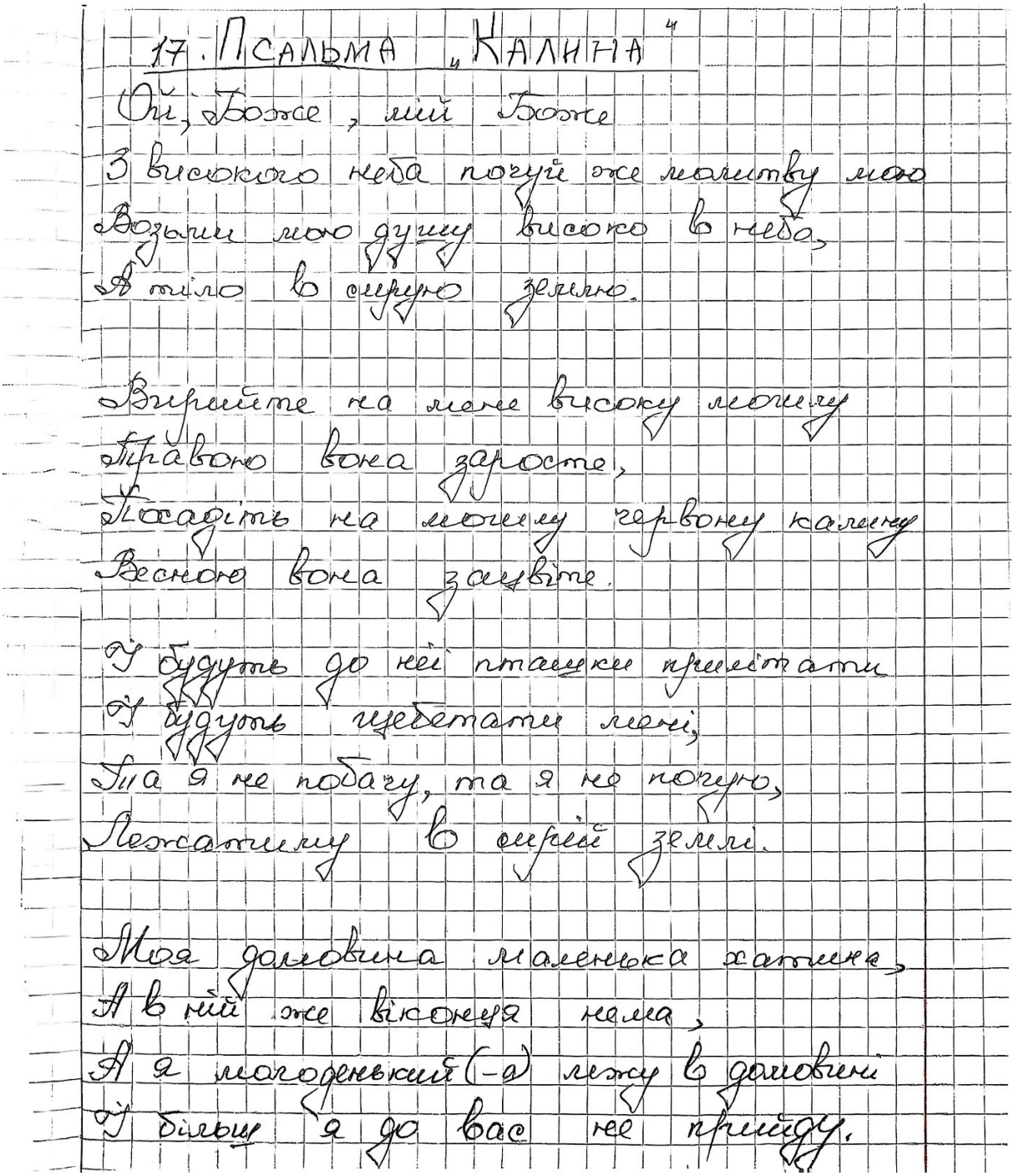

17. Пісальма „Калина"

Ой, Боже, мій Боже
З високого неба почуй же молитву мою
Возьми мою душу високо в неба,
А тіло в сиру землю.

Вирийте на мені високу могилу
Травою вона зарости,
Посадіть на могилу червону калину
Весною вона зацвіте.

І будуть до неї пташки прилітати
І будуть цвітами мені,
Та я не побачу, та я не почую,
Лежачому в сирій землі.

Моя домовина маленька хатина,
А в ній же віконця нема,
А я молоденький (-а) лежу в домовині
І більш я до вас не прийду.

Фото 7. Щоденник задокументований від Н. Горинчиної з с. Берестового Близнюківського р-ну Харківської обл.

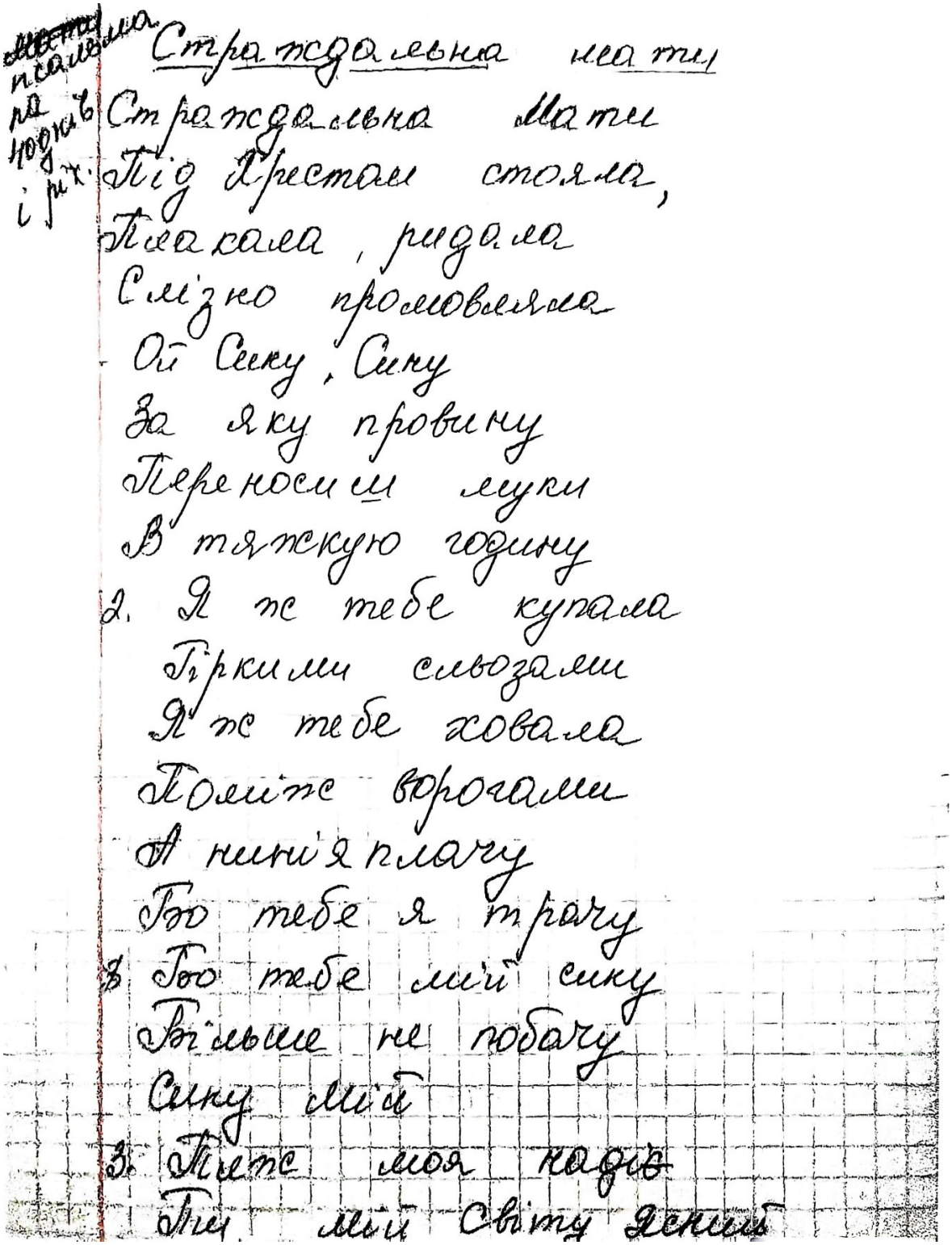

Страждальна мати
Страждальна мати
Під хрестом стояла,
Ридала, ридала
Сльозно промовляла
Ой Сину, Сину
За яку провину
Переносиш муки
В тяжкую годину
2. Я ж тебе купала
Гіркими сльозами
Я ж тебе ховала
Поміж ворогами
А нині я плачу
Що тебе я трачу
3. Що тебе мій сину
Більше не побачу
Сину мій
3. Ніхто моя кадив
Ні мій Світу ясний

Ласкаю душі скарб
Вашій так безгласно
І що дітей буде сиротою
Вдова сама в світі
Як билина стою
Під Христом

4. Тихе від обуяв ся
Всіх людей спасти
І за це дістався
Не вино вмирати
За рід лукавий?
Злобний і не правий
Що стався на тобі
В сліях суд кровавий
На Хресті

2 рази

Фото 8. Щоденник, задокументований від Н. Горинчиної з с. Берестового Близнюківського р-ну Харківської обл.

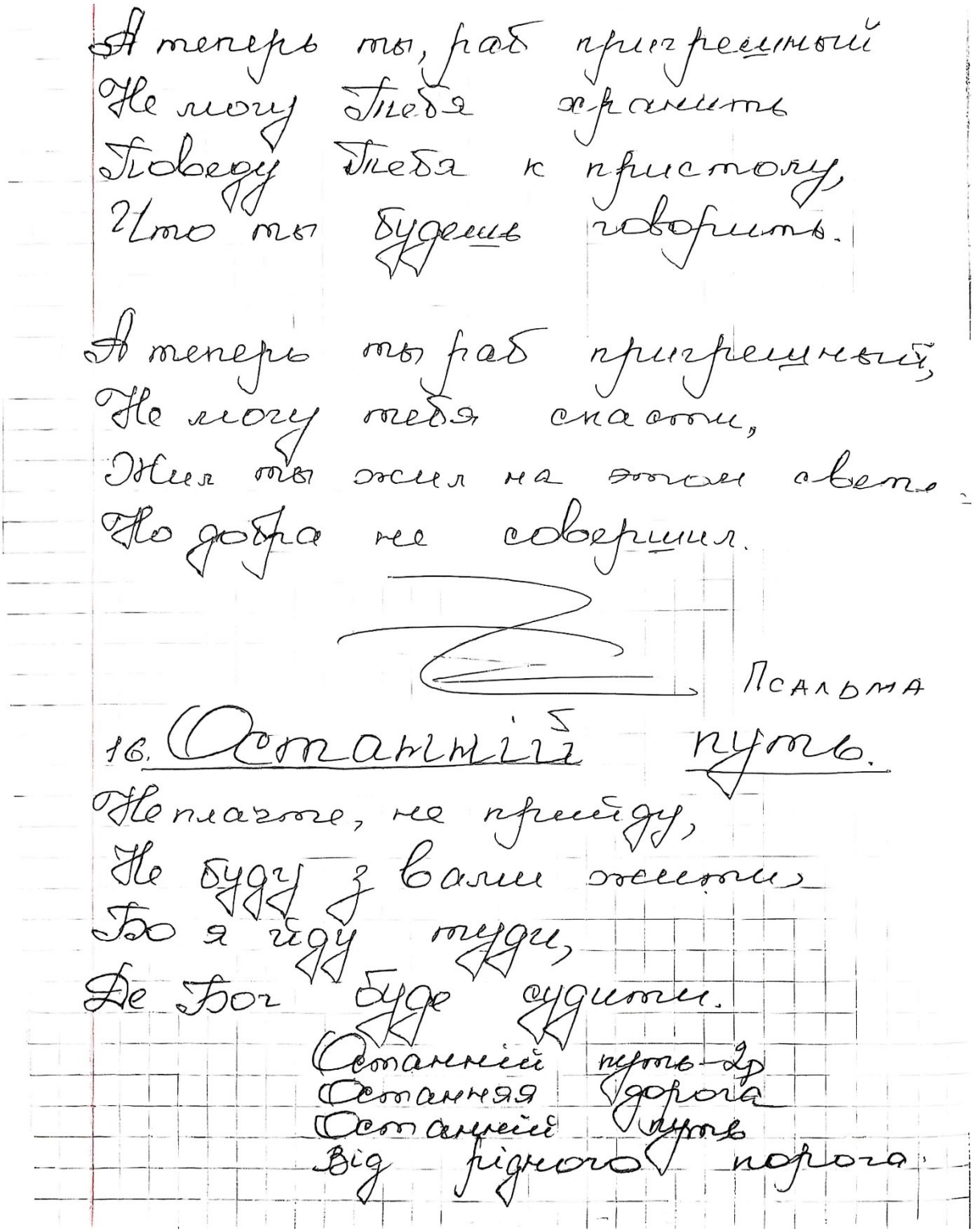
А теперь ты, раб пригрешный
Не могу тебя хранить
Поведу тебя к пристову,
Что ты будешь говорить.

А теперь ты раб пригрешный,
Не могу тебя спасти,
Жил ты жизнь на этом свете
Но добра не совершил.

Псальма

16. Останній путь.

Не плачте, не приїду,
Не буду з вами жити,
Бо я йду тудою,
Де Бог буде судити.

Останній путь-2р
Останняя дорога
Останній путь
Від рідного порога.

Прощайте, люди вси,
Сусіди дорогії,
Прийдіть до мене ви
Поклонитесь на могилі.

Останній путь

Прощайте, діти всі,
Сусіди дорогії,
Прийдіть до мене ви,
Поклонитесь на могилі.

Останній путь,
Останній путь,
Останняя дорога,
Останній путь,
Останній путь,
Від рідного порога.

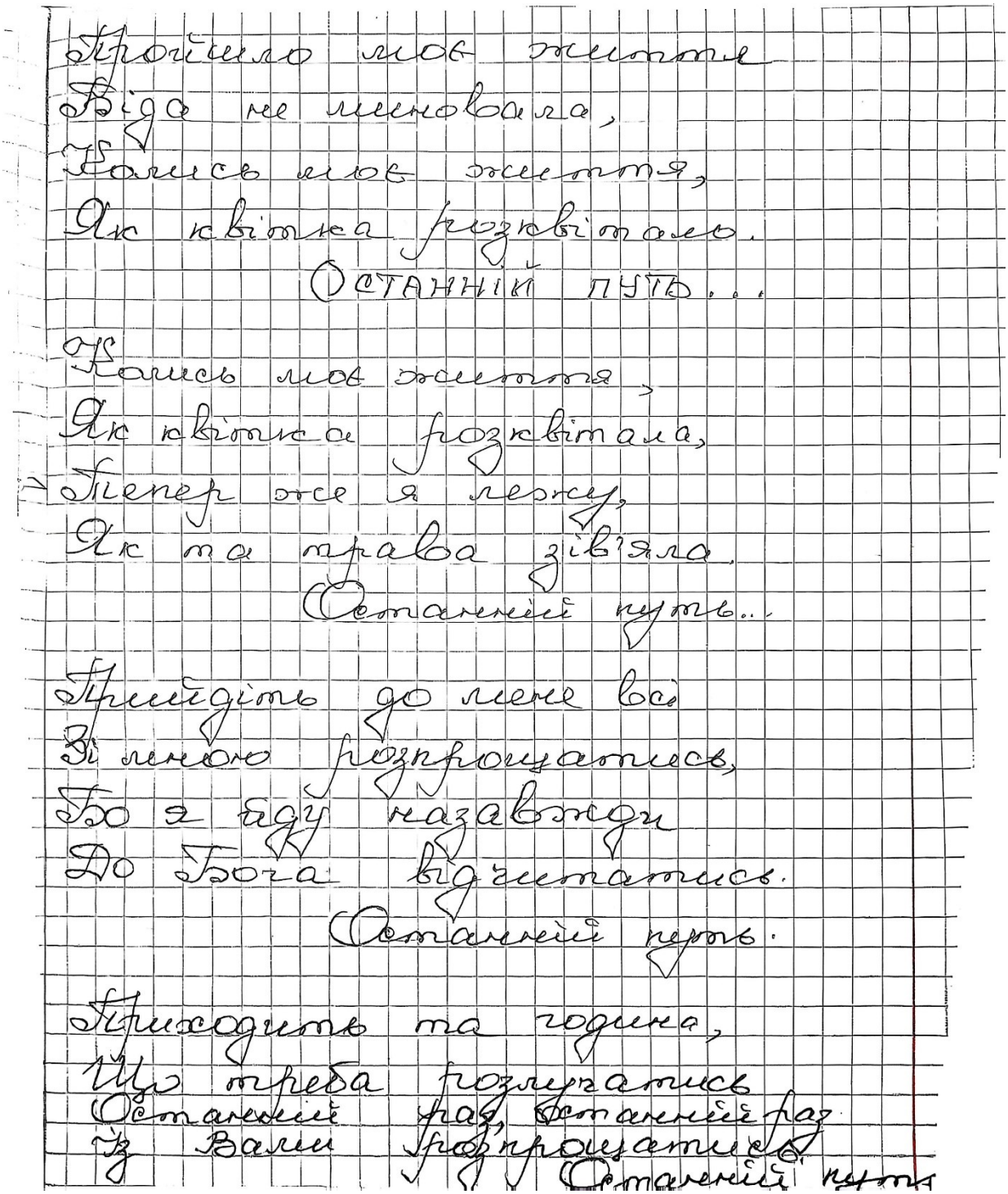

Пройшло моє життя
Віда не міновала,
Колись моє життя,
Як квітка розквітало.

ОСТАННІЙ ПУТЬ...

Колись моє життя,
Як квітонька розквітала,
Тепер вже я лежу,
Як та трава зів'яла.

Останній путь...

Прийдіть до мене всі
Зі мною розпрощатись,
Бо я йду назавжди
До Бога відчитатись.

Останній порь.

Приходить та година,
Що треба розлучатись
Останній раз, останній раз
Із вами розпрощатись.

Останній путь

Фото 9. Молода з дружками з с. Дуніне Близнюківського р-ну Харківської обл. (з особистого архіву історика М. Волкова).

Фото 10. Молодий з молодою з с. Олександрівка Близнюківського р-ну Харківської обл. (з особистого архіву історика М. Волкова)

Фото 11. «Цигани» на другий день весілля з с. Добровілля Близнюківського р-ну Харківської обл. (з особистого архіву історика М. Волкова)

Фото 12. «Цигани» на другий день весілля з с. Дуніне Близнюківського р-ну Харківської обл. (з особистого архіву історика М. Волкова)

Фото 13. «Цигани» на другий день весілля з с. Олександрівка Близнюківського р-ну Харківської обл. (з особистого архіву історика М. Волкова)

Фото 14. Проводи у радянську армію в с. Олександрівка Близнюківського р-ну Харківської обл. (з особистого архіву історика М. Волкова).